

# Progetto Manuzio



**Teofilo Folengo**

**Baldus**



[www.liberliber.it](http://www.liberliber.it)

Questo e-book è stato realizzato anche grazie al sostegno di:

## E-text

Editoria, Web design, Multimedia

<http://www.e-text.it/>

QUESTO E-BOOK:

TITOLO: Baldus

AUTORE: Folengo, Teofilo

TRADUTTORE:

CURATORE: Faccioli, Emilio

NOTE:

DIRITTI D'AUTORE: no

LICENZA: questo testo è distribuito con la licenza  
specificata al seguente indirizzo Internet:  
<http://www.liberliber.it/biblioteca/licenze/>

TRATTO DA: Teofilo Folengo, Baldus  
a cura di Emilio Faccioli  
Einaudi 1989  
Collana I Millenni

CODICE ISBN: 88-06-11565-0

1a EDIZIONE ELETTRONICA DEL: 25 giugno 2007

INDICE DI AFFIDABILITA': 2

0: affidabilità bassa

1: affidabilità media

2: affidabilità buona

3: affidabilità ottima

ALLA EDIZIONE ELETTRONICA HANNO CONTRIBUITO:

Vittorio Volpi, [vitto.volpi@alice.it](mailto:vitto.volpi@alice.it)

REVISIONE:

Catia Righi, [catia\\_righi@tin.it](mailto:catia_righi@tin.it)

Carlo Traverso, [traverso@dm.unipi.it](mailto:traverso@dm.unipi.it)

Vittorio Volpi, [vitto.volpi@alice.it](mailto:vitto.volpi@alice.it)

Informazioni sul "progetto Manuzio"

Il "progetto Manuzio" è una iniziativa dell'associazione culturale Liber Liber. Aperto a chiunque voglia collaborare, si pone come scopo la pubblicazione e la diffusione gratuita di opere letterarie in formato elettronico. Ulteriori informazioni sono disponibili sul sito Internet: <http://www.liberliber.it/>

Aiuta anche tu il "progetto Manuzio"

Se questo "libro elettronico" è stato di tuo gradimento, o se condividi le finalità del "progetto Manuzio", invia una donazione a Liber Liber. Il tuo sostegno ci aiuterà a far crescere ulteriormente la nostra biblioteca. Qui le istruzioni: <http://www.liberliber.it/sostieni/>

TEOFILO FOLENGO

**BALDUS**

LIBER PRIMUS

Phantasia mihi plus quam phantastica venit  
historiam Baldi grassis cantare Camoenis.  
Altisonam cuius phamam, nomenque gaiardum  
terra tremat, baratrumque metu sibi cagat adossum.  
5 Sed prius altorium vestrum chiamare bisognat,  
o macaroneam Musae quae funditis artem.  
An poterit passare maris mea gundola scoios,  
quam recomandatam non vester aiuttus habebit?  
10 Non mihi Melpomene, mihi non menchiona Thalia,  
non Phoebus grattans chitarrinum carmina dictent;  
panzae namque meae quando ventralia penso,  
non facit ad nostram Parnassi chiacchiara pivam.  
Pancifica tantum Musae, doctaeque sorellae,  
15 Gosa, Comina, Striax, Mafelinaque, Togna, Pedrala,  
imboccare suum veniant macarone poëtam,  
dentque polentarum vel quinque vel octo cadinos.  
Hae sunt divae illae grassae, nymphaeque colantes,  
albergum quarum, regio, propiusque terenus  
20 clauditur in quodam mundi cantone remosso,  
quem spagnolorum nondum garavella catavit.  
Grandis ibi ad scarpas lunae montagna levatur,  
quam smisurato si quis paragonat Olympo  
collinam potius quam montem dicat Olympum.  
25 Non ibi caucaseae cornae, non schena Marocchi,  
non solpharinos spudans mons Aetna brusores,  
Bergama non petras cavat hinc montagna rodondas,  
quas pirlare vides blavam masinante molino:  
at nos de tenero, de duro, deque mezano  
30 formaio factas illinc passavimus Alpes.  
Credite, quod giuro, neque solam dire bosiam  
possem, per quantos abscondit terra tesoros:  
illic ad bassum currunt cava flumina brodae,  
quae lagum suppaee generant, pelagumque guacetti.  
35 Hic de materia tortarum mille videntur  
ire redire rates, barchae, grippique ladini,  
in quibus exercent lazzos et retia Musae,  
retia salsizzis, vitulique cusita busecchis,  
piscantes gnoccos, fritolas, gialdasque tomaclas.  
40 Res tamen obscura est, quando lagus ille travaiait,  
turbatisque undis coeli solaria bagnat.  
Non tantum menas, lacus o de Garda, bagordum,  
quando cridant venti circum casamenta Catulli.

45 Sunt ibi costerae freschi, tenerique botiri  
 in quibus ad nubes fumant caldaria centum,  
 plena casoncellis, macaronibus atque foiadis.  
 Ipsae habitant Nymphae super alti montis aguzzum,  
 formaiumque tridant gratarolibus usque foratis.  
 Sollicitant altrae teneros componere gnoccos,  
 qui per formaium rigolant infrotta tridatum,  
 50 seque revoltantes de zuffo montis abassum  
 deventant veluti grosso ventramine buttae.  
 O quantum largas opus est slargare ganassas,  
 quando velis tanto ventronem pascere gnocco!  
 Squarzantes aliae pastam, cinquanta lavezzos  
 55 pampardis videas, grassisque implere lasagnis.  
 Atque altrae, nimio dum brontolat igne padella,  
 stizzones dabanda tirant, sofiantque dedentrum,  
 namque fogo multo saltat brodus extra pignattam.  
 Tandem quaeque suam tendunt compire menestram,  
 60 unde videre datur fumantes mille caminos,  
 milleque barbottant caldaria picca cadenis.  
 Hic macaronescam pescavi primior artem,  
 hic me pancificum fecit Mafelina poëtam.  
 Est locus in Franza, iuxta confinia Spagnae,  
 65 Montalbanus habet nomen phamamque per orbem.  
 Non urbs, non villa est, verum fortissima rocca,  
 quae saxi vivi tribus est cerchiata murais;  
 tam bombardarum stimat haec batimenta crepantum,  
 quam stimat aut asinus moscas, aut vacca tavanos,  
 70 qui multis giornis, quae multis plena sit annis.  
 Stat super excelsum montagnae condita dossum,  
 ad quem barbutae nequeunt ascendere caprae.  
 Hanc altris tenuit voltis dux ille Rinaldus,  
 ille paladinus Franzae, domitorque Maganzae,  
 75 cuginus Sguerzi, franchissima lanza per orbem,  
 qui septem centos banditos semper habebat,  
 atque sui<sup>1</sup> spesiis rocca pascibat in illa.  
 Ipsius a razza post longos temporis annos  
 exiit armipotens vir magnae Guido prodezzae:  
 80 Guido valorosus, quo non generosior alter,  
 aut pace aut guerris opus esset fundere robbam.  
 Rex illum Franzae tenuit super omnia charum,  
 ficcatumque suo costato semper habebat.  
 Cuius ob egregiam formam, visumque galantum,  
 85 capta fui<sup>2</sup> lazzo, dardosque recepit Amoris  
 bastardi Veneris, francorum filia regis,  
 quam Baldovinam pater ipse et Franza vocabat.  
 Non erat in cunctis leggiadrior altra paësis,  
 sola patri, matura viro, gratissima regno,  
 90 quam non mortali generatam stirpe putabant  
 sed magis angelicam iurabant esse figuram.

<sup>1</sup> Nell'edizione Laterza delle *Maccheronee* "suis" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

<sup>2</sup> Nell'edizione Laterza "fuit" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

Altera Pallas erat sensu, Venus altera vultu,  
 splendida donatrix, accommoda, larga vasallis,  
 sed tanto brasata sui tamen igne Guidonis,  
 95 quod nunquam potuit minimam accattare quietem;  
 ast erat ignarus tam caldi Guido furoris,  
 et sine sospetto schenam voltabat amori,  
 deque suo beffas semper sibi fecerat arcu.

Interea pulchram giostram, similemque bagordo,  
 100 rex in campagna fieri mandat aperta.  
 Bandus it attornum, lontanam phama brigatam  
 chiamat et hanc frifolo fert omnibus ore novellam.  
 Smesiat hirlandos, scocesos, atque britannos,  
 105 deque Picardia multos, multosque baveros.  
 Passat in Italiam, ligures avisat, et omnes  
 insubres, et quos regio lombarda ragunat.  
 Regniculi veniunt, toscani, gensque Romagnae,  
 utraque Marca, umbri, romani, Puia, Labruzzum.  
 Phama tirat cunctos, invitat phama gaiardos,  
 110 oreque trombisono per mundum portat avisum:  
 quod statuebatur bellissima giostra Pariso.  
 Iste Parisus enim locus est, ubi sedia regis  
 franzosi drizzata gerit per climata vantum  
 non urbes habuisse pares ab origine Nini.  
 115 Est chiarus libris, at multo chiarior armis.  
 Gens ubi vel spadam menat, vel disputat utrum.  
 Pars studiat Baccho, pars Marti, parsque Thomaso.  
 Ergo quisque suam cupit hic mostrare prodezzam,  
 gensque super cossas positus iam lancibus ibat.  
 120 Ibat ad ingentem diversa ex parte Parisum,  
 omnibus et bandis squadratim folta cavalcat.  
 Apparent variae, velut est usanza, livreae,  
 aut velut insegnat seu passio, sive legrezza.  
 Mille marangones super amplam ligna piazzam  
 125 tampellant, chioccant, fabricantque insemma stecatam.  
 Trabacolas alzant ubi possit giostra videri.  
 Iam vexilla super turres hastata volazzant,  
 banderasque vagas super alta palatia ficcant,  
 quisque suum drizzat pavionem, quisque trabaccam,  
 130 undique sollicitant, contradas undique spazzant,  
 undique tela parant faciuntque ferare cavallos.  
 Morbezant, saltant, cifolos ac timpana chioccant,  
 campanasque sonant in campanilibus altis.  
 Nocte, die portas tenet ipse Parisus apertas  
 135 per quas continuans gensdarmae copia passat.  
 Tandem conveniunt omnes in tempore poco.  
 Tota parisinos albergat Franza per agros.  
 Immo todescorum populi, Spagnaequae brigata  
 cuncta ruit, nec non italorum schiatta meorum.  
 140 Nunquam tanta potest mundo simul esse canaia,  
 quanta baronorum tenuit gens clara Parisum,  
 et maraveia fuit tantos guardare cavallos:

pallazos implent, stallas, sporcasque tavernas,  
 ad tavolam guazzant, squaquarant, faciuntque pelizzas,  
 145 monzoiamque cridant, martellant, arma parecchiant.  
 Baldovina sui propter Guidonis amorem  
 giornadam expectat, veluti sinagoga Mesiam.  
 Cernere namque virum quantum bene conterat hastas  
 optat, et arzones ut mandet mille vodatos.  
 150 Ipsa, puellari circum stipante brigata,  
 nec non matronis centum centumque duchessis,  
 altum ad balconem doro vestita brocato  
 apparet mediis spalleribus atque tapetis.  
 Omnis in illius vultum se vista piantat,  
 155 quem lacti et vino similatam nulla biacca,  
 nullus adumbrabat falso rossore belettus.  
 Ut nitidas inter stellas Diana coruscat,  
 sic inter bellas comparuit illa putinas;  
 per largum piazzaae rutilantes gyrat ocellos,  
 160 si charum possit Guidonem cernere casu.  
 Protinus ante illam volitans fraschetta Cupido  
 ecce representat quem vult meschina baronem:  
 ille venit, grossum montatus supra cavallum,  
 nec mancus paret de forzis patre Rinaldo.  
 165 Quattuor ille facit, qua volgit redina, balzos  
 villanus Spagnae, coelumque imbrattat arenis,  
 ireque tres chioppas de calzis lassat in altum.  
 Huic mantellus erat nigrior carbone stuato,  
 170 piccola testa breves volteggiat semper orecchias,  
 frontis et in medio facit illum stella galantum,  
 dente briam morsumque simul spumante biassat,  
 atque tenet nares boffando semper apertas.  
 Pectora mostazzo pulsat, scurtatur in uno  
 groppetto, spatioque poco se totus adunat,  
 175 ac si per gucchiaae vellet passare foramen.  
 Balzanus tribus est pedibus, curtissimus inter  
 cossas fert caudam trepidans, cui tunda culatta est.  
 Ad modicum currit, galloppat, statque ritegnum.  
 Spallezat gradiens, gambasque bravosus inaspat.  
 180 Fornimenta illi radiant tota aurea sellae,  
 aurum sunt staffae, aurum testera, moraiiae,  
 aurum sunt fibiae per avantum, perque dedetrum.  
 Baldovina stupet, coquitur, velut ignis avampat,  
 infelix oculos sensusque inficcat in illum.  
 185 Laudat amorosam fazzam, andamentaue bella,  
 moieramque viro se tanto iungere bramat.  
 Ille propinquabat tandem, centumque staferos  
 ante habet, e raso covertos eque veluto.  
 Iamque alzans vistam madamas voce salutatur,  
 190 et Baldovinam simul improvistus adocchiat,  
 atque incontratis occhis utrinque fogatis  
 in trapolam cascat, scoccante Cupidine frizzam:  
 cui tandem scaccus datus est ex tempore mattus.

195 Hinc storditus abit, propriique ad tecta palazzi  
 tornat, et o quantam fert secum pectore doiam!  
 Smontat equum, cameramque intrat, lectoque butatur,  
 bisque quaterque manu sibi stessu pectora chioccat,  
 voceque planina lamentat talia dicens:  
 200 «Deh quo, sguerze puer, guidas? deh quanta ruinae  
 damna parecchiantur capiti minitancia nostro?  
 Infelix Guido, puer en tibi robbat honorem,  
 quantum per giostras te te acquistasse<sup>3</sup> palesum est;  
 teque bufalazzum per nares ille tirabit.  
 205 Scilicet hinc sperem victor modo rumpere lanzas,  
 atque veramenter tot fortes vincere Martes,  
 qui poltronitus putto sic vincor ab orbo.  
 Ah miser, hanc foggiam brusoris amorza priusquam  
 ardeat, ut fornax omni mancante reparo,  
 quem non brentarum stuvet milionus aquarum.  
 210 Non tua schiatta quidem tanta est, cui filia regis  
 unica vel picoli migolinam praestet amoris.  
 Heu quae nam fazza est, heu qua me fronte ferivit!  
 heu quibus orbavit novus hic basiliscus ochiadis!  
 non mea, sed tota est ea nimphae culpa galantae:  
 215 debebat voltare occhios parte altra ribaldos.  
 Nonne ribaldelli merito appellantur ocelli,  
 sassinare hominem qui sic ad strada tapinum  
 ardiscunt, plenumque retro lassare feritis?  
 Hactenus indarnum mea contra pectora dardos  
 220 ammollavit Amor, cordamque tiravit et arcum.  
 Sed modo se accorgens, quia nil puntura forabat  
 pectus azalinum, tam saldum contra puellas,  
 quam salda est contra colubrinas rocca Milani,  
 de pharetra mortis ferrum mortale cavavit,  
 225 meque saettando portam retrovavit apertam,  
 et mentis rapta est libertas tota diablo.  
 Nonne diavol Amor? nonne octo mille diavoi,  
 qui savios homines per tot facit ire pacias?  
 Nil fuit ad tantam nostra haec pancera feritam,  
 230 saepe licet steterit schioppetti salda balottae;  
 si pro contrasto montagnas Iuppiter illas,  
 quas unam posuit super altram zurma gigantum,  
 plantasset, demens oleum gittasset et opram».

235 Talia dum pazzo cavaleries ore vanezat,  
 incipit armorum strepitus, tararanque tubarum,  
 namque ubi gens d'armae grossos pransere bocones  
 armatae saltant, quia tandem giostra comenzat.  
 Trombettae tararan frifolant, animantque gaiardos.  
 In stroppa nequeunt raspantes stare cavalli,  
 240 sbalanzant, nitrunt, sabiamque ad sydera mandant.  
 Pro tamburorum pom pom farironque tubarum,  
 vix homines possunt sibi respondere cridando.  
 Iamque ruunt, positus in resta denique lancis,

<sup>3</sup> Nell'edizione Laterza "per giostras te acquistasse" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

et centum sellae primo vodantur asaltu.  
 245 Millibus hastarum feriuntur sydera pezzis,  
 unde cridor sonitans animantum pectora stigmat.  
 Cernere delectat regem spectacula tanta,  
 giostraque successu procedere coepit alegro.  
 250 Ille inter claros stabat guardare bagordum,  
 cui toga de petris pretiosis texta relucet,  
 cui petenata doram gestat caviata coronam.  
 Solus Guido iacet, solus solettus a casam,  
 buttatus lecto giostrat se contra medemum.  
 255 Senserat echisonas pulsata per aëra voces,  
 unde stat insanus, dubiaque in mente vanezat:  
 nunc vult ire, vocans se stessum saepe codardum,  
 nunc non ire gratando caput, capitisque travaios.  
 Dumque sub et supra cordis pensiria buttat,  
 260 en Sinibaldus adest, quo non sibi charior alter,  
 in lectumque trovat compagnum stare malatum.  
 «Quid facis?» inquit, «ola, cur fles? o cosa novella!  
 Guido, quid insolitam prodis mihi fronte gramezzam?  
 me tibi rex mandat, bramosus noscere causam,  
 cur sic indusias, cur non giostrare videris;  
 265 cuncti te chiamant, te invitant, teque precantur,  
 ad giostramque vocant, quae nil te absente galanta est,  
 goffaque per mundum sine te reputabitur olim.  
 Singultas ne etiam? poterisne tacere casonem  
 tantarum, quas te video cruciare, doiarum?  
 270 scis quid apud regem possim, quam stimer ab illo;  
 ergo si apud regem credis me posse coëllum,  
 quis tam sufficiens, ut ego, te solvere poenis?»  
 Guido suspirans occhiadam volgit amico,  
 atque facit veluti qui spandere stentat orinam,  
 275 nam quando aut cruciat vesighae petra budellum,  
 aut quando nequeunt pissari grana renellae,  
 confortat se se medico veniente pochettum.  
 «O me», ait, «o prava super omnes sorte gitatum  
 huc illuc miserum, nec adhuc fortuna satolla est!»  
 280 Sic cridat, et fido Sinibaldo cuncta palesat,  
 dumque palesat agit centum de fronte colores,  
 unde trahit rapps Sinibaldi fazza stupentis,  
 ut maraveia solet, statque horam, nilque favellat.  
 Vox tamen ut potuit tandem pulmone cavari,  
 285 parlavit, tantamque illum streppare studebat  
 extra bizarriam, rationis multa recordans.  
 Verba prius formabat, ei monstrantia drittam  
 atque viam tortam, centumque pericula vitae;  
 transit ad exemplos dappossa mille notandos,  
 290 bastantesque animam crudi tenerire Neronis.  
 Mortaro sed pistat aquam Sinibaldus in uno,  
 atque super ghiazzam scribit sub Apolline caldo.  
 «Deh, fratele», inquit, «ne te ne temet amazza,  
 ne scavezza tibi gambas, ne spezza colengum.



295 Est ubi tanta tui virtus? ubi phama gaiardi?  
 est ubi grandilitas animi, qua diceris orbe  
 campio iustitiae, lux guerrae, targa rasonis?  
 Vis ne uno puncto totantas perdere cosas,  
 quotantas nunquam acquistavit gloria Carli?  
 300 quippe governares totum maturiter orbem,  
 et pateris quod te femnicula sola gernet?  
 o quam sporca tuo fitur vergogna decoro!  
 lassa, precor, doiam hanc, proprioque retorna sapero;  
 dum nova plaga tumet, ferro est taianda rasonis.  
 305 Ante oculos habeas miserae brusamina Troiae,  
 quae gregorum adeo mansit sfondrata batais,  
 cernere quod mezzum potuisset nemo quadrellum.  
 An ne cavallazzus fuit huius causa ruinae,  
 in cuius buso Capeletti ventre latebant?  
 310 absit, at unius frons lassivetta putanae,  
 ad cuius paniam caprarius ille cinoedus,  
 ille Parisettus, gambas pegolatus et alas,  
 ut solet osellus pegolarier arte civettae,  
 tam bellam fecit provam bellamque fusaram  
 315 ut deredana sui fuerit tempesta paësi».

Talibus urgebat socium Sinibaldus avertis,  
 quando sotintravit rutilus ficcatus in armis  
 alter Guidonis compagnus, nomine Francus,  
 cui quoque rex iussit, videat quae indusia tanta.  
 320 Tunc potuit lecto vergogna levare baronem.  
 In pede saltatus vocat arma, feruntque famigli,  
 arma ferunt, inquam, celeres armantque patronum.  
 Inde sopravestis sbarrato picta leone  
 ponitur, et longo rutilans celata penazzo.  
 325 Stat super elmettum vecchietus more cimeri,  
 qui docet hunc mottum digito monstrante notatum:  
 «Tempore nil currit velocius, annus ab hora  
 quid differt? Infans cum nascitur ecce senescit».  
 Tunc super ingentem corserum balzat in armis,  
 330 nervosamque rapit virdo de robore lanzam.  
 Desdegnatus equi toccat sperone galonos,  
 seque repraesentans ubi lanzas guerra fracassat,  
 qua Baldovina est primam lanzavit ochiadam,  
 unde cupidineos plus ancum ingurgitat ignes,  
 335 utque illi placeat forzam quadruplicat illam,  
 qua massella asini stravit tot millia Sanson.  
 Stringit equum, raptimque volat, sbarramque trapassat,  
 stansque pochettinum giostrae mirare travaium  
 mollat item redenat, firmatque ad pectora lanzam,  
 340 polverulentus iter tridis confundit arenis,  
 atque volans cursu facit omne tremare terenum.  
 Ad primum fecit plantas ostendere coelo,  
 post quem buttavit curvo de arzone secundum.  
 Tertius it zosum, sabiamque culamine stampat.  
 345 Quartus se accordans cum altris descendit abassum.

Invidiosus erat quintus, strammazzat et ipse.  
 Sextus equester erat, quem misit Guido pedestrem.  
 Septimus in duro posuit sabione culattas.  
 Repperit octavus se iam smontasse cavallo.  
 350 Nonus bardellam gambis vodavit apertis.  
 Sol risit quando decimo calcanea vidit.  
 Mox alios buttat numero seguitante per orden,  
 deque sua memorat giostrando saepe madamma,  
 quolibet hanc colpo summissa voce mandat.  
 355 Rex piat ingentem, viso Guidone, stuporem,  
 atque ait: «Est Guido, francesae gloria gentis.  
 Quam bene nostrorum meritos praesentat avorum,  
 scilicet Orlandi magni, fortisque Rinaldi!  
 non dubium palmam giostrae portabit acasam».  
 360 Baldovina etiam damisellis volta loquebat:  
 «Ni fallor, Guido est, ille ingens barro gaiardus,  
 praecipitat sellis qui tam gaiarditer altros.  
 O quam ille valens, o quam bene dirrigit hastam!  
 cernitis ut velox corseri voltet habenas,  
 365 quaque legiadria det bottas semper in elmos!»  
 Talia finierat nec dum bocca illa, biancas  
 ostendens risu perlas rubeosque coralos,  
 ecce repentinus trombarum clangor orecchias  
 percutit, ut fitur cum giostrae terminus instat.  
 370 Restitit in medio sol solus Guido stecato,  
 qui victor guardat circum sembiante superbo.  
 Non tamen est victor totus, sed victus amore  
 fert bogas pedibus, collo, manibusque manettas.  
 375 Rex it eum contra, omni compagnante senatu,  
 quem Guido ut vidit corsero sbalzat ab alto,  
 viseramque alzans, faciem sudore colantem  
 detegit, et regis basat de more ginocchium.  
 Rex illum faciens iterum montare cavallum,  
 ipse met e digito pretiosum cazzat anellum,  
 380 cuius in auro ingens rutilat ceu stella rubinus,  
 Guidonemque illi victorem praemiat ut qui  
 forsan erit propriam dignus sposare fiolam.  
 Non tamen id pensat: sunt at praeludia nozzae,  
 nozzae infelicis quam brutta ruina sequetur.  
 385 Guido manum porgens bassata fronte recepit  
 pulchra quidem, sed digna suis ea dona fadighis;  
 dumque piat, curvus regis basat illico dextram.  
 Tunc sublime petunt coetu comitante palazzum,  
 semper trombettis pifarisque sonantibus ante.  
 390 Sol maris interea stancus se tuffat in undas,  
 lassaratque suo pregnam lusore sorellam.  
 Ponitur in puncto regalis coena debottum,  
 quaque coquinales strepitescunt mille facendae,  
 fumentosa patet muris portazza bisuntis,  
 395 limina cui sporco semper brottamine gozzant.  
 Intus arostiti, lessique tirantur odores

ad nasum, per quos sat aguzzat voia talentum.  
 Sunt ibi plus centum sguatari sub lege cogorum,  
 pars legnam portat, pars mozzat, parsque ministrat  
 400 sub calidis bronzis, caldaribus atque frisoris.  
 Qui porcum scannat, qui slongat colla polastris,  
 qui cavat e panza trippas, dum scortigat alter,  
 qui mortos dispennat aqua buliente capones,  
 quique vedellinas testas cum pelle cosinat,  
 405 qui porcellettos vix porcae ventre racoltos  
 unum post alium ficchis culamine nasis  
 inspedat, nec non cavecchio inlardat aguzzo.  
 Gambo lecatoriae cocus illic praesidet arti,  
 dans operam studioque gulae, bibiaeque palati.  
 410 Huic uni cura est doctis arguire cadreghis,  
 et dare praeceptum parasitis omne coquinae,  
 interdumque super schenas menare canellam  
 pistonemque iadae sguataris unctisque regazzis.  
 Est qui copertos redeselli veste figatos  
 415 voltat in argutis lardo cridante padellis.  
 Est qui mordenti zeladium gingere spargit,  
 imponitque illi peverum dulcemque canellam.  
 Unus anedrottos giallo brottamine guazzat,  
 moreque spagnolo teneras dat supra foiadas,  
 420 unus de speto mira tirat arte fasanos,  
 quos prius assaggiat digitis an rite coquuntur.  
 Quinque masinantes petrae, gremiique molarum,  
 non requiant rapidis gyris andare datorum:  
 manduleus sapor hic, peverataque salsa colatur.  
 425 Pars cavat e furno grassa de carne guacettum,  
 pistaque de venetis striccat cynamoma sachettis.  
 Lixatos alius trat de caldare capones,  
 quos positos magni largo ventrone cadini  
 spargit aquae roseae guttis et zuccare trido,  
 430 hisque super mittit caricum brasamine testum.  
 Sed quid ego his longis pario fastidia zancis?  
 coena parecchiatur qua morti surgere possent,  
 cumque suis cassis ad culum linquere foppas.  
 Interea crudis mensas coctisque salattis  
 435 en centum famuli caricant, centumque pagetti.  
 Corpora medesimo portant vestita colore,  
 scilicet angleso panno, velut aër, azurro,  
 unde bianchezant per azurras lilia vestes.  
 Ante, retro, et fianchis stringantur more todesco,  
 440 ut male comprendas ubi commissura ziponi.  
 Inchinos faciunt reverentos arte galanta,  
 volantes praesti gambas huc semper et illuc.  
 Rex prior accubuit, tavolae loca prima tenendo  
 inque caput mensae broccato fulsit in auro;  
 445 ad dextram regina manum veneranda sedebat,  
 ad levam Guido sic rege iubente, sed ipsa

Baldovina furens, puero quae dicitur<sup>4</sup> orbo,  
orba ruit praeceps, nec macchiam curat honoris,  
iniussa et celerans Guidoni sedit apressum,  
450 atque foco iunxit legnam meschina brusanti.  
Maxima tum seguitat longo ordine squadra baronum;  
quisque famatus erat cupidusque menare ganassas,  
fecerat ipse labor giostrae smaltire budellas.  
Cuncta super tavolam portant miro ordine paggi,  
455 suscalchi magnos incedunt ante piattos,  
apponuntque illos taciti, tacitosque regazzos  
ire iubent, veluti bella est usanza fameiae  
quae servit regi in coenis magnisque maëstris.  
Ergo nihil parlant, nisi sit parlare bisognus,  
460 immo aliis rebus nemo strepitescit agendis,  
ni dent suscalchi paggis quandoque bufettos,  
dentque traversatis canibus gattisque pedadas.  
Trenta taiatores non cessant rumpere carnes,  
dismembrare ochas, vitulos, gialdosque capones,  
465 furcinulas ficcant in zalcizzonibus, atque  
smenuzzant rotulas gladio taliante frequentes.  
Saepe bonos tamen hi robbant taliando bocones,  
atque caponorum pro se culamina servant.  
Persuttos huc terra suos Labruzzo recarat,  
470 huc ve supressadas Napoli gentilis et offas  
Millanus croceas et quae salcizza bibones  
cogit franzosos crebras vacuare botecchias.  
Post mangiamentum lexi, succedere mandant  
suscalchi rostum, pernas, summata, fasanos,  
475 caprettos, lepores et quidquid cazza rapinat,  
quidquid falconus, quidquid sparaverus adungiat,  
quidquid sbudellat branchis astorrus aguzzis.  
His mandolarum niveos iunxere sapes,  
nec dapibus viridi mancavit salsa colore,  
480 nec sugus cedri, nec acerbi musta naranci,  
nec quae per nasum mittit mostarda senapram.  
Ex amito demum tortae venere novello,  
et quas componunt vaccarum lacte soladas,  
et quod mangiamen patres dixere biancum.  
485 Mox tortellorum varia de sorte cadini,  
candidus occultat quos zuccharus atque canella.  
Post epulas grassas, quibus usque ad guttura plenae  
stant panzae, et zonas opus est lentare fianchis,  
ad suscalcorum minimi signalia motti,  
490 prestiter a famulis de mensa pacchia levatur.  
Succedit tazzarum ingens tunc copia longo  
ordine, quae argento et gemmis fabricantur et auro.  
Haec diversa ferunt confecta, decentia reges,  
mensa quibus largo fluxu caricata pigatur.  
495 Morsellata, anices, pignoli, marzaque panis  
adsunt, et centum confectio facta batais.

---

<sup>4</sup> Nell'edizione Laterza "ducitur" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

Grator his cunctis tandem venit ostrica magnis  
 vasibus effumans, cuncti cui gloria vini  
 malvasia datur, patrum non absque savero,  
 500 qui dixere: «Ignem sic sic morzarier igne».  
 Non ibi mancarunt quos striccat Somma racemi,  
 Somma decus Napolis, sed magnae crapula Romae.  
 Orphana montagna haec, sic vinum nomine gregum  
 parturit, ut faciat per tressum andare brigatam.  
 505 Mangiaguerra simul, simul et vernaccia Voltae  
 affuit et qua se bressana Celatica vantat.  
 Hic quoque vigna locum Modenae tribiana secundum  
 haud tenuit, nec non grassis perosina todeschis  
 moscatella caput centum implevere chimaeris.  
 510 Hic mancum, Cesenna, tuae vindemia vallis  
 abfuit et dulces quas Corsia pissat orinae.  
 Tanta haec et plura his avantezata fiaschis  
 vina redundabant, cunctis meliora bevandis.  
 515 Iamque comenزارant, fumo ascendente berettas,  
 sat male compositis briliam allentare parolis.  
 Auditur quoscumque loqui, nullosque tacere.  
 Hic zancae, chiachiarae, baiae, hic mille fusarae,  
 nullam prorsus habent redinam nullamque cavezzam,  
 ut solitum fieri post longae pocula coenae.  
 520 Hic cuncti genus est, ut diximus ante, paësi,  
 propterea varias eructant vina parolas,  
 ut tercentiloquas turris babelica linguas  
 non magis audierit, cum coelo andare parabat.  
 Hic itali Gallos simulant, Gallique todescos,  
 525 tanta est materies devina, et forma botazzi.  
 Post ea cantores accedunt ante parecchi,  
 cantores quos terra parit fiamenga valentos:  
 hi simul erumpunt voces post vina trementes,  
 quas facilis tridat saldo cum pectore gorga.  
 530 Hae subito variis posuere silentia follis,  
 omnia cheta manent, nec pes, nec scragna, nec altrum  
 trarumpit tam dulce quidem solamen orecchiaie.  
 Inde sonatores cifolorum quinque periti  
 iam partes egere suas, tum denique magno  
 535 cum strepitu pifari surgunt, et cantibus altis  
 per totum se se faciunt sentire Parisum,  
 quos pifarizantes videas gonfiare ganassas,  
 nec largos unquam stoppando fallere busos:  
 discorunt digitis huc illuc pectore saldo,  
 540 tamque minutatim frifolatur musica linguis,  
 quod linguas ut erant octo cinquanta putares.  
 His Baldovinae pectus fornacibus ardet,  
 nec minus internis rostitur Guido budellis;  
 quos vivandarum variarum sumptio, quosve  
 545 beccheri et cyathi, Venus unde Cupidoque regnat,  
 quos, epulas inter, cantus, dulcesque lautti,  
 arpicorda, lyrae, diversaque musica, lazzis

atrapolant, brusantque intus, spoiantque rasone.  
Victor Amor centum pharetras vacuarat in illos,  
550 ut pars nulla suis in carnibus amplius esset,  
qua dardos manigoldus Amor slanzare valeret.  
Iamque comenzabat modico spuntare lusoro  
stella Diana super roseum montata barozzum.  
Cantores, pifari, danzae, ballique fugaces  
555 heu fugiunt nunquam retro tornantibus horis.  
Itur dormitum: sat plausum, satque cridatum est,  
suntque datae vestes buffonibus, aula vodatur,  
quisque suam repetit seu stufam, sive tavernam,  
in praedamque nigro traduntur corpora somno.  
560 Solus Guido furens, tamquam picigata tavano  
vacca, ruit, drittumque nequit retinere caminum.  
Heu quia troppus amor savios mattedescere cogit!  
ecquis erit tanti qui hunc prendere possit osellum?  
cui paniae nullae, cui trappola nulla repugnat.  
565 Caesar erat tam bravus homo, qui subdidit orbem,  
at mulier scanfarda illum subiecit amori.  
Alcides, validis qui spallis more pilastri  
cascatura susum tenuit solaria coeli,  
foemineam soccam reiecta pelle leonis  
570 induit, et mazzam posuit, fusumque piavit.  
Fortem Sansonem, qui ungis spaccare solebat  
dentatos porcos, tygres, magnosque leones,  
tandem imbriagum vilis putanella tosavit.  
En quoque Guido suum regisque refudat honorem:  
575 auscultans tenerae qui blandimenta puellae  
hanc rapit, et scampat castelli ponte calato,  
fertque gravem somam praeclari schena fachini,  
nec voluit duris unquam deponere spallis,  
donec franzosos exirunt ambo paesos.  
580 Sed iam nostra sitit, chiamatque Comina<sup>5</sup> bocalum,  
inchiostroque liber primus calamare vodavit.

---

<sup>5</sup> Nell'edizione Laterza "Camoena" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

## LIBER SECUNDUS

Phoebus ab oceani stallis grepiisque cavallos  
solverat, et menans scoriadam quippe datornum  
illos cogebat coeli sgombrare terenum,  
5 urbs levat, hesterno nec adhuc bene libera vino,  
sbadacchiant homines, stomacho stat crapula crudo;  
quisque suas repetit, velut est bonusanza, facendas,  
librorum ad studium chiamat campana scolaros,  
cortesanus adit cortem, properante chinaea,  
10 causidicus tornat sassini ad iura palazzi,  
percurrens urbem medicus contemplat orinas,  
scribere vadit adhuc macaronica verba nodarus,  
fornari furnos repetunt, fabrique fosinas,  
barberusque suos tornat mollare rasores.  
At rex ad gesiam vadit cum corte, suasque,  
15 dum tribus in saltis celebratur missa, pregheras  
ad sanctos sanctasque facit pro seque suisque.  
Talibus expletis ibat, rursusque palazzum  
ire comenzabat, quando data trista novella est,  
sproveduta sibi qua nunquam tristior altra,  
20 de portante viam dulcem Guidone fiolam.  
Protinus in marmor volta est sua fazza biancum,  
ut zoccusque manet, tanta est grandezza stuporis.  
Mens tamen ad semet quando smarrita redivit,  
quam sit poltronum, quam laidum cogitat actum  
25 unius ingrati nulla cagione vasalli.  
Ergo iras colerasque ciet pensatio culpae,  
doiaque cordis erat vindictae facta voluntas.  
Principio armatas celer expedit octo catervas,  
ad passos portusque volent, finesque viarum.  
30 Inde spaventosos bandos, cridasque per urbes,  
per castella, pagos, villas, Franzamque per omnem  
commandat fieri, quibus omnis territa gens est,  
stopinosque cagant multi Guidonis amici.  
Omne sed altandem studium, labor omnis, et omnis  
35 cura, fit indarnum; redeunt, ut fertur, habentes  
in saccum pivam, quia nusquam Guido catatur.  
Dicere non opus est quantum rex ipse cadenam  
rodit, et a digitis streppat cum dentibus unguas.  
Mandat in Italiam varia sub fraude spiones,  
40 per gelidasque urbes Alemagnae, perque polaccos,  
perque Ongariae populos, per denique Spagnam,  
anglesasque iubet passim rugare masones;  
sed vacui ad regem tornant finaliter omnes,  
quo desperatus se se ammazzare volebat,  
45 seu scannare gulam ferro, seu rumpere lazzo.  
Ast infelices fortuna guidabat amantes,  
subque sua socca dignata est ferre covertos.  
Iam superant Alpes, nulla stracchedine victi,

50 nam labor est nullus qui durum stanchet amorem.  
 Felicem Italiae veniunt intrare paesum,  
 sed male vestiti, strazzis apposta piatis,  
 ne spio meschinos spionaret et ipse virorum  
 crudus amazzator, positam pro acquirere taiam,  
 55 taiam, quae septem scudorum millia constat.  
 Ibat in auratis modo Baldovina letichis,  
 inter contessas, marchesas atque duchessas;  
 nunc vero tapinella pedes per saxa tenellos  
 schiappat, habens iam iam tenero sub calce vesigas.  
 In lombardorum tandem venere pianum:  
 60 passant Milanum, Parmam, camposque resanos,  
 et cortesam urbem, quae Mantua dicitur, intrant,  
 Mantua mantois quondam fabricata diablis.  
 Tunc<sup>6</sup> ea languebat sub iniquo pressa tyranno,  
 nomine Gaioffo poltrona e gente cagato.  
 65 Qua fuit ingressus, porta est quae porta Leonae  
 dicitur, hancve novam tunc tunc et alhora locabat  
 Sordellus, princeps Goiti, Voltaeque baronus,  
 quique Caprianae teritoria magna tenebat.  
 Ipse duellorum palmas, pretiosque stecati  
 70 mille guadagnarat per Gallos, perque todescos,  
 perque hispanorum terras, perque omnia tandem  
 regna tyrannorum, de Rheno ad scepra Sophini.  
 Sed modo sub grandi multorum fasce dierum  
 scit dare conseios tantum, spadone relicto.  
 75 Vix erat intratus povera cum coniuge Guido,  
 Sordellum cernit membruto corpore stantem  
 ante fores proprii surgentis ad astra palazzi,  
 quo nunc albergat veteris fameia Gregnani.  
 Protinus agnovit socium, quondamque batais  
 80 compagnum contra turcos gentemque mororum;  
 se nondimenum subito dislongat ab illo,  
 fronteque chinata, quo sancti porta Georgi  
 menat, afrettando sgombrat, deque urbe recedit.  
 Non procul unius spacium fecere miari,  
 85 ingentem retrovant villam, fortasse Cataio  
 grandilitate parem, nummis trafighisque Milano,  
 quae, quia citra Padum situatur, dicta Cipada est.  
 Illa suos propter paladinos toccat olympum,  
 traversatque orbem, callatque ad regna diabli.  
 90 Sed tamen, hinc quamvis exissent mille valentes,  
 sive bisognasset gattam piliare stecati,  
 sive cavallastros combattere sive pedastros,  
 villa Cipada fuit semper dotata ribaldis,  
 et velut urbs omnis certis de rebus abundat,  
 95 sic Cipada suos sparpagnat ubique tesoros.  
 Dat multam lanam pegoris Verona tosatis,  
 montibus ex altis evangat Brixia ferrum,  
 bergamasca viros generat montagna gosutos,

<sup>6</sup> Nell'edizione Laterza "diablis, tunc" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].



100 de porris saturat verzisque Pavia Milanum,  
 implet formaio cunctos Piasenza paesos,  
 Parma facit grossas scocias grossosque melones,  
 trottant resano cuncti sperone cavalli,  
 Mantua brettaros fangoso bulbare pascit,  
 si mangiare cupis fasolos vade Cremonam,  
 105 vade Cremam si vis denaros spendere falsos,  
 ingrassat Bologna boves, Ferraria gambas,  
 non modenesus erit cui non fantastica testa,  
 quot moschae in Puia tot habet Vegnesia barcas,  
 mille stryas brusat regio Piamonta quotannis,  
 110 villanos generat tellus padoana diablos,  
 saltantes generat bellax Vincentia gattos,  
 congruit ad forcam plus quam chiozottus ad orzam,  
 antiquas Ravenna casas habet atque muraias,  
 innumerosque salat per mundum Cervia porcos,  
 115 sulphure non pocum facis, o Caesena, guadagnum,  
 nulla faventinas vincit pictura scudellas,  
 dat mioramentos vallis Commacchia salatos,  
 intra ceretanos portat Florentia vantum,  
 non nisi leccardos vestigat Roma bocones,  
 120 quantos per Napolim fallitos cerno barones,  
 tantos huic famulos dat ladra Calabria ladros,  
 Gennua dum generat, testas commater aguzzat,  
 semper formosas produxit Senna puellas,  
 Millanus tich toch resonat cantone sub omni,  
 125 dum ferrant stringas, faciuntque foramina gucchis;  
 qui ponunt scarpis punctos, sparamenta zavattis,  
 quive casas cuppis coprunt spazzantve caminos,  
 vel sunt commaschi vel sunt de plebe Novarae.  
 At nostra haeroico cantanda Cipada stivallo,  
 130 semper abundavit ricca de merce giotonum.  
 Huc igitur fortuna inopes guidavit amantes:  
 non tamen in similes voluit conducere ladros,  
 imo quod introitu primo catavere tezottum  
 stanza fuit Berti, si vera est phama, Panadae.  
 135 Hic Bertus villanus erat, natusque cuchino,  
 sed tam cortesus, tam gaius, tamque tilatus,  
 ut neque cortesus, neque gaius, nec ve tilatus  
 alter erat sic sic, quamvis citadinus in urbe.  
 Non habuit donnam, nec habet, nec habere talentat,  
 140 ne pellens capiti moscas in cornibus urtet,  
 atque bisognet ei sub cauda ferre tavanum,  
 qui nimium stimulans faciat sibi rumpere collum.  
 Delitiae, gioiaequae suae, sua gaudia tantum,  
 hortus erat, pegoraeque novem, septemque caprettae,  
 145 unica vacca, asinus, porcellus, gatta, galinae.  
 Hic sua dependet substantia tota laboris,  
 qua se, qua ve bonos compagnos, qua ve brigantes,  
 atque viandantes vultu carezzat alegro.  
 Guido videns solem iam strapozzare sotaquam,

150 ranisonisque suos carros logare canellis,  
 confortat se met parlans: «Vergogna petendi  
 albergum gratis guanzas rossedine pingit.  
 Sed minor almancum doia est, dum scampat Apollo,  
 dumque hanc vergognam tenebrarum mascara coprit».

155 Sic ait et murum textum melegazzibus intrat,  
 qui corticellam cingit formatque theatrum.  
 En mastinus abit contra, bau bauque frequentat.  
 Bertus more suo casulae chiavaverat ussum,  
 vix audit baiare canem, penetralibus exit,

160 cucchiarumque tenet dextra, lumenque sinistra,  
 namque suae coenae schiumabat alhora menestram.  
 «Numquid», ait, «vultis mecum alozare staseram?  
 huc intrate, precor, mea sunt communia genti».

165 Sic parlans intro menat, portamque restangat,  
 scannellosque duos tripedes acconzat ad ignem,  
 in quibus assentare facit stracchedine plenos.  
 Pro tunc pauca loquit, quia pro tunc pauca loquendi  
 tempus adest, seu quum famet hospes, sive sbadaiat;

170 imo suos inter mottos ita dire solebat:  
 «Mangia quando fames, dormi quando ore sbadachias,  
 post saturam panzam poteris mihi dire parolas,  
 post saturos oculos lassa me stendere pellem»;

175 quae praecepta suis asini posuere statutis.  
 Ergo velut mutus Bertus mangianda procazzat,  
 ut tribus almancum personis coena paretur.  
 Pendula sub basso stabat cistella solaro  
 fixa travicelli chiodo, piat unde biancos

180 sex ovos, quorum modo tres gallina cacarat.  
 Tres mandat cineri facto sudore bibendos,  
 tres parat exiguam propter fabricare fritaiam.  
 Inde abit et picolae schiavat secreta credenzae,  
 cui facit aguaitum semper cantone latenti

185 gatta lecatorio praedam factura cadino.  
 Inde quoque alcunos seu streggios, sive varones  
 pisciculos brancat, quos streggios, quosque varones  
 Mintius intornum mantoanae parturit urbi.  
 Attamen, ut referunt annalia magna Cipadae,

190 non Bertus streggios, non Bertus alhora varones,  
 sed scardovellas numero bis quinque recepit,  
 cum quibus et meschiat captos boccone ranocchios.  
 Baldovina videns tantas male posse facendas  
 insimul expedier Berto, nisi porgat aiutum,

195 ut semper cortesa fuit se tollit ab igne,  
 totaque gentilis, non sdegnosetta refugit  
 prendere pescettos, subadocchians laeta Guidonem,  
 ac si solo illi parlaret talia nutu:

200 «En ego, quae regis sum filia, qualia tracto!»  
 Disguantat niveasque manus, smanicatque biancos  
 ac teretes brazzos, cortellum prendit, et illos  
 disquamans pisces purgamina gittat, et illis

trat pellem ranis apparens trare braghessas.  
 Non potuit Guido non risu prendere festam,  
 cernens quanto animo mulier clarissima iam iam  
 vult contra sortem cor semper habere zoiosum.  
 205 Ipse levans etiam scanno se monstrat alegrum,  
 cunctaque rammarichi ponens fastidia magni,  
 se parat impresis faciendis ordine coenae.  
 Colligit imprimis alcunos perque dedentrum  
 festucos terrae diffusos, perque deforam:  
 210 tales sub nigro cacabi culamine steccos  
 rastellat, pinguesque facit saltare panizzas;  
 ne tamen indarnum tantus simul ignis avampet  
 admovet ad flammam poca satis arte padellam,  
 boientumque oleum pro assando pisce parecchiat.  
 215 Baldovina virum submissee guardat et omni  
 libera cordoio prorumpit in omnia risu  
 plena cachinnisono, retinens vix pectore milzam,  
 tantum namque hominem contemplet, quam sit ineptus  
 ille coquinalem manibus manegiare padellam;  
 220 quem, nolendo etiam, fumus, bruttura camini,  
 ipse focus scottans peccata piangere cogit.  
 Nunc frontem, nunc crura manu, nunc detinet oculos,  
 frontem namque sugat troppum quae scolat ob ignem,  
 gambas namque tegit troppo quae ardore coquuntur,  
 225 oculos namque fregat troppus quos fumus anegat,  
 quin etiam nasum fazzolo saepe colantem  
 moccet, et urgetur viridam maledicere legnam.  
 Illa magis ridens multum capit inde solazzum.  
 Quem risum advertens has dixit Guido parolas:  
 230 «Tres cosas prudens Socrates mundo esse provabat,  
 quae cazzant hominem, faciuntque uscire decasam,  
 scilicet ignis edax, fumusque, uxorque cativa».  
 Baldovina statim respondet: «Non tamen heus tu,  
 non tamen hanc ipsam curas deponere brigam».  
 235 Talia dum laetis solegismant saepe cachinnis,  
 dantque levantque simul factos sine dente botones,  
 Bertus alegratur, parvumque approximat igni  
 quadrupedem zoccum, quem descum turba domandat.  
 Sternit eum quadam canevisi stuppaeque tovaia,  
 240 quam foggiam telae chiamat Cipada trilisum.  
 Bissolus, unguentum rognae qui acceperat olim,  
 sistitur in medio tavolae de more salini.  
 Pro candelerio dat rava busata lusorem,  
 cui semusta brusat sefo candela colante.  
 245 Iamque salatinam variis meschiaverat herbis,  
 datque salem supra, dat acetum, datque pochinas  
 de fiasco guttas olei quod apostata reservat,  
 ut sit honorevolas tantum pro ornare salattas.  
 Non lontanus abest lectus, cui butta propinqua est,  
 250 butta boni vini quae nescit toxica muffae,  
 hanc spinat et plenum largo ventrone bocalum

imponit mensis, ac ne tovaia ritondas  
 contrahat a vino macchias rossedinis, oque,  
 fundellum scatolae scusat fundella caraffae.  
 255 Postea cum nucibus panem, tenerumque casettum  
 apponit, dicens: «In punctum mensa tiratur.  
 Barca tenet portum, licet hic iam ponere remos,  
 prendere cucchiaros»; quo dicto saltat et unam  
 260 protinus arreat secchiam, qua quisque lavatur,  
 assugantque manus retis squarzone vetusti.  
 Scazzatis tandem curis ad mille diablos,  
 ternaro in numero discumbitur, omnia risu,  
 omnia plena ioco. Raptim mangiata salatta est,  
 265 mox bibitur vini signenta scudella per unum,  
 nam quid commodius, quam post elementa salattae  
 spumantis gotti stellis mostrare culamen?  
 His desfantatis primo certamine, guastant  
 cuncta valenthomines per longum perque traversum.  
 270 Illico vanescunt tribus in sorbottibus ova,  
 arripiuntque fugam panizzarum octo scudellae,  
 mox scardovarum caedes truculenta secuta est,  
 una nec in vacuo restavit sola piatto,  
 quae genus almancum renovet, prolisque somenzam.  
 275 Dumque ad fritadam passuto ventre reducti,  
 gallonis lentant stringas, duplicantque parolas,  
 Bertus amorevola sic tandem voce comenzat:  
 «Quotquot habet vester Bertus Pannada, recatur  
 ecce voluntati sociorum nempe bonorum.  
 280 «Regibus incago, papis, rubeisque capellis,  
 dummodo fortificas mangiem cum pace scalognas,  
 deque meis possim compagnos pascere capris.  
 Nescio qui sitis, quove itis, qua ve rivatis  
 istius ad nostrae teritoria magna Cipadae,  
 285 nec volo vel minimas aliorum scire facendas.  
 Nondimenum habitus, facies, parlatio linguae,  
 scilicet "oy, tam bien, ma foy", similesque parolae  
 esse foresteros signant, straniamque brigatam.  
 Qua re si vobis nulla est substantia robbae,  
 290 non casa, non fundus, non ars, non ulla botega,  
 sed tantum fortuna dedit vos esse ramingos,  
 esse viandantes peregrinos atque pecentes,  
 robbam quam teneo vestra est, hic vivite mecum.  
 Bos, asinusque tribus nullo discrimine agetur.  
 Qui mangiare cupit mangiet, qui mungere mungat.  
 295 Sunt mihi grassarum terrarum quinque biolchae,  
 de quibus ognannum varios accoio recoltos,  
 navones, ravas, verzasque, cucumera, zuccas,  
 porra, favam frescam, remolazzos, aya, civollas.  
 Multa super tutum melonorum copia grandem  
 300 dat mihi guadagnum, dat vaccaque, datque somarus.  
 Haec ad commandum vestri sunt omnia Berti,  
 imo ad commandum, fallanti parcite linguae,

sunt compagnotum, velut est drittura, bonorum.  
 Sunt inter gentes mundi sex mille miara  
 305 voiarum spesies. Alter, cui robba pochina est,  
 quotquot habet commune facit, medioque reponit;  
 alter avarazzus, Medici cui rendita Cosmi,  
 cui ducatorum Augustini copia Ghisi,  
 310 non tantum nil dat, nil spendit, cuncta sparagnat,  
 sed miser et stiticus quae sunt aliena rapinat.  
 Si rex, si princeps, si dux, si papa fuissem,  
 quem contentum animi, quam pacem, quemve ripossum,  
 maiorem quam nunc habeo, fortuna dedisset?  
 315 O menchionem hominem, qui turcos, quique sofinos,  
 atque pretianes, soldanos, barbaquesoros,  
 qui papas, reges, ducas, similesque gazanos,  
 in mundo reputat plus alegros, plusque zoiosos  
 quam me, quamque meos, quam vos vestrosque pitocchos!  
 320 Solum mangio quidem maiori pace codaium,  
 quam papae ac alii magnates mille guacettos,  
 vosque plus assaium assetata mente cibatis  
 pane pitocato ventrem, bibitisque mioro  
 gustu fundaias vinorum mille per ussos,  
 325 quam qui cum giazza maiori tempore caldi  
 optima tracannant sub rosso vina capello.  
 Sic cagasanguis eos scannet, sic cancar amazzet,  
 ni cruciet miseros semper cagarella paurae,  
 atque masinato dubitent diamante moriri,  
 nec sit eis tempus mulas intrare spacatas.  
 330 Credite, contentum mihi si conceditis istum,  
 ut te per fratrem godam, te perque sorellam,  
 non est contentus contento dulcior isto».

Obstuperant dudum Guidonis corda tamagnam  
 335 cortesiam hominis. Tum credit apena quod audit,  
 et tenet haud unquam Bertum nascisse vilano.  
 Sed quid agat pensat, grattat pensiria zucchae,  
 nam sua si tantas renuit vergogna profertas  
 quo se posse suum cariazzum ducere credit?  
 340 Baldovina quidem cariazzi more tiratur,  
 non solum quod sit longo straccanda viaggio,  
 sed pregnans dudum facta est gran soma bagaio.  
 Si piat invitum, quae poltronigia maior,  
 quae nigrior macchia est, aut quo s<sup>7</sup>guranda savono<sup>7</sup>,  
 345 ut primus Franzae barro, capitanus honorum  
 gloria tantorum, quo non paladinior alter,  
 pro stocco zappam, pro mazza prenda aratrum?  
 Ergo ragionevolo dum crollat cuncta crevello,  
 et phantasias huc plures voltat et illuc,  
 350 quod potius visum est, quod honestius illico brancat,  
 atque tenet cerebro firmum nec vadere lassat.  
 Ipse ad circandos solus vult ire paesos,  
 donec vel guerra patriam vel pace guadagnet,

<sup>7</sup> Nell'edizione Laterza "savone" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

quam regat et stabili firmet sibi regna governo;  
tum Baldovinam, regali sanguine cretam,  
355 seu marchesanam faciat, seu iure duchessam.  
Ergo ubi per me zam risposta quieverat horam,  
sic Guido principiat: «Confundor, Berte, daverum,  
nec scio destrezzam meritis retrovare parolis,  
360 quae tibi demonstrant almancum quanta voluntas  
sit mihi pagandi pro tantis debita mertis.  
Nos en guarda, precor, quam scalzos, quamque frapatos  
quales nunc cernis, tales depinge, nec altrum  
terrenum pensare velis nos prorsus habere,  
365 quam quod ataccatum scarpis gestamus eundo.  
Tu tamen avanzans quantos natura benignos,  
cortesosque facit, portansque a ventre parentis  
tam gentilezzam quam povertatis amorem,  
nos poveros miserosque simul, nos absque quatrino,  
370 absque bagatino, morituros dente pedocchi,  
pane, vino socias, disfammas, omnia donas,  
nosque saporito suades sermone voiamus  
personae, robbaeque tuae remanere patrones.  
Dii tibi, si guardant praestantes ulla pitocchis  
375 commoda, pro nobis poverellis munera donent.  
Dum polus intornum coeli menat octo solaros,  
dumque suo Titan mundum fulgore lusentat,  
impregnans stellas, impregnans luce sorellam,  
dum mare sgollaias tantarum sorbet aquarum,  
380 atque undis tangit lunae tallhora caretam,  
semper erit Berti chiarissima fama Panadae.  
Qua propter nunc iuro tibi, per quanta pitocchi  
frusta pitocarunt panis, quibus omnia nostra  
regna manent, sic sic nos Bertum posse Panadam  
smenticare unquam, veluti sol smenticat ipse  
385 pandere giornificos nobis damatina cavallos».  
Dixerat et surgens teneras cum coniuge plumas  
occupat. Ipse autem petit alti strata fenili  
Bertus, et in schena bocchis iam ronfat apertis.  
390 Ecce propinquabat giornus, lusorque matinae,  
cantaratque cu cu gallus, gallinaque che che,  
Guido levat strato, vestitur, moxque tenellis  
uxorem abbrazzat lachrimis, Bertoque pregheris  
commendat multis, donec Deo dante ritornet.  
Vult, ait, ex voto Christi visitare sepulchrum.  
395 Dixit, et assumpta tabula, bordone, capello  
se viat et casulae portas uscirat apena,  
Baldovina cadit nimio giadiata dolore,  
smortaque deveniens animam gittare videtur.  
Cui Bertus slazzatque sinum, spruzzatque visaggium  
400 praticus et vivam tornat, sensimque gramezzam  
placat amichevolis monitis, nec ad eius orecchias  
mille parolinas zucaratatas fundere cessat.  
Baldovina iacens lecto ringratiat illum,

405 mox pregat et supplex orat ne deneget unam  
 solam gratiolam, proprium si curet honorem:  
 scilicet uxoret se se, nec sdegnet anellum,  
 nam quae sposanda est, vel sit vilanella Cipadae,  
 vel brettara Firae, vel borghesana Predellae,  
 (dummodo sporca suas teneant sibi Smorbia vaccas)  
 410 illa erit amborum requies et dulce levamen,  
 scilicet alterius coniux paritura fiolos,  
 alterius cugnata, nec id magagnat honorem.  
 Non splacuere viro damigellae verba pudicae,  
 annuit et se se faciturum cuncta sponndit.  
 415 At mercantiam talem imbarcare volenti  
 est opus ut giornos almancum pratichet octo,  
 materies illa est nisi non pesanda bilanzis,  
 atque repossato senno pedibusque piombi.  
 Gatta fretosa parit tisichettos saepe gatellos.  
 420 Ipsa stet addasium cameris ascosa fratantum,  
 donec tolta bono conseio sposa menetur,  
 nam neque de illorum numero vult esse caprorum,  
 qui cercant magnas patefacto gutture dotes  
 ingiottire magis, quam sposae nosse maneram,  
 425 et nullum faciunt contum, stimantque nientum  
 aut sibi diavolam nodo agroppare iugali,  
 quae strepitans mandet totam sotosora fameiam,  
 aut velut Actaeon cornutum ferre cimerum,  
 dummodo pregna sibi Bocadori tasca vodetur.  
 430 Dixit et a stalla pegoras simul atque caprettas,  
 porchettumque, asinumque simul, vaccamque Chiarinam  
 desligat et branco per pascola ducit in uno.  
 Baldovina casam remanet soletta, nec imbrem  
 acquetare potest oculorum, abeunte marito.  
 435 Pensorosa manu guanzam sustentat et ecce,  
 ecce repentinae sua brancant viscera doiae,  
 namque novo partu miseram fiolare bisognat.  
 Argutos meschina foras mandare cridores  
 cogitur, ac ne sit compresa in pectore calcat  
 440 spicula quae nondum natus tirat undique Baldus.  
 Tantum invita fremit, nunc ve uno saepe fianco,  
 nunc altro se se (visu miserabile) voltat.  
 Non commater adest, solitum quae porgat aiuttum,  
 ancillas, servasque vocat, quibus ante solebat  
 445 commandare, velut commandat filia regis,  
 at vocat indarnum, quia tantum gatta valebat  
 respondere gnao sed non donare socorsum.  
 Non sine iure tamen multo stimulatur afanno,  
 unica dum nascit de se possanza baronum.  
 450 Omne, quod egregium aut lettris aut Marte futurum,  
 non facili partu matris de ventre cavatur,  
 fitque faticoso cruciatu praeter usanzam.  
 Nascitur hic robur finaliter omne prodezzae,  
 flosque gaiardiae, Baldus, fulmenque bataiae,

455 ius spadae, targhaeque vigor, per tela, per ipsa  
 bella fracassator lanzarum, faxque, brutorque,  
 diraque in adversis veluti bombardae catervis.  
 Nec montis durezza quidem, nec azale, nec ingens  
 bastio, nec grossae fortis trinzeræ muraiae,  
 460 stare sui poterunt martello salda valoris.  
 Nascitur hic Baldus nullo commatris aiutto,  
 nec, veluti infantes, minimum dedit ore cridorem.  
 Baldovina licet sit membris tota movestis,  
 sicut zerla vetus, discinctis undique circhis,  
 465 se levat et baculo succurrens passibus aegris  
 scaldat aquam, puerumque lavat, strazzisque revolvit.  
 Inde redit lecto, requiat, lactatque fiolum,  
 saepe basat, matrisque nequit satiare talentum  
 suggere nunc oculos, nunc frontem, nunc ve bochinam.  
 470 Ille nihil plorat, sed vultu grignat alegro,  
 dumque loqui sforzat, non supplet debilis ancum  
 lingua voluntati, nec tata et mamma, nec ipsam  
 barbottat pappam, licet huic cognitio rerum  
 multa sit, et modico puero nova stella benigna.  
 475 Laetus in hoc medio sentitur iungere Bertus,  
 saepeque cum ciferis cantuque guidare caprettas,  
 quas simul ad ripas Menzi laghique cimossam  
 ante beveratas in stallae pergama chiavat.  
 Mox tezam ingrediens, zoiosa fronte salutat  
 480 sic illam: «Quid fit? bonadies, hora bibendi?»  
 quo dicto crevisse sibi videt ecce fameiam.  
 «O», ait, «incipiunt bene res succedere nostrae.  
 Tu tibi commater? tibi tu fantesca fuisti?  
 est ne puer maschius? tu rides? est ne puella?»  
 485 Illa refert oculis bassis rubeoque colore:  
 «Masculus est mihi natus, quem tu nosce nepotem».  
 Bertus ait: «Tibi sum fratellus, barba fiolo,  
 at tibi pro nunc sim commater, baila putino».  
 Dixerat et lotis manibus laetamine sporchis  
 490 se viat ad stallam, de qua per cornua capram  
 retro tirat, gambasque iubens slargare dedretum,  
 distesas mungit borsas, coppamque novello  
 complet lacte novam, qua frustum panis afettat,  
 dumque simul niveo maseratur suppa liquore,  
 495 ova coquit, vix nunc de caldis tolta nieris.  
 Inde paiolatam reficit, venasque reimplet  
 sanguine vodatas, forzamque per ossa retornat.  
 Iamque sit assaium peradessum, ponite pivam,  
 ponite sordinam, Musae, repiate fiascum.  
 500 Si caput est siccum, capiti date pocula sicco.



## LIBER TERTIUS

Baldus ab intrighis fassarum denique brazzos  
traxerat, et bindas circum sgroppaverat omnes,  
qui matrem mamma, qui Bertum tata domandat;  
iamque fugit, nullaque guisa vult discere normam  
5 andandi aut lapsu carioli aut matris aiuto.  
Ipse medesmus abit, perque hinc perque inde caminat,  
sed male firmatis dum sforzat currere gambis,  
dumque volare viam spennatus bramat osellus,  
saepe cadit, bullasque cadens in fronte reportat,  
10 maccatosque oculos opus est smaltare biacca.  
Non tamen hunc videas vel parvam mittere goltis  
lachrymulam, quamvis pavimentum sanguine bagnet,  
quin levat, inque pedes iterum rizzatus arancat.  
Invenit ipse sibi nullo insegnante cavallum,  
15 seu sit harundo busa, seu sit bacchetta salicti,  
seu, quam turba vocat melegazzum, cannula melghae;  
cursitat huc illuc diavolettus, sistere nescit.  
Non amat in gheda matris, non supra ginocchios  
ninari, sed amat sibi tantum cingere steccum  
20 pro stocco, lancaeque instar drizzare canellum.  
Iamque, ut cunque sapit, mandrittos, manque roversos,  
fendentes, punctas, colposque exercitat omnes.  
Persequitur muscas, homines quas fingit et hostes,  
persequiturque super muros sub sole lusertas,  
25 sentit ac ingentem contentum cernere mozzas  
illarum caudas tam longo tempore vivas  
blasphemare patrem matremque, ut fabula vulgi est.  
Sex habet ille annos, bis sex tamen inquit habere  
quisquis fortezzam, quisquis consyderat ossos  
30 tam bene membrutos, personam tam bene grossam.  
Huic spallas giostris, huic gambas saltibus aptas  
Mars dedit, huic equitisque omnem, peditisque fatezzam.  
Nunc spronans cannam, cannam quoque curvus arestat,  
quam spezzat muro, ficcat ve in ventre paiari;  
35 nunc baculum, qui nuper erat corserus, aferrat,  
et piccam simulans gattamque canemque travaiat.  
Quid narrem vel quae, vel quanta sit aspera pellis  
corporis? aut cortex adversus temporis iras?  
Non illum pioggiae, tempesta, borascaque venti,  
40 non illum freddaeque nives, solesque brusantes,  
tam straccare queunt, ut possit stare mezhoram.  
Dormit ut imbattit se se, dormitque pochinum  
vel sub porticulo tezae, vel nocte sub ipso  
tegmine stellarum, et raro cum matre riposat.  
45 Hanc soians quandoque stigmat, robbat ve conocchiam  
datque focum stuppae, proprium nec ad utile pensat,  
nam filat nato mater poverella camisas.  
Non huic pluma magis gradat, quam terra iacenti;  
obdurat saxis costas, polpasque tenellas

50           cambiat in duros substrato marmore nervos.  
           Bertus desperat, quae desperatio risu  
           mixta godit, quod non calzarum trenta boteghae,  
           milleque scarparum valeant supplere putino.  
           Autumnus, primavera, aestas, invernus ab ipso  
 55           non plus guardatur, quam si sit petra vel arbor.  
           Quum famet ingoiat quidquid sors mandat inanzum,  
           seu coctum seu non, seu carnem sive cipollam,  
           giandas, fragra, nuces, castagnas, nespola, moras,  
           poma, peterlongas, spinbozzos, grataque culos  
 60           devorat, ut struzzi stomaco padiret azalum.  
           Quod bibit, aut bugni liquor est, aqua mortaque fossi,  
           aut, velut incappat, vinum vel dulce vel asprum.  
           Duxerat uxorem Bertus de nomine Dinam,  
           quae Zambellum habuit subito impregnata fiolum.  
 65           Post tamen hunc partum, nondum finiverat annum,  
           quod Baldovinae veluti cugnata dolorem  
           attulit ingentem, quoniam infirmata morivit.  
           Sic Bertus mansit senza, quem Baldus habebat  
           pro patre, proque suo Zambellum fratre tenebat.  
 70           Huic quandoque iubet post vaccam, postque caprettas  
           ire simul Bertus, villae simul intimat usum;  
           at similes non vult Baldi genitura facendas,  
           non it post capras, non villae agradat usanzam,  
           imo bianoream damatina caminat ad urbem,  
 75           quae sibi tam placet, ut semper versetur in illa.  
           Saepe demum<sup>8</sup> solus facto iam vespere tornat,  
           sed ruptum caput et schincas quandoque reportat.  
           Ipse cativellus, velut est puerilis usanza,  
           nunc ve bataiolas saxorum, nunc ve baruffas  
 80           pugnorum faciens, primo aspirabat honori,  
           ambibatque oculis primum se ostendere cunctis.  
           Nec pensare velis quod pugnans ultimus esset,  
           sed bravus ante alios puerili voce cridabat,  
           et centum petras volta reparabat in una,  
 85           et centum testas densos spezzabat in hostes.  
           Baldovina tamen cartam comprarat et illam  
           letrarum tolam supra quam disceret a, b.  
           Unde scholam Baldus nisi non spontaneus ibat,  
           nam quis erat tanti, seu mater, sive pedantus,  
 90           qui tam terribilem posset sforzare putinum?  
           Ipse tribus sic sic profectum fecerat annis,  
           ut quoscumque libros legeret, nostrique Maronis  
           terribiles guerras fertur recitasse magistro.  
           At mox Orlandi nasare volumina coepit,  
 95           non deponentum vacat ultra ediscere normas,  
           non speties, numeros, non casus atque figuras,  
           non Doctrinalis versamina tradere menti,  
           non hinc, non illinc, non hoc, non illoc et altras  
           mille pedantorum baias, totidemque fusaras.

<sup>8</sup> Nell'edizione Laterza "domum" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

100 Fecit de «cuius» Donati, deque Perotto  
 scartozzos ac sub prunis salcizza cosivit.  
 Orlandi tantum gradant, et gesta Rinaldi,  
 namque animum guerris faciebat talibus altum.  
 Legerat Ancroiam, Tribisondam, facta Danesi,  
 105 Antonnaeque Bovum, Antiforra, Realia Franzae,  
 innamoramentum Carlonis, et Asperamontem,  
 Spagnam, Altobellum, Morgantis bella gigantis,  
 Meschinique provas, et qui Cavalerius Orsae  
 dicitur, et nulla cecinit qui laude Leandram.  
 110 Vidit ut Angelicam sapiens Orlandus amavit,  
 utque caminavit nudo cum corpore mattus,  
 utque retro mortam tirabat ubique cavallam,  
 utque asinum legnis caricatum calce ferivit,  
 illeque per coelum veluti cornacchia volavit.  
 115 Baldus in his factis nimium stigatur ad arma,  
 sed tantum quod sit picolettus corpore tristat.  
 Attamen armiculam portat gallone tacatam,  
 qua facit ad signum molesinos stare bravazzos.  
 Terribilis nunquam quid sit scoriada provabat,  
 120 spezzabatque libris tavolas, testasque pedantis.  
 Est quasi communis totas usanza per urbes  
 ut contrari agitent saxorum bella citelli,  
 unde simultates maiorum saepe comenzant.  
 Non unquam vidi tantas ex arbore giandas  
 125 sbattere villanum seu virga, sive tracagno,  
 dum velit ingordum porcorum pascere brancum,  
 quantas sub coelo video stridescere petras  
 cum pueri certant densi, giornique lusorem  
 obscurant, non tam lapidum quam turbine vocum,  
 130 et magis atque magis Stephanus tempestat ab alto.  
 Hic se se, ut dixi, retrovat spessissime Baldus,  
 anteque compagnos se semper cazzat avantum,  
 et facit e fromba tundos resonare giarones.  
 Ipse quidem causa est alzato pulvere solus  
 135 coelum obscurandi, dumque hostes, dumque nemigos  
 fulmine sgomentat, rumpit, day dayque frequentat,  
 imbolditque suos et corda in pectora tornat.  
 Sed velut accascat capitano saepe valento,  
 rumpitur in testa, sed se minus ille retirat,  
 140 imo piat visto maiores sanguine forzas;  
 quove magis teritur piper hoc, magis halat odorem:  
 quove magis premitur palma haec, magis alta levatur.  
 Vult potius denso petrarum monte copiri,  
 quam turpi dare terga fugae, dicique codardus.  
 145 Ergo casam quandoque pluens de sanguine tornat,  
 atque caristiam gallinis ponit ob ova,  
 quorum pars medicat testam, pars altera ventrem,  
 haec saldat plagas, panzae domat illa talentum.  
 At matris turbatur amor, desperat et inquit:  
 150 «Mi fili, mi nate, rogo, quid rumpere tantum

te facis? ah per amore dei, sta, desine petras,  
 lassa bataiolas, quoniam tua fazza diabli est».

«Vultis», Baldus ait, «quod ego mihi dicere lassem  
 bastardum, mulum, sguatarumque, fiumque putanae?  
 155 siccine communem tolerabo perdere famam?  
 est ne hoc oltraggio peius? vos, mater, adunque,  
 tam curare<sup>9</sup> pocum nostrae decus omne casadae?  
 Me vantare volo, non tam simul esse gaiardum,  
 160 quam quod basto simul totam magnare coradam  
 his, qui bastardum me chiamant, vosque putanam.  
 An beccus pater est Bertus, pro cuius honore  
 decrevi centum penitus dimittere vitas?  
 Cedite, mamma, precor, quid giovat plangere tantum?  
 165 cedite, me lapidum crebram instigare bataiam,  
 ut maiora feram posthac animositer arma.  
 Quotquot ego azzaffo pueros, tot butto roversos,  
 nulla quibus nec forza valet, nec regula scrimae.  
 Tum me quisque vocat paladinum, meque gigantem,  
 170 namque guereggiandi me nullus in arte pareggiat.  
 Primior ante alios saxorum millia scanso.  
 Attamen en, mater, sum sanus, sumque gaiardus,  
 non mancant homines qui me, dum praeparor, ipsis  
 rebus amaëstrant guerrae, seu quando parandi,  
 175 seu quando locus est pgnos sine fine menandi,  
 unde hanc venturam laetemur habere miorem,  
 quam quod ego capras, quam quod vos pascitis ocas».

Tam bene parlabat matri Baldinus, ut ipsa  
 tunc pariter lachrimat, pariter dulcedine ridet.

Lux venit interea, qua Mantua tota bagordat;  
 180 prima dies maii nitido sub Apolline ridet.  
 Gentilhomo suum quisquam iubet ante palazzum  
 plantari arboreis antennam frondibus altam,  
 quam populus chiamat de mensis nomine maium.  
 Turba triumphales seguitat plebaea caretas,  
 185 quas huc quas illuc seu bos seu vacca per urbem  
 grassa tirat, variisque rosis ornata caminat.  
 Stat super alta strues foliis tessuta naranci,  
 et myrthi, et lauri, mazuranae, rosque marini.  
 Omne piopparum genus hic, omnisque virentum  
 190 ulmorum speties, querzarum, hederaeque sequaces  
 sparpagnant capitum crines, decorantque quadrigas.  
 De pasta nevolas, de orbello mille papyros  
 fila tenent, quos aura movens strepitescere cogit.  
 Istius in cima momariae astare Cupido  
 195 cernitur alatus, puer orbus, et absque mudanda,  
 diversosque strales duri scocat ille balestri.  
 Turba puellarum trezzas redimita corollis,  
 ova gerit calathis, totam cantata per urbem.  
 Baldus in his etiam meschiatus cantat et ipse,  
 200 talis et acquistae vult partem usque fenocchium.

<sup>9</sup> Nell'edizione Laterza "curate" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

Imo guadagnorum quum fit divisio, praestus  
 clamat. «Namque mihi primos debetis honores,  
 primae partis ero»; post primam vultque secundam.  
 Sed casu arrivans ubi Sancti chiesa Lonardi est,  
 205 lusibus en variis puerorum squadra tumultat.  
 Pars ibi cum cugolis ficco ferramine giocant,  
 pars ibi scannellis mittunt ad sydera ballas,  
 pars ibi forcino pirlos facit ire datornum,  
 pars quoque calzoppans posito segnale trisaltat.  
 210 Baldus collettum subitus de corpore tollit,  
 inque camisola velox saltare comenzat.  
 Principio simulat<sup>10</sup> non posse adiungere metas  
 saltantis turbae, nec sustinet in pede saltum.  
 Mox aliquantillum stringhis gallone molatis,  
 215 de pedibus scarpae, de testa bretta cavatur,  
 bindula cui tenuis ligat uno in fasce capillos.  
 Ipse galantinus tardos movet arte galoppos,  
 tam levis ut nullam stampet sabione pedattam,  
 inde pedem firmans dextrum curvansque sinistrum,  
 220 tollitur agnello similis, similisve capretto,  
 qui stalla egressus currit, balzatque per herbas.  
 Sex primo in saltu brazzos capit ille tereni,  
 fortior at brevior balzus fit iure secundus,  
 tertius adiunctis pedibus pariterque dunatis  
 225 se levat, et longe signacula quaeque trapassat.  
 Hinc memo<sup>11</sup> ulterius vult secum prendere gattam,  
 praesentesque viri forzam stupuere citelli,  
 et quod destrezzam paladini puttus haberet.  
 Praeterea si vult ad grossam ludere ballam,  
 230 ballam quae vento crysteri turgida saltat,  
 disfidant alii, maiuscula turba, regazzi.  
 Accipit invitum Baldus, datur illico scannus;  
 scannum dextra rapit, digitisque accommodat illum.  
 Se parat ut ludat, fit pars, fit pactio, fitque  
 235 ghirlanda intornum populi contrasta videntis.  
 Ingannare tamen stat coniuratio Baldum:  
 coniurant omnes excepto nemine contra  
 bontatem Baldi, qui animo, qui mente reala  
 semper it, et quemquam nunquam tradivit ab ovo.  
 240 Quippe lonardistae pueri male ferre potebant  
 quod citadinellos urbis, primosque casarum,  
 ut Passarinos, Arlottos, Bonaque corsos  
 hic furfantellus villae, stronzusque Cipadae  
 vinceret et secum ludorum ferret honores.  
 245 Tunc aliis quidam giottonior inquit ad illum:  
 «Si facio invitum, non possis, Balde, revitum  
 addere, ni primum deponas pignore nummos».  
 Baldus erat poverus, tinxit rossedine vultum,  
 nec sua trentinam marzam scarsella tenebat.

<sup>10</sup> Nell'edizione Laterza "simulat" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

<sup>11</sup> Nell'edizione Laterza "nemo" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

250 Iudaeo statuit quam primum vendere quidquid  
 tunc habet indossum; guardat per mille beretas  
 rossas et nigras populi si gialda videtur.  
 Non fuit una quidem, sed tres, sed quinque, sed octo,  
 255 sed videt innumeras tinctas gialdedine brettas,  
 namque patarinos baganaios Mantua nutrit.  
 His dare vult quod habet, saium, cappamque, camisam.  
 At segurtatem facit ingens turba per illum.  
 Ergo prior Baldus de signo battere coepit,  
 distendit laeva digitum, dextraque scanellum  
 260 stringit et alquantum se gobbans: «Gioca», cridabat.  
 Postea subcurrens, socio mandante, piabat  
 in frontem scanni ballam, pariterque premebat.  
 Illa magisterio chioccata per aëra pirlat,  
 bassa tenet medium, nec surgens aethera toccat,  
 265 nec campanili (velut aiunt) more levatur.  
 Si contrastantes illam quandoque ribattunt,  
 illico Baldus eam redeuntem firmus adocchiat,  
 misuratque animo qua se se commodet illi.  
 Hanc ergo ut votum fuerat mira arte ritornat,  
 270 et cazzam superat primam, superatque secundam.  
 Plus invidabat victor, revidabat, et altrum  
 atque altrum faciens, postas sine fine tirabat;  
 anteque quam Phoebus giornum portaret in aequor,  
 Baldus acquistavit carlinos octo reami.  
 275 Mox sibi mantellum brettamque reponit, abitique,  
 ut factum dicat Berto, matrique guadagnum,  
 sed puer impatiens quidam non sanguine basso,  
 seu ponte Arlotti cretus seu ponte Macerae,  
 cui pars soldorum maior perduta dolebat,  
 280 surgit et accipiens compagnos quinque vel octo  
 post Baldum afrettat, cui giurat tollere borsam,  
 tollere si borsam nequeat vult tollere cappam,  
 at si nec cappam sacramentat velle bravettus  
 rumpere cervellum, saxisque tridare misellum.  
 285 Baldus arivarat iam iam, hospedale relicto,  
 ad Vescovati portazzam semper apertam,  
 san Petrique super campagnam venerat amplam,  
 ut longo tandem petat ipsam ponte Cipadam.  
 Hic puer Arlottus Baldum improvisus achiappat,  
 290 perque gulam prendens leva, dextraque daghettam:  
 «Redde mihi», chiamat, «carlinos fraude tiratos».  
 Sic dicens, punctam pugnali approximatur occhis.  
 At Baldus se se pariter disbrigit ab illo,  
 et pariter brazzum cortelli tostus aferrat,  
 295 deque manu scarpat ferrum, schiaffumque sonantem  
 dat talem, quod dextra genae stampata remansit.  
 Protinus hic pueri stolo clauduntur in uno,  
 saxa piant, tundosque cavant sub veste giarones.  
 Baldus mantelli voltat reparamina braccio,  
 300 deque sua cappa targhae sibi praeparat usum.

Iamque petrae, iam saxa volant, iam cazzaque frusti  
 stridentes mandant velut archibusa matones.  
 Baldus at in Sanctae se Agnesae forte rezolam  
 pugnans retro tirat, ne in schena sentiat hostes.  
 305 Mox cantone pedes animumque piantat in uno,  
 quem centum picchae discantonare nequirent.  
 Illi saxorum tempesta ruinat adossum,  
 sed volucer nunc huc, nunc illuc saltat in altum,  
 et lapides agili sfronzantes corpore schivat.  
 310 Praticus ut pelagi nochierus, saepe viaggium  
 dum facit, undarum montagnas ecce levatas  
 in se prospectans non deserit ille timonem,  
 non animum perdit, sennum vexatus aguzzat,  
 scit montare undas, scit rumpere, scitque cavere.  
 315 Baldus idem faciens, oculata mente molares  
 quum videt in se se bassos altosque volare,  
 nunc caput inchinat, nunc dexter, nunc ve sinister,  
 sive aperit gambas, seu tollit, sive traversat,  
 et lapides atimo tercentum scansat in uno.  
 320 Plus tribus ille horis tanto certamine durat,  
 sic ut guardanti populo stupor ultimus esset.  
 At puer, illorum capitaneus, currit avantum,  
 vultque corozzatus Baldum sepelire quadrellis.  
 «Sta retro», Baldus ait, «sta retro, si tibi frontem  
 325 rupero, quid fiet? fuerit, te aviso, todannum».  
 Ille nec ascoltat, nec brigam frasca refudat.  
 Tum demum impatiens Baldus non ultra monivit,  
 nec saium aspexit rasi brettamque veluti,  
 sed piat e terra, bassato corpore, marmor.  
 330 Vibrat et in stomachum sfronzanti murmure chiappat.  
 Ille tramortitus cascat, cito creditur esse  
 mortuus, unde alii pueri calcanea monstrant.  
 Nec stat et ipse etiam Baldus, carneria portat,  
 mille per intricicos, per busos mille ficatur,  
 335 donec campagnae factus capitaneus apertae  
 it gravis, ut tandem ponat sua castra Cipadae.  
 Senserat hoc murmur stropiati forte citelli  
 quidam vassallus, spaventans cuncta parolis.  
 Hunc Lanzalottum sbricchi dixere bretari,  
 340 sed Slanzagnocum gens rerum pratica dixit.  
 Huic talis persona fuit, corpusque disutil,  
 qualis erat quondam Mambrini Alfana gigantis.  
 Testa super gobbas stabbat<sup>12</sup> picolissima spallas,  
 non sua sed potius ad nolum tolta parebat;  
 345 iste bravosazzus, cagnazzus, et omnia taians,  
 omnia per tressum capiens, guardansque traversum,  
 vult gattam, ponitque manum, sfodratque dagazzam,  
 peiorem sed semper habet, relevatque coëllum.  
 Hic ergo Baldum seguitat, seguitansque rechiamat:  
 350 «Prendite ladrettum, ne scampet, prendite forcam,

<sup>12</sup> Nell'edizione Laterza "stabat" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

a quo spezzata est contis modo testa Zanorsi».
 His tam fulmineis gens incontrata brauris
 spaventabantur, cercantque piare citellum.
 Prenditur ille cito, citius sed muzzat, et instar
 355 sdruzzolat anguillae, quae nescit stretta teneri.
 Lanzalottus eum seguitat tutavia volantem;
 mastinum videas leporem incalzare legerum,
 imo asinum potius cupidum abboccare caprettum,
 sive bovem zoppum sperantem prendere cervum.
 360 Baldus at, egrediens iam portas urbis, ad unum
 tractum ballestrae, stochettum prestus arancat,
 contraque sganzerlam voltans animositer ibat.
 Ille codegonus puero borrvit adossum,
 ut mastinazzus solet assaltare cagnolum.
 365 Baldus ad historiam Orlandini mente recurrit,
 implicat in cappa laevam, dextraque sguainat
 verdugum et cazzans trivilatam concite puntam
 per medium bigoli ferro ventralia passat.
 370 Vidi ego bistortam, longamque talhora pioppam,
 quae dudum tristi segetem morbaverat umbra,
 a pede taiari, magnamque menare ruinam,
 et facere intornum cascando sonare paësum.
 Tale ruinavit vasto cum pondere corpus
 illud, nassutum mundo consumere panem.
 375 At vix spadiculam Baldus de ventre cavarat,
 ecce sibi a longe sbirraiam currere mirat,
 expedit ad cursum gambas, iterumque netatur,
 ad matrisque suae tandem casamenta ritornat.
 380 Baldovina videns natum quam sudet, ut illa
 quae semper vivit leporatti more tremantis
 scribitur in facie nigro pallore, cridatque:
 «Quo fugis? unde venis? quis te facit ire galoppum?
 Dic, balzane tribus pedibus; dic, matte poledre,
 cur me quottidie, cur me, cavester, amazzas?»
 385 Baldus respondet: «Vultis ne, quod ipse giotonum
 mille feram tortos, mille ontas, mille travaios?
 Sum ne asinus forsan, quod sic bastone gratandam
 exponam schenam poltronibus atque gaioffis?
 De vanis non multa mihi fit stima parolis:
 390 parlent qui parlant, nunquam tolerabo nec unam
 percossam picolam nec summo tangier ungue,
 de dicto ad factum distantia multa catatur.
 Sbaiaffent homines, chiachiarent, nil estimo zanzas,
 nilque canes timeo bau bau de longe cridantes,
 395 sed griffas teneant ad se, tantumque menazzent,
 namque bravariis pellis neguna foratur».
 Cui mater: «Fili, nescis proverbialia? nescis
 quod maior piscis solet inghiottire minorem?
 Ne vadas urbem, ne charam desere mammam,
 nam tibi promitto, ni praelia, costionesque,
 400 garbuiosque sinas, vives mihi tempore poco».



«Stat sua», Baldus ait, «moriendi volta, nec ulla est  
 foggia resistendi fati, nullusque reparus;  
 405 quid giovat hic nobis testam spezzare medemis,  
 cum ciascadunis hominum semel hora fichetur?  
 Sed precor, in pacem cor vestrum ponite, mater;  
 non est tam sozzus, velut est pictura, diabol».

Haec ea dum parlat, sibi guardat saepe dedretum,  
 suspectumque facit matri, miseramque travaiat.  
 410 Ecce inter zaffos tandem barisellus arivat  
 cortivumque intrat Berti, mandatque piari  
 Baldinum subito, quem vult stafilare cavestrum,  
 antequae rectores urbis conducere, tanquam  
 415 miraculum magnum, factumque stupore pienum,  
 quod puer exiguus potuit mazzare gigantem.  
 Bertus erat multis abscentus allhora diebus.  
 Baldus at ensiculo passaverat inguina zaffi,  
 mozzaratque altro brazzum fendente sinistrum.  
 420 Dumque alius propter detrum graffare sotintrat,  
 donat ei subitum Baldi praestezza roversum,  
 ingentique taio nasum guanzamque traversat.  
 O puta, quando suis oculis timidissima mater  
 inter tot sbirros, interque tot arma fiolum  
 425 esse videt, mortumque putat, pezzisque taiatum,  
 tanto corripitur giazzati cordis afanno,  
 ut misera, infelix, longosque experta dolores,  
 heu, quater exclamat, quater alta voce Guidonem  
 Baldovina vocat, tragico ploranda cothurno,  
 430 quae veniens regum summo de culmine praeceps  
 nunc ruit et tenues animam sbuccavit in auras.  
 Hunc ve habuit finem stirps regia propter amorem.

Interea Baldum zafforum frota piarat,  
 tercentumque soghis strictum fert unus adossum.  
 Illeque dum fertur, se scossat, seque dimenat,  
 435 si funes spezzare queat, sed vana fadigat,  
 nam, quae grossa torum retinere ligamina possent,  
 haec eadem retinent septennis membra putini.  
 Attamen, ut stizza est mamoletto innata superbo,  
 portanti sese collumque addentat et aures.  
 440 Ecce autem casu godius Sordellus arivat,  
 qui de Mottellae campis veniebat in urbem.  
 Ipse cavalcabat, celerantibus ante staferis,  
 iam vecchius, vecchiezza tamen non debilis ancum:  
 445 non sofiat cornu, non dentem perderat unum,  
 maccagnos non ante spudat, non retro corezas.  
 Conspicit hic mamolum, manicis pedicisque ligatum,  
 ante magistratum tanto rumore tirari,  
 quanto menchiones troiani tempore vecchio  
 450 ad Priamum regem strassinavere Sinonem.  
 Constitit hic, retinetque briam, firmatque chinaeam,  
 stare iubet sbirros, quorum tres esse feritos  
 miratur, causamque petit novitatis, ut infans

vix parlare sciens, vix andans, vixque biassans,  
 sic tanquam latro, sic tanquam homicida ligetur.  
 455 Cui maravianti capitanius omnia narrat,  
 sed puer arditumque animum, vocemque speditam  
 semper habens magis, ad Sordellum protinus inquit:  
 «Gentilhomo, precor, vestrae dignentur orecchiae  
 causam orphanelli pochis audire parolis.  
 460 Non possunt nostrae meliori iudice lites  
 audiri, nota est Sordelli fama per orbem,  
 qui pro iustitiae zelo dat terga thesoris.  
 Dicite vos, barone, prius: si contra doverum  
 vel vobis borsam, vel quis vult tollere cappam,  
 465 borsam ne aut cappam poteritis perdere sic sic  
 per dominum nostrum? Sed dicam fortius. Est qui  
 vos salit ad stradam, ferroque menazzat, et ipsam  
 vult animam dulcem proprio sgroppare ligazzo:  
 vos ne illud factum tolerare? manusque tenere  
 470 in cortesiam giuntas, velut ipse citellus  
 utor ego quando soleo benedicere tolam?  
 Vos ne pati, ut vobis sic foeni barba fiatur?  
 En quidam sbriccus, cui nullam, credite, noiam,  
 noiam quippe dedi nullam nisi prima dedisset,  
 475 non vergognavit tres me seguitare miaros,  
 ut mihi de spallis stricto caput ense levaret.  
 Cur homini natura pedes dat, corque, manusque?  
 En ego scampabam pedibus, nam pes datur ista  
 pro causa; sed, ubi me nil giovasse videbam,  
 480 cor saldum feci, saldo quia corde periculum  
 omne superchiamus. Cordis manus inde ministra  
 quid faciat pro tunc? an tanto urgente bisogno  
 perdiderit tempus, seu griffis scalpere rognam,  
 seu sub sole grisos investigare pedocchios?  
 485 Vos date iudicium, velut usus vester, honestum,  
 qui non scordatis tavolae statuta rotundae.  
 Si tortus meus est, torti mihi debita poena est,  
 si drittus, dritti causam paladinus aiuttet».

Obstupuit teneri barronus dicta putini,  
 490 atque valenthomum subimaginat esse futurum.  
 Protinus ad sbirros inquit: «Gens nulla catatur  
 sub coeli cappa, quae vos dapocagine vincat.  
 Quae vergogna ista est? tostum, cui dico? levate  
 hos nodos puero, nec vobis dicere cosam  
 495 bis facite, ut quae sit Sordelli barba sciatis».

Cui barisellus: «Opus nostrum est ubedire senato,  
 nec plus nec mancum facitur quam iussa comandant».

Talia dum magno strepitu responsa dabantur,  
 currit multa hominum diversis copia bandis.  
 500 Hic Sordellus habens proprii moderamen honoris,  
 ne cum sbirraia rixet praesente brigata,  
 vertitur ad quosdam citadinos forte trigatos,  
 istaque sdegnoso memorabat dicta soghigno:

505           «Magni poltrones sbirri, gens plena pedocchis,  
 gensque morire prius digna est quam nascat, ut ipsum  
 non voret indarnum panem, vinumque tracannet.  
 Zafforum mos est non azzaffare verunum,  
 ni videant illum sibi nullam cingere spadam;  
 nam si quis testam faciat, sfodrare paratus,  
 510 continuo turba haec se se furfanta retirat,  
 ut viles faciunt visto falcone poianae.  
 At si pauper homo vadit de nocte per urbem,  
 atque ferat modicum, velut usant ferre, lusorem,  
 quid faciunt isti ladri merdaeque botazzi?  
 515 Mandant sbirazzum, qui vadat spegnere lumen,  
 deque manu poveri tollat cum fraude laternam:  
 quo facto zentaia ruit, spadasque piombi,  
 atque carolentas faciunt strepitescere targas.  
 Circundant, nudum spoiant, stringuntque manettis.  
 520 Verum si donet, si dico tapinus ad illos  
 quotquot habet pocos voiat sborsare quattrinos,  
 lassant ire viam miserum, plenumque gramezza,  
 qui quot aquistarat noctuque diuque sisinos,  
 seu battens virgis, seu tirans pectine lanam,  
 525 ut se se valeat poveramque cibare fameiam,  
 ecce barisello sforzatur tradere boiae,  
 perdere mantellum, calzas, ipsamque camisam.  
 Sola Potestatum culpa haec, omnisque palazzi,  
 officium quibus est ladros adscribere forchis,  
 530 disorbare vias sassinis, perdere giottos,  
 atque stradarolos cunctis squartare videndos;  
 quos gula iustitiae moveat, non ventris et auri.  
 Heu tantum poveros, inopes, soldisque carentes,  
 cernimus ad forcam canevi portare colanam!  
 535 Non tamen hi nostri patres, iurisque ministri  
 attendunt quoniam, dum cercant suggere borsas,  
 dum tascas mungunt alienas, dumque secundant  
 prava ministrorum deportamenta suorum,  
 iustitiam privant spada, rumpuntque bilanzas,  
 540 incagant iuri, monstrantque culamina legi.  
 Quam forchae melius poenam gens illa subiret,  
 quae forchae ad poenam menans sbirraia vocatur.  
 Quin datur his canibus portare licentia spadas.  
 Omnibus est vetitum taccare galonibus arma,  
 545 arma barisellus, zaffus fert arma solettus,  
 atque hominum stronzus, cui curae tollere pegnos,  
 unde valenthomines, atque alto sanguine nati  
 ferre pudent cinctas hodierno tempore spadas,  
 ne quoque per gentem sbirri dicantur et ipsi.  
 550 Si malfattorem vadunt comprehendere quemquam,  
 prendere non bastat, sed eum spoiare comenzant.  
 Hic sibi mantellum, brettam levat ille, sed iste  
 saionem, veluti sibi solis furta licerent.  
 Impietas nulla est mundo crudelior ista.

555           Instituuntur enim pro castigare giotones,  
               hi tamen ingordi sub manto iuris abarrant,  
               sassinantque homines, robbam cum sanguine tollunt.  
               At per contrarium facit haec destructio panis,  
 560           quando nocturnis animosa iuventus in horis  
               itque huc, itque illuc, aliquas vel quaerere brigas,  
               vel matinadas dilectis fare morosis:  
               cum procul ascoltant cordas toccare lautti,  
               et frictum frictum sotanellis iungere cantum,  
 565           cumque vident modica sub luce micare politos  
               seu corsalettos, seu roncas, sive celatas,  
               scantonant subito, scapolant, scansantque diablos,  
               parlantes taciti: non est hic robba guadagni».

              Dixerat haec magnus Sordellus verba rasonis,  
               atque illis iterum commenda<sup>13</sup> solvere Baldum.  
 570           Tostus ei paret cavalerus, vincula solvit,  
               nec facit ut terzam dicatur cosa fiatam.  
               Inde abit et patribus conscriptis dicere factum  
               non habet arditum, ne grostas inde reportet.  
               Sed Baldus natu gentilis, corde benignus,  
 575           ingenio praestans, animo sodus, ore disertus,  
               tam bella egregium ringratiat arte baronem,  
               ut quot verba movet tot monstret fundere zoias,  
               ipseque Sordellus tanto capiatur afetto,  
               ut secum portare bramans, voltansque mulettam,  
 580           mandat eum famulis in groppam mittere post se.  
               At Baldus, factum reputans hoc esse codardum,  
               quod montet sic sic alieno fultus aiuto,  
               continuo tundum spiccans de litore saltum,  
               in groppam leviter gambis se plantat apertis.  
 585           Quo saltu barro magis ardet amore putini,  
               robbat eum, portatque casam, vestitque galantum,  
               paggettumque facit, quo non velocior alter,  
               seu scopet vestas damatina bonhora patronis,  
               seu porgat potum, seu trinzet, sive per urbem  
 590           cursitet huc illuc ad agendum mille facendas.

              Sed iam celesti moriens sol cascat ab arce,  
               noxque suas tenebras totum sparpagnat in orbem.  
               Gosa soporatur, quae buccis ronfat apertis.

<sup>13</sup> Nell'edizione Laterza "commandat" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

## LIBER QUARTUS

Iamque comenzzarat Baldi statura levari  
altius, et coelo magnis consurgere membris,  
iamque misuratur per longum brachia quinque,  
largus in amplificis relevato pectore spallis,  
5 sed brevis angustos cingit cinctura fiancos.  
Nervosus gambis, pede parvus, schinchibus acer,  
drittus in andatu, levibus qui passibus ipso  
vix sabione suas potis est signare pedattas.  
10 Vivaces habet ille oculos, semperque rotatos  
nunc huc nunc illuc, radio velocius illo,  
qui facitur quando sol specchio guardat in uno.  
Non huic barba nimis plena est, durataque setis,  
at spuntant mento lanosi trenta peluzzi,  
15 cui superum labrum paulo supereminet altro  
extrius, et savium sic indicat esse futurum.  
At quia non habet hac in molli aetate magistrum,  
iam compagnones, rofianos, atque sbisaos,  
bravazzosque gradat, sbriccos, certosque cagnettos,  
20 qui taiacantones dicuntur, mangiaque ferri.  
Talibus ingrassat se tantum Baldus ut aetas  
virda iuvenazzum transportat more poledri,  
non unamque facit stallae spezzare cavezzam;  
nempe polastrones isti, dum sanguine caldo,  
25 dumque vigent stomacho, semper mangiare parato,  
non oleum ponunt nec sal in rebus agendis,  
nec mirant cosam naso lontanius ullam.  
Solo de Baldo tota parlatur in urbe,  
qui smisuratis sgomentat forcibus omnes,  
30 nilque deos curat, nil sanctos, nilque diablos.  
Non illum spadae, non illum mille zanettae,  
non sbirri et zaffi terrere, nec ipse Gaioffus  
praetor in urbe potest animum domitare superbum.  
Ipsius ad grandem famam, nomenque cagandum,  
35 non est tam validus brazzus, tam dura gigantis  
schena, vel Orlandi sguardus, vel mille Rinaldi,  
qui non sconcaghent nimia formidine bragas.  
Spadazzam lateri cunctis metuendus ataccat,  
quae fuit obscuris Vulcani facta boteghis,  
40 hanc ve fabri rapido temprarunt fulminis igne  
Broth zoppus, sguerzusque Sterops, gobbusque Pyrazzus.  
Leggiadria suos brillabat tanta per artus,  
ut quaecumque potest fieri saltatio, sive  
gatta piet soricum, seu praesta leona caprettum,  
45 per Baldum fieret, nulla straccante fadiga.  
Ergo Cipadicolae primates gensque bravorum,  
quique sacramentant semper simul esse fradellos,  
compellunt Baldum vinclo iuraminis: ut rex  
sit compagnorum voiatque tenere governum,

50 per quem quisque tamen vitam non stimet un aium,  
 namque ubi rex mancat vadunt sotosora facendae.  
 Praecipuos sed tres delectos Baldus habebat,  
 quorum legnaggium non sit scoltare noiosum.  
 Primus erat magnus Fracassus, razza gigantum,  
 cuius longa fuit (certe non dico bosiam)  
 55 per bellum punctum brazzos persona quaranta.  
 Grossilitate staro maior sibi testa dabatur.  
 Intrasset boccam totus castronus apertam,  
 auriculisque suis fecisset octo stivallos,  
 atque super frontem potuisses ludere dadis.  
 60 Spallazzas habuit vastas, largamque schenazzam,  
 gambones grossos, brazzosque, amplumque culamen.  
 Non erat in mundo qui hunc posset ferre cavallus,  
 omnes montando schizzabat more fritadae.  
 Ingentem brancans manibus per cornua taurum,  
 65 voltabat circum facili giramine testam,  
 ut facit ad lodrium chiamans strozzerus osellum.  
 Ventrosam, duramque tulit sua testa celatam,  
 quae tantum vini, quantum fert zerla, tenebat.  
 Larga merendando mangiabat bocca vedellum,  
 70 nec bene replebant panes ottanta budellos.  
 Sint quales voiant, trinzeras atque muraias  
 crollabat manibus, totasque ruebat abassum.  
 Streppabat digitis ita querzas, tempore vecchias,  
 ut sterpare solent aios et porra vilani.  
 75 Tanto ibat strepitu spatians, tantaque gravezza,  
 tota sub ipsius plantis quod terra tremabat.  
 Targa illi fuerat plus fundo magna tinazzi,  
 bastonusque ingens non parvior arbore navis.  
 Huius progenies Morgante calavit ab illo  
 80 qui bacchioconem campanae ferre solebat.  
 Alter erat Baldi compagnus nomine Cingar,  
 Cingar scampasoga, cimarostus, salsa diabli,  
 accortusque, ladro, semper truffare paratus,  
 in facie scarnus, reliquo sed corpore nervax,  
 85 praestus in andatu, parlatu, praestus in actu,  
 semper habens testam nudam, penitusque tosatam.  
 Praticus ad beffas, truffas, zardasque, soiasque,  
 deque suo vultu faciens plus mille visazzos,  
 et simulans varias sguerzo cum lumine morfas,  
 90 pochis vera loquens voltis, mala guida viarum,  
 namque domandantes quae sit via dritta camini,  
 insegnans tortam, comitum drizzabat in ongias.  
 Portabat semper scarsellam nescio qualem,  
 de sgaraboldellis plenam, surdisque tenais,  
 95 cum quibus oscura riccas de nocte botegas  
 intrabat, caricans pretiosa merce sodales.  
 Altaros spoiat gesiae, tacitusque subintrat  
 in sagrastiarum magazenos, salvaque robbas.  
 Sgardinat o quoties cassettam destriter illam,

100 qua tirat offertam pretus pro alzare capellam,  
 vel pro massarae potius comprare camoram.  
 Tres voltas forcam praesus montaverat altam,  
 dumque super scalam, manigoldo stante parato,  
 cascaturus erat, calzosque daturus ad orzam,  
 105 semper ab armato Baldo, comitante caterva,  
 scossus erat, mediisque armis per forza cavatus.  
 Qui mox ad primam tornabat protinus artem,  
 unde piabatur barisello rursus, et urbem  
 ingrediens strictus cordis, trans mille vilanos  
 110 armatos nigris spontonibus, atque zanettis,  
 protinus a cuncto populo, cunctaque palesus  
 gente botegarum conclamabatur ad auras:  
 «Ecce diabol adest, non lassat vivere quemquam,  
 spoiavit Sancti Franceschi altaria ladrus,  
 115 milleque censuras portat manigoldus adossum,  
 Sancti Christofori robbavit fratribus ambos  
 mezenos, plenumque occhis missaltibus urzum.  
 Non pomos brolis, non verzas lassat in hortis,  
 non in pollaris gallinas atque capones.  
 120 Rupit presbitero chiericam, zagumque reliquit  
 pistatum pugnis, quibus abstulit inde cavallam».  
 Talibus insultat populazzus, at ille nientum  
 attendit vulgi vitriata fronte cridores,  
 dumque in praesonem trahitur, dum forca paratur,  
 125 dum latro altuttum debet damatina picari,  
 nocte cadenazzos rumpit, scarpatque quadrellos,  
 presonem sbusat, tornatque robbare botegas.  
 Baldus eum socios super omnes semper amavit,  
 namque suam duxit Margutti a semine razzam.  
 130 De te quid tandem dicam, Falchette gemelle,  
 qui quoque pro Baldo iuraras ponere vitam  
 dicam, sed multis parebo forte bosardus,  
 dum dicam quod ego propriis occhialibus hausit.  
 Vidi ego Falchettum duplicato corpore natum,  
 135 quippe viri buccas usque ad culamen habebat  
 ex inde ad caudam veltri sibi forma dabatur.  
 Nescio si brancas, lector placidissime, cosam:  
 clarius hoc dicam, mangiabat dente virorum,  
 smaltitosque cibos mastini ventre cagabat,  
 140 quapropter coredorus erat tam praestus, ut ipsos  
 zaffaret capros, lepores, dainosque fugaces,  
 et quia mezus erat noster, mezusque molossus,  
 hunc multi reges, papae, grandesque maëstri  
 chortibus in propriis de primis fare volebant,  
 145 sed magis incagans papis, regumque favori  
 cum Baldo tantum dormit, mangiatque, bibitque.  
 Interea Baldus vilanellae nomine Bertae  
 captus amore, illam patri per forza robavit.  
 Illa citadinas omnes quantunque legiadras  
 150 vincebat, nedum visi beltate galanti,

sed gestu, andatu, risu, garboque loquela.  
 Hac ideo causa, magni quoque ductus aviso  
 Sordelli, cui semper erant Baldi omnia curae,  
 legitimo, ut fas est, illam sposavit anello,  
 155 quae fuit assaltu primo schionfata, duosque  
 laeta mamolinos portatu fecit in uno,  
 quos Grillum fecit nec non chiamare Fanettum,  
 tam bellos vultu, tam gaios, tamque politos,  
 ut dicas non esse illos nisi pignora Baldi.  
 160 Creverat interea plenos Zambellus in annos,  
 Zambellus Berto natus et matre Tonella,  
 qui reputabatur Baldi genus atque fradellus.  
 Is quoque sposarat moieram, nomine Laenam,  
 barbaque Tognazzus fuit huius causa facendae.  
 165 Hic Zambellus erat borella tundior omni,  
 nec non aguzzus tanquam pistonus aiadae,  
 quidquid aquistabat seu zappa sive gumero  
 Baldus spendebat betolis, scottoque tavernae.  
 Splendidus in tavola, vult Baldus habere caprettos,  
 170 deque sparavero quaias, de astorre fasanos:  
 at Zambellus aiium, fortasque appena cipollas  
 mangiat, et interdum gaudet leccare scudellas.  
 Hunc dormire nihil Baldus de nocte volebat,  
 quem toto stentare die cogebat in agris.  
 175 Ille fadigando vix quod mangiaret habebat,  
 ipse reposando borsam nummosque tenebat.  
 Pauper homo cuiquam tot vellet dicere tortos,  
 sed timet a solito spallis bastone tocari,  
 quem rediens de sera casam sua schena provabat.  
 180 Ergo die quodam solus solettus in arvo  
 valde laborabat, stentans zappare fasolos.  
 Iamque visentinis spuntabat Phoebus ab Alpibus,  
 Zambellum iam iam mangiandi voia grezabat,  
 185 qui per ventronem vacuas rosegare budellas,  
 ireque per cistam grances et gambara sentit.  
 Sed quia nessunus pendet carnerus in ulmo,  
 quo saltem tozzi sint muffi, aut crusta casetti,  
 sed quia vinessae nullus barilottus aquatae,  
 190 qua queat almancum boccam bagnare sugatam,  
 trat zappam longe ceu desperatus et alto  
 pectore suspirum sborrat per utrumque canalem.  
 Inde caput grattans dextra, culumque sinistra,  
 non satiare potens ventrem, vult pascere griffas.  
 Brontolat in dentes, calcataque verba susurrat,  
 195 atque strepit veluti buliens pignata ravarum.  
 Blasphemmat, maledicit, ait convitia Baldo,  
 namque umberlicus schenae taccatur arentum.  
 Impatiens tandem magna sic voce gridavit:  
 «O cordis lancum, o vermocagnus, et oyde,  
 200 oyde meus venter, mea panza, meusque budellus!  
 sic taceam semper? marza sic famme crepabo?



strangossabo miser? nec quemquam cerco socorsum?  
 quae cascare potest mihi nunc desgratia maior,  
 si codesella meas vado parlare cotalas?  
 205 Esto, fracassabit schenam mihi boia ribaldus.  
 Non ne fracassabit, nec non tutavia fracassat,  
 dummodo vel solam praesumo dire parolam?  
 ineniam tandem, qui me distoiat afattum  
 de tot fastidiis, cagasanguibus atque malannis.  
 210 Quem tandem inuenies? nemo, mihi crede, trovatur,  
 carpere qui gattam praesumat contra tyrannos.  
 Inuenies forcam, quae sit conclusio doiae.  
 Heu me quisque procul cazzat, me quisque refudat,  
 namque repezzatum porto frustumque gabanum,  
 215 nullaque tegnosam mihi coprit schufia testam,  
 nullaque braga tegit nudas diretto facendas,  
 et nullum tandem calzat mea gamba schifonem,  
 sed ruptis scarpis digiti reperere fenestras,  
 nec solum marzum servat mihi borsa quattrinum,  
 220 quo possim comprare mufum de pane tochetti,  
 quo mihi barberus voiat tosare pedocchios,  
 qui me nocte die privum savone travaiant.  
 Nausea sum factus populo, derisio genti,  
 mattis garratola et nostrae zavatta Cipadae.  
 225 Non mancant homines, qui dant conseia, saputi,  
 sed mancant qui me piccolo dignantur aiuto.  
 Omnes sunt medici, sua sed medicina negatur,  
 omnes compagni, sed non compagna scudella.  
 Sum riccus, quisquis pro me vult ponere vitam,  
 230 sum pauper, nemo pro me vult spendere bezzum».

Talia parlabat, quando procul ire Tognazzum  
 vidit oportunum, sua cui pensiria dicat.  
 Hic est ille senex, patriae pater, ille Tognazzus,  
 ille cipadenses natus punire giotones.  
 235 Saepe fuit consul, dictator saepe Cipadae,  
 praticonus enim manezabat iura senati.  
 Quisquis conseium cercabat habere Catonis,  
 protinus andabat savio parlare Tognazzo.  
 Portabat brettam, quae dicta est bretta taëri,  
 240 de cuius piga scriptarum copia pendet.  
 Consulis est proprium tales portare bolettas,  
 unde datur sciri doctae prudentia testae.  
 Hanc foggiam brettæ vidisse talhora recordor  
 in carnevali festis, et tempore matto,  
 245 cum mascarantur buffones barbaque chieppi.  
 Extra hunc brettonem profert Tognazzus orecchias,  
 quas male sufficeret plenas nettare badilus.  
 Semper habet longo nasum morcone colantem,  
 de quo spirat odor, tanquam cagatoria morbans.  
 250 Cascat de spallis frusti zorneia veluti,  
 quem garbum populi portabant tempore vecchio.  
 Haec appena coprit circum culamina bragas.

Usat, ut usatur, calzas calzare brasolas,  
 hasque satis bastat stringhis stringare duabus,  
 255 interdumque scoprit vento boffante culattas.  
 Pendet gallono mediis squarcina guainis,  
 quae cavat anguillis tunicam, ranisque braghessas.  
 Incedit, quamvis gobbo sit tergore, drittus,  
 260 incedensque manus haeret gallonibus ambas,  
 et pignata paret manighis manigata duobus,  
 seque pavonizans menat velut ocha quadernum.  
 Saepe tamen manibus faciunt bragalia guantos,  
 namque illic digiti scaldantur tempore freddo.  
 Hunc igitur cernens vultu Zambellus alegro,  
 265 se viat in frettam, currit, cridat: «Ola, Tognazze,  
 ola, Tognazze, unam volo vobis dire parolam».  
 Ille catoniaca se se gravitudine voltat:  
 «Quis chiamat?» dicit. «O te, Zambelle, volebam,  
 te nunc apunctum gestabam pectore ficcum.  
 270 Quid facitur? video sic magrum, sic macilentum.  
 Nec dum mangiasti? nec dum, Zambelle, bibisti?  
 Hora est ut solvas, ubi stat carnerus? arecca».  
 «Ay», Zambellus ait suspirans, «et ayme tapinum!  
 non habeo panem, sacchellam cerne vodatam,  
 275 non habeo vinum, vacuum quoque cerne barillum.  
 Oyde utinam, sic sic ut ego, disinasset et ipse  
 Baldus, et ipsa mei mangiatrix Berta poderi.  
 Deh giandussa, quibus me tortis ille travaiait!  
 Est mihi messeris parlandi grande talentum,  
 280 fors bene sassino plus non stentabor ab illo.  
 Da mihi conseium: parlabo? res tibi quadrat?»  
 Tognazzus coleram spudans, nasique senapram,  
 respondet: «Quadrat? parlabis? meque domandas  
 conseium quod et ipsa etiam tua zappa dedisset?  
 285 O macaron, macaron, quae te mattezza piavit,  
 quid tantum expectas, merlotte? quid? anne becatam,  
 anne boconatam speras aliunde, maruffe?  
 non tamen usanza est hominum nunc temporis, ullum  
 velle dare altorium poveris, nisi praemia dentur.  
 290 Verum dic tandem: quid nam facit ille ribaldus?  
 qui centum sogas meritat centumque tenaias.  
 Dic Zambelle meus, dic horsu, plangere noli,  
 semper maturis tua dic pensiria vecchis,  
 qui scozzonato praestant conseia vederò.  
 295 Nosti quam nostri pariter groppantur amores,  
 nosti quam semper te fixum porto corada».  
 Cui Zambellus: «Habes multam, Tognazze, rasonem.  
 Sed precor, avantum nos hac sedeamus in umbra,  
 ne per disgratiam videat nos ille loquentes,  
 300 deque suis penset cosis maledicere pravis,  
 teque tracagnadis refrigeret absque riguardo.  
 De me non dico, quia sum vezzatus ad illas  
 tartufalas, fecique sodas in tergore costas».

305 Tognazzus ringens stizzosa foramina nasi:  
 «Quid zanzaris?» ait, «videor sic esse dapocus,  
 Poltronusque<sup>14</sup> tibi? mihi tota potentia Baldi  
 haud posset minimum barbae torzere peluzzum.  
 Se sibi provideat, nec ubi me sentiat esse  
 310 praesumat drizzare pedes, aut ponere vistam.  
 Qui licet in vulgo multos chiachiaronus amazzet,  
 dico quod in vulgo taiet licet omnia frappis,  
 hunc tamen ac similes bravos non estimo fungum.  
 Si factis mancant homines, incaga parolis,  
 baiantesque canes lunae dic esse codardos.  
 315 Hi bravi portant spadas gallone cadentes,  
 at quum tempus adest quo sit sfodrare bisognus,  
 obstant calcagnis, schenam pro pectore voltant.  
 Hi frappant brettas longo tremante penazzo,  
 quae coprunt ockium seu dextrum sive sinistrum,  
 320 dant centum taios calzis cossalia circum,  
 casaccasque breves portant, curtosque capinos,  
 ut populus videat gambas ornare velutum,  
 bressanamque doro vinctam cordone daghettam.  
 Nil tamen est panis, quod manducetur a casam.  
 325 Intrans infrottam betolas quandoque bravazzi,  
 terribilique graves assaltant caede bocalos,  
 expugnantque gregum zaynis, corsumque caraffis.  
 Hinc, mox, hinc nascunt illa illa sonantia late  
 verba bravariae, velut est: "sagrada, putana,  
 330 potta, renego deos", et multa et plura bravorum,  
 quae possunt etiam spaventum mittere coelo.  
 Nunc ea dabandam peradessum mitto, sed illos  
 tot sine borsettis faciam smaltire budellas.  
 Non tibi dico favam, nosco quid pectore gesto».  
 335 Zambellus grattans rognam, qua plenus abundat,  
 incipit: «Oyme Deus, quantum sum mortuus, oyde  
 non habeo tempus tantas contare facendas.  
 Hoc solamenter ego volo te certare, quod ille  
 me facit, et fomnam poverosque famere putellos.  
 340 Semper ego stento zappans, mea fomnaque filans,  
 putti pascentes porcama; sed zappa, conochia,  
 porcaque nil giovant nobis, vorat omnia Baldus,  
 omnia Berta tirat pro seque suisque fiolis.  
 Quando casam redeo brazzis stracchedine pistis,  
 345 vergottam coenae pensans acatare paratum,  
 groppifero bastone prius bonasera salutor.  
 Nil nisi panzatas mangio pugnosque cotoros,  
 cucchiarumque mihi stranium patientia praestat,  
 namque ribaldazzus me chioccat, meque richioccat,  
 350 et cum stanghetto dat aiutum Berta marito.  
 "Cur", ait, "ad stanzam sic sic abonhora ritornas?"  
 Mox iterum pistant, strazzant, hinc inde marazzant:  
 ista vivanda mea est, talis mihi coena paratur,

<sup>14</sup> Nell'edizione Laterza "poltronusque" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

nec novi carnes aliter guarrire crevatas.  
 355 Laena videns fieri tot tortos, grafiat ongis  
 mostazzum trezzasque sibi, panzamque flagellat.  
 Ipse super paiam, sicut mastinus, alozo,  
 ille meum supra lectum cum coniuge possat.  
 Fer, precor, altorium, schiavus tibi semper habebor,  
 360 et formaiettum lactis, ballamque botyri  
 hoc pro servitio tibi pro donare robabo».

Cui Tognazzus: «Habes totam, Zambelle, rasonem,  
 multaque me de te povero compassio brancat.  
 Hunc istum impazzum mihi nunc tantummodo lassa,  
 365 efficiam ne ultra ladro stenteris ab illo».

Talia parlatus se raptim drizzat in urbem,  
 Zambellusque sui tornat zapponis ad usum.  
 Qualis cum bocca porcus singiarus aperta,  
 quem cazzator habet speto pungente feritum,  
 370 it per boscaias, broncos sterposque fracassat,  
 sanguineamque bavam torto sub dente biassat,  
 talis Tognazzus currit furibundus ad urbem.  
 Ante potestatem super alta palatia vadit,  
 hic argumentis validis, punctoque rasonis,  
 375 testibus ac multis, Baldum provat esse per unum,  
 qui possit caldus frescus de iure picari.  
 Inde facit toccare manu, chiarumque videre,  
 furcifugam Baldum Berti non esse fiolum;  
 sed memorat, memorantque alii pro tempore vecchi,  
 380 strazzatum quondam poverum capitasse Cipadam,  
 qui, vaccam pleno ducens ventrone bigambem,  
 hanc liquit spallis Berti furtimque fugivit.  
 Haec peperit Baldum, peperit magis imo diablum,  
 qui crescens Bertum vero pro patre tenebat,  
 385 Zambellumque sibi tenet hactenus esse fradellum.  
 Sed postquam creppans mater gabiazza morivit,  
 ipseque sborravit Bertus cum coniuge flatum,  
 iste gavinellus, praedo, fugiforca, cavester,  
 se totae robbae fecit per forza patronum,  
 390 quae de iure cadit Zambello, ut cosa palesa est.  
 Seu fas sive nefas, vult Baldus habere governum,  
 cunctaque post betolas diffalcat, postque putanas,  
 Zambellus vangam sine vino et pane maneggiat,  
 datque nihil mangians se se mangiare pedocchis.  
 395

Tunc homines savios praetor Gaioffus adunat,  
 imo tirannazzus populi, qui saepe iacendo  
 viderat in somnis venientem a Marte baronem  
 mozzantemque sibi testam, se seque vocantem  
 francatorem altrum patriae, populique Camillum.  
 400 Hinc vilazzus homo, hinc crudeltatis amator  
 magnanimum Baldum, Baldique pavebat amicos.  
 Imperii zelosus erat, noctesque diesque  
 mente masinabat, fabricabat in aëre multos  
 castellos miser, ut poltronis usanza tyranni,

405 suspectumque super Baldum plantaverat omnem.  
 At quia grandilitas animi generosaque virtus  
 tum gratum patribus, tum plebi fecerat illum,  
 stat metuens regno, sed vulpis more pelatae  
 mille giotonias fingit, groppatque cagiones,  
 410 summittitque homines falsos, nugasque silenter  
 spantegat in populum; Baldi bona fama, gradatim  
 malmenata, cadens, iam facta infamia puzzat,  
 bacchaturque omnes turpissima tromba per urbes,  
 deque viro tanto cunctis straparlat in oris.  
 415 Hinc nactus causam patres Gaioffus adunat,  
 conseiumque vocat, pensans occidere Baldum.  
 Maxima patritiae razzae convenerat illuc  
 squadra, repossato disponens cuncta vederò.  
 Est locus in quadro, salam dixere moderni,  
 420 bancarum, populique capax, omnisque senati:  
 ad cuius frontem stat eburnea scragna Gaioffi,  
 undique spadiferis semper circumdata bravis.  
 Hic sedet ille minax vultu, sitiensque cruoris.  
 Non delatores mancant, turpesque cinedi,  
 425 non sicofantones, gnatones, atque bufoni,  
 inter quos garrit centum discordia linguis,  
 millibus et zanzis Gaioffi complet orecchias.  
 Ergo ubi nobilium cumulata caterva resedit,  
 clauduntur portae, plebisque canaia recedit.  
 430 Imperat annutu prius ille silentia dextrae,  
 talia dehinc solio parlans commenzat ab alto:  
 «Vos, domini, patriaeque patres, circumque sedentes  
 consiliatores, qui nostrae ad iussa bachettae  
 presentati estis, causamque, modumque petentes,  
 435 quare ad campanae bottos huc traximus omnes,  
 quippe diu nostis, vestra non absque saputa  
 omnia semper ago, dispono, tracto, ministro,  
 non quia me pactus, vel lex magis obliget ulla,  
 verum solus amor vestrique stimatio regis  
 440 id quod amicitiae, tanquam sit iuris, adoprat.  
 Hactenus adsimulans tacui, grossumque magonem  
 pectore nutrivi, saepe ut prudentia regis  
 expetit, at vobis (velut experientia monstrat)  
 tegnosum fecit mater pietosa fiolum.  
 445 Nostis enim pridem quae, quantaque, qualia Baldi  
 sint mala, nec modus est in furtis, inque rapinis.  
 Incoepit postquam aetatem intrare virilem,  
 incoepit bravos mariolos ducere secum,  
 quos mangiaferros vocitant et taiapilastros,  
 450 imo taiaborsas melius nos dicimus illos.  
 His se constituit caporalem denique Baldus,  
 qui cunctos omni sceleragine vincit, et illum  
 rex ego sustineam? patiar? fruitur ne ribaldus  
 sic bontate mea? quid non pro pace meorum  
 455 cittadinorum tolero, postquam improbus iste

urbis in excidium novus ut Catilina pependit?  
 Nostra illum, o patres, patientia longa ribaldum  
 fecit, ut in ladris non sit ladronior alter.  
 Quid me vosque simul bertezat, soiat, agabbat?  
 460 Ad quam deveniet sua tandem audacia finem?  
 non illum facies vestrae gravitudinis ulla,  
 maiestasque mei removent, non guardia noctis,  
 non sbirri, zaffique fori, non mille diavoi  
 spaventant, tanta est hominis petulantia ladri.  
 465 An sentit coelo, terrae, baratroque patere  
 iam caedes gladiosque suos? sic contrahit omnem,  
 quae sassinorum semper fuit arca, Cipadam,  
 ut cives plebemque meam gens illa trucidet?  
 470 illa, inquam, gens nata urbem destrugere nostram?  
 quis, rogo, frustatur nostrae sub iure cadreghae?  
 quis ve tenaiatur, mediaque in fronte brusatur,  
 berlinaeque ovos sentit, forchaeve cavestrum?  
 nonne comes Baldi, nonne impia razza Cipadae?  
 Doctoratur ibi robbandi vulgus in arte,  
 475 estque scholarorum Baldo data cura magistro.  
 Hinc docti iuvenes sub praeceptore perito  
 blasphemare Deum primis didicere parolis;  
 mox sibi per boscos ladri domicilia cercant,  
 expediuntque manus furtis, stradasque traversant,  
 480 assaltantque homines, amazzant, inque paludes  
 spoiatos buttant mortos, pascuntque ranocchios.  
 Dum simul hi properant, squadraque serantur in una,  
 mille vides roncas malaguzzas, mille zanettas,  
 spuntones, piccas, alebaldas et giavarinas.  
 485 Dantque focum schioppis tuf taf sborrante balotta,  
 semper habent multo barbazzas pulvere bruttas,  
 semper habent oculos scura sub fronte fogatos,  
 non guardant unquam dritto cum lumine quemquam,  
 sed guardant in qua dinaros parte gubernes,  
 490 sive feras tascha saionis, sive braghettae.  
 Protinus ad cifolum cognoscunt esse propinquum  
 mercadantem aliquem, cui robbas tollere debent,  
 spoiatumque braga linqunt, ipsaque camisa.  
 Praesidet his noster Baldus, rex Baldus, ab ipso  
 495 tot mala dependent; Baldo cessante, quid ultra  
 mercator timeat? quid gens peregrina? quid urbs haec?  
 ad caput, o patres, est ad caput omnis habenda  
 sollicitudo quidem, quod mozzet spada rasonis.  
 Membra nihil possunt, cum spallis testa levatur;  
 500 frange caput serpae, non amplius illa menazzat».

Dixit et ingentem premit alto in pectore sdegnum.

Confremuere omnes, aut quae contraria Baldo  
 pars erat, aut vafri quos longa oratio regis  
 spinserat in coleram, tollentesque ora manusque  
 505 iustitiam clamant: «Quid adhuc mala bestia vivit?  
 quid nisi iacturas, homicidia, furta, rapinas,

o rex, a ladro poterit sperarier unquam?  
 picchentur fures, brusetur terra Cipadae,  
 ipseque squartatus reliquis exempla ribaldis  
 510 praestet, amorbator coeli, terraeque, marisque».

Tum vero ingemuit strictis pars altera buccis,  
 compescens digito, Gaioffo adstante, labellum.  
 Hic Sordellus adest, quo non audentior alter  
 iustitiae in partes et linguae et robore spadae.  
 515 Omnium ut aspexit vultus firmarier in se,  
 stat morulam, dehinc quantus erat de sede levatus  
 apparet, solvitque ingentem ad dicere linguam:  
 «Inclyte rex, regisque viri, vosque urbis honorem  
 520 guardantes proceres, quamvis locus iste soluta  
 labra petat, lexasque velit sine vindice linguas,  
 attamen, aut iure hoc, aut quadam lege rasonis,  
 quam natura docet, ne me angat culpa tacendi,  
 incipiam. Baldi animum, Baldique valorem,  
 525 Baldi consilium novi a puerilibus annis.  
 Ingenium est homini, quum prima aetate tenellus  
 morbezat, se se vitiorum inferre camino,  
 si sine cozzono fuerit nullaque cavezza  
 huc illuc ruerit, fert ut sfrenata voluptas.  
 At puer ingenuus, quamvis retinacula brenae  
 530 nesciat, illecebras seguitans, si forte virum quem  
 maturum semel audierit, leviterque monentem  
 principio, ne virga nimis tenerina, potenti  
 contrectata manu, media spezzetur in opra,  
 deposita sensim patitur feritate doceri,  
 535 seque hominem monstrat, quem humana modestia tantum  
 retrahit a vitio, iurisque in glutine firmat.  
 Cernimus indomitos plaustro succumbere tauros,  
 quorum duriciem removet destrezza biolchi,  
 semper idem furiaret equus domitore carente,  
 540 nec venit ad pugnum sparaverius absque polastro.  
 Sic Baldus iuvenis claro de scemate natus.  
 At plures video de vobis torzere testam,  
 nasutosque mihi oranti deducere nasos.  
 Sat bene nunc vestri pensiria nosco magonis,  
 545 quare nolo meas ventis gittare parolas.  
 Quam doleo quod longa bovi palearia vecchio  
 iam mihi nunc pendent, quam quod mihi bolsa cavalla est.  
 Non animus, fateor, mancant, sed forza volavit».

Sic ait, et surgens rediit furibundus acasam,  
 inque tribus giornis nimio langore morivit.  
 550 Aut (veluti exorta est suspicio) fraude Gaioffi  
 exitiale bibit, medico porgente, venenum.  
 Iamque repositus pocum, mea Gosa, priusquam  
 briga sequens faciat nobis sudare camisam.

## LIBER QUINTUS

Iamque iterum savios homines rex ipse dunarat,  
conseium facitur tacito cantone palazzi,  
et parlamentum stricto iuramine factum est:  
5 prendere si possunt vel vi vel fraude guererum.  
Non vilem curant sbirrorum mittere zurmam,  
namque sciunt, certumque tenent, ac saepe provarant  
quod tribus in colpis illos taiabat apezzi.  
Quid statuunt igitur? mestralum praetor acattat  
10 ex illis unum, qui pro mercede quatrini  
cum schena obstaret bastonibus et stafilatis.  
Hic eat et Baldum retrovet, letramque senati  
porrigat, ut vista cito maiestate sigilli,  
quo tam iustitiae quam libertatis imago est,  
15 credat et in ragnam tandem moschetta trabucchet.  
Mestralus, cui nomen erat Spingarda, dobarat  
se totum veluti staffetta dobarier usat:  
testa capelletto tegitur, scoriada paratur,  
feltricusque brevis recamatur aposta lavacchio.  
20 Cornettus lateri dextro, tascazza sinistro  
pendet, et in magra chiucchia celer ille galoppat.  
Saepe tamen pensans quo se menchionus arisgat,  
filat subtilis, tremolantes fabricat et iam  
pentitus vellet tantam refudasse paciam,  
25 cum bene cognorit, bene cum provaverit olim  
quam saccenta manus Baldi scusire zupones.  
En procul hunc videt interea, qui allhora tenebat  
forte canem lasso, nasantibus undique bracchis,  
cumque suis sociis, Falchetto, Cingare et altris  
30 nunc leporem smacchiat, nunc vulpem stanat, et ancum  
dentiferos speto cingiales saepe sbudellat.  
Iamque timens Spingarda bragas compleverat omnes,  
se tamen innanimat, toccans sperone iumentam.  
Baldus eum videt et cupidus novitatis atrigat.  
Seque parat Cingar propter robbare cavallum.  
35 Ille arrivatus balzat de arzone redosso,  
datque manum taschae, letram de millibus altris  
excavat, et basans cerae de more sigillum  
dat Baldo, fingitque sequi mox velle caminum.  
Baldus ait: «Quae te tam grandis fretta balestrat?  
40 imo bibe un trattum, nec non refresca cavallum».  
Respondet: «Iubeor tribus horis esse Milano.  
Signoria tamen legat omnem vestra tenorem;  
expectabo pocum, si vultis forte coëllum».  
«Fac ita», Baldus ait, comites facit inde dabandam,  
45 scritta quibus legitur tali infucata colore:  
«Salve nostrae urbis spes tota et sola, barone.  
Nuper avisamur» (post «nuper», «nunc et adessum»)  
«patribus a venetis, saviaque a gente Samarchi,



50 qualiter in puncto disdocto mille todescos  
 Can Mastinus habet, furibundus malque tyrannus,  
 aut mazzare homines et asaccum mittere terras,  
 aut guastare casas et in agris urere spigas.  
 Et quia soccorsum nostra de gente Samarco  
 multoties dedimus, donec Verona piata est,  
 55 in qua Mastinus de Schalis scepra tenebat,  
 in nos ille omnem coleram sfogare parecchiat.  
 Banderas ottanta menat (Deus omnia voltet),  
 forsitan ad saccum nos ibimus ante trigiornos.  
 Conseium factum est, gentes armare bisognat,  
 60 teque capitanium legimus, Sordellus ad ipsam  
 te provat impresam, vel sit fornire bisognus  
 moenia bombardis, grossis bastionibus atque  
 tollere trinceras, vel protinus ire Bolognam,  
 deque bolognesis, deque omni gente Romagnae  
 65 ducere soldatos, quorum tibi nota prodezza est.  
 Hoc tamen esse placet secretum, namque spiones  
 arte spionandi mancant si arcana facenda est.  
 Ad nos ergo statim, vista praesente, venito,  
 sed solus, factumque tace, nullique palesa».

70 Corripit in facie prima maravilia Baldum,  
 stansque nihil parlat, testam gratat, omnia versat.  
 Cingar, scaltrito vulpone cativior omni,  
 protinus ingannum dubitat, pensatque magagnam.  
 Spingardae aspectum ficcato lumine guardat.  
 75 Mox ait: «Hem dic tu, quid nunc tractatur in urbe?  
 quid facitur?» Spingarda, tegens ficto ore pauram,  
 talia respondet: «Noster movet arma Pregaius,  
 ad furiamque datur multis paga fantibus una,  
 80 castellum Goyti iam sbombardare frequentant,  
 ut fors audistis magnos stamatina ribombos.  
 De ripa Trenti gens haec ubriaga calavit,  
 celsaque passarunt montis fastigia Baldi,  
 nodavere lagum, tandem venere Saloium,  
 pars ibi smontavit naves, pars mansit in undis.  
 85 Terra coverta armis, lacus, urbes, monsque, palusque.  
 Hinc pedites sex mille brusant quaecumque trovantur.  
 Inde lagum Gardae nullo prohibente traversant,  
 implerunt barcas, implerunt sandala, burchios,  
 contrastumque illis non fecit rocca Malherbae,  
 90 quae sbombardando sibi circum circa tavanos  
 discazzare potest, at nunc poltrona badavit,  
 atque aliam trepidans se fingit habere facendam;  
 cumque todescorum potuisset frangere classem,  
 in saccum tenuit testam panzamque gratavit.  
 95 Sirmio se bassum quacchiavit, more quaiotti,  
 quando sparaverii sentit strepitare sonaios;  
 et quamvis habeat grossos haec insula scoios,  
 hanc tamen effecit vilis cagarella gaioffam.  
 Nilque Desenzanus, nil Revoltella tiravit,

100 nil mantovani mater Pescheria Menzi.  
 Artelaria stetit rocchae ruginenta Monighae,  
 nec cum bellaci bravavit gente Padenghi,  
 moeniaque antiqui fundo tremuere Lonati;  
 at Solpharinus super altum briccola montem  
 105 contrastare volens audax fraschetta todeschis,  
 pentivit, meritasque dedit temeraria poenas.  
 Saxa comenzavit villanica turba deorsum  
 mittere, ne sursum gens lanzchinecca saliret.  
 Per filum spadae tandem andavere tapini,  
 110 et veluti sulphur flammis rocca illa piavit,  
 quam Solpharinum merito chiamabimus ancum,  
 nam solpharini de more incensa brusavit,  
 et fuit ad magnam campagnam grande faloiium.  
 Inclyta non minimam fecit Capriana movestam,  
 115 Volta bonae sumpsit vernazzae trenta barillas,  
 quas imbriagandos mandavit contra todescos,  
 hac ve bonazzavit furiam maris arte todeschi.  
 Urbs tamen ipsa Godi, Sordello adstante gaiardo,  
 non vult omnino squadris concedere passum,  
 120 sed fornita bonis de fantis, deque vivandis,  
 nocte dieque focum spudat, mollatque corezas».

Dixerat, huic Cingar soghigno parlat amaro:  
 «Ah quam falsorum male scit menzogna copiriri!»  
 Mox inquit Baldo: «Ne vadas, crede, gabaris,  
 125 tendunt, ne dubita, tendunt hi retia moschis».  
 Fracassus, taians sermonem Cingaris, alzat  
 testonem, coleramque foras ita pectore buttat:  
 «O Cingar, Cingar, moschones retia passant.  
 Quae mora? nunc omnes, nunc nunc andemus in urbem,  
 130 si sua multipedes texunt laqueamina ragni,  
 more tavanorum per forza forabimus illa».  
 Hic Baldus, quem nulla unquam formido retentat,  
 non tenet in tempus stafettam. «Vade Milanum,  
 vade», inquit, «Sforzamque mea de parte saluta».  
 135 Mox parlat sociis: «Rogo vos, remanete, nec unus  
 audeat e vobis (si Baldi optatis honorem)  
 hanc intrare urbem, vel nunc vel usque domanum.  
 Solus eo, ut solus peream, si trador ab ipsis».  
 Ast illi obsistunt monitis, precibusque repugnant.  
 140 «Ite», ait, «ite viam, de me nec habete pauram».  
 His dictis remanent omnes, it Baldus ad urbem.

Sbirrorum interea squadronem barba Tognazzus  
 ante parecchiarat, certo cantone seratum,  
 qui stat cum ronchis, spontanibus atque balestris,  
 145 bastantes animo cuncti, stantesque parati  
 more valenthominum Baldum azzaffare dedretum.  
 Horum Tognazzus capitanius extat, et omnes  
 bravus amaëstrat quali se se ordine conzent;  
 saepeque dicebat: «Nihil, horsu, timete, gaiardi.  
 150 Hic tu stabis, et hic tu, sed tu sta illic et illoc,

dummodo me voscum sentitis, este valenti.  
 Ille ero qui faciet cum Baldo primus asaltum».

Sic ait, et totum pensat sibi subdere mundum.

155       Iamque propinquabat praesentia magna baronis,  
 contremuere omnes procul adventante guerero.  
 Solus it, exiguo tantum seguitante pagetto.  
 Iamque salit magni scalinos mille palazzi,  
 ingrediturque salam multa de gente capacem.

160       Rumor ibi strepitusque sonans assordat orecchias,  
 namque facendarum tota illuc massa dunatur.  
 Turba nodarorum tercentos plurima bancos  
 occupat, inchiostro spegazzans rismata cartae,  
 accusas illudque suum crudele «citetur»

165       exercent, borsasque vodant menchionibus illis,  
 qui costionantes iam sperant vincere litem,  
 nec tamen illa febris speranzae terminat unquam.  
 Hic per diversas tractantur multa brigatas;  
 ostos, iudaeos, tractos per forza vilanos,

170       sbirros, sensaros, daciarios, nobiliumque  
 sollicitatores, rofianos atque bagassas.  
 Iudicis attorum calcatur sedia turbis.  
 Causidici summum schiappant cridore solarum,  
 nil nisi Iasones, Imolas, et Bartola, Porcos

175       in colera memorant, verbisque forantur aguzzis,  
 mille vilanias sibi dicunt absque riguardo,  
 sed non sunt dardi, non archibusa parolae,  
 nam plus quam maium post verba fiuntur amici,  
 inque vicem lautae donant convivia coenae.

180       Mestrales currunt villanis tollere pegnos,  
 et bastonatas pro pignore saepe riportant.  
 Villani positis zappis damatina videntur  
 cum scartabellis totam cercare piazzam.  
 Is dedit accusam, citat ille, prenditur iste.

185       Sforzantur pochis bursas vodare baiocchis:  
 sin autem sborsant subita praesone ficantur.  
 Hic nihil attendunt bursalem praeter ad escam.  
 Omnes urget enim sfrenata libido guadagni.  
 Baldus adest, animosa cui persona Rinaldi

190       splenduit et totum fecit crollare palazzum.  
 Viderat armatis plenam soldatibus urbem,  
 vel se deceptum propter trapolare paratam,  
 vel per se factum capitulum forte regendam.  
 Interius dubitat, sibi saepeque guardat atorum.

195       Heu quia sunt guerrae tradimenta nociva maestro  
 qui sternit squadras uno certamine fusas,  
 illum fraude tamen solus traditorus achiappat.  
 Sic leo, qui porcos, ursosve superbus adentat,  
 interdum parvo donolinae dente necatur.

200       Stabat homo latitans post grossi terga pilastri,  
 Baldumque observans calcabat pectore fiatum,  
 nam prius orditam sic tramam praetor habebat,

atque beverazzum sat grande spoponderat illi.  
 Vix ergo Baldus portam transiverat omnem,  
 ecce in didellis post tergum traditor ibat,  
 205 ut fur nocte solet feltrinis ire solettis;  
 dico pedum summis digitis andabat in uno  
 groppetto, et cauta dum Baldi mente sinistrum  
 gallonem passat, manicum videt ensis apertum,  
 210 productumque foras griffis satis esse paratum.  
 Trat citus ergo manum, nihil advertente barono;  
 et quali soricum prestezza gattus adungiat,  
 tali corripuit spadam de cortice fodri.  
 At ventura brevis semper traditoris habetur,  
 non abit in longos falsorum gratia giornos.  
 215 Ipse viam fugiens, oneratus munere tanto,  
 dum pensat nullum spallis instare travaium,  
 ecce rapit cursum Baldus, iungitque ribaldum,  
 cui tanta furia tirat in culamine calcem  
 ut miser ille, volans per apertam forte fenestram,  
 220 non minus ad centum passus tommavit ab alto,  
 atque super smaltum se fecit more fritadae.  
 Sed tamen haec Baldo fuit utilis onta pochinum,  
 qui pariter sbirrum, pariter quoque perdidit ensem.  
 Tum quidam sbricchettus adest, nudansque fachinum,  
 225 assaltare audet tantum fraschetta valorem.  
 Baldus at indretum saltans, celer inde sotintrans,  
 huic tali pugno dextram colpivit orecchiam,  
 quod dentes ab utraque omnes cecidere ganassa,  
 illeque stramazans rupit sibi marmore testam.  
 230 Tunc et alhora susum bravosa canaia levatur,  
 scopertae insidiae apparent, stratagema palesum est,  
 sbraiatum: «Day day, pia, paraque, guarda, retina,  
 ad vischium cornacchia vetus iam denique presa est,  
 incidit in trapolam toppus, sta salde, cavester,  
 235 sta quia te volumus ceu ladrum stringere ferro».  
 Sic smergolantes Baldo calcantur adossum  
 cum stanghis, trusis, bastonibus atque tracagnis.  
 Infelix Baldus nullum sibi cernit aiuttum,  
 nec tenet almancum solettam forte bachettam,  
 240 et bastonatas multas relevabat ab illis.  
 Verum, ut cumque potest, saltans hinc inde repugnat,  
 terribilesque menat, dum balzat in aëra, goffos,  
 sanguineamque bavam rabiato spargit ab ore.  
 Iamque nodarorum bancos subverterat omnes,  
 245 spezzaratque caput multis, calamaria trando.  
 Tognazzus, qui iam strepito drizzarat uditam,  
 ecce salae portam sbirris seguitantibus intrat.  
 Protinus hic spadae sfodrantur mille guainis,  
 quae intornum Baldo subiant, faciuntque seraium.  
 250 Ille sed extrorsum balzo se liberat uno.  
 Squarcinam Tognazzus habet, qui primus arivat,  
 primus et assaltat Baldum sic ore cridando:

«Sta saldu, es nunc ubi tu non esse putabas,  
 sis mihi praesonus, latro, sta, dico, ribalde.  
 255 Rende mihi te te, quid adhuc mala bestia bravas?  
 rende mihi te te; si non, tibi tiro stocadam».  
 Baldus, id ascoltans, nigrum spuit ore venenum,  
 atque indignato rosegat sub pectore stizzam.  
 260 Se cuidam interea canevaro tirat apressum,  
 quem sbalorditum stravacat pondere pugni,  
 deque eius manibus mazzam de robore scarpat,  
 qua se cognoscens tutum satis, illico saltat,  
 cumque manu laeva calcans in fronte celatam,  
 secretamque illam, quam finam bretta tegebat,  
 265 trambaiumque alia stringens, spumamque biassans,  
 illis moscones coepit scazzare datornum:  
 paulatim forti se se in cantone securat.  
 Ut facit a multis si quando granfiger orsus  
 cerchiatur canibus corsis, hominumque zanettis,  
 270 protinus angulei portum cantonis adocchiat,  
 quem per forza tenens unguas ibi drittus aguzzas  
 vibrat, et hac foggia non scantonabitur unquam;  
 sic facit armorum pratighissimus ille guererus,  
 quem tamen ut carichis schioppettis atque balestris  
 275 mirantes longe potuissent sternere mortum,  
 sed vivum in manibus vult illum omnino Potestas,  
 mortibus ut centum cruciet sub turre Predellae.  
 Tognazzus cridat: «Quid adhuc, manigolde, superbis?  
 en habet hormaium te forchae lazzus acoltum.  
 280 Non te Fracassi forzae, non Cingaribus artes  
 altoriant, non cuncta tuae possanza geniae».  
 Sic ait, atque menat toto conamine dagam,  
 ut non scarpasset pulicis de corpore vitam.  
 285 Hanc bastone tamen Baldus reparando ributtat.  
 Replicat ille furens mandrittos manque roversos,  
 sed Baldus, scrimam qui doctor in arte docebat,  
 dum Tognazzus eum sic sic agitare frequentat,  
 lassavit magnum solido bastone roversum,  
 290 centumque in pezzos squarcinula rotta volavit,  
 qua propter voltat scapolas Tognazzus, at ille  
 spolverizat ei gobbam pistante tracagno.  
 Smergolat ille cridans: «Heu, me succurrite prestum,  
 oy mea testa, meae spallae, mea schena gratatur».  
 295 At magis in colera Baldus sine lege marazzat,  
 attenditque nihil praeter chioccare Tognazzum,  
 qui fugit et longam dum vult descendere scalam  
 illico dat Baldus gobbuto in tergore calzum,  
 quo ruit ad primum scalae miser ille scalinum,  
 ac usque in fundum rigolavit more borellae,  
 300 quo saltu rupit maiorem pectore costam.  
 Sed ne scamparet Baldus, gens tota sequebat,  
 cui se convertens iam iam bussare duabus  
 affrettat manibus; ceu quando tempore caldi

305 ad boccam tollens villanus saepe botazzum  
nervosos menat brazzos, factusque gaiardus  
de paleis saltare facit frumenta tridatis.  
Spezzat ibi spallas, cervellos, brachia, gambas,  
hastarumque facit truncos volitare per altas  
310 pallazzi tavolas tich tach resonante tracagno.  
In mezum turbae saltat, ferit, urtat, aterrat,  
volgitur intornum sicut rota tunda molini.  
Grandior at solito populi squadronus arivat,  
dardorumque iacit sylvam, neque cessat in ipsum  
tela disarmatum multo vibrare tumultu.  
315 Heu quae esse potest virtus in corpore stracco?  
scampandi iam poca illi speranza dabatur,  
mens invicta tamen nullo quantumque tremendo  
mortis spaventu cascat, modo vita gitetur  
propter honorevolas aeterna laude facendas.  
320 Est proprium ladri merito dare colla soghetto,  
est barcaroli affogari et pascere tencas,  
est mercadanti post borsam tradere vitam,  
est praelatorum trito diamante necari,  
est furfantorum fieri pastura pedocchis,  
325 sic quoque soldati decus est, generosaque phama,  
non ludo aut vino aut bruttis marcire putanis,  
sed per mille picas, seu guerris, sive baruffis,  
centum, si tot habet, vitas dare propter honorem.  
En quoque Baldus habet lancis, spadisque foratum  
330 corpus, et ad guisam fontanae vulnera flumen  
spizzant sanguineum, quo sparso lena fiaccos  
destituit nervos, atque ut candela brusando  
paulatim ad vir dum tandem arrivata stuatur.  
Pur quoties menat stangam, disquistilat unum,  
335 interdumque duos homines, non dico bocalos,  
atque super mortos moribundos mille roversat.  
Sex horas et plus guerra durarat in illa,  
quem magis atque magis virtus animositer urget.  
Diffugiunt omnes bastoni denique sorbas,  
340 atque canes multos post terga videntur habere.  
Mirum quod brazzi tam duri forza pur ancum  
servarit solidum, quo fit contesa, travellum;  
sed veluti troppo spezzatur corda tiratu,  
sic nimiae tandem succumbit stanga fadighae.  
345 Dum fortis barro super altae culmina testae  
percutit ingentem magno conamine bravum,  
illum smaccavit tenerellae more cagiadae,  
verum truncones in centum mazza volavit.  
Quo facto gens tota ruit, se calcat, et illum  
350 iamque disarmatum, iamque omni parte feritum,  
azzaffare volunt, trant sogas, trantque cadenas,  
multiplicesque illi summittunt fraude viluppos.  
Rex urget, multique patres de gente senati  
dant animum zaffis, conclamant: «Prendite vivum

355 vivus servetur, fichetur carcere vivus,  
 vivus squartetur, brusetur denique vivus».

Ille sed in vultu pro stizza caldus avampat,  
 nilque aliud tendit, nec ad altrum sensus adocchiat,  
 quam nunc dente sogas, nunc ongis rumpere lazzos,  
 360 quos infinitos sibi circum tendere cernit.  
 Denique per gambam chiappatur; quaque manera  
 merscalchi studiant multo sudore cavallum  
 terribilem morsu, calzisque, butare roversum,  
 atque inter se se manibus dant vincula gentes,  
 365 illeque stravoltus cadit, undique firme ligatus,  
 nec valet ulterius calzos agitare superbus,  
 sic Baldum<sup>15</sup> capitur; primum cum fraude per unam  
 de retro plantam, perque altram praestius, inde  
 dantur centum humeris, brazzis, pedibusque cadenae,  
 370 cum quibus a collo calcagnos usque ligatur.  
 Heu Balde infelix, heu lux invicta baronum,  
 te ne illum tanti caricatum pondere ferri?  
 stas ve instar pegorae, quando sibi lana tosatur?  
 Et tu, quae primum sborrasti ventre poëtam,  
 375 Mantua, sic demens, sic grossolana fuisti,  
 donaque nec nosti tibi quae gyramina coeli  
 dant crebro, ut valeas urbs altera Roma vocari?  
 Te stessam fallis, te stessam, Mantua, damnas,  
 tuque tibi stessae grandis menchiona fuisti.  
 380 Te ne decus guerrae, stendardum nobile Martis,  
 Baldus<sup>16</sup> ferre tua sic sic a gente ligari?  
 sic ve cathenari et nulla pietate feriri?  
 At veniet tempus, veniet cito, crede Cocaio,  
 quum generosa domus, totum cantata per orbem,  
 385 sanguine caesarico veniens Gonzaga, domabit  
 gentem Gaioffam, natam consumere panem,  
 ac de te Arlottam poterit scazzare canaiam,  
 altras constituet leges, altrosque statutos,  
 inque tuo gremio renovabitur altera proles,  
 390 proles gentilis, cortesa, unita sub uno  
 principe Francesco, qui lanza gaiarda vocetur,  
 qui faciat sensu, forzaque tremare terenum,  
 millibus et guerris centos acquistet honores.  
 Hic doctus solidam super omnia rumpere lanzam,  
 395 doctus et ad stochum, mazzamque, et fulmina spadae,  
 doctus equos manegiare leves, Spagnaeque vilanos,  
 doctus ad impresam rapidarum bombardarum.  
 Razza cavallorum quantum sit brava suorum  
 Roma scit, atque simul Florentia, Parma, Bologna,  
 400 innumeraeque urbes, palii quae praemia donant.  
 Mantua praeclaros pariet tunc nostra guereros,  
 altros Orlandos armis, sensuque Catones.  
 Inde Cocaiorum surgat casa bassa meorum,

<sup>15</sup> Nell'edizione Laterza "Baldus" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

<sup>16</sup> Nell'edizione Laterza "Baldum" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

405 bassa quidem cuppis, sed rebus maxima gestis.  
 Apparent nostrae signalia vecchia fameiae  
 scilicet in chartis, in muris, inque sepulcris:  
 targa Folengazzi centum sbusata feritis  
 pendet adhuc muro, nec non de banca balester,  
 410 quem Nicolaus ei Picininus munere misit,  
 cum Curtatonis sub moenibus ipse gaiardus  
 solus ateravit Gattam per forza Melatam,  
 qui ante pivam sacchi padovani scepra tenebat.  
 Sed quid avantandum? toto Pizzanfara mundo  
 menchionatus habet guerris quod habere bisognat.  
 415 Me quoque, nec dubito, portabit phama per orbem,  
 proque suo crescet plus magna Cipada Cocaio.  
 Sed de proposito paulatim Gosa trabuccat,  
 dumque facit panem, retrovat fecisse fugazzam.  
 Gosa, redi, quo nam sine me imbriaga tiraris?  
 420       Urbs sotosora diu fuerat voltata per illum  
 rumorem, populusque ruit, plebisque canaia,  
 nescit enim causam trepidansque caminat in armis.  
 At zaffi interea Baldum superasse bravezant,  
 anteque signores illum duxere ligatum.  
 425 Tunc Gaioffus ait: «Male sis, giotone, rivatus.  
 Quantis cum cordis navis zenovesa tiratur,  
 bastarunt appena tuum domitare furorem.  
 En iam tempus adest, quo scottum solvere debes,  
 teque super forcam fas est distendere collum».  
 430 Non dare dignatur Baldus responsa tyranno,  
 nec vir magnanimus vult respondere vilano,  
 rodit at internam sdegnato in corde cadenam.  
 Continuo largum buttant sua vulnera guazzum,  
 et nemo poltronus ibi pietate movetur,  
 435 qui liget almancum vacuas iam sanguine venas,  
 chiamet et alcunum doctum medicare ciroicum.  
 Interea magno redit huc sbraiore Tognazzus,  
 nudus erat testam, sudans, male conzus, et ipsam  
 saepe manu gobbam fregat bastone gratatam.  
 440 Smergolat et magno rumpit clamore solarum,  
 supplicat ut nunc nunc dentur castiga ribaldo,  
 sic ve bel et caldus summo balcone pichetur,  
 ut sit norma aliis ladrissimus optima ladris.  
 Hinc omnes risu nimio schioppare videntur,  
 445 mirantes gobbumque senem, vecchiumque crevatum  
 apparere velut si, quando comoedia fitur,  
 se se intermediis quidquam risibile mostrat.  
 Ille sibi vultum sugat pendente camisa,  
 seque tirans muro schenam fregat instar aselli.  
 450 Non curat Baldo nimium tamen ire propinquus,  
 quippe timet ne sic vinctus sibi currat adossum.  
 At iubet interea praetor fundamine grossi  
 torrazzi Baldum manicis pedicisque ligari.  
 Sic igitur bassis oculis miser inde menatur,



455 quem circum armorum calcatim sylva coronat  
nam male securum est illis quod presa tamagni,  
cotantique hominis moveat sotosora Cipadam,  
Burbassique omnes populos, gentemque Garoldae.  
At magis importat, quod maxima possa Fracassi  
460 suspecta est, cui tota subest campagna Poletti.  
Baldus at in centro terrae, culoque diabli,  
clauditur, et dragmam seu giorni, sive lucernae  
non habet, ac tanta est angustia carceris, ut non  
carceris, at putridi videatur forma sepulchri.  
465 Vermis ibi, rospusque, sorex, et scorpio se se  
compagnos illi faciunt, unaque morantur,  
ragionant una, comedunt et somnia tractant.  
Iamque gosuta tuam revoca, Valtropia, Musam.  
Sat fladonorum mihi praestitit illa suorum,  
470 satque menestrarum smaltivit panza suarum.  
Venimus ad finem mangiaminis, omnia pleno  
ventre governantur, vos ergo lecate scudellas.

## LIBER SEXTUS

Surgit ad impresam nunc gaia Comina stupendam:  
Merlinoque suo venit ecce datura socorsum.  
Gosa, milanesas peritissima condere trippas,  
sat Baldi schiattam, sat nascimenta, sat annos  
5 et putti et iuvenis primo cantavit ab ovo.  
Huc, heus, ola, veni mater Bertuzza Gonellae,  
quae scaltro faceres salsam cativella diablo.  
Materies tibi Cingar erit satis ampla giotonus:  
10 furta, barerias, zardas, genus omne trufarum  
Cingaris incipias, cunctisque reconta brigatis.  
Te rogo per testam coctam cum pelle vedelli,  
quam Folletto olim sub lecto fraude robasti,  
dummodo cum fata Morgana solus acenam  
15 ire parecchiabat et arosto alzare fiancos:  
si nostrae quandoque gradat tibi sella mulettae,  
quum zobiae giornos sub nubibus uncta galoppas,  
iam cane, dumque canis scaltritas Cingaris artes,  
ipse ego sordinam sofians titalora sonabo.  
20 Sparpagnatus erat iam toto rumor in orbe,  
qualiter ad pezzos urbs se mantoana taiabat,  
ipseque torrazzi fundo cazzatus in imo  
Baldus erat, nec iam vitae speranza dabatur.  
Hinc nihil indusiat Fracassus, trottat in urbem,  
25 quippe cavare foras vel Baldum carcere sperat,  
vel spetrare urbem valido per forza tracagno.  
Providus at Cingar, quo non stipulatio alter,  
currere post illum satagit, revocatque gigantem.  
«Ne, rogo, ne vadas», inquit, «sed pensa futurum.  
30 Pensa quid in nostram posset travenire malhoram.  
Iuro tibi, si quam facias sotosora movestam,  
taiabunt capitis Baldo in praesone borellam,  
et nostrae imprudens eris unica spinta ruinae.  
Nam dic, quae speties damni, quae perdita rerum  
35 esse queat maior, quam mundi perdere solem?  
Fac magis, ut ratio conseiat, pone furorem,  
sume reposamen cordis, tunc omnia vinces,  
omnia spezzabis valido bastone rasonis.  
Ne, Fracasse, nega te te summittere nostro  
40 parero, nisi non salda ratione trovato.  
Prende duos tecum socios de gente Cipadae,  
quos tu saepe trovas inimicos esse paurae,  
sumite corazzas, longumque piate viaggium,  
deque zenoveso portu passate marinam,  
donec arivetis soldani ad regna Gurassi,  
45 gens ubi guerrigeras iactat mamalucca fadigas,  
tenta, fac ve provam per drittum, perque roversum,  
si talem fortasse queas convertere sectam,  
ad Christi non dico fidem sanctaeque Mariae,

50 sed mage convertas veniant hunc struggere mundum,  
 ut neque tantini restet signale quadrelli.  
 At si forte velint et vos renegare batesmum,  
 cur non? dum nostri fiat vendetta patroni,  
 nos macometani cito deventabimus omnes.  
 55 Talibus in bandis gestorum phama tuorum  
 cridat adhuc, quam nulla unquam vecchiezza nigrabit,  
 tunc cum parthorum magno sub rege Sophino  
 banderalus eras, turcorum contra canaiam.  
 Ast ego fratantum, vel vi vel fraude, cavabo,  
 ne dubita, Baldum; Baldum, sis certus, habebo.  
 60 I, precor, ac voias Falchettum ducere tecum,  
 Moschinumque simul, quia praticus ille paronus  
 est maris. I, dico, ne dormi, vade, camina».  
 «Ayme», Fracassus ait, «tolerabo linquere Baldum?»  
 Dixit, et impresam tam grandem fortis abrazzat,  
 65 nec dubitat se se soldanum posse Gurassum  
 ducere cum toto mamalucchi robore campi.  
 Venerat interea, iussus praetore, Tognazzus  
 Cipadae ad villam, sicut vulpazza pelata,  
 70 quae, postquam miseris dederat malapasca galinis,  
 quantum trista potest vadit nascosa per umbras,  
 quacchiaque per terram fregat cum corpore panzam.  
 Zambellum tollit, quem secum ducit in urbem,  
 confortans ut iam stet alegrus contra coluium,  
 quem vult omnino squartet, comedatque figatum.  
 75 Mox docet andando, pedagogi more galanti,  
 quales inchinos moveat, dicat ve parolas,  
 quando favellabit messeros ante saputos:  
 moccatum teneat tunc nasum, perque nientum  
 ardimentum habeat capitis grattare pedocchios.  
 80 Zambellus nunquam strepitosas viderat urbes,  
 quamvis non multum discostet Manto Cipadam.  
 Qua propter totum paret sibi cernere mundum,  
 quum videt a longe tot mucchios esse casarum.  
 Ad portam Sancti veniunt insemma Georgi,  
 85 quinque levatores opus est transcendere pontes.  
 Zambellus passat multam non senza fadigam,  
 namque procul cernens tantos fumare caminos,  
 ascoltansque simul de campanilibus altis  
 campanas resonare omnes, dum nubila tronant  
 90 (tronabant etenim, coelum imbrattante sirocco),  
 se tirat in dretum, dubius si mundus abassum  
 tunc veniat, tanto circum strepitante tonatu.  
 At strassinat eum Tognazzus more vedelli,  
 quando becariam non ille intrare talentat.  
 95 Iam venit in piazzam, lignoque capuzzat in uno,  
 datque stramazzone, chioccatque culamine terram.  
 Hunc mirare velut mattum populazzus atrigat.  
 «Cur», Tognazzus ait, «cur tardas ire davantum?  
 Ut video, ad Modenam ursum menare bisognat».

100 Nil parlat Zambellus, habens pensiria zucchae  
 non gathiata minus, quam rigas carta vogandi.  
 Surgens ille tamen, sguerzis cum passibus ibat,  
 atque caminabat veluti res matta per urbem.  
 Sed stupet esse casas tantas insemma dunatas,  
 105 tot quoque contradas, tot portas, totque fenestras,  
 totque canes, homines, tot mulos, totque cavallos;  
 dumque susum guardat, nunc urtat, nunc ve trabuccat,  
 urtat in inscontros hominum, per saxa trabuccat,  
 saepeque currentem trigat mirare cavallum,  
 110 currentesque canes post illum rodere caudam.  
 Parlat Tognazzus: «Quid sic, Zambelle, stupescis?  
 Vidistin similes usquam, tantasque cotalas?»  
 Ille, velut media campagna staret ad ipsum  
 officium zappae, respondet voce gaiarda:  
 115 «Potta meae matris, quam granda est ista facenda!  
 Doh, Tognazze, precor, me lassa videre pochettum.  
 Tam bellas tezas, tam bellos ipse casottos  
 non vidi, postquam me matris panza cagavit.  
 O quantum foenum, stopiamque fenilibus istis  
 120 gens logare potest pro grassas pascere vaccas!  
 Quare plus tostum non me, Tognazze, menasti?»  
 Talia dum sbraiat, matronas ecce politas,  
 non proprio bellas splendore sed arte beletti,  
 suspicit in summis stantes guardare fenestris.  
 125 Hae cito, sentita Zambelli voce cridantis,  
 se se scoprierant, velut est usanza donarum,  
 more galanarum testas buttare deforam,  
 et quoquo strepitu se se affazzare fenestris.  
 Has mirare trigat Zambellus, postea ditum  
 130 porrigit in susum, pariter quoque smergolat: «Oh oh,  
 angonaia, vides illas, Tognazze, fomennas?»  
 Cui tacite Tognazzus: «Habes num cancar adossum?  
 quid, maruffe, cridas?» Sic dicens prestiter illi  
 donat punzonem costis, subterque fiancum.  
 135 Urlat at ille magis, ditum magis alzat et «I, oh»,  
 replicat, «has bellas cernis, Tognazze, reinas?  
 cur tam sberlucent? stellis incago daverum.  
 Si nostras guardo fomnas, tot guardo padellas».  
 Tunc cito desperans hinc vecchius desviat illum  
 140 in contradam aliam, sic bassa voce loquendo:  
 «Claude hanc boccazzam, nisi vis bastone tocari.  
 Nunquid, matte, putas mediis in boschibus esse?»  
 Dixerat atque illum super alta palatia menat.  
 Ante Potestatem tandem Zambellus arivat,  
 145 quo visto a longe coepit ridere brigata,  
 nam straviatus erat, nam tota mente balordus,  
 coctus sole, niger, squarzatus veste, bisunctus,  
 monstrabatque super foenum dormisse milannos,  
 cui veluti spergol rizzis caviata capillis,  
 150 festuchisque riget strami, buschisque paiari.

Pectinus hanc nunquam raspat, sed striggia bovorum:  
 semper habens tegnam, longasque in crinibus unguas,  
 namque molestatur schiavonibus ille pedocchis.  
 155 Portat zacchettum grossi, frustique bisetti,  
 quem dubitas utrum sit drittus, utrumve roversus,  
 fertque canevaszi curtam, strettamque camisam,  
 quam sine savono bis tantum smoiat in anno.  
 Huc igitur veniens coram praetore, tamagnam  
 smaravigliabat circum guardare brigatam.  
 160 «O codesella», inquit, «quo me, mi barba, tirasti?  
 Non isto plus stare volo, Tognazze, fenilo.  
 Hinc me torna casam, quia me scagaita molestat».  
 «Quid sbraias?» Tognazzus ait; «quin cernis adesse  
 messerum? vadas, horsu, marzocche, plusoltra.  
 165 Vallà, quid indusias? cui dico? vallà, diavol.  
 Tocca manum domino, fac chinum, piga ginocchium,  
 dic ve: "Bonasera vobis, messere Potestas"».  
 Vult ita Zambellus, verum mal praticus aulae  
 cortesanus erat, cum porcis semper usatus.  
 170 Accidit ut staret suprema in fronte palazzi  
 scagna Potestatis, veteres dixere cadregam,  
 in qua non sedeas, nisi montes octo scalinos.  
 Huc it Zambellus, guardat, guardansque, ficatas  
 dum tenet in faciem praetoris semper ochiadas,  
 175 non alzare pedes memorat, sed fortiter urtat  
 inque gradu primo scapuzzat et ecce roversus  
 cascat, et in schena talem piat ille cadutam,  
 ut pede dischiodet tavolam, culoque fracasset.  
 O puta, si centum schiopparunt pectora risu,  
 180 si populus strepitans incoepit battere palmas.  
 Se levat in coleram, truncum ve Tognazzus aferrat,  
 quo cum Zambelli spallas spianare volebat,  
 atque super dorsos Galenum ponere boschi.  
 Tunc ait: «An sic sic docui te, siccine formam,  
 185 materiamque dedi parlandi, brutte cavester?  
 tam cito scordasti quidquid stamatina docebam?  
 nonne maëstravi te grossum, quomodo bellos  
 inchinos facias domino, teneasque netatum  
 hunc nasum, dicasque illi: "Bona vita patrone?"»  
 190 Sic ait, atque volens iterum maëstrare gazanum,  
 scilicet inchinum curvo formare ginocchio,  
 en ventosa sibi scoccat deretro coreza.  
 Zambellus voluit tanto discedere bombo,  
 namque colubrinam pensaverat esse crocatam.  
 195 At quia post crepitum veri nasantur odores:  
 qui nec aquam vitam, qui nec salnitria, qui nec  
 materias alias pro sbombardare trovas  
 ederat; ast aium, scalognas, porra, cipollas;  
 omnibus extemplo patuit magagna Tognazzi.  
 200 Tuque medesme puta, si tunc risarola comenzat,  
 si centum nasos tenuit brigata stopatos.

Ille facit scusam stringam rupisse galono,  
 omnibus at culpam facies grizzata palesat.  
 Zambellum tamen ille tirat, chiamatque dapocum,  
 205 chiamat osellazzum, sponsonat, stigmat, agrezat,  
 ut coprire suum queat hoc sub cortice scorum.  
 At male Zambellus simili vezzatus in arte,  
 dum praeceptoris sequitur documenta Tognazzi,  
 210 inchinum fecit tam bellum, tamque legerum,  
 quod cum zenocchio fregit calcante quadrellum.  
 Inde manum porgit, quam brancans ipse Potestas  
 dixit: «Benveniat, magnae laus prima Cipadae».  
 Mox dextra sentire manu sibi fecit arentum.  
 Ergo suos contare illic se accingit affannos  
 215 hic novus orator, quo non Ciceronior alter,  
 cui tanta in studiis concessa est copia linguae,  
 quanta patet cum bos sibimet culamina leccat.  
 Patres conscriptos Zambelli oratio movit,  
 imbrogare sciens quidquid suadela rechiedit.  
 220 At sibi praecipue virtus datur una: quod orans  
 de scala, ut fertur, cadit in cantiria doctor.  
 Dum lamenta facit multo de crimine Baldi,  
 saepe suam dicit vaccam fecisse vedellum,  
 et vult mascherpam signoro mittere caldam.  
 225 Attamen obscuras dicat licet ille parolas,  
 cuncta bene intendit discretio multa Gaioffi,  
 unde datur contra Baldum sententia tandem,  
 qui stet in aeterno moriturus carceris antro,  
 totam Zambellus robbam de iure governet.  
 230 Gobbus at indusians Tognazzus alhora negottam,  
 corripit armatum zafforum protinus agmen,  
 itque Potestatis iussu, patrumque statuto,  
 illas ad saccum Cipadae tradere stanzas,  
 235 quas sibi devotas Baldus capelazzus habebat.  
 Ipse Gaioffus erat studio cazzatus in uno:  
 scilicet ut postquam Baldum presone cademat,  
 postquam Fracassum certatur abisse gigantem,  
 de fundamento streppet casamenta Cipadae,  
 240 quae gratat hinc Bressam, quae pectinat inde Cremonam,  
 saepeque Ferraram vodis facit ire besazzis,  
 saepeque Veronam plenis facit ire braghessis.  
 Nec solum terret sua maxima phama Milanum,  
 nec solum Romam, Zenovam, gentemque Samarchi,  
 245 sed late imperium, populos ac regna Bacani.  
 Cingar id audierat, totum se in tergo stringit,  
 omnia pro Baldo vult mente patire gaiarda;  
 dumque sachezatur, vaditque Cipada botino,  
 huic casa plus mansit barberi netta bacino.  
 Non latet at coram sbirris, coramque Tognazzo  
 250 comparet, zuratque illis, sacramentat et inquit:  
 non unquam tenuisse ladri consortia Baldi;  
 quamque potest, se se Tognazzo fingit amicum.

Denique finito iam sacco, tornat in urbem  
 chors armata, ferens varias in tergore strazzas,  
 255 diversumque parans sibi bestiamen avantum.  
 Uxor at interea Baldi, quae Berta vocatur,  
 nuda viro, infelix, vix uno tecta sochino,  
 de Berti poverina casis per forza levata est,  
 nam, velut a patribus sententia fixa dabatur,  
 260 possessum Zambellus habens possessor habetur.  
 At sfortunatam Cingar non deserit illam,  
 quae male stentaret, vel forte periculus esset,  
 ne supra scragnam, velut usat robba guadagni,  
 ipsa sedens teneat bottegam semper apertam,  
 265 ni Cingar monitis et re sibi praestet aiuttum.  
 Illa fiolinos lactat vidoëlla gemellos,  
 inque domo patris filat, spesamque guadagnat.  
 Quae tamen in colera nimio saltata dolore  
 buttat humi fusum, vellitque galone conocchiam,  
 270 stangonemque piat, Zambelli ad tecta galoppat,  
 quem bastonatis tam spessis battere giurat,  
 quam spessis usant villani tundere paiam.  
 Guai, Zambelle, tibi, si te retrovabit acasam!  
 Veh spallis, schenisque tuis: tempesta diablae  
 275 ecce tibi magnam portat furibunda ruinam.  
 O ventura ingens, quod eras lontanus alhora,  
 sed tua Laena tamen, tua coniunx dico galanta,  
 quae te matturlum gaudebat habere maritum,  
 ut videt in se se bestialem currere Bertam,  
 280 atque vilanias sibi sic tutavia cridantem,  
 quae vult, quae chiodum ficcat iam battere sellam,  
 postquam nulla datur sors bastonare cavallum,  
 ipsa quoque a fianco destaccat provida roccam.  
 Dico, Laena videns in se properare colaltram,  
 285 detrahit a laevo costato praesta conocchiam,  
 quam nunc nunc magno stopparum fasce gravarat,  
 dumque illam pensat subito deponere zosum  
 atque foiadarum simul azzaffare canellam,  
 Berta sopraveniens stangam drovare comenzat.  
 290 Laena carens aliis armis, cita<sup>17</sup> currit ad ignem,  
 cui linum et roccam porgit, focus illico seccam  
 materiam brancans ita flammam tostus avampat,  
 ut cito bombardans murum colubrina fogatur.  
 Berta videns in se magnum crevisse falloium,  
 295 terga dat, itque viam, scapolat, volat instar oselli,  
 namque fogum contra combattere magna patia est.  
 Altera, quae antiquas offesas mille ricordat,  
 non minus incalzat, tanquam sparaveria quaiam,  
 quam fugit illa, velut smerlum lodoletta sequentem.  
 300 Laena studet lanam trezzis atacare fogatam,  
 Berta cridat: «Mea chara soror, cugnataque dulcis,  
 parce mihi, me me miseram, perdona sorellae».

<sup>17</sup> Nell'edizione Laterza "cito" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

Laena cridare sinit, quae nullis victa pregheris  
 mercadantescas plus monstrat semper orecchias.  
 305 Dextra sfavillantem brasato stamine cannam  
 alta tenet, sed laeva studet, dum curritur, illam  
 prendere seu chiomis, scufia cascante, solutis,  
 seu per guarnellum, vento boffante, levatum.  
 310 Berta magis rancat, nonnullas iamque favillas  
 schioppezare super coppam sibi sentit apertam,  
 unde caput voltans sofiat pro estinguere pensum,  
 sed nasi cimiola sui scottata bofavit.  
 Hinc duplicat cursum per drittum, perque traversum,  
 non aliter currens quam gatta domestica pocum  
 315 ad cuius caudam porci vesica tacatur,  
 in qua sunt favae seu tres seu quinque granelli.  
 Illa fugit, sentitque fabas post terga sonantes,  
 quoque magis properat semper seguitatur ab illa  
 vesica, pensatque hominem sibi currere dretum.  
 320 Tandem perveniens ad quandam Berta masonem,  
 altorium vocitat, vultque altam scandere sepem,  
 contextam stropis salicum, plenamque rovidis.  
 Utque salita fuit, propter saltare delaium,  
 se se cum socca spinis gathiavit in illis,  
 325 stantibus in susum pedibus vilupata remansit,  
 fecit scoperto solem tenebrare quaderno,  
 contraque naturam superavit luna maritum.  
 Non stetit indarnum, sed caldam Laena conocchiam  
 mersit in ecclipsim, qui iam scuraverat orbem.  
 330 Quando focum sentit coxas bona donna brovantem,  
 victa dolore simul, fumantem supra menestram  
 sopiat, atque altro mollat simul ore corezam,  
 quae potuit vento roccam smorzare gaiardo.  
 Quo facto, intrighis tandem se sbrigmat ab illis,  
 335 inque pedem saltans, animosior igne stuato,  
 inchinat se se, medium rapit illa quadrellum,  
 contraque cugnatam magno conamine lanzat.  
 Laena tamen saxum leggiadro corpore schivat,  
 medesimumque pians dardeggia ad unde venivit.  
 340 Inter eas igitur spinorum macchia manebat,  
 ultra quam se se pedezonto Berta gitavit,  
 hic se brancantes per trezzas unguibus ambae  
 tambussant, mordent, squarzant, sine forbice tostant.  
 Vidi gallinas quandoque, vel ova covantes,  
 345 vel pullinorum squadras per ubique guidantes,  
 appizzare brigam becchis, graffisque cruentam.  
 Qualiter apparent spennatis undique bustis,  
 dum se beccantes raspis grassantur aguzzis,  
 taliter in finem se Laena et Berta travaiant.  
 350 Audito tanto strepitu visinanza corivit,  
 et quasi iam mortas ambas catavere iacentes,  
 quas vecchius Zambo cagnesca pace ligavit.  
 Sic quoque Tognazzus venit huc, venit huc quoque Cingar,



355 atque ribaldellus, simulans deffendere Laenam,  
 dat tortum Bertae, fictoque furore menazzat,  
 imo levans dextram monstrat dare velle bufettum.  
 Sed Tognazzus eum repiat, repiansque favellat:  
 «Quid facis? o Cingar; quem nam aquistamus honorem  
 360 nos homines maschii femnas bussare matazzas?  
 Non ne ricordaris quod Doctrinale comandat:  
 "Foeminea in poena est nullum memorabile nomen,  
 poltronam sed habet talis victoria laudem?"  
 Eligo plus tostum combattere contra diablum,  
 quam contra femnas, peiores trenta diablis.  
 365 Quo magis illius schenas, humerosque tracagnas,  
 illa vilanias in te magis aspra sagittat.  
 Non est ira quidem super huius daemonis iram.  
 Quam si etiam nolens, etiam sine mente nocendi,  
 tantillum laedis, quantillum littera fert "i",  
 370 littera pro bretta, quantillum sive pedocchius,  
 sive tuam cagat pulichettus supra camisam,  
 oyme, cave sennumque tene scaltritus acoltum,  
 namque Sinona bifrons, namque illa gnatona trilinguis,  
 vel panem tavola cum tecum mangiet in una,  
 375 vel somnum lecto cum tecum prenda in uno,  
 vel stet, vel sedeat, vel eat, vel tornet acasam,  
 vel patres nostros ad missam curva biasset,  
 cervello semper masinat, sensuque lavorat,  
 lambicat ingenio, distillat corde, misurat  
 380 quae sunt mente quidem, quae sunt facienda tumultu,  
 quove modo de te miserello, quave manera  
 suscipiat frendens vendettam denique largam.  
 O sfortunati, miseri, pazzique mariti,  
 tradite vulparum gallinas ante governo,  
 385 ante lupis pegoras, sparaveribus ante quaiottos,  
 quam migolam fidei vestris praestare moieris.  
 Foemina sola potest omnem destrugere terram,  
 tam bene scit frodas animo componere torto.  
 Bronzinum gerit illa caput, quod, quanta Milani  
 390 artelaria tenet castellum, quanta Ferarae  
 duca parecchiavit per supra perque datornum,  
 non nasi (mihi crede) pilum spetraret ab illo.  
 Cervicosa suum, vel versum vel ve roversum,  
 sicut aristotilans, autenticat illa parerum.  
 395 Vult sit evangelium quod pensat, quodve favellat.  
 Tota ostinato, mattoque paranda cavallo,  
 qui se fraschuzzam plantat restitus ad omnem.  
 Sed quid ego ad solem candelae trado lusorem?  
 sed quid ego ad savium studeo donare saperum?  
 400 Tu, Cingar, melius nosti, tu saepe provasti  
 quando supervivens, nec adhuc portata diablo,  
 prima tua uxor te quondam Gnesina domabat.  
 Dic rogo, dic nobis: qua stringas morte tiravit?  
 quandoquidem phama est quod eam de pane cavasti.

405 Sed quo seu ferro, sed quo seu flumine, sed quo  
 seu lazzo moruit, prorsus nescitur, adunca  
 non tibi noiosum sit, Cingar, dicere tutum,  
 dum prohibet nostros festa haec hodierna labores.  
 Incipe; Zambo, sede, vosque omnes, quaeso, sedete».

410 At scozzonatus Cingar, cui tempore lungo  
 ad mentem tota est, et a sennum pleniter omnis  
 ars tacagnariae, sanctae quoque regula Cittae,  
 se se in cervellum retinet, stratagemaque pensat,  
 415 quo sit ab infido trapolatus forte Tognazzo,  
 ut solet a visco trapolarier oca marina,  
 namque procul dubio vivam soteraverat illam,  
 quam reperit torno fusos componere tortos.  
 Ergo putans factum non ancum esse palesum,  
 hic stetit in puncto iuris, nullaque manera  
 420 vestit zorneiam zanzarum more legeri,  
 sed magis officio se se gnatonis adaptat.  
 «O», Ait, «o dignas semper, Tognazze, parolas  
 consiliatrices, plenas Solomone, tilatas,  
 sentimus de te, de te neque fallimur unquam.  
 425 Non nisi laudandum est praticonis credere vecchis».  
 Dixerat, et versus Bertam cito lassat ochiadam,  
 cegnandoque facit scusam, de more cativi,  
 si dixit dignum parlamentum esse Tognazzi,  
 quod sempiternis taitetur marmore seclis,  
 430 dignum quod lettris doris ut messa notetur,  
 namque senem pazzum cupit his caparare losenghis.  
 Berta, cativerias quae Cingar adnotat omnes,  
 quae quoque non minus est quam Cingar plena magagnis,  
 vertitur ad vecchium, sic dulciter ore locuta:

435 «Barba Tognazze, volat clarissima phama Cipadae  
 de Castelluzzi regnis ad scepra Moraighae,  
 non virtute mei (volo confessare) mariti,  
 non quod in hoc nostro stet gens paladina tereno,  
 at vestrae largo saviezzae plena tesoro.  
 440 Sic alias Cipada suo cibatur ubere terras,  
 porchettos ut scrova suos, ut cagna catellos.  
 In pede conseio si stat Cipada Tognazzi,  
 conseio pariter rueret Cipada Tognazzi.  
 Attamen hoc uno Reverentia Vestra capuzzat,  
 445 foemineam quae sic razzam generaliter urtat.  
 Fallitur ah quandoque viri doctrina saputi!  
 Vos consul magnus, vos rex, vos papa Cipadae,  
 cui datur in manibus tam magni brena cavalli  
 et mala sic vestram sotomittit opinio testam?  
 450 Ah mi barba, nimis qui mangiat denique crepat.  
 Sconsolata quidem domus est, et plena gramezzae,  
 in qua nulla tenet dacattum foemina robbam.  
 Foemina si maschio nunquam concederet illam  
 quam debet portam, mundus sine gente quid esset?  
 455 nonne sine asinis et porcis stalla pareret?

Non maschius tolerat pariendo mortis arisgum,  
 it sine penso natorum, et coniugis, imo  
 absque sui stessi cura propriaeque fameiae,  
 itque solazzando ad spassum poltronus, et uxor  
 460 foemina si fallat quandoque, caditque supina  
 quae maraveia? Nequit calcagno sistere tondo:  
 qua nil mobilius, qua nil tenerinius, et qua  
 nil cascabilius terris natura tapavit.  
 Ast homo, qui reputat se se genus esse provatum,  
 465 maturumque, gravemque virum, plenumque rasonis,  
 de cuius larghis egressa est foemina costis,  
 proh Deus! impresas quas non facit ille gaioffas?  
 Non bos, non asinus, non quaevis bestia matta,  
 fare quod ipse facit vellet per mille prevendas.  
 470 Dicite: per vostramque fidem, mihi dicite verum,  
 de quantis toto ladris piccantur in orbe,  
 de quantis linguis, aut occhis, de quot orecchis  
 beccariae hominum faciuntur iure malorum,  
 nunquid in ipsorum numero muliercula sola est?  
 475 Aut si sunt aliquae, naso numerare potestis.  
 Foemina non, coelum renegans, chiamansque diablum,  
 noctibus integris stat ludens perdere scudos,  
 perdere mantellum, camisam, perdere bragam,  
 sive sbaraino, seu cricca, sive tarocco.  
 480 Foemina non habitat boscos, non spoiat, amazzat  
 ladra viandantes, non praticat illa palazzum  
 peiorem boschis, ut robbet, strazzet, abarret,  
 scortighet orphanulos nudos, viduasque tapinas.  
 Foemina non cibatur osellazzos carne rapaces,  
 485 non suppis braccos, non blanco pane levreros;  
 non quando sentit portam chioccare famatum,  
 strazzosumque inopem, panisque rogare tohellum:  
 "Vade", ait, "in pacem, nec voias frangere portam".  
 Foemina non stuprat pueros, sforzatque puellas,  
 490 non dat ad usuram, non scalat nocte fenestras,  
 non facit alchimiam falsam, tosatque monetam,  
 non seguitans campum quae sunt aliena rapinat.  
 Hae sunt impresae dignae, sanctaeque facendae,  
 sunt bene gesta viri, cui summa potentia soli  
 495 cor sublime dedit, dedit esse, deditque vedutam  
 ingenii, sennumque gravem, saldumque rasonem.  
 O sine vergogna sfazzati, o lorda somenza:  
 ite lupi, porcique, canes, asinique, cavalli,  
 namque lupos, porcosque, canes, asinosque, cavallos,  
 500 non homines vos dire licet, formasque rasonis.  
 At si voltamus chartam, bona foemina sola est,  
 quae stentare domi solet, ac ter mille facendas  
 misterum facit hic ut in una commodet hora.  
 Dum sternit lectum, saltat brodus extra lavezum,  
 505 sgnavolat in cuna mamolettus, lacve domandat,  
 rodere vult toccum panis maiusculus alter,

porcellus grugnit, gallus, gallina chechellant,  
 clozzeuge pulcinos studiat diffendere milvo,  
 ad quem scazzandum non est qui smergolet ay ay.  
 510 Ac ita mille operas opus est insemma redrizzem:  
 qua pignata bulit, stizzos tiro praesto dabandam,  
 tunc quoque cum semolis meschio brotalia porco,  
 mittigo puttellum dans lac, pezzasve cacatas  
 smerdolo, fanciullum maiorem pane tasento,  
 515 atque tut an trattum clamans pronuntio pit, pit,  
 currunt galinae solitum beccare granazzum.  
 En quot ad effectum mandat bona foemina cosas.  
 Quis vestri capitis cerchet, Tognazze, pedocchios,  
 quis massaricias bruttas lavet atque mudandas,  
 520 quis tandem spulicare queat damatina camisam?  
 Si vobis nulla est mulier, vel baila, vel uxor,  
 quis gerat officium pelizzae, scaldaque letti?  
 Ne biasmate igitur nostram, Tognazze, geniam,  
 nam Bertolinam postquam sepelivimus illam,  
 525 illam, quae lungo fuit uxor tempore vobis,  
 non est quae teneat vos bellum, vosque tilatum».

Tunc de calcagnis suspirum grande cavavit  
 Tognazzus, dicens: «Cordoium, Berta, dedisti,  
 cum Bertolinae memorasti nomen amatae.  
 530 Cunctas plus tostum voluissem perdere vaccas,  
 quam Bertolinam, quae vaccas praestitit omnes.  
 Sunt modo quinque anni, passarunt forsitan et sex,  
 quod Bertolinam sposavi mense novembro.  
 Ayme, quis illius costumus dicere posset,  
 535 stare pares dignos regis, papaeque moeris?  
 Mille quidem pegoras media beverasset in hora,  
 docta fuit grassos manibus componere gnoccos,  
 tortas, tortellos, maccum, muliebre polenta.  
 Non ego scordabo donec mihi vita manebit  
 540 splendentem manuum pellem, digitosque galantos.  
 At si narretur tuttum, nimis esset afannus,  
 quando recordor eam totus disnembolor intus,  
 tot bon costumus habuit quot testa capillos».

Cingar vix retinet schioppanti in pectore milzam:  
 545 «In verum», dixit, «femnam moruisse cotalam  
 est grandis codesella tuis, Tognazze, facendis.  
 Nam tua robba, domus vadunt sotosora, quod illa  
 instrumentorum fuit unica mastra tuorum.  
 Sed moruit; quid te plus oltra gramire bisognat?  
 550 Prende aliam, quae te scaldet, bon home, putinam,  
 ne dubita, quoniam contado stamus in uno,  
 quo genus ad plenum bestiaminis huius habetur.  
 O utinam semper sit tanta caristia panis,  
 quanta est donnarum per totum copia mundum!»  
 555 Sic ait, et Bertae cignavit, ut inde recedat,  
 vult quia cum solo solus remanere Tognazzo.  
 Berta cativa sciens quidquid trammatur ab illo

accipit inchino reverenti a barba Tognazzo  
combiatum, occhiadamque illi slanzavit amaram.

Tuque, Comina, satis cantasti; Gosa merendam  
ecce parecchiavit pro te, pro meque modernam.  
Iam dudum pleno fumat bona suppa cadino.

## LIBER SEPTIMUS

Maxima nostrorum sedeat praesentia patrum,  
qui sese reputant solos mangiasse Minervam,  
et sunt plus matti quam centum mille cavalli.  
Ne, rogo, sdegnentur nostram ascoltare Cominam,  
5 quae vecchium quendam zurans habuisse maritum,  
inque capronazzum penitus vertisse zelosum,  
sic maricondarum scudellis plena comenat.

Cingar, amicitiam Baldi super omnia guardans,  
10 totas ingenii sothiezzas ponit acampum,  
vel sit opus robbam, vel opus sit perdere testam,  
an queat hunc ipsum duris sferrare cadenis.  
Fingit amicari volpina fraude Tognazzo,  
cum quo raggionans longis diversa parolis  
15 venerat ad causam Baldi finaliter ipsam,  
de quo mille malos simulando dire comenat:  
qui sit fur, latro, stradarolus, forca, ribaldus,  
qui sit amazzator gentis, qui mille diablos,  
mille satanassos portet maledettus adossum,  
20 qui centum meritet mortes, vel mille, vel octo  
millia, vel centum centena miara soghettos.

Inde cavestrellus, voltans parlamen in altrum,  
introit ad factum Bertae, quae priva marito,  
carceribus chiuso aeternis, cum rebus habendo  
iam desperatis, iam mortuis, iamque sepultis,  
25 vult sibi compagnum lecti accattare novellum.

Quo dicto alquantum tacitus manet, inde comenat:  
«Sunt arcana mihi, tibi quae, mi barba Tognazze,  
dire habeo, modo sis mutus, nullique paleses.  
30 Est importanzae non pochae impresa cotalis,  
nec nisi sub groppo confessionis habenda.

Zura mihi, quod te possit portare diavol,  
si minimum cennum praesumas fare de hac re».

«Dic», Tognazzus ait, «promitto, zuro, piabo  
mille sacramentos, non talia dire neguno».

35 Cingar suspirat tacitus, mox parlat: «Amicus  
non est daverum, qui quidquam coelat amico.  
Semper usanza fuit mecum servire libenter:  
attamen unde mei siat interessus honoris,  
omnibus incago respectibus atque guadagnis.

40 Quorsum haec? forte inquis; nam forsitan esse putabor  
rebus in his, quae sum dicturus barba Tognazzo,  
sive tabachinus seu qui trucimaniter intrat  
furtim cantones omnes et acordat amantes.

Attamen haec quoniam fieri dritissima possunt;  
45 quando quidem sacra matrimonia rite sequantur,  
nullus ab officio me sancto absterreat isto.

Berta, uxor Baldi quondam, nunc solta marito,  
abrasata tuum cruciatur propter amorem,

50 penseros mihi saepe suos e pectore sgotat.  
Non tantos crevellus habet fundamine busos,  
nec quae formaium grattat grattucchia matellum,  
quantos illa suo fert pro te in ventre forato.  
Semper te chiamat, semper te smaniat unum,  
semper suspirat, lagnat, sibi pectora chioccat,  
55 atque suum dubitat ne cor, ingrata, refudes.  
"O mi belle", cridat, "cur non, mi belle Tognazze,  
scis quod amo et brusor de te, mi belle Tognazze?  
Mi Narcise, veni, mi mi Ganimelle, camina.  
Ne me despresies, ne bocca melada refudes".  
60 Sic meschina cridat, nimio tal volta brusoro  
trasportata ultra proprii confinia senni.  
Nocte, die pensat de teque, tuoque bochino,  
quem dolzore quidem pensat superare povinas.  
Cuius multiplicat sic nervos doia per omnes,  
65 ut dicas: "Oyme, sborrat tapinella fiatum".  
Cerco ego de tantis illam distollere brighis,  
sed sempermaium retrovo fecisse nientum,  
qua propter de parte sua tibi porto novellam:  
si dignare velis secum dormire maritus,  
70 dummodo secreto fiant sub foedere nozzae».   
Cingar aquam pedibus talem dat barba Tognazzi,  
ut vecchius pazzus magis altus crescat aquatus;  
nec penses quod tunc in beccum rideat illi,  
sed tales Cingar despikat ab ore parolas,  
75 ut simul in centum Credos credisset alhora.  
Quali praestezza tordus se in rete viluppat,  
sive ad porrectum trat rana golosa boconem,  
moscaque multipedis gathiatur compede ragni,  
tali veschiatur Bertae Tognazzus amore.  
80 Qui prius alquantum schenam longare comenzat,  
atque bavas digitis labro forbire colantes.  
Mox abbrazzato ter Cingere, terque basato,  
sic ait: «Esse potest? an me mea Berta maritum  
appetit? o nihil hac impresa charius esse  
85 quippe mihi posset, contentor, cedo, fiatur.  
Illa parangonem de me si fecerit ullum,  
poltronem dicat Baldum, dicat ve dapocum,  
desideretque illum, similesque perire maritos.  
Non pensare susum voiat mea Bertola, Cingar,  
90 quod mihi sit modicum gobbae, quod testa capillos  
profluat alquantos, velut est usanza, canutos;  
non hos, crede mihi, non hos vecchiezza biancat,  
non mihi pro senio mancat dens iste davantum,  
at sunt affanni, mihi quos respublica donat;  
95 nam possum giurare tibi, me cancar amazzet,  
non habeo nisi non annos quaranta duobus.  
Si tamen illa velit penitus pensare Tognazzum  
esse ribambitum vecchium, similemque vetusto  
Mathusalem, quae sit memoret sentenza Gonellae:

100 "Forza datur iuveni, vecchio destrezza galanto".  
 Sum bellus, riccus, sum prudens, sumque gaiardus,  
 est quoque grassa mihi possessio, grassaque vallis,  
 vallis non per quam ranarum turba coaxat,  
 non qua zenzalae nascuntur in aëre guasto,  
 105 auribus et nostris cantant, dicuntque cosinum,  
 ast ibi vina satis, multumque potentia recoio,  
 dulcia, garba, rubras facientia denique galtas;  
 vaccas tres habeo, Cervam, Moramque, Bonelam,  
 quae mihi mascherpas faciunt in tempore quoquo,  
 110 et sua quatrinos cumulat mihi soccida multos.  
 Non mihi de paia casamentum, deque canellis  
 quos picolus boffare queat per nubila ventus,  
 imo de coctis domus est fabricata quadrellis,  
 cuius colmegna est cuppis coverta novellis,  
 115 qui sunt ex numero viginti quinque desinae.  
 Tum quidquid zappae, tum quidquid in arte cosinae  
 esse potest, habeo: vangas, rastillia, rascos,  
 marrazzos, rasegas, ficcos in aratra gumeros,  
 hinc ve segursellos, manarinos, inde badilos,  
 120 cum quibus et soleo zoccos spaccare segures,  
 chiodos, martellos, trivilinos, atque trivellas,  
 ferraque segandi, gramolam, misamque farinae,  
 burrattos, descos, sedacia, mille facendas,  
 quas narrare quidem facerem fastidia mondo:  
 125 haec ad commandum charae sunt omnia Bertae.  
 Doctor aratoria sum menzonatus in arte,  
 doctor et a stalla grassum portare ledamum,  
 omnibus in seris plenas scio mungere vaccas,  
 inque rotam tondam teneros calcare casettos.  
 130 Non plasentinis malghesibus atque vacaris  
 invideo lactis frescum menare botirum.  
 Herbida prata scio cum falce taiare seganti,  
 scavedagnare agros, fossatis cingere campos,  
 subque iugo drizzare boves usareque manzos.  
 135 Sunt mihi porcilli tres, virdo vimine facti,  
 inque meo solum cortivo deputo fornum,  
 tota suum solet hic panem infornare Cipada.  
 Sum Tognazzus ego, sum qui conservo Cipadam,  
 sumque Sinagogae princeps, archique vilanus,  
 140 nil nisi Tognazzus per villas dicitur omnes,  
 nil nisi Tognazzus cunctis de rebus abundat,  
 sum prudens, saviumque caput, sum, dico, Tognazzus.  
 Quae sine conseio magni sunt facta Tognazzi,  
 crede mihi, tandem tandem menchiona troantur;  
 145 sed quae conseio sunt masticata Tognazzi,  
 crede mihi, bona sunt, nec possunt fallere iotam.  
 Parlat evangelium, cum parlat bocca Tognazzi,  
 sed quid butto viam tempus, dum tanta recordo?  
 Tu, Cingar, nosti, tu scis, tu cuncta provasti.  
 150 Vade viam, Bertamque trova, cui talia dicas:



"Tognazzus mandat tibi tantas, Berta, salutes,  
 quantos in coelo video de sera lusores,  
 quantas cuncta foram buttant boscamina foias,  
 155 quantas Millanus bene grassas vendit ofellas,  
 quantos per Venetum spendunt cannalia bezzos,  
 quot sanctitates peregrinis Roma palesat,  
 quot vermocanos mandat Valtropia Bressae,  
 quantas tota stryas Piamonti patria brusat,  
 160 quantas consumant fratrum refetoria tortas,  
 quantos in Napoli gens buttat ubique naranzos,  
 quantos Cipadae piccat provincia ladros,  
 quotve solent guastas spetiari vendere cosas,  
 quot ve ladri zaffi, navaroli, stirpsque gabellae,  
 165 quotve molinari robbant, ostique rapinant".  
 Sic totam milzam, sic totam dono coradam,  
 tradoque me stessum Bertae vaccamque Bonelam».

Dixerat, et, rursus abbruzzato Cingare, magnum  
 suspiramentum pulmone cavavit ab imo.  
 Cingar promittit toto fare omnia sforzo,  
 170 ut matrimonium tantum procedat avantum,  
 inde abit impressam, Bertamque trovare caminat.  
 Tognazzus manet hic, in stroppa sistere nescit,  
 spudat supra manus, sursumque tirare brasolas  
 incoepit calzas, stringa mollante, rapatas.  
 175 Mox digitis cercat buscas subtiliter omnes,  
 tratque foras albam circum collare camisam,  
 saepe manu tastat grisos in vertice tosos,  
 quos flavos amor esse facit parere capillos,  
 foppas crispatae studiat distendere frontis,  
 180 atque savone facit vultum tirare rapatum  
 sbercifluos oculos tum Bertae purgat amore,  
 quos per passatos non sledammaverat annos;  
 nasum barbozzo tacatum smerdolat ungis,  
 qui colat et cornu sofiat, porrisque gravatur.  
 185 Bucca tumet, longaeque cadunt in pectora bavae,  
 quas quandoque boves videas effundere vecchios.  
 Non habet hic alium specchium quo semet adocchiet,  
 quo semet faciat bellum, sed ad albia currit,  
 in quibus est solitus vaccas beberare pianas:  
 190 hic se specchiat aquis, Narcisi more galanti,  
 hic nasum mento se cernit habere tacatum,  
 atque povinatos oculos similesque brasillo,  
 hic desdentatas se mirat habere ganassas,  
 quae tamen ob nimium formosa videntur amorem.  
 195 Aptatur capiti mufolenta beretta mazucco,  
 in cuius marzo rosa candida ponitur orlo.  
 Panescum lateri cortellum piccat, habentem  
 de bufali cornu manicum, dotone doratum,  
 cuius stringa ligat pendentem rossa guainam.  
 200 Praeterea triplici borsam volitante fiocco  
 fertque, bagatinis plenam, levibusque quattrinis.

Interea Cingar Bertam simulare comandat,  
 quae bombasinam vestit se protinus albam,  
 205 seque galantinam faciens, fregat ora biacchis,  
 pectinat et triplici dispostas ordine trezzas,  
 cincinnosque facit ferro crispante fogato.  
 Scufia cui chiomas tremolantis plena covertat,  
 lenzaque per mediam frontem sat commoda quadrat,  
 210 post haec velamen gialdi subtile coloris  
 imponens humeris super ubera lactea tirat,  
 pectoreque in medio tenet illud gucchia piroli.  
 Iamque aderat festum, quo turba vilana sub ulmo  
 ballat, et ad pivae numerosa sonamina balzat.  
 215 Venerat huc Cingar, quem Berta apposta sequivit,  
 ballantesque simul stabant mirare vilanos,  
 sed tanto strepitu quod tellus tota tremabat.  
 Hic drittum saltum charam facit ante morosam,  
 ille capriolam netto pirlamine format,  
 220 ast alius balzo se buttat in aëra tondo,  
 atque alius circum se terque quaterque revoltat.  
 Est qui saepe rotat propter stancare puellam,  
 est qui saepe cridat sbraians: «Sona piva pavanam,  
 fac spingardoium, fac strazzam, fac matarellum,  
 225 seu mazzacroccam, seu spagnam, sive gaiardam».  
 Multi, pro nimio stracchi sudore, frequentant  
 vicinas betolas, zainos sine fine tracannant.  
 Multiplicant flatum pifari virtute bocali,  
 quos retridare audis lingua frifolante sonamen.  
 Interea, ut fitur, ballus cessaverat unus,  
 230 expectant pivae quis danzam chiamet un'altram.  
 Ipsa retornarat muliebris turma sedendum,  
 sugabantque viri fazzas sudore colantes.  
 Cingar habet roncam et largum pugnale dedretum,  
 235 cagnazzumque facit longo volitante penazzo,  
 et sguardaduras plenas terrore traversat.  
 Protinus in terra calcem ficcaverat hastae,  
 dadossumque simul zaccum de maia cavarat,  
 borsam denariis plenam tirat extra braghettam,  
 240 ac pifaris soldos dat falsos nescio quantos,  
 nunquam quippe bonam tenuit sua tasca monetam.  
 Inde cavans reverendo bretam, curvansque ginocchium,  
 quae mage galanta est vilanellam primus ataccat,  
 caetera tunc alias brancat zentaia puellas,  
 245 sed quia corrazzam Cingar spoiarat onustam,  
 inque giuparello levis est, saltatque lezerus,  
 ballarinus habet ballorum praemia semper.  
 Piffaricas danzas non iotam praeterit unam,  
 ireque post ballum bravanti voce comandat.  
 250 Qualis caprettus, quum sol damatina levatur,  
 primus de stalla borit, matremque relinquens  
 huc illuc guizzat, morbezzat, saltat in altum,  
 talis Cingar erat, qui spoians corpore zaccum

tres se se brazzos saltu slanzabat in uno,  
 nunc drittus pirlans, nunc bassus, nuncve levatus;  
 255 mirabantque alii stupidi, gattumque putabant.  
 Iamque Tognazzus adest, palmas qui appoggiat utrasque  
 gallonis iunctas, gobbam nec habere videtur,  
 distesas portat gambas, supraque tiratum  
 dum vadit, signat vix in sabione pedattas.  
 260 Mox contra Bertam gambis se plantat apertis,  
 mazzucusque senex mirat, doniatque puellam.  
 Protinus id factum Cingar truffator adocchiat,  
 unde serans oculum guardat saepissime Bertam,  
 atque facit cennum, velut est usanza giotonis.  
 265 Pratica Berta, prius quae norat Cingar artes,  
 stat veluti polcella, novo sposanda marito.  
 Attamen ah ladros quandoque levabat ocellos,  
 oreque rididulo sguardos lanzabat aguzzos,  
 oh pensare potes, quales in corde fasellas,  
 270 vel sbolzonadas, sentibat alhora Tognazzus!  
 Suspirat vecchius, suspiransque, oybo, macagnos  
 spudat maiores mocenighis atque medais.  
 Stat modo supra pedem drittum, modo supra sinistrum,  
 saepe caput grattat, nec statu saldu in uno  
 275 restat, quin moveat se se ter mille fiatas.  
 «O pissasanguis», secum parlabat, «et oyde  
 siccine, Berta, meum scoraia porca magonem?»  
 Cingar avisarat giottones ante parecchios,  
 qui voiant sguaitare senis movimenta briconi;  
 280 quisque videbatur risi mangiasse menestras,  
 sic adeo intantum schioppantur pectora risu,  
 sed non pensat eos pro se grignare Tognazzus,  
 imo plus cignat Bertae, cui Berta recignat:  
 Bertaque dat bertam, bertezans atque bretonans.  
 285 Dum Cingar ballat, Tognazzo passat avantum,  
 et compagnonem faciens ita parlat orecchiaie:  
 «Quid tardas? tecum vult illa ballare tre horas».  
 Sic ait, et passat monstrans parlasse nientum.  
 Tunc vecchius non bis fecit sibi dicere cosam,  
 290 ad Bertam properat, si vult danzare domandat.  
 Illa bochinellum stringens, parvumque musinum,  
 acchinansque caput, porgit fretolosa sinistram.  
 Strictis inde simul palmis ballare comenzant.  
 Tunc magnam subito commovit turba risaiam,  
 295 claudere sed risum Cingar studet hic, studet illic,  
 nam sic ridendo potuissent rumpere zardam.  
 Cingar hic adsunt compagni quinque bretari:  
 Brunellus, Gambo, Sguerzus, Schiavina, Lafrancus,  
 300 qui semper verbis homines soiare parantur,  
 soiabant igitur bassa cum voce Tognazzum,  
 sed non tam bassa quin sentiat omnia vecchius.  
 Sguerzus ait: «O quam destrezzam corpore mostrat!»  
 Cui Schiavina: «Vides, quam se de schena balanzat!»

305 Respondet Gambo: «Levis est, multumque speditus,  
 iuro Deum quod non saltando rumperet ovum».  
 Parlat Brunellus: «Mirum, quam saltet in altum,  
 altius ire tamen poterit giupone cavato».  
 Ad quod respondet Lafrancus: «Rite ricordas,  
 nam sic personam Bertae monstrabit amighae».  
 310 Audit Tognazzus quidquid parlatur ab illis,  
 unde magis balzat, magis unde gaiarditer altos  
 fert garlatones, coelumque toccare videtur.  
 Credit evangelium quidquid dixere giotones.  
 Zorneiam subito spoiat, stringasque ralentat,  
 315 et porgens brazzum Bertae tirare comandat,  
 sicut ab alterius tirare solemus aiuto.  
 Illa gavardinae manicam, manicamque camisae  
 sponte pians, pariterque trahens, simul omnia ducit,  
 omnia convolvit, non advertente Tognazzo.  
 320 Sed tamen infinem sentit seguitare camisam,  
 et casum reparare volens meschinus homazzus  
 millibus in strazzis testam vilupatus habebat.  
 Sed magis illa tirat, seguitat magis iste tirantem,  
 valdeque sbraiabat: «Lassa, codesella, camisam,  
 325 sit sat per manegam dadossum trare gabanum».  
 Dumque trahebatur nec se nec conspicit altrum,  
 nam tota in toto gathiatur testa viluppo;  
 semispoiatu erat, quasi nuda culamina monstrat.  
 Cingar, id advertens, properat, stringamque mudandae  
 330 slazzat, et in tutum nudus tandem ille remansit,  
 atque ad garlettos cascarunt denique strazzae.  
 Tanta repentinam coepit risarola brigatam,  
 ut centos illic Marguttos esse putasses.  
 Ille viam scampare volens sic absque mudandis,  
 335 vergognaeque suae qualcum cercare covertum,  
 ecce pians cursum stramazum tale piavit,  
 ut tamburrinum cascans sua panza sonaret,  
 namque ad calcagnos bragas vilupatus habebat,  
 sicut stuppa solet polzini nectere gambas.  
 340 Concurrent nudum vecchium guardare vilani.  
 «Day day», cridabant, «hoy hoy que cosa da rider».  
 Foemineae fazzae partem voltantur in altram,  
 quae tantum buttant vergognam tempore scuro.  
 Ille senatorum primus, consulque Cipadae,  
 345 ante manus supra borsam nummosque tenebat,  
 retro sculazzatis tavolazzum monstrat apertum.  
 Qua propter vergogna focum smorzavit amoris,  
 omnia vincit amor, sed scornus vincit amorem.  
 In pede iam toltus velociter inde scapinat,  
 350 non minus in dretum lassans tegumenta bragarum,  
 quam cazzatori linqvit baricocola castor.  
 Non unquam vidi tam praestam currere gattam,  
 culmine tectorum quae summo caschet abassum.  
 Tandem perveniens ubi se coprire dabatur,

355 tanto pro scorno testam grizzatus abassat,  
 tollere non audet frontem, se<sup>18</sup> talia mutus  
 pensat et alloquitur se stessum sicut un altrum:  
 «O Tognazze senex, quae te desgratia colsit?  
 nonne tuum cernis, pauper meschinule, scornum?  
 360 Nuper zanzabam, quod foemina quaeque ribalda est,  
 quod deberemus Macometto credere ladro  
 plus quam falsiloquis femnarum credere linguis,  
 et video Bertam me nunc trapolasse putanam.  
 Heu quia pensabam super omnes esse beatus,  
 365 at sventuratum me tandem turba caleffat.  
 Consiliare alios scio, conseiare meipsum  
 nescio, culpa mihi sola est reputanda bachiocco.  
 Consilium nihil est, hoc si quis negligit uti.  
 Consilium male dat, qui non bene suscipit illud.  
 370 Me stessum ingannasse pudet, nec amore superchio  
 errorem novi, donec vergogna capellum  
 sustulit, eque meo cascavit maschera vultu.  
 Post damnum pentire valet, mihi crede, negottam».  
 Dum sic vilificat se se, Zambellus arivat,  
 375 cui proprios reddit pannos, simul inde recedunt.  
 Tres stetit ille dies omnino ascosus ab omni  
 compagnia hominum, tamen alto corde cadenam  
 rodit, dispositus se vindicare; nec illa  
 Cingaris et Bertae sdegnosa iniuria cascatur.  
 380 Ergo hinc cessarat reverentia barba Tognazzi,  
 qui fuerat villa primus reputatus in illa,  
 Cingaris ut melius posset masinare molinus.  
 Haec ego pro specchio vecchiorum scribo Comina,  
 non tamen ad savios dico temeraria canos,  
 385 a quibus imparat drittum giovenezza caminum,  
 sed vobis parlo rancis vecchisque galosis,  
 quos pueros centum annorum scriptura domandat.  
 Vecchie, quid insanis? quo te tua bestia menat?  
 nonne geris cassam mortorum tergore semper?  
 390 an quia bertinam fers in cervice peluccam,  
 teque rapraesentas rappata fronte saputum,  
 ac si stet rappis saviezza grisisque cavellis,  
 tempore dadessum iuvenes non rodere cessas,  
 ut rosegare solet mollem tignola velutum?  
 395 Et quid sbaiaffas? ecquid, podagrose, cigalas?  
 Stare magistratum manibus puerilibus, inquis,  
 quod per inexpertos tractantur seria puttos,  
 quod sibi sbarbati faciunt succrescere barbam,  
 gregnapolaeque fregant molesinas sanguine goltas,  
 400 ut iam multidies caecis videantur in occhis,  
 ut iam stimentur digni (taiante rasoro)  
 per quos magnifici tandem manegentur honores,  
 supraque primaias stetur dare iura cadregas.  
 Hoc tamen invidiae nascit de stercore murmur,

<sup>18</sup> Nell'edizione Laterza "sed" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

405 namque senes isti, se specchio quando vaghezant,  
 (pro vergogna) pudent carolentam cernere fazzam.  
 Personam beltas non amplius ulla galantat,  
 aurea de argenti facta est caviata colore,  
 410 bocca pluit bavas, ferro sdentata tenaiae.  
 Semper ab ambabus sordina sonatur orecchis,  
 gutta cadit naso, spudat vecchiaia macagnos,  
 atque carettonis sbolsat de more cavalli.  
 Deque povinatis oculis ad pectora colat  
 sbercia, sed labrum recipit cagatoria nasi.  
 415 Haec ea specchiantes miseri tristantur, et aspris  
 morsibus invidiae dentrum lacerantur et extra;  
 antiquas memorant festas teneramque iuventam,  
 quando stringati drittis cum passibus ibant,  
 quando fracassabant giostranti pectore lanzas,  
 420 quando stringebant tundos sperone zanettos,  
 quando saltisono ducebant ordine ballos,  
 quando vaghezabant oculo cignante morosas.  
 Haec eadem vecchius memorans, cruciamina sentit  
 qualia Prometheus baratro cazzatus in imo  
 425 sentit, osellazzo semper rosegante figatum.  
 O nimis improprium senibus, vecchisque bavatis,  
 pectus amoroso plenum gestare brusoro!  
 Cingar at interea, smacato barba Tognazzo,  
 en quoque amicitiam Zambelli curat habendam,  
 430 ut quoque Zambellus collum sibi rumpere possit.  
 Hic postquam robbae se viderat esse patronem,  
 in stroppa male stat, nimia sburlante legrezza.  
 Ponere cervellum rebus disponit agendis,  
 parecchiatque casam multis implere ricchezis.  
 435 Uxorem chiamat Laenam, sibi tirat apressum,  
 atque basarottum dans illi parlat: «Habemus,  
 ad corpus lanchi, tot quot squaquarare valemus.  
 Non ultra faciet nos Baldus vivere stento.  
 Vis mercantiam pariter faciamus? ad urbem  
 440 quottidie vadam, multas trafegare facendas.  
 Tu quoque fra tantum roccam, fusumque drovabis.  
 Spero quod in curto veniemus tempore ricchi,  
 nec multam facio stimam si cornua porto,  
 omnia sunt operanda quidem casone guadagni».  
 445 Ad quem Laena inquit: «Faciam cuncta ista libenter.  
 An scis quod grosso voluit me battere legno  
 Berta, nec offesam possum smemorare cotalam?  
 Chare marite, meum voias satiare talentum.  
 Fac ut in hanc vaccam penitus vendetta fiatur.  
 450 Nonne cavallus eris, nostrum si linquis honorem?»  
 Respondet Zambellus: «Habes, mea Laena, rasonem;  
 Berta fuit semper nostris contraria spallis,  
 incagemus ei re vera et ventre pieno».  
 His dictis magnam tractant insemma facendam,  
 455 qua fiat Bertae dictu mirabile scorum.

Circa quinque horas de lecto nocte levabant,  
 ante ussum Bertae pleno ambo ventre cagabant.  
 Parce mihi, lector, si nunc tibi Musa puzabit.  
 Berta levans strato damatina bonhora catabat  
 460 lombardas semper sua supra limina quaias.  
 Cingar, habens caudam vulpazzae more pelatam,  
 Zambelli talem cito iudicat esse prodezzam.  
 Quid facit astutus? stomachum sibi fortiter armat,  
 quottidieque illas fezzas in vase repostas  
 465 servabat, donec fuit urzus stercore plenus.  
 Berta stupescebat, causamque petebat ab illo,  
 at Cingar noscens quod foemina vas sine fundo est  
 semper dicebat: «Cognosces denique causam».  
 Mox illam tollens completam fecibus urnam,  
 470 desuper effudit dulci de melle bocalum,  
 ut quod stercus erat mel esse appareat extra.  
 Hanc levat in spalla, tacitusque caminat ad urbem,  
 sed stravestitus, quia toti est cognitus orbi.  
 Dumque ibat, vidit Zambellum; protinus illum  
 475 advocat, et dicto manifestat nomine se se.  
 «O Zambelle», inquit, «o mi Zambelle galante,  
 expectes, quaeso, non me cognoscere pares.  
 Sum bonus ille tibi compagnus, nomine Cingar,  
 qui tibi portavit, portat, portabit amorem.  
 480 Quomodo stas vel tu, vel quomodo stat tua Laena?  
 Tocca manum, certe mihi pares esse gaiardus,  
 atque bonam chieram nobis tua fazza palesat».  
 «Sum», Zambellus ait, «sat sanus satque gaiardus,  
 est quoque Laena simul sat sana satisque gaiarda.  
 485 Sed dic, quid portas mastello, Cingar, in illo?  
 Vis, ego te altoriem? somam portabo libenter».  
 Tunc Cingar, fingens se straccum, dixit: «Aita,  
 istud aita, precor, de spallis ponere pesum».  
 Zambellus positis manibus discarigat illum,  
 490 fratantumque rogat quid soio portet in illo.  
 Sed Cingar, frontem nullo sudore madentem  
 dum fazzoletto ficta stracchedine sugat,  
 respondet, tanquam scoprendo arcana sodali:  
 «Vis dicam, Zambelle, tibi, charissime, verum?  
 495 Quod tibi parebit fors fors ad credere falsum?  
 Vis dicam? nulla est impresa coprenda sodali.  
 Ringratiamento te Berta rigratiat omni,  
 quam tutavia facis mirando munere dignam.  
 Te modo perpetuum pensaverat esse nemigum,  
 500 attamen ad provam peradessum novit amigum,  
 nam quae supra suam portam de nocte cagasti  
 ecce vides vaso semper stipavit in isto,  
 et nunc spero illi multos acquirere soldos».  
 Zambellus stupefactus ait: «Codesella, quid inquis?  
 505 Tu ne meam poteris fezzam spazzare boteghis?  
 Ben buttare viam faceres me infretta mudandas,

si quod ego cago credam te vendere posse.  
 Vade, mihi potius vendis vel vendere cercas  
 vessigas, quas non a Cingare compro libenter».

510 Cingar ait: «Cur non? ah ne straparla fidelem  
 contra tuum socium, magis imo contra parentum.  
 An nescis quod Bertus erat Pannada fradellus  
 Mignotti Zanchi, de quo me medda Catina  
 protulit, atque tuam simul ac insemma sorellam,

515 unde mihi nezza est et ego tibi barba cusino?  
 Sed quid tot baias? saldabit prova facendam».
 Sic dicens, brancat spinettum, tratque deforam,  
 qui ficcabatur brentae puzzantis in imo.  
 Ecce tenella foras pertuso exire comenzat  
 materies, nasisque bono blanditur odore.

520 «Sentis», Cingar ait, «aquarosam ambraque canum?  
 An modo vessigas videor tibi vendere vodas?»  
 Zambellus stoppans nasum sbraiare comenzat:  
 «O pissasanguis, quid hoc est? iam stoppa foramen,

525 stoppa busum, Cingar, merda est, nimis (oybo) carognat.  
 Sed quis mazzuccus, quis tam lignamine grosso,  
 qui sborsare voiat tali pro merce nec unum  
 solettum bagarum, falsum, totumque tosatum?»  
 Cui Cingar: «Venias mecum, certaberis hac re,  
 secretum tamen hoc nulli scoprire memento».

530 Tunc alzans brentam, Zambelli tergore ponit,  
 antequae festinans creppat sub pectore risu.  
 Iam sunt in piazza: mercatus ubique patebat.  
 Cingar Zambellum gestantem pondera fezzae,

535 dissimulans fazzam, speciarum ducit ad unum,  
 ad quem ingrediens, Zambello stante deforam,  
 cautus parlat ei non plus quam quinque parolas:  
 «Vultis apum merdas istas comprare, magister?»  
 Non Zambellus «apum», sed «merdas» dicere sentit,

540 unde stupescebat fieri sic vendita puzzae.  
 Ille statim risit spetiarus turpe vocabol,  
 et qualchedunum cito iudicat esse bufonem,  
 qui sic dicit apum mel merdas esse, caleffans.

545 Tunc primum extremos digitos in mella ficavit,  
 quae super ascondunt dulci sub tegmine stronzos,  
 in boccam ponit, velut est usanza, liquorem,  
 dolcezzam gustat solam nec stercora tangit,  
 unde fidem praestat falso, creditque bugiae.

550 Ergo hic mercatum faciunt, tres ille pesatos  
 atque trabucantes scudos de mille quatrinis  
 excavat, hosque tirat Cingar, pocamque tirando  
 esse dolet barrus tanto pro melle monetam.  
 Iamque vodare parat spetiarus Cingaris urzum,  
 quem illi restituat proprioque immittere soio,

555 unde palesari poterat bareria defattum.  
 «Heus tu», Cingar ait, «peradessum desine zerlam.  
 Nunc nunc tornabo, vado comprare cosettas



nescio quas modicas, post quas pro vase redibo».
   
 Dixerat, et chiamans Zambellum praestus arancat,
   
 560 ac ita gabbatus spetiarius ille remansit,
   
 ac ita vulpones vecchi quandoque trufantur.
   
 Hoc meritamente fortunae in rebus acascat,
   
 ut qui dinari seu dritte sive roverse
   
 pro casia et pilolis pochetinis, proque syroppis,
   
 565 magno tirantur numero, complentque scudellam,
   
 ut faciant merdas vitamque cagare brigatam,
   
 sic in materia tandem spendantur eadem.
   
 Stercus ut acquistat scudos, ita stercora scudi.
   
 Magna sed interea Zambellum cura molestat,
   
 570 mercatum penitus vult exercere carognis.
   
 Iam complet grandem tali de merce tinazzum.
   
 Per quancumque meat stradam, poltronus amorbat.
   
 Unde die quodam tulit alto in tergore plenum
   
 de pacchiarina mastellum, trottat ad urbem,
   
 575 giungit et in plazzam: caricus se ficcat in omnem
   
 bottegam cridans: «Hanc porto ad vendere merdam,
   
 an comprare istam vultis? domando doverum.
   
 Est bona robba quidem, frescamque cagavimus ipsam».
   
 Si tantam rident sciochezzam, pensa tu ipse.
   
 580 Sed mala Zambellum poverum ventura guidabat,
   
 nam tandem seguitans spetiaram venit ad illum,
   
 quem iam scornatum Cingar cativellus habebat.
   
 Ille, ubi Zambellum sporco sub pondere vidit,
   
 pistellum piperis iecit, stangamque piavit,
   
 585 inde pianinum vadens post terga bonhommi,
   
 atque super palmas spudans bastone restricto,
   
 percutit heu brentam, magno resonante fracasso.
   
 Brenta soluta statim, spezzatis undique circhis,
   
 decidit in fasces, hinc stercora tota liquescunt,
   
 590 per faciemque fluunt Zambelli, perque davantum,
   
 perque deretro cadit stomachosi broda liquoris.
   
 Totus fezza paret, fugit hinc, fugit inde, cridatque:
   
 «Oyme meas spallas, mea terga, meosque galones».
   
 Sed speciarus eum non lassat prendere flatum,
   
 595 perseguitat, nunquam ve deest menare tracagnum,
   
 nunc hanc, nunc illam se cacciat ille bottegam,
   
 altoriumque petit, sed pulsus ab omnibus ullum
   
 non habet aiuttum, stranium quia rendit odorem.
   
 Turba puellorum currit: day dayque richiamat,
   
 600 saxa tirant, marzasque ravas, centumque carognas.
   
 Currunt Brettari semper treppare parati,
   
 matronae testas extendunt supra fenestras,
   
 tum barisellus adest zaffis comitantibus et quid
   
 et quid hic est rumor tantus, vult scire bravando.
   
 605 Zambellum accusat speciarus ante brigatam,
   
 quod sibi vendiderat lorduram melle copertam.
   
 Zambellus plorans negat hoc, provat esse bosiam,
   
 sbraiat enim, sbraiansque cridat: «Non ille daverum

610 sum, messere, fuit Cingar, fugiforca vocatus,  
 quem voluit tantas praetor squartare fiatas».

Tunc puzzae signale videns cavalerus apertum,  
 prendit Zambellum, brazzis deretro ligatis,  
 communique illum facit in praesone serari.

615 Cingar, ut hoc didicit, subito de more tacagni  
 Laenam Zambelli moieram trovat acasam,  
 quae supra scragnam paiae ingramita sedebat,  
 sustentansque manu guanzam plangebatur amare,  
 namque sui audierat peradessum fata mariti,  
 nec scit partitum, nec scit retrovare modellum,  
 620 conseium nec habet, per quod de carcere tretur.  
 Cingar singultans intrat sugatque veletta  
 fazzoloque oculos, spudazzo apostam madentes.  
 Monstrat flere sui Zambelli damna sodalis,  
 et confortat eam tamen omni fratris amore,  
 625 atque parolinas usat plus zuccare dolzas,  
 ut voiat meschina suum cor tradere paci,  
 si sibi consortem robbabit forca picandum,  
 publica quandoquidem totam sit phama per urbem:  
 in Piccardiam Zambellum pergere ladrum.

630 «Me miseram», tunc Laena cridat, «quia mortua casco.  
 Quid nam, Cingar, ais? Zambello forca paratur?»  
 Sic parlans, chioccatque manus, strazzatque caveios,  
 Cingaris altorium supplex marzocca domandat.  
 At Cingar plorans inquit: «Sorelina, quid ultra  
 635 posse putas a me fieri? speranza niuna est.  
 Passavit iam merla Padum, sua vita soravit.  
 Attamen ut noscas, noscatque lovagna Cipadae,  
 quanti vos faciam, Zambellum, teque, tuosque,  
 640 ecce tuum sforzabo tibi tornare bonhomum,  
 sed lex difficilis commandat, iusque palazzi:  
 "Carcere nemo tratur, nisi borsa piena vodatur".  
 Pratica Signorum sic est, magis imo ladrorum.  
 Ecce meam borsam dono tibi, doque me ipsum.  
 Zambellum nostrum quam praestius extra cavemus.

645 Tu quoque, si quid habes nummorum, sborsa dinaros,  
 namque tuis, soldisque meis, populique favore,  
 illum (ne dubita) de forchae morte cavabo,  
 quamvis, ut dixi, sit phama quod ille moribit».

Laena, magis credens, geminat meschina dolorem  
 650 irrumpitque casae portam, reseratque tesorum.  
 Quantos in cophino carlinos invenit, adfert.  
 Cingar eos brancat subito, numeratque nientum,  
 atque suos etiam ramezantes nescio quantos  
 grossettos sborsat, factos in turre Cipadae,  
 655 quos omnes zurat proprio cum sanguine velle  
 spendere, si possit Zambellum scodere forca.  
 Sic ait, et properans tandem pervenit ad urbem,  
 sponteque bottegam spetiari transit avantum,  
 qui fezzam comprans saiottam prenderat, et qui

660 fecerat hac causa Zambellum carcere chiudi.  
 Ille foras viso confestim Cingare saltat,  
 et seguitans longe sbraiat: «Sta, brutte cavester,  
 sta manigolde, meos dinaros redde, ladrazze.  
 Tu mihi vendisti merdam pro melle, ribalde».  
 665 Cingar, qui tantos audit post terga tumultus,  
 praestus ibi multos testes cativellus adunat.  
 «En testate», ait, «auditis? testate, fradelli,  
 iste ladro et barrus puzzam comprasse fatetur  
 non a Zambello; quid carcere clauditur ergo?  
 670 Sic, traditore, putas hominem trapolare bonhommum?  
 Sic cincinnis fenocchium vendere pensas?  
 Sed tua conticui nimium peccata, becazze.  
 Nonne scio certum, nec testibus ipse carebo,  
 te sfalsasse pesas, scarsasque tenere balanzas?  
 675 Nonne, ribalde, canum stronzos merdamque caprarum  
 pro diaquirono<sup>19</sup> vendis, pilulisque detribus,  
 proque bonis tristas non cessas vendere robbas?  
 Ecce in pallazzum festino, citaberis illuc,  
 teque para contra testes defendere centum,  
 680 qui meritant, ut ego, si quid valet ipsa bonorum  
 dabenitas, ad quos omnis credenza quadretur.  
 Ad corpus... sed non volo blastemare, botegam  
 sacchezare tibi faciam, poltrone gaioffe.  
 Siccine te ad costum poveri arricchire putasti?»  
 685 Sic dum parlabat, multa hic brigata ragunat.  
 Hinc abit ac trotans ficto petit ore palazzum.  
 At cagarola piat spetiarum magnior illa,  
 quam sua saepe facit povero scamonea vilano.  
 Quid faciat nescit, spazzatum se videt esse,  
 690 ni sibi provideat, reparetque repente ruinam.  
 Staderas nunquam falsas tenuisse recordat,  
 attamen o quantum simili pro errore stopinat!  
 Ast intellectum dedit huic vexatio drittum.  
 Protinus accelerat post schenam Cingar, ac sic  
 695 hunc vocat: «Expecta, precor, o compagne, pochinum».  
 Sed mercadanti facit ultro Cingar orecchias;  
 plus chiamat spetiarus eum: «Tibi dico, fradelle,  
 ola, mane, tantum sex audi, quaeso, parolas».  
 Tandem se atrigat Cingar, quid vultque rechiedit.  
 700 Ille pregat, supplexque facit gatamorta: «Quid», inquit,  
 «bon compagne, lucri de me aquistare valebis,  
 si mihi tum robbam facias, tum tollere vitam?  
 Ah per amore Dei, si te fortuna guarentet,  
 ne des accusam tanto pro crimine tantam!  
 705 Tempore praecipue nostro giornisque dadessum!  
 In quibus, o quantos cum bocchis cernis apertis  
 stare lupos, miseram gentem ingoiare paratos.  
 En aliquod donabo tibi, neque contra vilanum  
 procedam ulterius de stercore melle coverto,

<sup>19</sup> Nell'edizione Laterza "diaquirono" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

710 imo zuro tibi quod eum de carcere trabo».
   
Cingar ait: «Certe campasti grande periculum,
   
namque amisisses totam de iure botegam:
   
forsitan et praetor fecisset rumpere collum.
   
715 Errorem tamen hunc tibi parco, dummodo serves
   
quae modo fecisti promissa, tiresque bonhomum
   
de praesone tuis spensis, ut iura comandant».
   
«Sum contentus», ait speciarius, inde bachioccus
   
et mazzuccus homo sborsat vacuatque crumenam.
   
720 Cingar cuncta piat, medicorum more negantum,
   
praesonemque simul tacito petiere camino,
   
quae communis erat, non quae sit turris in imo.
   
Zambellus, viso confestim Cingare, currit:
   
totus et allegrus venit ad ferrata fenestrae,
   
725 atque cridans aliquod soccorum chieдит ab illo.
   
Cingar ait: «Taceas, taceas, dic, matte, pianum,
   
deque bona voia voias nunc esse, quod ipse
   
solus ego nunc nunc hoc te de carcere trabo,
   
denariosque meos non sparo spandere pro te,
   
730 et iam pagavi multam nunc usque monetam.
   
Hic homo, qui mecum est, qui te battivit atortum,
   
zurabit coram populo fecisse bosias,
   
quum dixit merdas humanas esse bovorum
   
stercora, quae paucis poterat comprare baiocchis.
   
At semper nostrae sunt magna desasia merdae».
   
735 Zambellus respondet: «Ego tamen esse pagatus,
   
esse satisfactus vellem de stercore perso,
   
quod sfrantumando mastellum perdidit iste.
   
Dic, Cingar, patiar precii dispendia tanti?»
   
Ad quem Cingar ait: «Talem mihi lassa facendam,
   
740 quattuor ipse tibi merdae promitto barillos.
   
Iamque vale, propero, nunc nunc exhibis et o tu,
   
o speciare, veni mecum praetoris ad aulam».
   
Sic abeunt, frappisque suis, chiachiarisque repertis,
   
cuncta provat Cingar, zurat, sacramentaque brancat,
   
745 nec prius attrigat quam centum mille bosiiis
   
solvat Zambellum propriusque retornet a casam,
   
et nummos quos Laena dedit sua tasca guadagnat,
   
et quos menchioni speciari temma pagavit.
   
750 Sed iam pro merda stomacatam cerno brigatam,
   
atque mihi nasum Musae tenuere stopatum.
   
Parcite si vestras re tanta implevimus aures,
   
nam magis implenda est auris quam bocca, valete.

## LIBER OCTAVUS

Iam bona Zambellum riscossum carcere coniunx  
Laena receparat, straniis usata carezzis.  
Quomodo? num basis? laetis num amplexibus? ut mos  
coniugis est, quando palpat cativella maritum?  
5 Absit, sed grosso poverum bastone recepit,  
atque cosiduras saldavit supra zuponem.  
Hanc Zambellus habet requiem post carceris usum.  
Sed tribus exactis mox giornis, Laena maritum  
disgrossare suum varias vult circa facendas,  
10 ut meschina queat perdutas scodere cosas,  
namque sibi Cingar borsam tettaverat omnem,  
hique tapinelli cophinum sine pane catarant.  
Ergo iubet prudens Zambello Laena tacono,  
ut properans urbi procazzet vendere vaccam.  
15 Haec est illa quidem vaccarum maxima, qua non  
altra fuit maium toto celebrandior orbe,  
de qua non modicos habuit Cipada casettos,  
de qua quotidie magnum caldare pienum  
lacte cavabatur, nec non urbs tota botiros,  
20 mascherpasque suas gustabat tempore quoquo  
et (sic sic patres dixere nepotibus ante)  
istam appellavit Bertus Pannada Chiarinam.  
Denique Zambellus virgam brancavit aguzzam,  
quam, Calepine, vocas stimulum, Comina, goiolum,  
25 et pungens vaccam dicebat: «Vallà, Chiarina».  
Inde facit vocem quam nemo scribere posset.  
Sed quia mercati non impararat abaccum,  
atque super steccos ignorat scribere contum,  
ista pro causa praecepit Laena marito:  
30 ut vendat vaccam, nec tolgat allora monetam,  
ast in credenzam, si quis vult tradere quidquam,  
quidquam in credenzam capiat, tamen omnia fiant  
testibus adductis; et quisquis comprat ab illo  
det bolletinum, fidei pro pignore, scriptum,  
35 namque die sabato vult ipsa rescodere nummos.  
«Sic faciam», Zambellus ait, «sta in pace fratantum».  
Mox vaccam stimulans «Zais», inquit «zira, mamao».  
Subbiat inde, velut quum menat plaustra biolcus.  
Cingar id audivit, Berta referente, quid egit?  
40 Non stetit abadam, properat, properansque susurrat:  
«Qui nimis indusiat, caldum non mangiat arostum,  
et male se allogiat, qui troppum tardus arivat,  
amisitque bonum tardans limaga boconem».  
Talia dum secum meditat, frezzose caminat,  
45 et veniens urbem sperat quistare Chiarinam.  
Ingreditur plenam varia de merce botegam,  
quam tenet hebraeus, Sadoccum nomine dicunt,  
qui circuncisus pollebat munere trino,

50 signatusque Deo fuerat, ne incognitus esset,  
 lumine sguerzus erat, pede zoppus, tergore gobbus.  
 Qui centum miseros usurae sfecerat arte.  
 Vestimentorum pendebat copia grandis:  
 cappae, zupones, calzae, variaequae pelandae,  
 zacchetti, socchae, guarnelli, sive camorae.  
 55 Cingar, deposito pegno, velut usus habetur,  
 sguarnazzam vestit frustam, totamque bisuntam.  
 Inde facit propriam sibi gialdam tradere brettam,  
 et vestes adeo similes giottonus adobbat,  
 quod circumcisum pensasset quisque Sadocchum.  
 60 Iam rivat in piazzam, baganaius creditur, ecce  
 vacca procul visa est Chiarina, suusque biolcus.  
 Protinus incipiens garletto vadere zoppo,  
 et claudens oculum sguerzo cum lumine dextrum,  
 et fingens gobbam storto gallone caminat,  
 65 de passu in passu iudaica verba susurrat.  
 Sbraiat Zambellus, quanto sbraiore potebat:  
 «O quis homo vult hanc bellam comprare vedellam?»  
 Cingar, ut ascoltat, vix calcat pectore risam.  
 Hunc tamen incontra veniens, hunc primus afrontat,  
 70 et stralunatis oculis gambisque retortis,  
 sic ait: «Ipse tuam comprabo, rustice, vaccam.  
 Quid vis? quid montat? solum pete, quaeso, doverum».  
 Cui Zambellus ait: «Si vis comprare Chiarinam,  
 ecce tibi vendam, nostrum faciamus acordum,  
 75 nolo peradessum pro ipsa tirare monetam,  
 ast in credenzam mihi da quodcunque talentat,  
 atque manu propria voias mihi fare bolettam,  
 namque die sabato veniet riscodere nummos  
 Laena, tibi reddens cartam pro pignore scriptam».  
 80 Respondet Cingar: «Venias, ita nempe pagabo,  
 sed vaccam mena tecum, sic mattus adunca es,  
 qui venis et smemorans lassas deretro Chiarinam?»  
 «Oh», Zambellus ait, «non sum; zais, valla, camina».  
 Ergo marangonis simul intravere botegam,  
 85 a quo credenzam Cingar lignaminis emit,  
 in qua tres pisces abscondit nomine barbos,  
 qui barbi tales ovos in corpore gestant,  
 quales si comedas ventramina tota cagabis.  
 Mox piat inchiostrum, multa praesente brigata,  
 90 scribit in hac forma, hebreorum more roverso:  
 «Zambellus, Berti Pannadae filius olim,  
 vendit iudaeo Sadoccho nomine vaccam,  
 cui dare promittit sabato veniente futuro  
 octo fiorinos Reni, testante Catoio,  
 95 Bergnaccaque simul, Mengo, pretoque Giarono,  
 in quorum ipse fidem nomen subscribo Sadocchi».  
 Hoc facto pigat cartam, stampatque sigillum,  
 credenzamque simul Zambello mittit adossum,  
 atque casam versus mandat, retinetque Chiarinam.

100 Zambellus sudat, nimium credenza pesabat.  
 Laetus abit, magnumque putat fecisse guadagnum.  
 Cingar ad hebraeum tornat, redditque pelandam,  
 vendit et ulterius sub forma Cingaris illi  
 vaccam Chiarinam, pro qua tirat octo ducatos,  
 105 nam cito maturum paritura est illa vedellum.  
 Non appena quidem nummos zaffaverat illos,  
 Zambellum nimio credenzae pondere tardum  
 praecedit cursu, truncans per devia stradam.  
 Inde urbem versus rediens, videt ecce propinquum  
 110 Zambellum contra venientem, fasce sub ipso  
 valde fadigantem et multo sudore bofantem.  
 Sed labor hic animo nihil est infestus alegro.  
 Cingar praeteriens non illum noscere fingit,  
 sed Zambellus eum cernens sub pondere restat,  
 115 et vocat: «Heus, Cingar, quo vadis? resta pochinum».  
 Cingar se voltat: «Quis me vult?» inquit, «oh certe  
 non te cognoram, Zambelle galante, sub ipso  
 credenzae peso; quid nam portatur in illa?»  
 Ad quem Zambellus: «Robbas trafegare bisognat,  
 120 sum mercadantus, vendo, comproque facendas,  
 tu memorare tamen debes, sensuque tenere  
 quando spondesti merdae mihi quattuor urnas».  
 «Ne dubita», dixit Cingar, «promissa dabuntur.  
 125 Iam non materia quis erit te ricchior ista?  
 Non ego deciperem te, mi Zambelle Panada,  
 quae tibi promisi semel, attendenda memento.  
 An te piccandum modo de praesone cavassem,  
 si, Zambelle, tibi non esset Cingar amicus?  
 130 Sis certus, quod habes et semper habebis amicum.  
 Sunt haec verba tamen, potuisti cernere provam.  
 Sed dic, quid portas? quae mercantia trovata est?»  
 Ad quem Zambellus: «Pisces credenza piavit,  
 quos mea mangiabit, veluti mangiare talentat,  
 135 uxor quae praegna est et habet sub ventre putellum,  
 ad quam non ullum lasso mancare bisognum;  
 si non ipse darem quidquid sua voia rechiedit,  
 impregnata quidem se dispregnaret afattum».  
 Cui Cingar: «Qualem facis, o fratelle, bonopram,  
 namque tuae uxori gravidae succurrere debes.  
 140 Illa cosinandi scusanda est fare laborem,  
 namque abortivum faceret mortumque putinum».  
 Tunc per «abortivum» putat hunc dixisse «botirum»,  
 qua propter Zambellus ait: «Non illa botirum  
 plus faciet, quoniam modo vendita vacca Chiarina est,  
 145 illam Sadoccus sguerzus compravit adessum.  
 Ast in pace mane, mi Cingar, ad revidendum».  
 Sic ait, et tandem Cipadae stancus arivat.  
 Sed sua quando casam iunxit, non Laena trovatur,  
 iverat ad gesiam se confessare, vel altrum;  
 150 et secum portans chiavem, chiavaverat ussos,

balconesque omnes, ne ladris robba pateret.  
 Sudat Zambellus, somam de tergore ponit,  
 vultque disinandos padella frizere pisces,  
 at nec per portam poterit nec per ve fenestram  
 155 hic intrare, caput grattat, desperat, adirat.  
 Sed tantum grafiat memorem sibi denique testam,  
 quod reperit foggiamque novam, studiumque galantum  
 intrandi, saliens cum scala tecta palazzi.  
 Ac ibi camisa brazzum smanicavit utrunque,  
 160 dabandamque ipsos coepit convertere cuppos,  
 ut sibi per busum tecti via larga fiatur.  
 En venit interea, bene confessata Copino,  
 Laena, videtque domum iam totam desuper omni  
 culmine scopertam, tegulasque, trabesque remossos,  
 165 perque casam totam penetrans guardabat Apollo.  
 Pro dolor! ut cernit tantam bona Laena ruinam,  
 «Ah manigolde», cridat, «boiazzaque, bestia matta,  
 cernere quem possim nunc nunc sibi rumpere collum!  
 170 Quid, poltrone, cagas? qui<sup>20</sup> te diavolazzus agrezat?  
 O Deus, en quali sposata est Laena marito!  
 Cur potius non sum magno maridata diablo?  
 Sit maledetta dies, in qua mihi mater Agnesa  
 dixit: "Zambellum sumes, o Laena, maritum".  
 Quid seguitas ancum? sta quietus, brutte ribalde.  
 175 Non cessas anchora domum scovertere? me me  
 scontentam! descende cito, descende, gaioffe».  
 Zambellus magnam se sentit habere pauram,  
 iamque tracagnadis schenam disponit usatam.  
 Qui tamen in scala, dum culmine callat ab alto,  
 180 dicebat supplex: «Perdona, Laena, marito.  
 Fretta cosinandi pisces fare talia suasit».  
 Illa sed in furia non audit verba tapini,  
 omnibus ut forzis scalam ruzavit in illam,  
 quod plus quam voluit prestum descendit, et aspram  
 185 inter saxa dedit scala ruinante culadam.  
 «Oyme», cridat, cridat: «oyme, Deus, perdona, sorella,  
 perdonanza, precor, me, sum contentus, amazza,  
 talia si may plus ego fecero, parce, padimma».  
 Sed supra trippam saltaverat illa mariti,  
 190 quem pugnīs, calcisque simul furiosa marazzat.  
 Huc visinanza venit, rumorem currit ad illum,  
 Zambellumque trovat sub calcibus esse diablae.  
 Non tamen est mirum, quia cosa novella niuna est,  
 saepe tracagnabat menchionem Laena maritum;  
 195 ut multi similes Zambello hinc inde catantur,  
 quos ego non homines sed grossos chiamo boazzos.  
 Inquirunt causam villani, Laena recontat,  
 sed mercantiam credenzae quando Tognazzus  
 ac reliqui patres illo narrante piarunt,  
 200 non sine cordoio Laenae doluere travaium,

<sup>20</sup> Nell'edizione Laterza "quis" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].



per saviosque omnes fleta est praesura Chiarinae.  
 Nec tamen interea se se Zambellus atrigat,  
 vix se bastoni subduxerat, illico barbos  
 igne coquit, mangiatque ovos, atque omnia spazzat.  
 205 Quo facto ad campos vadit zappare fasolos.  
 At venit ad Laenam secreto tramite Cingar,  
 qui per diversos audivit cuncta spiones,  
 ingentique doia simulat lachrimando teneri,  
 biasmat Zambellum, quod sit tam senza governum,  
 210 nec piet hormaium longo post tempore sennum.  
 Laena magis lachrymans sua maxima danna recontat,  
 et quod credenzam tulerit pro pignore vaccae,  
 et quod peius erat nescit cui traditur illa.  
 «O mala res», inquit Cingar, «sed desine, Laena,  
 215 aut vaccam aut nummos spero quod habebis adessum.  
 Non tibi mancabo, me guarda, meumque segura  
 possa super pectus, vadam, retrovabo Chiarinam».  
 Dixerat, et secum dum vecchiam meditat artem  
 it celer, atque trovat Zambellum rura colentem.  
 220 «O poverette», inquit, «fecisti nempe maronem.  
 Perdisti nummos; perdisti, matte, Chiarinam.  
 Non est ingegnum, non sennum, pazze, maruffe,  
 non est in zucca sal, dico: quando piabis  
 sentimentum aliquod? quando aguzaberis unquam?  
 225 Grossolane, asine, tantas tibi dicere voltas  
 iam sum stancus ego, qua guisa vivere debes.  
 Sed dic; an scires hominem cognoscere, qui te,  
 dando credenzam, vaccamque tenendo, gabavit?»  
 Cui Zambellus: «Ita, possem cognoscere vaccam,  
 230 namque habet in testa sua corna, suasque galantas  
 orecchias, portatque suo sub corpore tettas».  
 «Non ita», Cingar ait, «dico, menchione, loquendum est  
 nunc ad propositum; scio quod sua corna, suasque  
 orecchias, tettasque suo sub corpore gestat:  
 235 sed compratorem vaccae, tibi dico, Chiarinae  
 noscere si posses illumque ostendere dito».  
 «Hem», Zambellus ait, «non te, mi Cingar, habebam  
 nunc satis intesum: possem cognoscere ladrum.  
 Non habet in testa cornas, sed quando caminat  
 240 zoppicat, et guardans oculos stralunat, habetque  
 instar Tognazzi magnum sua schena botazzum,  
 estque suae brettae color idem ut merda putini».  
 «Nunc scio, quem dicis», respondet Cingar: «eamus.  
 Ad corpus sancti Petri, tibi reddere vaccam  
 245 ille bisognabit, vel ego mazzabo ribaldum.  
 Pone cito zappam, venias, properemus ad urbem».  
 Sic parlans, festinus abit, Zambellus arancat,  
 dumque sequit currens, mollat quandoque corezas,  
 barborum quoniam conturbant ova budellas,  
 250 ac si mangiasset diagredi scropula septem.  
 Fortius it Cingar, curritque per omne viarum

garbuium, centumque vias stradasque misurat.  
 Ad giudaeorum sinagogas ire volebat,  
 quae stant intranti portas in parte sinistra.  
 255 Se tamen in dextram voltavit aposta rizolam,  
 et versus divam flectit vestigia Gadam.  
 Mox Hospitalem transit, templumque Lonardi,  
 ac ibi stradiculas centum discursitat omnes,  
 260 inde Carettarum freghezzat claustra sorarum,  
 mox San Franciscum, mox Sanctos praeterit Omnes,  
 perque Bredam Medii Sanctum vult cernere Marcum,  
 hic quoque perdonum Cingar devote piavit.  
 Iam cagarella tenet Zambellum, iamque petezat,  
 265 continet apena, sed avarus spendere non vult  
 aut robbam gittare viam; per forza seratum  
 pertusum retinet, quamvis talvolta sirocco  
 fit via vi vento, ventumque procella secuta est.  
 Non restat Cingar, Sebastianica templa  
 270 visitat, et quasdam fangosas praeterit oras  
 quas Cantaranam vocitant, tum denique portam  
 Tiresiae veniunt, quam grossolana Ceresi  
 plaebis vocat, unde homines non passant absque boleta;  
 Zambellus potuit liber transire gabellam,  
 signatam quoniam portat deretro bolettam.  
 275 De passu in passu loffis poltronus amorbat.  
 Trapassant Firam, iungunt ad Smorbia tandem,  
 Arlotti pontem, fratres de Carmine varcant,  
 mox ad iudaeas stradas vestigia torquent:  
 ac ita sat largum Cingar compleverat orbem.  
 280 Ante Sinagogam tandem Zambellus arivat,  
 ac ibi non ultra tolerans ventramina sborrat,  
 inde levans sursum, chiamato Cingare, cridat:  
 «In quo vase viam merdas portabimus istas?»  
 Cui Cingar: «Primum videamus habere Chiarinam,  
 285 inde barilottum curae comprabimus isti.  
 Ecce baganaiam nos venimus intra canaiam,  
 tu bene per gialdas brettas guardare memento,  
 mira si possis ladrum retrovare Chiarinae,  
 namque boletini signat scriptura Sadocchum».  
 290 Sic ait, et dicti sguerzi venit ante botegam.  
 «En», Zambellus ait, «mi Cingar, respicis? en hic  
 sguerzus adest, quo vacca fuit comprata Chiarina.  
 Is mihi credenzam tribuit, fecitque bolettam».  
 Protinus ingreditur bravosa fronte botegam  
 295 Cingar, et a cincto traxit pugnale galono,  
 inde levans dextram, collum azzaffante sinistra,  
 cridabat: «Patarine ladro, patarine ribalde,  
 sic christianos pensas trapolare bonhommos?  
 Hic poverellus homo vaccam tibi vendidit, et tu  
 300 das huic credenzam ligni, piscesque malignos,  
 qui fecere sibi quasi sboronare budellas?  
 Vult in credenzam quidquam pro pignore vaccae,

dico in credenzam fidei; tu armaria ligni  
 solvis, et inganno vaccam vitulumque guadagnas?  
 305 Redde illam subito; si non, tibi taio colengum».

Corripitur tanto iudaeus alhora timore,  
 quod parlare nequit, nec respondere bosiiis.  
 Cingar nil remanet, verum magis exprobat, urtat,  
 smergolat et multam facit huc concurrere gentem.  
 310 Causa ricercatur litis, probat omnia falsa  
 Cingar pro veris, vincit facundia drittum.  
 Ius cedit linguae, defensa est causa disertis.  
 Ast ubi pochettum revocata est alma Sadocchi,  
 sic tandem clamat: «Quid dicas nescio certe.  
 315 Tu mihi vendisti vaccam, non iste vilanus,  
 florinosque Reni doros sborsavimus octo».  
 «Non», Zambellus ait, «non sic, ah sguerze diabli,  
 te cognosco illum proprium, sic ille galonem  
 malfattum sic ille oculos, sic ille gobazzam.  
 320 Ecce boletinus testatur, "Da" que "negandi"<sup>21</sup>  
 dicere non poteris, tua stat tibi caedula contra.  
 Imo marangonus, credenzam qui tibi fecit  
 ex ligno mihi testis erit, chiametur adunca».  
 Cingar eum vocitat, strepitum veniebat ad illum:  
 325 «Ola, marangone, sis testis: quis fuit ille,  
 cui tu vendisti credenzam? nonne gaioffus  
 iste fuit sguerzus? dic verum; nonne ribaldus  
 iste fuit zoppus? dic verum; nonne diavol  
 iste fuit gobbus? dic verum; nonne? quid inquis?»  
 330 Marrangonus ait: «Sic est, vult forte negare?  
 O Deus, a guerzis, zoppis, gobbisque cavendum est».  
 Respondet Cingar: «Parlasti vera, magister,  
 nulla fides gobbis; mancum, mihi credite, zoppis;  
 si sguerzus bonus est inter miracula scribam».  
 335 Ergo sinagogam iudaeus congregat omnem,  
 ut faciunt quando dischiavant foederis arcam.  
 Barbottant «an ah ay men e ey», faciuntque tumultum,  
 ut vellent sagatare ocam, chiamando Mesiam;  
 at potuere satis tunc brontollare gaioffi,  
 340 atque sinagogae Rabin, legisque maëstrum  
 consultare suum: nil circuncisa gazanis  
 becca iuvat, pocumque valet sua cabala sguerzo,  
 qui pacto scrittae, clamoreque Cingar aspro,  
 testibus ac tantis, iterum sborsare bisognat  
 345 octo ducatos, aut illis reddere vaccam.  
 Vacca retornata est Zambello, Cingar aquistat  
 nescio quot grossos, sua sic meritante fadiga.  
 Iam Zambellus abit, vaccam menat ante Chiarinam,  
 quae de padella tandem cascavit in ignem.  
 350 Vix iudaeorum fuerat modo libera graffis,  
 ecce capuzzatis a fratribus illa vorata est.  
 Dic, Comina, precor, miserae dic fata Chiarinae.

<sup>21</sup> Nell'edizione Laterza "testatur. Deque negandi" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

Est locus arrentum Cipadae mille cavezzos,  
 qui, velut historiae contant, Mottella vocatur;  
 355 parvula villa casis, at largo maxima campo.  
 Illic semirutis ecclesia vecchia murais  
 officiabatur quorundam semine fratrum,  
 officiare solet ceu gens todesca tavernam.  
 Sub quali norma vivebant nescio certum,  
 360 sed (velut externo poterat lusore videri)  
 ille decor gesiae, frater Stopinus ad unguem  
 claustra reformavit, sanctis habitata capuzzis,  
 quorum porcinos si voiam scribere mores  
 sat vereor, quod pane boni, vinoque carebunt,  
 365 mancabuntque suae, laico nil dante, pitanzae.  
 Ille suos docuit monacos praecepta coquinae,  
 atque lecatoria doctores fecit in arte.  
 Ergo duo fratres ex his, qui sancta colebant  
 moenia Stopini, semper spuzzantia lardo,  
 370 nescio quo pariter frezzosis passibus ibant.  
 Incostumati, graduum sine lege trotantes,  
 frontibus alzatis guardantes omnia circum,  
 pessima simplicibus dantes exempla brigatis,  
 sfazzati, molles, chiachiarones, absque pudore,  
 375 absque intellectu, pensantes semper ad artem  
 sive rofiani, seu barri, sive pitocchi.  
 Dumque simul properant propter visitare comadres  
 en sibi Zambellum cernunt occurrere, qui tunc  
 infortunatam guidat stimulatque Chiarinam.  
 380 Quorum, qui primus non tam fuit ordine, sed qui  
 doctrina superat socium, studioque cosinae,  
 protinus egregiam meditat fabricare magagnam.  
 Sic ait ad comitem: «Frater Baldracche, parumper  
 siste pedes, illam volo guadagnare vedellam,  
 385 quam menat ad tempus contra nos ille vilanus».  
 Cui Baldraccus: «Amen, tibi sum, fra Rocche, paratus.  
 Carnevalis erit sat grassus, satque beatus,  
 hanc si nostra queat pignata absorbere vaccam».  
 Illico fra Rocchus spoiat de corpore cappas,  
 390 apparetque statim fans in giuppone galantus,  
 quod si considres positis guarnazzibus illum,  
 illum plus aptum ronchae, spetoque Bolognae,  
 iurabis, quam ferre crucem, quam dicere messam.  
 Tolle viam chiericam, soldati forma videtur.  
 395 Tunc ibi Baldraccus macchia se imboscet in una,  
 ut simul accordant, utque una ponitur ordo.  
 Fra Rocchus, tanquam laicus celer obvius ibat  
 Zambello: «Quo vadis», ait, «villane cuchine?  
 Quo ve illam ducis capram?» Zambellus ad illum:  
 400 «Capram? doh cancar, vacca est non capra, quid inquis?»  
 Rocchus ait: «Capra est; nimium, villane, bibisti».  
 Respondet Zambellus: «Habes tu lumina vistae  
 sguerza magis, cui capra paret quae vacca Chiarina est».

405 Fra Rocchus bravat: «Veniat tibi cancar in occhis,  
 est capra, dico tibi». Zambellus parlat: «Ochialos  
 pone, precor, naso, poteris comprehendere follam.  
 Non ego cognosco nunc vaccam, non ego capram?  
 ista ne fert barbam ceu capra? cagat ne balottas?  
 410 Capra caret cauda, cauda huic longissima pendet,  
 nec be quando cridat, sed bu pronuntiat ore».  
 Fra Rocchus dicit: «Capra est, nam cornua gestat,  
 rasisti barbam, caudamque deretro tacasti».  
 «Non ego sum», Zambellus ait, «barberus, et istam  
 radere nescirem vaccam, sed mungere tantum».  
 415 «Ne dicas», fra Rocchus ait, «"scio mungere vaccam";  
 dic potius: "capram scio mungere"». «Non ego dicam  
 menzognam», parlat Zambellus: «vacca Chiarina est».  
 Fingit fra Rocchus coleram, blasphematur, et inquit:  
 420 «Vis giocare istam, quam dicis nomine vaccam,  
 contra octo scudos quod capra est? ludere vis ne?»  
 Cui Zambellus: «Ita volo ludere, sborsa denaros;  
 si mea vacca potest quod non sit vacca probari,  
 nec Zambellus ero, nec erit plus vacca Chiarina,  
 atque guadagnabis capram si capra Chiarina est».  
 425 «Sum contentus», ait fra Rocchus: «quis tamen istam?  
 Ecce romitus adest; poterit decidere causam».  
 Exierat boscum Baldraccus more tacagnae  
 vulpis, quae sbuccat propter robbare galinas,  
 itque urbem versus multa gravitate, paretque  
 430 sanctificetur, habens sportam gallone tacatam.  
 Quum fuit appressum socio, chiamatur ab illo:  
 «Heus, pater, huc ad nos vestras ne spernite gambas  
 flectere, si charitas inamorat sancta romitos;  
 hic date iudicium (lis est non poca) gaiardum.  
 435 Iste ostinatur, velut est usanza vilani,  
 quod capra non illa est, quam menat, et esse vedellam  
 aut vaccam giurat; quid ait Reverentia Vestra?»  
 Respondet Baldraccus: «Abest dubitatio quaeque,  
 quod sit capra, etiamque istud tibi diceret orbis.  
 440 Tu, poverelle, capram praesumis dicere vaccam?  
 Vade, quod es mattus; lusisti forte coëllum?»  
 «Lusimus», ille refert, «octo auros contra vedellam».  
 Ad quem Baldraccus: «Persa est, me iudice, capra».  
 Tunc ibi Zambellus chara stetit absque Chiarina,  
 445 quam secum fratres ducunt ad claustra Motellae.  
 Interea Cingar solettus ab urbe venibat,  
 Zambellum retrovans plangentem more citelli.  
 «Quid, Zambelle, facis? quid fles? ubi vacca Chiarina?»  
 Ad quem respondet magno tutavia cridore:  
 450 «O quia sum mortus, sum mortus, mortus afattum,  
 uxor amazabit mea me nunc Laena tapinum».  
 Cingar tunc risit dicens: «Ubi vacca relicta est?»  
 «Est morbus», Zambellus ait, «qui nunc tibi manget  
 de facie nasum; non est plus vacca Chiarina.

455 Tu mihi fecisti pro vacca reddere capram».
   
Respondet Cingar: «Quis ait quod capra Chiarina est?»
   
Zambellus parlat: «Sic frater dixit adessum.
   
Ille scapuzzinum portat, tergoque gaioffam,
   
atque paternostros grosso lignamine factos.
   
460 Cui becchi barba est, cui cingit soga fiancos,
   
fertque breviarium dextra, sportamque sinistra.
   
Ille meam vaccam, vaccam non esse provavit,
   
chiamavitque capram, quia capram reddidit ille,
   
ille inquam sguerzus, nobis, tenuitque vedellam.
   
465 Capra Chiarina datur, sed vacca Chiarina levatur.
   
Perdidimus vaccam primo, capramque secundo,
   
esque meae magnae tu solus causa ruinae».
   
«O ergo», Cingar ait, «credis, poverelle, capuzzo?
   
Donastique fidem fratri, qui, si malus extat,
   
470 non scelus in mundo quod non committat? Eamus,
   
me cancar mangiet, faciam tibi rendere vaccam».
   
Tunc quia promptus erat, fratazzos iudicat esse
   
illos qui renegant tonsuram mille fiatas.
   
«Unde diavol», ait, «tanti venere capuzzi?
   
475 Non nisi per mundum video portare capuzzos.
   
Quisque volat fieri frater, vult quisque capuzzum.
   
Postquam giocarunt nummos, borsamque vodarunt,
   
postquam pane caret cophinus, vinoque barillus,
   
in fratres properant, datur his extemplo capuzzus.
   
480 Undique sunt isti fratres, istique capuzzi:
   
qui sint nescimus, discernere nemo valebit
   
tantas vestarum foggias, tantos ve colores.
   
Sunt pars turchini, pars nigri, parsque morelli,
   
pars bianchi, ruffi, pars grisi, parsque bretini.
   
485 Ipsorum tanta est passim variatio fratrum,
   
quod male discerno quis Christi, quis Macometti.
   
Quantae stat coelo stellae, foiamina sylvis,
   
tantae sunt normae fratrum, tantique capuzzi.
   
Si per iter vado terrarum, cerno capuzzos.
   
490 Si per iter pelagi, non mancum cerno capuzzos.
   
Guardo per armatos campos, ibi cerno capuzzos.
   
Sive forum subeo, seu barcam, sive tavernam,
   
protinus ante oculos aliquem mihi cerno capuzzum.
   
Nil nisi per stradas video trottare capuzzos.
   
495 Nonne satis bastat sapientis regula Christi?
   
Horum fratorum cumulatio tanta fiebit,
   
quod sine soldatis christianica terra manebit,
   
non erit aequoreis qui remum ducat in undis,
   
non qui martellet ferrum, qui tecta covertet,
   
500 non qui per terras cridet: "Oh spazza caminum",
   
non qui scarparum turet cum dente coramum,
   
non qui substigans asinum pronuntiet ari,
   
non qui ventrazzos ad flumina portet onustos,
   
non qui verghezet lanam, gucchietque berettas,
   
505 non qui bagnificet barbas molletque rasoros,

non qui formentum masinet, robbetque farinam,  
non qui porcellos castret, conzetque lavezos,  
non qui sit sguatarus, sitque ostus, sitque fachinus.  
Hoc genus est hominum, qui quando in claustra serantur,  
510 quando laborandi sibi tota fatica levatur,  
buttatisque viam strazzis nova cappa covertat,  
quando parecchiatam possunt invadere mensam,  
ac implere uteri saccum de pane bufetto,  
o patria o mores, nihil est poltronius orbi  
515 talibus unde venit cunctorum fezza malorum;  
unde bonae gentes, personaeque unde galantae,  
sanguine nassutae claro, lettrisque pienae,  
tot tolerant scornos, tot afannos, totque malhoras,  
ut sit earundem reverentia nulla capuzzis,  
520 ut sint nunc monachi, fratresque, bonique romiti  
facti pro culpa poltronum fabula mundi».

Talia collerico dum Cingar dente biassat,  
prae Iacopinus adest, quondam capelanus Arenaе,  
525 in qua docta suas vaccas Verona governat.  
Hic bene vivendi nec foggiam scire, nec artem  
se se vantabat, nec non monstrabat efettum.  
Praetus erat gesiae, quam dicas esse tavernam,  
si muros videas tum dentrum tumque deforam,  
530 pluribus inscriptos zifaris, straniisque figuris,  
ut paries albus stultorum carta rechiedit.  
Intus olent pissoque canum, loffisque donarum  
omnia, nec mancant lombardae ad limina quaiiae.  
Nescio quis tandem codegonus vescofus unquam  
535 ordinarat eum, permittens dicere messam.  
Inter virtutes alias, quas noster habebat  
prae Iacopinus, erat castrono doctior omni.  
Hic andando scholam multos passaverat annos,  
quod nunquam poterat marzam comprehendere letram,  
540 unde bisognavit sub hac arte docere maruffum,  
ut tandem posset studiis andare Bolognae.  
Littera, quae prior alphabeti ponitur, est «A».  
Haec sibi letrarum tanquam capitania primum  
insegnata fuit iusta sub imagine squadri,  
545 seu dicas sestum, seu circinus ille vocatur,  
quo marangonus, quo strollogus, atque philosef  
tirat per tundum, per drittum, perque traversum  
diversas rigas, quibus omnis forma creatur.  
Hanc primam movit Iacopini vista figuram,  
dicere sed nondum Iacopini lingua sciebat,  
550 unde habuit asinum pro praeceptore galantum  
namque asinus quando cantat pronuntiat «a a».  
Littera «B» sequitur, greghis nescita pedantis,  
quae similat bogas illas, quas carcere latro  
atque ammazzator portat, gentesque ribaldae.  
555 Hanc subito didicit, nulloque labore piavit,  
nam stetit in ferris dudum, sforzando puellam,

quod si mal aptus erat lettram formare cotalam,  
 mandabatur ei castronis fingere vocem,  
 vox quia per pegoras resonat castronica «b b».  
 560 «C» venit a manico secchiae, manico ve lavezzi,  
 quam pretus explicuit, porcos pascendo, Copinus;  
 nam, velut insegnant gentilia verba Cipadae,  
 clamat homo quum vult porcellos pascere «c c».  
 «D» fuit aprensu facilis, minimaeque fadighae.  
 565 Blastemare Deum gaioffus habebat in usu,  
 sed nondimenum fuit altera foggia docendi,  
 quum campanarum fit martellatio «din don».  
 «E» sedet in sedia quinta; fert armiger arcum,  
 fert arcum caricum corda retinente saëttam.  
 570 Hinc Iacopinus opem tulerat cognoscere lettram.  
 Mox chiericus factus, novit proferre, canendo  
 kyrie, namque chorus chiericorum smergolat «e e».  
 «F» timuit semper, quia prima est littera forchae,  
 quam tantas meruit voltas ascendere, quantas  
 575 sfalsavit sub monte cavo cum Cingare grossos.  
 «G» quia balbus erat non imparavit, et inde  
 «loria in excelsis» non «Gloria» dire solebat.  
 «H» sprexit, dicens: «H Doctrinale probante  
 versificatores reputant non esse coëllum».  
 580 «I» velut errectum stat campanile Samarchi,  
 cui sedet in testa soliti de more cimeri  
 angelus, a vario qui volgitur undique vento;  
 hac etenim coepit Iacopinus imagine sensum  
 at non accentum, qua propter voce cavalli,  
 585 voceque polledri cantabat presbiter «i i».  
 «K» nihil est, dixit, cui ga non illico iungas,  
 et quod de retro melius quam ante canatur.  
 «L» gerit in spalla ferrum, quo prata segantur,  
 et quo magra solet mors pingi supra muraias.  
 590 Sed tulit altorium linguae pronuntia pivae,  
 quae vocat ad ballum villanos carmine «lu lu».  
 «M» pedagogus ei patefecerat arte galanta,  
 dismanicans forcam quam rascum Mantua chiamat,  
 cui triplex dens est, aptus manegiare ledamum.  
 595 «N» forchae forma est, triplici coniuncta travello,  
 quae studium docti conclusit prae Iacopini,  
 nam ternos inter lignos fuit ille picatus,  
 causam soghetti tulit «O» quae littera tunda  
 semper erat curae manigoldo quippe Copino.  
 600 Praeterea missas foggiam dicebat ad unam  
 continuo, nec signa crucis formare sciebat.  
 Inter Confiteor parvum discrimen et Amen  
 semper erat, iam iam meditans adiungere finem.  
 Incipiebat enim, nec adhuc «In nomine patris»,  
 605 quod tribus in saltis veniebat ad «Ite misestum».  
 Si medio missae faciebat forte memento,  
 semper arostitam raptus meditabat ad ocham,



anxius et dubitans ne trovet gatta cadinum.  
 Saepe duas missas giorno celebrabat in uno,  
 610 dum tamen offertam posset robbare vilanis.  
 Argenti calices atque auri vendidit omnes,  
 inque vedellinos rognones borsa vodata est.  
 Non corporales centum renovasset in annis,  
 purificatorios mancum, mancumque tovaia,  
 615 quae mangiabantur soricis, quae semper habebant  
 centum de vino macchias, centumque recammos.  
 Albior est illis quaecumque tovaia tavernae,  
 albior est descus ubi zurma todesca merendat,  
 exercetque suum trincher, brindesque frequentat.  
 620 Confessabat enim, per tresque, quatosque baioccos  
 sassinos, ladros, culpaque levabat ab omni.  
 Massaram nunquam voluit conducere vecchiam,  
 dicens: quod foedant bava stillante menestram,  
 sordinamque sonant vetulae, mollantque corezas.  
 625 At super altuttum iuvenis massara placebat,  
 de cuius zetto stampaverat octo putellos,  
 nam de clericulis dicebat habere bisognum,  
 qui secum «kirie» cantent, «oraque pro nobis».  
 630 Viderat hunc Cingar, vocat: «Ola, praete Copine,  
 quo festinanter Prudentia Vostra caminat?»  
 Respondet: «Vado Mottellam, namque vocarunt  
 me patres santi secum coenare staseram».  
 Cingar ait: «Quid habent ad coenam?» Praetus ad illum:  
 «Decretum est totam cum pelle absumere vaccam».  
 635 Illico Zambellus cridat: «Doh cancar, an esset,  
 o Cingar, Chiarina unquam?» Cui Cingar: «Adessum  
 ibimus et vaccam, si capra est facta, sciemus;  
 nam si vacca quidem fuerit velut ante Chiarina,  
 nil dubium Zambellus eris, sed quando Chiarina  
 640 capra sit alter eris, nec non erit altera vacca».  
 Ad quem Zambellus: «Quis ero, si capra Chiarina est?»  
 Cui Cingar: «Quis eris? vel bos, vel forte somarus».  
 Quo dicto arrivant ad sanctae claustra badiae,  
 nec bisognus erat chiavatam battere portam,  
 645 intrandi quoniam cunctis est ampla facultas.  
 Itque reditque frequens nunc mas, nunc femina, nec se  
 illa bonis sociis chiavat sed sorbet ognunum.  
 Ingreditur Cingar, Zambellus, praeque Copinus,  
 nec fuit unus ibi qui diceret: «Olla, quo itis?»  
 650 Hic immunditiis, hic strazzis tota coperta  
 claustra videbantur, passim redolentia stronzis,  
 atque suos ragni lenzolos undique tendunt.  
 Non ibi sobrietas, ibi nulla silentia, nulla  
 disciplina datur, sed vita est congrua porcis.  
 655 Sed tamen est melius Zambelli dicere vaccam,  
 quam mottelicolae totam cum pelle vorabant.  
 Cingar eos retrovat quodam cantone latentes,  
 circaque rostitam vaccam facto agmine stabant.

660 Mangiant Chiarinam vinti vel trenta capuzzi,  
 alter spallazzum, ferit alter dente groponem,  
 vult alius polpas, alius vult rodere pectus,  
 unus de testa cavat oculos, unus ab osso  
 dente prius carnem spelucet, et inde smiollat.  
 Vidisti maium circa brottalia porcos,  
 665 quam sint ingordi lordam sorbere menestram?  
 Sic illos retrovat Cingar mangiare Chiarinam,  
 qui subito ad coenam fuit invitatus ab illis,  
 ac tenet invitum morsuque tirare comenat.  
 Zambello schincam dat, poca carne dobatam,  
 670 quam piat et giurat nunquam gustasse miorem.  
 Nemo parlat ibi, sentitur fractio tantum  
 ossorum, nec non sofiatio supra panadam,  
 namque ingens ibi plena bulit caldara busecchis.  
 Chioccant labra simul grasso stillantia brodo.  
 675 Festinanter edunt; quia sic scriptura comandat.  
 Iam caret infelix gambis humerisque Chiarina,  
 interiora patent, grandisque corazza videtur.  
 Quanto plus comedunt, tanto plus illa nientum  
 efficitur, pariterque fames et vacca recedunt.  
 680 Prae Iacopinus olet grasso, lardoque colanti,  
 non vult ossa, vorat pingues tantummodo polpas;  
 saepe scudellarum sorbens brottamina, lappat  
 more canis, laxatque graves de pectore rottos.  
 Centuram mollat, ventronis panza tiratur,  
 685 iamque sonare potest tamburum valde tumentem.  
 Dente nihil toccat, sed aperto gutture carnes  
 devorat, atque facit grossos sine fine bocones.  
 Fra Rocchus sedet hic, frater Baldraccus et Antoch,  
 frater Gelminus, frater Marmotta, Schirattus,  
 690 frater Pagnoccher, frater Scapocchia, Tafellus,  
 frater Agathonus, frater Scappinus, Arolfus,  
 fra Bisbacchus, Enoch, Rigus, Bragarotta, Caponus.  
 Hi sunt autores qui dant praecepta coquinae,  
 hique lecardiae multos fecere magistros.  
 695 Est Deus his venter, broda Lex, Scriptura botazzus.  
 Iamque polita nimis sub descum membra cadebant,  
 nulla est ulterius vaccarum forma Chiarinae,  
 ossa iacent, quae intacta canes gattaeque relinquunt.  
 Iamque comenarant pingues leccare taeros,  
 700 non aliter fratres sua vasa lavare solebant.  
 Frigore zelatum lardum pars grafiat ungis,  
 pars manicis tunicae fregat, nettatque scudellas.  
 Post epulas tandem consurgunt ludere cartis,  
 post cartas scrimmant, post scrimmas saepe merendant.  
 705 Sic ducit vitam gens haec devota beatam.  
 Bertezant illos, qui celso in pulpite braiant,  
 qui soterant mortos, ieiunant, seque flagellant,  
 vadunt excalci, studiant et mille fusaras  
 scribunt in libris pro Scotto, contraque Scottum.

710 Vesper erat, vult hinc Cingar discedere praestum,  
qui stans ad tavolam multum caricaverat orzam.  
Zambellus piat hunc retro, cui parlat orecchia,  
supplicat ut vivam faciat sibi rendere vaccam,  
cui fratrem ladrum digito monstrante palesat.  
715 Tunc Cingar ridendo facit sibi tradere saccum,  
quem de sub mensa raccoltis ossibus implet,  
imponensque humero Zambelli dixit: «Eamus,  
namque hoc in sacco portas, Zambelle, Chiarinam.  
Hanc sub terreno, venias, soterabimus ambo,  
720 quam post tres giornos faciam tibi surgere vivam».  
Sic ait, et vale dicens compagnonibus illis  
ante caminabat, sequitur sub pondere sacchi  
Zambellus, donec veniunt ubi fossa Cipadae  
ranis plena cridat, strepitumque ad sydera mandat.  
725 Illic relliquias sanctae posuere Chiarinae,  
quae fuit a magno cantari digna Cocaio.  
Illuc venerunt satyri, driadesque putellae,  
planxeruntque simul squarzato crine Chiarinam.  
Serraphusque pater veniens haec carmina fixit  
730 arboreo trunco summaque in fronte sepulchri:  
«Vendita quod fuerim bis falsi Cingaris astu,  
quodque mea fratres sfratatos carne cibarim,  
non multum stimo; tantum res una recessit:  
quod sub mattazzo vixi meschina governo.  
735 Sic vos mortales stulto sub praeside ducti,  
plangite plus tostum quam dulcem perdere vitam».

## LIBER NONUS

Festa dies aderat sancti Brancatis, et Umbri,  
quos, Buffalmacco Neloque rogantibus, olim  
hic canonizarat Beltrazzus, papa Cipadae.  
Iamque ad carrobium properant ballare vilani.  
5 Non est qui tangat zappam, qui ficchet aratrum,  
imo suae cupiens se quisque placere morosae,  
discossansque caput paleis, se totus adornat,  
pectinat, et blanco frontem bindamine stringit.  
10 Calzas ingambant, seu chiusas sive brasolas,  
quae sparagnatae possunt durare mil'annos.  
Miores villae iuvenes, quos multa superbos  
robba facit multique levat grassezza ricolti,  
sunt qui festivis possunt gestare diebus  
15 bragatas calzas, quas claudunt undique stringhis,  
subtilemque valent intro ficcare camisam,  
quam sua con propriis manibus signora cosivit.  
Sed prius ad messam chiamat campana canendam,  
prae Iacopinus eam se se cantare parecchiat.  
20 Cingar castronis canaruzzum sanguine plenum,  
dico gulam castronis habens de sanguine plenam,  
hanc collo Bertae mira ligat arte, copritque  
drappibus et pannis, velut est usanza, bianchis,  
quod tu iurasses ibi nullam stare magagnam,  
25 concordantque suas quid voiant fare parolas.  
Inde Iacopinus, chiamatis undique praetis,  
coeperat in gorga messam cantare stupendam;  
subseguitant alii, magnisque cridoribus instant.  
Protinus Introitum spazzant talqualiter omnem,  
30 ad Chyrios veniunt, quos miro dicere sentis  
cum contrapunto, veluti si cantor adesset  
master Adrianus, Constantius atque Iachettus.  
Hic per dolcezzam, scollabant corda vilanis,  
quando de quintis terzisque calabat in unam  
35 musicus octavam noster Iacopinus, et ipsas  
providus octavas longa cum voce tirabat.  
Gloria in excelsis passat, iam Credo propinquat,  
quod, si Iosquinus cantorum splendor adesset,  
imparasset enim melius componere messas.  
40 Iamque parecchiaturo largo ballare sub ulmo,  
nam tribus in saltis balzarat Sanctus in Agnus.  
Sed non ad finem missae descenditur ancum,  
ecce sonare pivam sentit Iacopinus ab ulmo,  
illico frettosis rammescolat omnia verbis,  
45 de gesiaque statim saltant infrotta vilani,  
ac si tota foco vamparet cubba capellae.  
Stringati iuvenes properant, pictaeque vilanae  
cum bambasinis socchis scuffisque galantis.  
Bli lirim resonat variis sordina balettis,

incipitur lassare Deum, servire diablo.  
 50 Non stupeas, lector, si post celebramina missae  
 non videas tornare casam desinare vilanos,  
 namque sacrilegium pensant committere grandem  
 si vacuis credant ad missas ire budellis.  
 Non stetit indarnum Iacopinus et altra pritorum  
 55 turba: cavant camisos, cottas, pluvialia prestum;  
 ad tavolam primum celerant, apponitur ocha,  
 lonzaque porcelli grassi, septemque galinae.  
 Omnia consumunt, canibus vix ossa relinquunt,  
 nam Testamenti vecchi praecepta recordant:  
 60 quod rostum non vult avanzet usque domanum.  
 Ergo ubi mangiarunt ocham reliquasque vivandas,  
 sub tavolaque illic ossamina multa butarunt,  
 surgunt plus cocti quam crudi urgente bocalo,  
 ad salicesque ruunt, quo chiamat piva brigatam.  
 65 Prae Iacopinus habet quantos offerta quatrinos  
 contulerat, faciens gentem basare manipol,  
 hos donat pivae, mandatque sonare pavanam;  
 inde pians bellam, quae dicta est Pasqua, fiozzam,  
 ballat, vixque valet pleno cum ventre moveri.  
 70 Cingar adest, ridetque preto danzante Copino.  
 Villanus quidam, sub cauda morsus ab aestro<sup>22</sup>,  
 se viat ad Bertam, si vult ballare domandat.  
 Cingar id advertens cignat de more tacagni;  
 Berta, prius quae scit quod Cingar fare volebat,  
 75 annuit et porgens levam saltare comenzat.  
 Cingar item claudens oculum scaltritus avisat  
 Bertam, quae faciat sicut fuit ordo tralorum.  
 Incipit illa manum leviter striccare gazano,  
 ut facitur quando tentatur pegasus amoris:  
 80 pastor at ille bonus pede zonto in retia saltat,  
 sentit alegrezzam talem discurrere, quod non  
 in zerlam mellis tunc vellet habere culamen.  
 Berta iterum digitis sonat organa saepe premendo,  
 dumque frequens striccat, suspiria dupla sequuntur,  
 85 ille fidem praestat fraudi, striccusque restriccat,  
 et menchionazzus credit bonamente amari.  
 Ambo se alquantum retirarunt extra brigatam,  
 quinque parolettas sumissa voce racionant,  
 sed post quinque octo, post octo trenta, quaranta,  
 90 postque quaranta piat grandis baldanza vilanum,  
 hanc tirat, illa sequit quocumque menatur ab ipso,  
 qui versus gesiam properat, speratque marassus  
 vel cantone aliquo, vel post altare, vel ipso  
 in campanilo factum godere botinum.  
 95 Protinus ognuno Cingar guardante caminat,  
 cortellumque cavat nudum, gens undique currit;  
 quid sit hoc ignorat, quae lis, quae questio; tandem  
 cosa scoperta fuit, nam Bertam Cingar arivat,

<sup>22</sup> Nell'edizione Laterza "ostro"; suggeriamo "oestro" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

100 quae digito monstrata fuit seguitare vilanum,  
 ut seguitare solet vilis putanella bravazzum.  
 Cingar eam brancat per trezzas, clamat et urtat:  
 «Ah manigolda», inquit, «sic sic, sic porca putana,  
 servantur gesiae statuta, fidesque marito?»  
 105 Quo dicto gladium taianem more rasoris  
 vibrat, et, ad guisam seu boiae sive becarì,  
 scannat castronis canaruzzum sanguine plenum,  
 et proprium Bertae collum scannasse videtur.  
 Illa cadit terrae, faciens gatamorta, movetque  
 110 se se tota, velut si vita recedat ab ossis,  
 statque quasi moriens, pedibusque flagellat arenam,  
 atque oculos sberlans iam mortua tota videtur.  
 Tunc cito postpositis concurrit turba puellis,  
 arma piant, raptimque levant ad sydera voces;  
 115 Cingar erat iam iam zurma assaltatus ab illa,  
 sed largum fossum balzaverat ultra legerus,  
 frezzosusque volans, stanzam se cazzat in unam,  
 scagaitam simulans, fingensque timere vilanos.  
 Tunc ambis se se manibus dum rampat in altum,  
 en super apparet, currens per culmina tecti,  
 120 seque tirat, scutumque facit, post terga camini,  
 ne possit laedi seu schioppis sive balestris.  
 Hic ubi se ascondit, testam de margine muri  
 porrigit alquantum, trepida sic voce locutus:  
 «O bon compagni, quare me occidere vultis?»  
 125 Respondent: «Quoniam non lassas vivere quemquam,  
 resque cipadenses confundis ladro ribaldus,  
 quotidie facis hoc, facis illoc, semper abarras,  
 et pensas quod nostra voiat respublica tantos  
 supportare malos, tot dannos, totque ruinas?  
 130 Non facimus contum, si Bertae colla segasti,  
 sic vadant quantae similes retrovantur in orbe;  
 sed facimus stimam te nunc sotosora butasse  
 sancti Brancatis festam, qui nostra governat  
 moenia, concilium, Patres, santumque senatum».  
 135 Cingar item parlat, faciens Madalena crosettis:  
 «Si tamen omne malum mihi perdonare voiat,  
 giuretisque simul me non offendere quidquam,  
 Bertam guarribo, faciamque resurgere vivam;  
 quod si non fiet, mihi tunc streppate coradam,  
 140 atque meam canibus mangiandam tradite milzam».  
 Illi admirantes se se guardare comenzant,  
 valde stupent quod vir tam tristus, tamque cativus  
 se se promittat vivum tornare cadaver,  
 unde volunt penitus miracol cernere tantum.  
 145 Ergo dedere fidem, qua non infidior altra;  
 seu sint villani padoani sive Romagnae,  
 nulla fides pravis est prorsus habenda vilanis.  
 Cingar eis credit, vel fingit credere ladris,  
 cum manibus pedibusque casa se callat ab illa,

150 inde petit gesiam, promiscua turba sequebat,  
namque novas guardare cosas populazzus agognat.  
Vadit ubi fallax oculis nunc Berta stravoltis  
cascarat, dederatque suae signalia mortis,  
sed praetus Iacopinus eam portaverat inde,  
155 qui bene cognorat scaltritam Cingaris artem,  
unde secundando fraudi menat optime barcam.  
Sustulerat Bertam, quae se se lassat abire,  
ut solet exanimum corpus, cui brachia, gambae,  
testaque se snodant hinc inde, ut piva todesca.  
160 Ponitur in medio, velut est usanza, sacrato,  
nec Iacopinus ei quemquam sinit ire propinquum,  
ne respirantem videant trantemque fiatum.  
Saepe dat incensum, nec non cum spergole sanctam  
spargit aquam, Lazarumque canit, campana sonatur,  
165 fossa fit, accurrit muliebris zurma, cridando,  
pro quarum, quorum cridis schiappantur orecchiaie.  
Iamque propinquabat cum dicitur: «In paradisum»,  
post quam antiphonam Berta est soteranda tereno,  
quum procul ecce venit Cingar, veniensque cridabat:  
170 «Prae Iacopine pater, cesset Reverentia Vestra,  
spero quod indarnum mortis incensa dedistis».  
Sic ait, atque intrans gesiam, seguitante brigata,  
pergit ad altarum, quo se devote ginocchiat,  
sublimesque levans oculos oravit un'horam.  
175 Inde redrizzatus multa gravitate sagratum  
ad Bertam repetit, quam spondet reddere vivam.  
Huc tandem arrivans, gladium tirat extra guainam,  
dico illum gladium proprium quo guttura Bertae  
parebat scannasse modo, vitamque cavasse.  
180 Paulisper coelo madidos alzavit ocellos,  
hasque comenzavit pietosa voce pregheras:  
«O cortelle meus, toto mihi charior orbe,  
quem non sufficerent cuncti comprare tesori,  
qui quoque mostrasti tot iam miracula mundo,  
185 te rogo per sancti virtutem Bartholomei,  
cuius es ancoram sacro de sanguine rossus,  
quando Roversani pellem brigata cavavit,  
si tibi quottidie genuflexus dico coronam,  
si tibi dominicis semper ieiuno diebus,  
190 si te de canibus robbavi denique turchis,  
oro, precor supplex, et cunctis obsecro votis,  
sicut Berta tuo de vulnere lapsa morivit,  
sic virtute tui meriti nunc viva resurgat».  
Sic dicens, bis terque crucis signacula format,  
195 nescio quos psalmos tacita cum voce susurrans.  
Tunc citius dicto simulatrix morta movetur,  
in motuque ipso voces ter mille cridarunt.  
Mox alzans oculos, veluti res matta parebat,  
quo factu multam fecit scampare brigatam.  
200 In pede tunc saltat, dicens: «Cur me, oyme, scanasti,

Cingar?)» Cui Cingar: «Facis an sic cornua Baldo?»  
 «Parcite», Berta inquit, «tenerino parcite sexo;  
 foemina de maschio facta est, vult foemina maschium.  
 Ponite vos nobis, si scitis ponere, guardam:  
 205 foemina, quae proprio facta est lontana marito,  
 absque viro non vult per guisam stare verunam.  
 Sin stat, miracolum super omnes dicite grandem».

Tunc villanorum squadratim calca ruebat,  
 clamantes coelo, schiappantes aethera cridis:  
 210 «O o miracolum, o o miracula magna!  
 Inter cortellos non est cortellior isto!  
 Nunquam credidimus te te, sanctissime Cingar,  
 sic sic devotum, sic talem habere tesorum».

Tunc Cingar brancat Bertam, gesiamque subintrat,  
 215 ac super altarum mira gravitudine montat,  
 et meritum gladii prologo sic praedicat alto:  
 «Cernite cortellum, gens o devota, beatum;  
 cernite cortellum, cum quo mala rocca Romagnae,  
 220 rocca Roversani, villanis plena cativis,  
 cruda roversavit iam pellem more videlli,  
 moreque capretti de spallis Bartholomei.  
 Hic est cortellus felix, hic ille tesorus,  
 cui similem nec habet, nec habebit gesa Samarchi.  
 225 Hic est, qui vestras poterit saldare feritas,  
 hic est, qui scampat brutta de peste malos,  
 hic est, qui vivos et mortos suscitavit omnes.  
 Nonne peradessum vidistis surgere Bertam?  
 sic alios poterit mortos drizzare gaiardos.  
 230 Currite, quid pigrae statis? iam currite gentes,  
 hunc basare sacrum cortellum; currite, dico»  
 Protinus illa ruens multo sbraiore lovagna;  
 assimilatur enim quando ad brottalia porci  
 currunt, et retinent mostazzum semper in albi;  
 235 illi cortellum properant basare bricones,  
 quem porgens Cingar, velut est usanza pritorum  
 porgere manipulum vulgo dum lassat ofertam,  
 dicit «Pax tecum», garbo tam saepe galanto,  
 quam saepe innumeros sentit cantare quatrinos,  
 namque bacinellam Iacopinus porgit ofertae.  
 240 Quin etiam scufiam de testa Berta levarat,  
 in quam villani frettabant mittere soldos.

Durarat grossam iam praedica Cingaris horam,  
 quem cuncti fratrem pensassent esse Robertum:  
 allegabat enim Sextum, Decretale, Decretum,  
 245 Angelicam, Glosam, Bibiam, Sanctumque Tomasum.  
 Non fuit in fratrum studiis bacalarius unquam,  
 atque catedrantus, scotistaque doctior alter.  
 Totas utrorum voltat sotosora baianas,  
 argumenta facit, negat hinc, probat inde medemum.  
 250 Tum metuens ne quis veniens huc mente cativus  
 detegat hanc fraudem populo, faciatque palesam,



providus ascondit gladium, descendit ab ara,  
 inversusque casam propriam gravis aere caminat,  
 quem quoque nil parlans omnino Berta sequebat.  
 255 Cingere partito, Iacopinus congregat omnes  
 campanae ad don don populos, gentesque Cipadae.  
 Hic parlamentum saviorum grande tramatur  
 sententiaeque altae dignaeque Catonibus octo.  
 260 Octo namque illic fuerant insemma dunati:  
 Bertazzus, Menghus, Gobbus, Cagnana, Gurassus,  
 ipse Zanardonus, Garapinus, Slanzafoiada.  
 Longa super santo gladio parlatio fitur,  
 utrum procurent Patres populique Cipadae  
 265 illum communi spesa comprare, tenendum,  
 atque governandum sancti Brancatis in arca,  
 cui possint homines sua reddere vota pregheris.  
 Tandem comprandi gladium conclusio facta est,  
 ipsaque cura datur Gobbo, Slanzaque foiadae.  
 270 Istud conseium Zambelli venit ad aures,  
 carpitur invidia subito, vult solus honorem  
 vult famam solus, gladii vult utile solus.  
 Pensat Chiarinam iam vivam posse levare,  
 vixque sibi credit vidisse resurgere Bertam.  
 Se venturosus putat omnibus esse futurum,  
 275 si concessa sibi tanti sit gloria cultri.  
 Inter se parlat, cerebrum sedazzat et inquit:  
 «O si cortellum voiat mihi vendere Cingar,  
 nonne facilmente poterit mea vacca resurgi?  
 Nonne meam Laenam dabitur mazzare tot illas  
 280 voltas, quot me me chioccat corozata tracagno,  
 indeque mazzatam vitae tornare priori?  
 O quantum faciam, gladii virtute, guadagnum!  
 Cingar acquistavit nunc plus de mille quattrinis.  
 Nonne dabunt homines totque ovos, totque polastros,  
 285 quod doventabo ricchissimus ante trigiornos?»  
 Dixerat, et praestus veniens ubi Cingar aloggiat,  
 hunc tirat in partem, verbum dicturus orecchiaie,  
 ne sua sbaiaffi scoltent secreta vilani.  
 Sic ve retiratus parlat: «Mi Cingar, amas me?»  
 290 Cui Cingar: «Plus quam mestessum, saepe provasti».  
 Parlat Zambellus: «Cortellum vendere vis ne?»  
 «Nolo», Cingar ait; «parcas, Zambelle, neganti.  
 Hoc nimis importat mundo medioque Milano».  
 «Deh», Zambellus ait, «charum contenta sodalem.  
 295 Quid contentandum nisi contentamus amicos?  
 Hoc mihi servitium facias, tu deinde comanda,  
 nam, giandussa mihi veniat in culmine nasi,  
 ni pro te posthac paradisos mille refudem.  
 Vende mihi gladium, quod vis dabo, posce, domanda».  
 300 Tunc Cingar traxit suspirum pectore magnum.  
 Principio nullam parlat meditando parolam.  
 Mox inquit: «Tantis cedo, fratelle, pregheris:

dura mihi cosa est, et amara, vendere zoiam,  
 vendere delitias mundi, coelique tesorum.  
 305 Verum quid faciam? quo me gallone revoltem,  
 si, qui solus habet de giorno et nocte valorem  
 atque facultatem mihi commandare, domandat?  
 Tu nimis importas nostris, Zambelle, facendis.  
 Multiplicare tamen non est hic hora parolas,  
 310 cortellus tuus est, tua sunt mea quaeque, comanda.  
 Vade, trova praetum Iacopinum, catta Briossum,  
 ipsi disfaciant, faciant, dicantque, redicant.  
 Id sit vangeliū, quod vos insemma faritis».

Saltat alegrettus nunc huc Zambellus et illuc,  
 315 it retrovare praetum Iacopinum, moxque Briossum.  
 Presto fit accordum secreta in parte, probatum  
 per primos villae doctores atque saputos;  
 maxime per savium datur haec sententia Gobbum:  
 «Sit notum cunctis populis, patribusque Cipadae:  
 320 Cingar cortellum nunc sancti Bartholomei  
 vendit Zambello sborsanti trenta ducatos,  
 hoc tamen accordo: quoties Cipada pagabit  
 dictos denarios Zambello, iure tenetur  
 reddere cortellum Zambellus, perque nientum  
 325 tantae relliquiae pretium neget ille Cipadae,  
 cui decet in gesia bellam fabricare capellam,  
 cui decet ac olei semper brusare lucernam,  
 pinganturque super muros miracula rerum  
 quantarum fecit, faciet, facturus et ille est».

Zambellus subito pensat retrovare dinaros;  
 330 quoquot habet, propriamque casam, propriumque terenum,  
 strazzas et Laenam vult vendere, seque medemum.  
 Nec sibi mancavit comprator: cuncta balordus  
 vendit, Brunello partim, partimque Lafranco,  
 335 compravit Schiavina casam tantummodo, restum  
 pagat Brunellus, pagat quoque borsa Lafranchi.  
 Venduntur zappae, venduntur aratra, badili,  
 galli, gallinae, vanghae cum mille zavattis.  
 Perque novem soldos, nullo accorgente vilano,  
 340 Laena est in pegno Iacopino tradita praeto.  
 Unde radunatis altandem trenta ducatis,  
 sborsat eos, Cingarque tirat, sanctumque ginocchians  
 cortellum tradit, chartam faciente Briosso.  
 Iste Briossus erat nodarius, arte robandi  
 345 praticus et natus pro scortegare vilanos;  
 semper habebat enim vel tres apposta vel octo  
 in borsam testes falsos de iure brusandos.  
 Si tantas illi dextras natura dedisset,  
 350 quantos iudaeos baganaios Mantua pascit,  
 aut quantos piccat ladros Romagna quotannis,  
 omnes taiassent nostro de iure Briosso,  
 namque instrumentos tot falsos ille notarar  
 quot ficus seccos totum dat Marca per orbem.

355                   Zambellus subito gladium brancarat alegrus,  
 ut cito brancat aquam frescam quicumque febrescit,  
 utque solet panis toccum zaffare famatus,  
 at miser inveniet magnam piliasse saiottam,  
 seque manus plenas retrovabit habere tavanis.  
 360                   Ut fuit in stanza, gladii vult cernere provas:  
 Laenae prima datur, dabiturque secunda Chiarinae.  
 Laenam improvisus, multa praesente brigata,  
 chiappat et in medio cortellum pectore ficcat,  
 corpore de cuius scampavit vita daverum.  
 365                   Tunc dixit: «Cortelle meus, deh, suscita Laenam,  
 te rogo per sancti virtutem Bartholomei».  
 Talia sed muro poterat tunc dicere verba.  
 Non respondet ei, toto quia corpore morta est.  
 Pergit Zambellus, cortellum basat, et inquit:  
 370                   «Mi cortelle, precor, cur non mea Laena resurgit,  
 ut modo fecisti poltronam surgere Bertam?  
 Omnia buttavi pro te comprare, quid ergo,  
 quid codesella facis? sic me, cortelle, gababis?»  
 Sed nec de venis, nec polsis mortua battit.  
 375                   Tunc villanorum diverso murmure stolus  
 contrahitur, faciturque frequens cantone senatus.  
 Consul erat Gobbus, quo non astutior alter,  
 frater zuratus semper fuit ipse Tognazzo;  
 fecissetque nihil maium sine mente Tognazzi.  
 380                   Ipse cipadanos pro rostris congregat omnes,  
 et positis scannis sederunt ante Tognazzum.  
 Tota Cipada ruit, magno clamante senatu.  
 Mox nutu Gobbi boccas tenuere seratas.  
 Tognazzus grandem ramparat supra tinazzum,  
 atque comenzavit sic sic aperire ganassas:  
 385                   «Est verum quod nos hic, o brigata, dunamur,  
 ut vobis totam faciamus noscere causam.  
 Nos sumus hic magnae pillastri quinque Cipadae:  
 Bertazzus, Mengus, Gobbus, Cagnana, Tognazzus,  
 et qui disponunt dictum servare Catonis:  
 390                   "Pugna pro patria, si tu vis vivere sanus".  
 Non huc venerunt foemnae, non huc ve putelli,  
 de quibus ad sbaccum casamenta piena tenemus.  
 Illos consilii nostis minus esse capaces.  
 Vos homines estis longo pro tempore maschi,  
 395                   vos defensores, vos targa et spada Cipadae.  
 Mantua quid, quaeso, nostra valet absque Cipada?  
 En ego sum praesens, proprio non manco dovero.  
 Ore dabo vobis conseium, rebus aiuttum,  
 proque citadinis nostris volo mittere vitam.  
 400                   Ergo senatores faciunt vos scire chiloium,  
 qualiter (ut semper fuit altro tempore) nunc nos  
 cum sociis Baldi quid questionetur habemus.  
 Semper sassini, ladri, gentesque diabli  
 cercarunt, cercant Cipadae rumpere pacem.

405 Quid timeamus eos? quid? dicite, nonne tenemus  
 carcere chiavatam fezzam schiumamque ladrorum?  
 Baldus, qui caput est, qui rex, qui papa giotonum,  
 nonne cadenatur sola virtute Tognazzi?  
 Si caput est mozzum, quid cetera membra timemus?  
 410 Debetis lites quondam memorare Carazzi,  
 quum tantum potuit praesentis forza Cagnanae.  
 Me quoque non stantem panzam grattare provastis.  
 Quis pissasanguis, quis vermocanus agrezat  
 istos diabolos vespas stizzare quietas?  
 415 An medici vadunt ultro cercare malhoras?  
 An cercant brigam? brigam donabimus, horsu,  
 state, precor, saldi, constantes state fradelli,  
 mittamus robbam, vitam, propriosque fiolos,  
 mittamus patriam, quum quis sassinat honorem,  
 420 vadat piccari cui nulla est cura decoris.  
 Me dudum Patres cognoscitis esse Tognazzum;  
 Gobbus adest, cuius virtute Cipada Motellam  
 saepe triumphavit, tetigitque solaria coeli.  
 Consulis officio solitas exerceat armas,  
 425 donec bravazzos Baldi nihilabimus omnes.  
 Vidistis poverum Zambellum quomodo mansit  
 esca pedocchiorum, gladium comprando ribaldi  
 Cingaris, utque sibi non saltem tanta remansit  
 corda vel uncinus quo se suspendere possit,  
 430 ammisisse casam, Laenam scannasse, terenum  
 omnem vendisse, et capras et mille facendas?  
 Nos tamen, o quanta est nostrae vergogna Cipadae,  
 nos tamen experti tot voltis Cingaris artem,  
 en iterum, patres<sup>23</sup>, illi praestamus orecchias;  
 435 quottidie facit hoc, facit hanc, robat hic, robat illic,  
 ingannat, truffat, soiat, sacramentat, abarrat,  
 et nos menchiones non mancum credimus illi,  
 quam santo Aloio, quam Bovo, quamque Belino.  
 Tam patienter eum tolerat Cipada ribaldum.  
 440 Credite, conscripti Patres, victoria nostra est.  
 Hic veniet Cingar, veniet sub rete giotonus.  
 Forca fugit, volat ille retro, trapolabitur et se  
 more gavinelli veschiabit denique. Dixi».

Tunc Zanardonus surexit de sedimento,  
 445 et sub centura palmam ficcavit utramque.  
 Postquam rascavit sapiens bis terque catarrum,  
 sic ait: «O cancar, quantum bene barba Tognazzus  
 parlavit, parens alter Ciceronus et ille  
 grandus Aristotel, cecinit qui carmine docto  
 450 scribere clericulis, Troiae qui primus ab oris.  
 Sed penso quod non Cingar trapolabitur unquam.  
 Vos causam scitis, senza quod dicere voiam,  
 imo caleffabit tandem nos, imo soiabit.  
 Quis diavol enim poterit combattere secum?

<sup>23</sup> Nell'edizione Laterza "Patres" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

455 Est venetianus quidam sir Polus, et ipse  
 non piscatorum numero, non plaebe Murani,  
 non barcarolus qui cridet: "Barca, staliu";  
 at gentilhomus veteris de stirpe Fasoli,  
 460 qui semper magni tenuit loca prima Pregai,  
 deque caodesiis fecit piccare miaros.  
 Cingar amicitiam longo iam tempore secum  
 giottoncellus habet tantam, quod semper ab illo  
 quidquid vult minimo cegno, solaque parola,  
 465 obtinet, atque tirat bufali de more bonhommum.  
 Credimus an forsam combattere contra Samarcum?  
 Dixi nempe meum, mihi perdonate, parerum».

Protinus in coleram saltat Cagnana: «Quid», inquit,  
 «Zanardone, baias? non nostra Cipada Vegnesam  
 estimat un minimum ficum, non quinque cerasas.  
 470 Quid cum Cipada posset bravare Samarcus,  
 quamvis sfodratum teneat sua dextera stoccum,  
 quamvis barbazzam portet in pectore longam?»  
 «Non est», Gobbus ait, «non est, Cagnana, Samarcus  
 qui portat barbam, nec non sine cortice stoccum,  
 475 sed mastinazzus paret magnusque cagnazzus,  
 qui totum bruttis mundum spaventat ochiadis.  
 Sanctum, qui portat stoccum barbamque canutam,  
 si nescis, Polum chiamant, sed nostra pacia est  
 rebus in his nostris sanctos meschiare beatos:  
 480 noli cum sanctis scrizzare, proverbialia dicunt».

Tunc Gurrone ait: «Non laudo, perque nientum  
 compagnis Baldi contrarius esse patibo.  
 Consideratis grossiliter omnia certe.  
 De me non minimum pensetis habere socorsum».

485 Slanzafoiada levans sursum sic parlat in ira:  
 «Non dabis altorium? quid ais? tu solus ab altris  
 discrepare putas? o grandis perdita rerum!  
 Scilicet impresam pro te lassabimus istam».

Impatiens iterum se se levat ipse Guronus:  
 490 «Credo», inquit, «firmumque habeo, dubitoque negottam,  
 quod minus impresam poteris lassare cotalam.  
 Quotidie vades, redies per mille facendas,  
 ut totum faciens retroves fecisse nientum,  
 495 utque tibi solo donet tal cosa guadagnum,  
 non quia Cipadae voias deffendere statum,  
 sed quia Cipadae marchettos mille rapines».

His moti Patres verbis fremuere tumultu:  
 «Per vermocanum», dicunt, «tua lingua, Gurone,  
 straparlat nimium, semper malnetta lavacchio».

500 Se levat e scanno Giannus, Pannada, Garofol,  
 qui, plerique, omnes excusavere Guronem;  
 sic Ghirardellus qui fert colletta corammi,  
 sic Bertolinus, sic Mengus, sic ve Tonalus.  
 Tandem decretum est (solo screpante Gurono)  
 505 mittere praetori Gobbum, barbamque Tognazzum,

qui squadras ducant armorum, dante Gaioffo.  
Quo facto ad proprios Patres rediere palazzos.

510 Cingar at interea sentit, referente Guro, no,  
conseium factum per Gobbum, perque Tognazzum:  
risit et armatos secum trahit undique bravos.  
Hic Brunellus adest, Gambo, Schiavina, Lafrancus,  
ardet Amerigus, pariter bravegiante Galetta,  
alter ballestram, fert alter tergore schioppum;  
515 Pizzagnoccus habet spetum, roncamque Stivallus,  
Zambonus cettam duro de azale molatam,  
fert archibusum Rigazzus pulvere cargum,  
iamque cupit buso fogatam ponere cordam.

520 Nondum nocturnas aurora fugaverat horas,  
congregat hos omnes squadrono Cingar in uno,  
per mediamque guidat magno terrore Cipadam,  
dumque caporalis passat cum vocibus altis  
smergolat, atque alios pariter cridare comandat:  
«Su su, qui noscum vult gattam, vengat avantum!  
525 O villanzones, o porci, o brutta canaia,  
o mascalzones, o gens poltrona, gazani,  
oque pedocchiorum pleni, destructio panis,  
su su, qui noscum vult gattam, vengat avantum!»  
Talia bravantes soiant, bocchisque petezant.  
Tunc Schiavina focum dat schioppo, datque Galetta,  
530 deque archibuso Rigazzi pulvis avampat,  
fit rumor, strepitatque ingens per nubila tuf tof.  
Sensit Bertazzus, sensit Cagnana, Tognazzus,  
senserunt omnes: stant quacchi, stantque serati,  
chiavatique suis tezottibus atque palazzis.  
535 Non aliter quando damatina bonhora levantes  
se cazzatores, pars terra, parsque cavallo,  
expediunt varias magno rumore facendas:  
ad sonitum corni bau bau gens bracca frequentat,  
qui chiamat spetum, qui lassum, quique cavallum,  
540 qui vocat heus to to, mordentque insemma cagnazzi,  
seque sibi stessis retro culamina nasant.

Ac vulpes, leporesque ascoltant longe tumultum,  
stant quacchiae in macchis, in boschibus, atque padullis,  
nec sbuccare volunt tanto pro murmure tanas.  
545 Sic latitat consul Gobbus, Cagnana tribunus,  
atque senatores alii, populusque Cipadae.  
Ast animum repiat dictator barba Tognazzus,  
confortansque alios se solum drizzat ad urbem.  
Cingar avisatur, sociis lontanat ab altris,  
550 armatusque nigro se se boschamine macchiat,  
per quod passatur, quando gens vadit ad urbem.  
Tognazzus properans animo fantasticat alto,  
sperzurat quod vult destruggere Cingaribus artes.  
Sed non Esopi follam, Tognazze, ricordas:  
555 dum parat insidias lardo sorighettus in uno  
se cantone latens, facit illi gatta medemum.

Imboscatus erat Cingar, venit ecce Tognazzus.  
Ut fuit appressum, se se manifestat apertum;  
volgitur intornum, nusquam videt esse coëllum.  
560 Perstringit manibus roncam, fendenteque magno  
in duplices quartos spaccatur gobba Tognazzi,  
atque ita cascavit fortissima rocca Cipadae,  
maximus hic hominum saviorum, fama Cipadae,  
565 sex voltas consul, sustegnum grande rasonis  
decidit, atque ingens iacuit sotosora pilaster.  
Protinus arrancat Cingar, procul inde levatur,  
sed prius arripiens Bertam, Bertaeque gemellos  
filiolos, sgombrat mantoum nocte terenum,  
570 inque tuis latuit montagnis, Brixia, Cingar.  
Tuque, ragazze, meo bastinam pone muletto,  
namque cavalcandi venit mihi voia per urbem.

## LIBER DECIMUS

Cingar amat Baldum, tota se nocte dimenat,  
non animi perdit forzas, perque omnia rerum  
discurrit cerebro, qua guisa aut arte fiolus  
Martis ab obscura tandem praesone cavetur.  
5 Sic ait ad Bertam: «Vel Baldum carcere trabo,  
vel mille in quartos tandem, sis certa, taiabor».  
Talia parlatu, raptim se partit ab illa,  
fornitamque domo lassat rerumque bisognis.  
Per quosdam boscos, aptos robbare, caminat,  
10 itque novas semper meditans in corde magagnas:  
qua foggia posset trari de carcere Baldus.  
Dumque viam properat per sylvas semper opertas,  
en franceschanos fratres occurrere mirat,  
qui tich toch faciunt zocolis resonare terenum,  
15 discalzoque suas corrodunt calce galozzas.  
Hi veniunt asinum carigum de pane trahentes,  
nec bene discernit quis eorum esset asellus,  
namque asinus pellumen habet fratresque medemum.  
Extemplo roncam per mezzum Cingar achiappat,  
20 ac si vellet eos in quatos mittere pezzos.  
Illi se curvis terrae stravere ginocchis:  
«Perdonanza», cridant, facientes mille crosettas.  
Spoiat Cingar eos, tantum modo braga relicta est,  
atque breviarium quo possint dicere vesprum.  
25 Ergo ribaldellus Cingar, fugientibus illis,  
solus ibi restat cum strazzis atque somaro.  
Quid facit? imprimis taiat sibi forpice barbam,  
ciliciumque patris generalis supra camisam  
commodat, inde togas bertinas, inde capuzzum,  
30 groppiferamque sogam cingit; calzisque cavatis,  
gambas atque pedes nudat, portatque zupellos,  
ac tandem medio mantello tergora coprit,  
sub quo portatur pro sporta, proque corona,  
tasca tenaiarum, quibus aut disgardinat ussos,  
35 aut tosat, stampatque novam falsamque monetam.  
Iam non est Cingar, quia sanctos portat amictus,  
attamen est Cingar, quia sanctos nulla gonella,  
nulla cuculla facit, seu floccus sive rochetti:  
sub tunicis latitant heu sanctis saepe ribaldi,  
40 interdumque lupos castrorum lana covertat.  
Ergo sub his strazzis Baldum dissolvere sperat  
Cingar, et in guisis aliis speranza niuna est.  
Dismanicat roncam subito, ferrumque sub ipso  
ficcat cordono, mantello cuncta teguntur;  
45 inde pians asinum compagnum nomine Rigum,  
montat eum, portatque graves de pane besazzas.  
Per planum montemque volans asinellus arancat,  
non tunc francesam voluisset habere chinaeam,



50 tam bene quadrupedat ritu portantis ubini.  
 Quisquis eum scontrat, multo se curvat honore,  
 namque videbatur sanctus Maccharius esse.  
 Si biastemasset, iurasses dicere vesprum,  
 tam bene scit collo bonitatem fingere torto.  
 55 Cercat elemosinam, quaeritque per ostia toccos,  
 quisque dat huic panem, vinum, carnemque salatam,  
 et iam pro nimio somarellus pondere rerum  
 vadit apena, regitque gradum strachedine plenus.  
 Tunc iterum Cingar boscus repetebat opacos,  
 60 franciscasque togas spolians tornabat ut ante  
 laicus, et in piazzis villarum cuncta gazanis  
 vendebat, multam quistans de merce monetam.  
 Denique Mantoam veniens, capitavit ad urbem,  
 perque cipadenses cattat furfantiter ussos.  
 65 Ecce procul solum Zambellum vidit in agro,  
 qui spedocchiabat caldo sub sole camisam,  
 fecerat et largum digitorum caede macellum.  
 Huc tendit Cingar, pungitque sperone somarum,  
 tunc ait: «O quid agis? bona vita, quid, ola, bon homme?  
 70 Num scires ubi stat Zambellus, dic, rogo, scis ne?»  
 Respondet: «Zambellus eram, dum vacca Chiarina  
 vacca fuit; sed mox, ubi facta est capra Chiarina,  
 alter sum factus, non plus Zambellus habetur».  
 Cui Cingar: «Magnam narras, compagne, facendam.  
 75 Non, Zambelle meus, Zambellus es ultra, sed alter,  
 ut quoque vacca fuit quondam, non capra, Chiarina.  
 Sed te (seu zoccus, seu sis boccalus orinae)  
 cur video sic sic squarzatis undique pannis?»  
 Respondet: «Sic sic miseros disgratia trattat.  
 80 Sum desperatus, nec me cagasanguis amazzat.  
 Namque fui quondam riccus, modo pauper ad ussos  
 vix retrovo panem, vix vinum, vixque menestram,  
 disgratiaeque meae fuit unica causa ribaldus  
 Cingar, cui possit cancar mangiare coradam.  
 85 O si posset eum ladrum brancare Potestas,  
 se signare quidem posset scampare soghettum!»  
 Tunc Cingar: «Benedicte Deus, benedictaque mater,  
 vis, poverelle, mihi fieri compagnus, et istam  
 donabo cappam, sub qua salvamur, et istum  
 90 sancti Francisci tibi designabo capuzzum?  
 Vis, inquam, servire Deo, fierique romittus?  
 Praedicatorus eris, cantabis denique missam,  
 namque tui similes tantos Ecclesia pascit,  
 quantos non caperent ad remos mille galeae».  
 Zambellus subito vultu respondet alegro:  
 95 «Sum contentus ego, imo contentissimus esse  
 vester fratellus, messam cantabo novellam,  
 dummodo voiatis bertinam tradere cappam,  
 namque meus giupo frustus cagat undique strazzas:  
 impleboque meas blanco de pane budellas,

100 quem vix implebat panis niger atque gramegnae.  
 Quamvis de lettra sapiam negotta, pur ipse  
 sufficientus ero cum vobis dicere vesprum».

Tunc illum Cingar spoiat, strazzasque pitocchi  
 cum propriis manibus fossatum buttat in unum.

105 Mox habitum sanctum tradit, tradensque susurrat  
 nescio quid, parens devotos dicere psalmos.  
 Hunc sibi compagnum statuit, fratremque vocando  
 Herinum, se se Quintinum nomine dicit.

Postea de villa ambo partivere Cipada,  
 110 et quasi sint fratres multa gravitate moventur.  
 Cum pedibus vadit propriis<sup>24</sup> Zambellus, at ipsum  
 tirat asinellum montato Cingare susum.  
 Introeunt urbem spatianti denique passu,  
 hosque putat vulgus sanctos omnino romittos.

115 In piazzam veniunt, ubi protinus ecce sonatur  
 tromba, vocans populum, velut est usanza fiendi,  
 quum bandos mandant stradas regimenta per omnes.  
 Ad sonitum tararan vulgus se se undique dunat,  
 deque suis homines currunt audire boteghis.

120 Dicere quid velit hoc ignorat Cingar, asellum  
 desmontat dicens: «State hic, o frater Herine,  
 namque videre volo, quo nascitur iste travaius».

Sic ait, et gentem se se meschiabat in illam.  
 Hic facitur bandus: quod quidam, nomine Cingar,  
 125 barrus, assassinus, mazzator, ladro, ribaldus,  
 qui falsos stampat, veros tosat arte dinaros,  
 sit mantuanis banditus ab undique terris,  
 sed quisquis bastans animi mazzaverit illum  
 nempe guadagnabit centum cinquanta ducattos.

130 Cingar, id ascoltans, tremuloso corde cagabat;  
 pro Baldo tamen ille suo vult perdere testam.  
 Quid facit? o forzas animi cordisque prodezzam!  
 Prestiter alzando vocem, sic incipit: «O gens,  
 o quia nescitis, nescitis certe coëllum:

135 post paucos etenim giornos brusabitur haec urbs,  
 ni modo, ni Baldo truncabitis illico testam,  
 quem nunc sub terra ficcum praesone tenetis.  
 Nunc ego de terra sancta, Christique sepulchro,  
 advenio, portoque malas, brigata, novellas,

140 namque gigantazzum magnum similemque torazzo  
 illic terribilem vidi, ferroque covertum,  
 qui menat in quaium nigra de gente mororum  
 ingentes squadras, cavalastros atque pedastros.  
 Giurat per sanctos coeli, gentemque diabli,

145 velle per omnimodas Baldum riscodere guisas,  
 in tuttumque istam pensat destruggere terram.  
 Nunquam vista fuit zentaia ribaldior illa.  
 Quid sunt lombardi, brisighelli, quid calabresi?  
 Turchi sunt porci, mori sunt fezza malorum.

<sup>24</sup> Nell'edizione Laterza "propriis" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

150 O Deus, hanc tantam populis averte ruinam.  
 Sassinant homines, robbant, sforzantque puellas,  
 altaros gesiae spoiant, calicesque rapinant.  
 Quid dicunt ladros spagnolos, quid capelettos?  
 Hi superant omnes omni feritate ribaldos.  
 155 Heu pietas, heu heu nostris compassio claustris!  
 Nonne malandrini fratrum rapuere pitanzas?  
 nonne monasterum totum sotosora butarunt?  
 Petra super petram vix una aut altra remansit,  
 et multos etiam illi scannavere fradellos.  
 160 Ille Fracassus enim (nec possem dire bosiam  
 veste sub hac sancta, cordoneque cinctus ab isto)  
 ille Fracassonus, poca straccante fadiga,  
 ut petrulam iaculat grandes ad sydera saxos.  
 His ego vidi oculis illum plus octo miaris  
 165 cum cazafrusto poverum sbalzasse priorem,  
 atque cosinarum quae sunt mangianda parentem<sup>25</sup>  
 totum cum solo pugno sub terra ficasse.  
 Praeterea quendam vecchietum, tergore gobbum,  
 vix bastoncello macilentia membra tirantem,  
 170 per collum cepit, circumque et circa rotatum,  
 ac si falconem vellet chiamare polastro,  
 magni fecit eum montis cimare cacumen.  
 De sacro armario rapuerunt absque riguardo  
 planetas, camisos, puviales, mille facendas;  
 175 de mangiatorio, beccheros atque bocalos,  
 descos, credenzas, terlisi quinque tovaia;  
 de cosinatorio, caldaros, bronza, lavezos,  
 mille pignatellas, pignattas, speta, parolos.  
 De caneva nostram spinarunt denique vitam:  
 180 porcinaia bibit vinum, fregitque barillos,  
 ac de vernazza bagnos fecere cavallis.  
 Sed foret ah troppum, si vellem dire gnicosam!  
 Vix ego scampavi, socio cum fratre, ruinam.  
 Ergo meum, gentes, conseium prendite sanum:  
 185 illum de scura Baldum praesone cavemus,  
 huic mozzate caput, streppetur pessima planta,  
 tollatur morbus ne coelum puzzor amorbet.  
 Ut quid tamdudum terris mala bestia scampat?  
 Est alius Python, Poliphemus, Hydra, Carybdis.  
 190 Tollite de mundo rabiem, stronzumque diabli.  
 Testa fracassetur, non ultra bissa cridabit.  
 Mazzetur Baldus, cascabit forza Fracassi.  
 Scandalizare tamen vos nolo, perque nientum  
 hac sub sguarnazza veneranda, subque capuzzo,  
 195 cerco vindictas hoc de ladrone gaioffo.  
 Saepe tamen mens nostra brilans volat extra capuzzum,  
 sollicitique sumus gesiae deffendere statum.  
 Sed tamen, hic abitus quia pacem totus odorat,  
 cercamus pacem cum sanctis, cumque diablis.

<sup>25</sup> Nell'edizione Laterza "parantem" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

200 Si pax non giovat: opus est admittere brigam».
   
Dixerat haec Cingar, populo scoltante, suosque
   
fazzolo sugans oculos lachrymare videtur.
   
Contremuere omnes qui firmiter omnia credunt,
   
fit rumor, populusque ruens, ignara canaia,
 205 per cunctas urbis stradas ut matta vagatur:
   
praetoris subito fugiunt ad grande palazzum
   
tela parant, pontesque levant, chiavantque botegas.
   
Artifices buttant terrae istrumenta lavorum,
   
dantque manum picchis, schioppis, spedisque Bolognae.
 210 Congregat illustres praetor, saviumque senatum,
   
parlamenta fiunt longhis crevelata parolis.
   
Quidquid bertina frater sub veste locutus
   
attulit, omnino tanquam vangelia credunt,
   
maxime quod rumor iam multis ante diebus
 215 creverat: in Tunesi partes andasse Fracassum,
   
ducturum turcos secum gentesque morescas.
   
Conseiant igitur per muros ponere guardas,
   
qui crident noctes: «Fac, fac bona guarda» per omnes.
   
Supra toriones, per merlos, per casamattas
 220 tirant bombardas, colubrinas, passavolantes.
   
Terribile interea don don campana bachioccat,
   
pro cuius sonitu pars it animosa palazzo,
   
pars petit in frettam ruptis cagatoria stringhis.
   
Ad tamburrorum strepitum tararanque tubarum,
 225 calca fit armati populi, timor omnia versat,
   
qui portat lanzam, qui roncam, qui ve zanettam,
   
hic piccam, hic spetum, hic dardum, hic giavarinam.
   
Iamque poco spatio conventa est tanta brigata,
   
quanta Iosaphatti non magna in valle resurget.
 230 Interea Cingar Zambellum tollere vadit,
   
quem modo cum carico solum lassarat asello.
   
Is stupefactus enim tanto pro murmure stabat,
   
atque parecchiarat propter scampare stivallos.
   
Cingar eum chiamat, nulli parlare comandat,
 235 dicens quod fratres servare silentia debent,
   
nec parlant maium nisi sit dispensa prioris.
   
Mox asinum religat quodam cantone famatum,
   
namque aliud pensat Cingar quam pascere quellum,
   
namque sui troppa est nimis importantia Baldi.
 240 Zambellum retro menat, supraque palazzum
   
longas per scalas montat, montansque susurrat
   
psalmos, quos nescit, sed non nescire videtur.
   
Inscontrat gentem, brettae sibi mille cavantur.
   
Dicebant: «Ipse est, qui coelo venit ab alto,
 245 hunc Deus ad tempus misit, qui praestus aviset
   
nos ante excidium terrae stragemque paësi».
   
Cingar eos audit, passat, zocolosque sonantes
   
per pavimenta trahit, iam salam iungit in amplam,
   
dumque oculis terrae bassis, dumque arte galozzas
 250 retro tirat, quarum sonitu devotio crescit,

osti datque fidem, suspectaque pectora tollit.  
 Praetor it incontra, multis seguitantibus, atque  
 conducit secum thalamis, facit inde carezzas.  
 Mox sibi decreto Patrum, populique rogatu,  
 255 donat elemosinam centum settanta ducatos.  
 Ille ruinatum dicebat namque Fracasso  
 esse monasterium, gesiam, calicesque rapitos.  
 At Cingar retrahit se longe, perque nientum  
 mira destrezza simulat non velle coëllum.  
 260 Praetor eum sforzat nec non perforza sachettum  
 in manibus ficcat, Cingar ringratiat illum,  
 promittitque sibi pro seque, suisque brigatis,  
 mortis ac vivis ter centum dicere messas.  
 Iamque parecchiatur ceppus, mediaque piazza  
 265 horribilem visu baltrescam boia parecchiat,  
 quo Baldus debet venerandam perdere testam.  
 «Ah», dixit Cingar praetori, «Vestra Potestas  
 huic confessorem Baldo concedat, ut almam  
 non miser almancum perdat, portetque diavol.  
 270 Latro "Memento mei" dicens, fuit illico sanctus».  
 Praetor nil meditans ultra: «Reverentia Vestra  
 sit confessor», ait, «talem concedere cosam  
 obligor, imo precor, magnum salvate ribaldum.  
 Heus, bariselle, menes hunc patrem, vosque ministri  
 275 compagnate illum, cui bassum schiudite fornum,  
 ut confessetur Baldus, nec linquite portam,  
 sed firmate bonam, dum fit confessio, guardam».  
 Cingar portat aquam fortam, limasque sonantes  
 sordinam tum cum ferrum sine murmure taiant,  
 280 omnia sub sanctis portat bene conza gonellis.  
 Itur sub terram Baldi retrovare sepulchrum.  
 Ille cadenazzos iam iam stridore cridantes  
 audiit apriri, grossasque recludere chiaves:  
 pensat, quod verum est, iam scilicet hora morendi  
 285 iuncta sit, et tanto dissolvi denique stento.  
 Stat poverellus humi, lachrymis prostratus amaris,  
 non quod formidet mens constantissima mortem,  
 sed caros memorat socios dulcesque fioles.  
 Hanc ve dolet sortem mortis, qui tanta per arma  
 290 non poterat caricam spoliis effundere vitam;  
 at super altuttum stimulat conscientia mentem:  
 nec confessandi misero datur ulla facultas.  
 Iamque barisellus portas reseraverat omnes,  
 ac centum chiavis patefecerat ostia centum.  
 295 Cingar miranda limen gravitate subintrat,  
 ad quem passantem sbirri flexere zenocchios.  
 Zambellus seguitare negat, se retro retirat,  
 perque guisas omnes non vult andare la dentrum.  
 Cingar eum chiamat: «Veniatis, frater Herine,  
 300 namque duos fratres semper nos esse bisognat».  
 Paret Zambellus dicto, testaque chinata

intrat portazzam, vadens tantonus in antro.  
 Post quos en iterum cadenazzo porta seratur.  
 Baldus habet longam pro longo tempore barbam,  
 305 usque ad centuram coperto pectore cascat.  
 Cingar it, hunc sequitur devotio fratris Herini,  
 atque paternostros barbottat aveque marias,  
 nam castronazzus se fratrem pensat Herinum,  
 sperat et in curtum messam cantare novellam.  
 310 Sed postquam Cingar Baldo pervenit arentum,  
 hunc appena videt modica pro luce fenestrae,  
 quam lucem non sol mandat sed lampada pendens,  
 ad primam giuntam simulans sic parlat ad illum:  
 315 «Quid, manegolde, facis? quid, latro? quid, mala pianta?  
 Nunc pro peccatis tantis, furtisque, rapinisque,  
 ecce dabis poenas, centum dignissime forchis.  
 Nunc exemplar eris, quibus est tam cura robandi.  
 Non te Fracassus, Moschinus, Cingar aiuttant.  
 320 Quattuor in quartos modo squartavere Fracassum,  
 mangiandasque suas canibus tribuere budellas.  
 Cingar dorato slongavit colla capestro,  
 inque triligiferam trabucavit denique forcem.  
 Semicanis collo Falchetti petra molini  
 appiccata fuit, quem chiusa Governolis hausit.  
 325 Tu quoque nunc trades collum, scelerate, taiandum,  
 inque brigadarum cunctis squartaberis occhis.  
     Vix alzans oculos Baldus, frontemque rapatam,  
 obstupet, ex habitu sancto capitisque tosuram  
 tam male pensatas stultasque uscire parolas,  
 330 inde caput bassans, non ultra mirat in illum,  
 nec dare dignatur fratri responsa gaioffo,  
 invergognosum nam iudicat esse capuzzum.  
 Cingar scaltritus plus semper detrahit illi:  
 «Sum confessor», ait, «tua dic, peccata, ribalde».  
 335 Baldus item relevans oculos suspirat et inquit:  
 «Quamvis non istae meritant responsa parolae,  
 qui parlas, nec scis quid parles, pessime frater,  
 attamen hinc abeas, malvasi puzza diabli.  
 Si modo me strictum non ferri vincla tenerent,  
 340 tanquam pollastro tibi, bestia, colla tirarem.  
 Tu qui me debes solari voce relictum,  
 confortare animam scelerum sub fasce gementem,  
 sic agis, ut penitus moriar chiamemque diablum.  
 Impie frater, habes in pectore mille magagnas.  
 345 Respice te stessum, turpesque redargue mores,  
 tonsuram portas, renegas quam mille fiatas.  
 Nil nisi broda fuit semper tua vita, ribalde.  
 Hinc procul absistas, blanchi destructio panis,  
 qui melius quam te mastinos pasceret; heu quae  
 350 sporciciae foetent capucino mille sub isto!  
 Plus ego perdonum pietatis habebo supernae,  
 quam tu, qui celebras missam pensasque tenere

cordoni meritis in tasca Dominidium!»)

355 Tunc Cingar, nimia cordis pietate movestus,  
 voceque suppressa parlans sic ore comenat:  
 «Non te plus lateo, mi mi dulcissime Balde,  
 o mi dulcis amor, mi cor, mea cura, fidesque,  
 sum tuus ille quidem Cingar, non nosis amicum?  
 360 non, mi Balde, etiam me nosis? respice vultum,  
 respice sembianes antiquos. Cingar amorum,  
 Cingar amicorum primus, qui nocte dieque  
 de te pensavi, penso, pensabo milannos.  
 Non te, Balde, mori tam brutta morte ferendum,  
 gentilezza dolet sine te, cortesaque virtus  
 365 it cervice china, libertas languet, et arma  
 Mars ruginenta tenet, scutumque imbelle gitavit.  
 Te sine quid magni faciat prodezza valoris?  
 quid ve legiadriae columen, quid gloria laudis?  
 Non te, Balde, volunt mare, tellus, aethera, mortum,  
 370 non, quod tanti hominis sit ademptum nomen, honosque».

Sic dicens voltas trecentum basiat illum,  
 abbrazzat, stringit, lachrymas dulcedine mandat.  
 «Ille tuus sum Cingar», ait, «iam pone timorem,  
 ne dubita, sum Cingar ego, sum Cingar, onustus  
 375 hoc sub mantello martellis atque tenais».

Qualia sunt olim lachrymosae gaudia matris,  
 quae dudum mortum pensaverat esse fiolum,  
 mox illum reddi sibi vivum cernit, et omni  
 corpore gaiardum, rubicunda fronte tilatum,  
 380 talia sentivit pro visto Cingare Baldus,  
 qui, velut a somno propere discussus, apertos,  
 nil parlans, oculos in vultum Cingar, inque  
 totam personam firmat, tacitusque stupescit,  
 nam pro laetitia tanta parlare vetatur:  
 385 quod ve videt proprio visu, sibi somnia parent.

Zambellus norat Baldum, stat quacchius in uno  
 cantone, et grandi tremolo sibi cagat adossum.  
 Cingar ait: «Non nunc parlandi tempus habetur,  
 perdimus interdum propter tardare boconem».

390 Tunc franciscanam tollens de corpore cappam,  
 ferramenta cito solitam cavat extra sachellam.  
 Fundit aquam fortam, mollit duramina ferri,  
 denteque limarum surdarum vincula taiat,  
 postque intervallum curtum levat in pede Baldus,  
 395 at vix stare potest macerato corpore drittus,  
 unde pignocadae Cingar piat octo bocones  
 ac malvasiae, quem gessit apostas, fiascam.  
 Baldum fortificat redditque in membra vigorem  
 postea Zambellum vocitat: «Mi frater Herine,  
 400 huc accedatis, nam nos orare bisognat.  
 O Iesum Christum, cur, ola, frater Herine,  
 cur non auditis? dormitis forsitan? ola,  
 cui tandem dico? veniat Reverentia Vestra».

405 Zambellus nullam respondet, totus aghiazat,  
 pauper homazzolus desiderat esse deforas,  
 nam bene cognoscit Baldum cernitque bravosum.  
 Cingar item clamat: «Veniatis, frater Herine».  
 Baldus miratur: «Quid clamas?» inquit, «an istic  
 410 est aliquis forsan? dic, quaeso». Cingar ad illum  
 omnia subridens breviter narravit ad unguem.  
 Obstupuit Baldus de tanta Cingar arte,  
 qui tandem vadens illum retrovare bonhommum,  
 «Ah», dixit, «poverelle, peto vos mille fiatas,  
 415 nec vultis mihi vestro respondere magistro?  
 Sic ne imparatur patri obedire priori?  
 Esset enim vobis penitentia danda, vel una  
 disciplina quidem nudatas supra culattas,  
 vel mage sub tavola cum gattis sorbere brodas».  
 420 Zambellus respondet ei: «Mihi parcite, quaeso,  
 nam nos debemus servare silentia fratres.  
 Vos, Quintine pater, prima haec mandata dedistis,  
 quando comandastis me nil parlare brigatis».  
 Cingar ad ista nihil quid responderet habebat,  
 se castronatum castrono cernit ab uno.  
 425 Hunc tamen extemplo Cingar Baldusque piarunt,  
 dispoliant, nudant, sbadacchiant, membra cadenant,  
 atque loco Baldi ceppos manicasque reponunt.  
 Sollicitans aperit portam barisellus, et extra  
 stans cridat: «Ola, pater, quae tanta indusia? non est  
 430 confessatus adhuc? prudentia vestra viluppet  
 omnia, nam, si vult sua singula dicere facta,  
 non annus bastaret ei narrare rapinas».  
 Baldus, id ascoltans, voluit saltare deforas,  
 atque suum restum barisello reddere pugnis.  
 435 Cingar eum pavidus tenuit per brachia retro:  
 «Pone», inquit, «si vis, cerebrum paulisper acasam.  
 Nunquid es effectus furiosus et absque ritegno?»  
 Mox cito respondet barisello voce gaiarda:  
 «Expectate pocum, nunc nunc spazzabo facendam.  
 440 Venimus ad finem, censuras mille catavi,  
 saccus erat plenus, foetebat quatruidanus,  
 absolutionem nunc do; vos, frater Herine,  
 exorate Deum devota mente fratantum».  
 Dum sic parlabat, psalmum Miserere comenzat;  
 445 sed restum psalmi quoniam finire nequibat,  
 ore susurrabat, veniens ad Gloria Patri.  
 Dumque cativellus varia coprit arte magagnas,  
 atque satisfaciens cavalero protrahit horam,  
 contegitur Baldus bertinis undique lanis,  
 450 Zambelloque novus succedit frater Herinus.  
 Cingar ei monstrat quo passu debeat ire,  
 utque oculos teneat bassos tortumque colengum,  
 utque pater nostros ciciganti mastichet ore.  
 Ne foret ignotus, facit huic in fronte capuzzum,



455 ac uno instanti resecauit forfice barbam.  
 Ad portam veniunt tandem, sed Cingar avantum  
 passat devotus, post cuius terga chinato  
 cum capite egreditur Baldus, quem nullus adocchiat.  
 Tunc intrare cito poltrona canaia volebat,  
 460 zaffi, sbiraiae, barisellus, boia, mil'altri.  
 Sed Cingar dixit cavaleto: «Quo venit ista  
 frezositas? mò, sancte Deus, concedite tantum  
 temporis almancum, donec penitencia fiat».

Sic ait et scapolans, Baldo seguitante, caminat.  
 465 Sed quo, Cingar, abis? qua te fuga parte levabit?  
 Stopparant urbis portas, sola una manebat  
 ponticella, viris centum guardata provistis.  
 Ergo poverellus Cingar fantasticat artes.  
 Plus curat Baldum, quam se, quia diligit illum.

470 Arrivat portam, dum sic meditatur, ad unam,  
 gens ubi cum solito semper facit ordine guardam,  
 nec solam praetor lassat transcendere muscam.  
 Baldus habet voiam sguarnazzas ponere zozum:  
 475 ingentes hominum scontrat per ubique catervas,  
 cum ronchis, spadis, schioppettis atque balestris.  
 Mens sibi brillabat roncam per forza, vel altrum  
 ferrum de manibus fantis streppare veruni,  
 atque menando manus solem scurare budellis.

Cingar eum placat dicens: «Fac, matte, pianum,  
 480 desine me pensare modum foggiamque scapandi».

Dum sic ambo simul passu trottante loquebant,  
 en prope viderunt iuvenem transire politum,  
 quem soldatorum non poca brigata sequebat.  
 Iste valorosus Leonardum nomen habebat,  
 485 sanguine progenitus claro de stirpe Colonnae,  
 namque Colonesus pater est Ursinaque mater.  
 Altiagam Baldi famam praesenserat olim,  
 venerat huc igitur, Baldum cagione videndi,  
 parlandique sibi, pavidam sed repperit urbem,  
 490 attonitosque homines stippantes corpora ferro.

Domandat causam, respondent: «Guerra paratur  
 contra moros, turcosque, simul guidante Fracasso».

Talibus auditis, armatum cernere Baldum  
 forte capitanium sperat, squadrasque regentem.  
 495 It super immensum, grossum, baiumque frisonem,  
 et rutilo Baldi personam cinxerat ense,  
 quem Romae allatum comprarat trenta ducattis.  
 Nec scit cur Baldus tam bellam liquerit armam,  
 sed potius pensat sibi fraude fuisse robatam.

500 Ergo levans oculos Baldus, subtiliter omnem  
 conspicit ornatum iuvenis, sed maxime spadam,  
 namque valenthominum semper fuit usus ad ensem,  
 ad corserum oculos voltare, aut tangere dextra.

Protinus agnovit pomo rutilante dorato  
 505 ipse suum brandum, vult illum, turbidat occhios,

disponit penitus, si debet perdere vitam,  
 velle suam spadam: «Celeremus prestiter», inquit,  
 «o Cingar, nam posse datur scampare facultas.  
 Ille meum portat brandum gallone tacatum.  
 510 Hunc volo, me seguita, meus est de iure, camina».

At Cingar tantam furiam regit atque governat:  
 «Dextrius i», parlat, «spadam, sis certus, habebis».

Talia dicentes, illum seguitare comenzant  
 observantque procul, si forsitan exeat urbem,  
 515 ut secum scampare queant et scodere spadam.

Ille sed intravit multa cum gente tavernam,  
 quem sequitur Cingar subito, donansque caparram  
 lectum cum camera supplex accepit ab osto.

Tres Leonardus equos habet, omni laude canendos,  
 520 quos, in qua stalla servantur, Cingar adocchiat.

Primus de Spagnae razza Rocaforta vocatur;  
 grossior est alius frisonus, Spezzacadena;  
 tertius ex Asia provenit, nomine Pardus.

Ostus in istanti quae sunt coenanda parecchiat,  
 525 namque Leonardus mensam fornire comandat.

Accumbunt omnes, stat mensae in fronte Leonardus,  
 qui vult post epulas omnino quaerere Baldum.

Soldati passim buttarant arma, rodellas,  
 ut fit quando volunt dapibus distendere panzam.  
 530 Baldus at interea, camera chiavatus ab intro,  
 guardat per portae fissuram pronus edentes.

O quam forma sibi Leonardi bella placebat!  
 Nec tam guardat eum, sed drittis scoltat orecchis.

Interea Cingar paulatim tela robabat,  
 535 inque suam cameram Baldo gaudente ferebat.

Tandem brettinas despoiant ambo gonellas,  
 a capite ad plantas stipparunt corpora ferro.

Qualis equus iuvenis, quem dicimus esse poledrum,  
 egrediens tristem longo post tempore stallam,  
 540 passutusque novo de foeno semper et orzo,  
 vellet si posset rupta saltare cavezza,  
 hunc appena valet stallae retinere fameius;

talis Baldus erat, qui de praesone cavatus,  
 postquam se totum rutilantia vestiit arma,  
 545 bramat presto foras solus borrire per urbem,  
 atque cruentatis cum testis atque budellis  
 disturbare Iovem, terram, stigiamque masonem,  
 sed pro respectu prohibentis Cingaris urget  
 possanzas nimias animi, coleraeque brusorem.

550 At quae terribilis posthac battaia sonabit,  
 non, Comina, tuis pro spallis soma videtur.  
 Est opus altorii maioris, claude botazzum,  
 nam tua vina mihi penitus mufolenta videntur.

## LIBER UNDECIMUS

Altius o Musae nos tollere vela bisognat,  
misterumque facit gravius distendere schenam.  
Usque modo calcavit aquas mea barca Cipadae,  
ranarum quae voce cridant, redolentque lavacchium,  
5 nunc mare Pietoli, quo non prigolosius altrum,  
trapassare volo, nulla retinente paura.  
Huc, Zoppine pater, tua si tibi chiachiarà curae,  
si tua calcatim veneti ad pillastra Samarchi  
trat lyra menchiones, bezzosque rubeba guadagnat,  
10 huc mihi cagninas iuncta cum voce budellas  
flecte, soporantes galeottam carmine gentem,  
tirantesque sibi totas dolzore brigatas.  
Tuque boni semper seguitatrix, Lippa, boconis,  
Lippa foiadarum columnen Mafelina Cocaii,  
15 adsis, et invita tecum coenare poëtam.  
Usque modo ruptos gessit Bertuzza stivallos,  
atque ad calcagnos cascavit brava<sup>26</sup> Cominae,  
nunc stringare licet gaiardis carmina stringhis,  
unde valenthomi celebranda est forza baronis,  
20 quo non Haectorior, quo non Orlandior et quo  
non tulit in spalla portas Sansonior alter.  
Iam Zambellus erat de fundo turris ad auras  
tractus, et ad lucem cunctis iam zarda palesa est.  
Praetor osellatum se se videt esse Gaioffus,  
25 trat via carnerum desperans, trat via bragam,  
beffaque contradas volitat scoperta per omnes.  
Noscuntur soiae, noscuntur Cingaris artes,  
talìa namque facit stratagemata saepe cavester.  
Mantua tota levat populum sotosora balordum,  
30 ipseque Zambellus cosam recitabat ad unguem,  
cui gens ghirlandam facit hic, facit illic et illoc.  
Gaioffus boffat, stizzat, se datque diablo.  
Trombettam subito stradas iubet ire per omnes,  
qui bandum faciat, qui notum, qui manifestum:  
35 quisquis bertinos fratres acataverit illos,  
scilicet indutos tam sancta veste ribaldos,  
atque palesabit quo se cantone covertant,  
ille guadagnabit sine fallo mille cechinos.  
Talibus avisìs, homines sperone guadagni  
40 cuncta perinquirunt, nulli parcendo fadighae,  
omnia discurrunt, vestigant omnia, voltant  
omnia, nec lassant pertusos, antra, cavernas,  
subvertuntque casas, gesias, pallatia, turres,  
usque in latrinas callant, pozzosque profundos,  
45 inque cagatores alii per stercora rugant,  
namque ob dinaros nulla est vergogna canaiaie,  
non fratri et patri, non perdonaret amico

<sup>26</sup> Nell'edizione Laterza "braga" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

pessima progenies hominum, mala razza virorum  
 qui semper meditant, de ruf de rafque, guadagnum,  
 50 quales sunt sbirri, quales manigolda lovagna,  
 daccia qui tollunt affittum, quique doanas.  
 Senserat hoc ostus, bonus ostus senserat istud,  
 in cuius betola Cingar Baldusque latebant.  
 Ante Potestatem properans, sceleratus arivat,  
 55 inque suo fratres bertinos esse logiatos  
 approbat albergo, promissaque praemia tirat.  
 Tunc omnis mundus, praetore iubente, levatur,  
 arma capit, celeratque illam assaltare tavernam.  
 Protinus advisat iuvenem trombetta Lonardum,  
 60 illum baronem dico, qui circuit orbem  
 ut tantum possit paladinum cernere Baldum,  
 cuius amicitiam super omnia cercat habere.  
 Nescius ergo rei tantae suscepit avisum,  
 ut se ostaria subito dispartet ab illa.  
 65 Cingar, id advertens, ita Baldo territus inquit:  
 «Heu, mi Balde, mori nos cogimur; ecce periculum  
 imminet, in trapolam tandem vulpecula cascat».  
 Baldus eum guardat: «Quid», ait, «mi Cingar, honori  
 esse potest melius, quam guerris fundere vitam?  
 70 Soldatis laus est suprema morire batais».  
 Cingar tunc pepulit, Baldo exhortante, pauram,  
 extraque balconem per cordam callat abassum,  
 namque Leonardi sperat robbare cavallos.  
 Sed famuli stallae, positis arzonibus, illos  
 75 in puntum statuunt, quia vult equitare Lonardus.  
 Baldus supra manet solus, stat proutus in armis,  
 mille annos una hora sibi certare videtur.  
 Ignarus rerum Leonardus deserit escas,  
 soldatisque suis mandat descendere scalam.  
 80 Currunt ad stallam propter montare cavallos.  
 Iam posito in staffa pede vult equitare Lonardus,  
 at Cingar clamans armato corpore toto  
 accedit bravus, per frenaque corripit illum:  
 «Sta saldus», dixit, «tibi rex, patresque comandant,  
 85 ut desmontatus succurras prendere Baldum,  
 qui latet hic, pretiumque tui portabis aiutti».  
 Cui Leonardus ait: «Meus hic an Baldus aloggiat?  
 Imo iuro deos, pro Baldo mittere vitam.  
 Vos seguitate cito, famuli, seguitate sodales;  
 90 nunc mihi dulce mori, mihi nunc gratissima mors est».  
 Tunc levis in curvo saltans arzone ficatur.  
 Cingar alegrus ei se se discoprit, et illi  
 parlat in orecchia, nec aiuttum postulat altrum,  
 quam voiat sibi binos impraestare cavallos,  
 95 cum quibus hoc Baldus poterit scansare periculum.  
 Tunc subitus se se buttat de arzone Lonardus,  
 Cingaris et faciem mira charitate basabat.  
 Mox ait: «Indarnum non nos modo stare bisognat.

Non est parlandi tempus, non hora gratandi.  
 100 I, sequar, atque meos faciam sequitare guereros.  
 Pro Baldo statui spezzare ligamina vitae».

Cingar equos tantum poscit, sed alhora Lonardus  
 non dat equos tantum, Baldi cito porrigit ensem,  
 105 quem laetus Cingar brancat, cingitque galono,  
 inde pregat iuvenem supplex, iuvenisque sequaces,  
 ut pariter portam festinent urbis ad unam  
 iungere, monstrantes illam deffendere velle,  
 si passare illinc Baldus perforza fatiget;  
 at per contrarum faciant, stent imo provisti,  
 110 si per venturam calcagnos ambo menantes  
 huc veniant, subito pontem callare procazzent.  
 «Sic faciam», Leonardus ait; tunc prestiter altrum  
 scandit equum, frettatque viam, seguintante caterva.  
 Iamque propinquabat grandis squadrazza bravorum,  
 115 ostus eos guidans scudorum mille reportat.  
 Tota taverna sonat tantis iam plena brigatis,  
 quantas vix caperet fortissima rocca Milani.  
 Maximus in salam populi garboius arivat,  
 unde tremit coelum vasto reboante cridoro.  
 120 Sbraiant, vociferant: «Exite, exite, ribaldi».  
 Ipse tavernarus cameram designat apertam,  
 in qua stat longo Baldus zanetone paratus.  
 Qui, quando portam fieri sibi vidit apertam,  
 milleque lanzarum stipantes limina puntas,  
 125 protinus ad primum colpum zanetone tirato  
 trat Contestabilem passato pectore mortum,  
 quem poltronzonem zaffi dixere Vigazzum.  
 Inde statim revocans lanzonem, vulnerat altrum,  
 quem veluti ranam medio ventramine filzat.  
 130 Magna super portam camerae fit calca brigatae,  
 quos facit assiduis lanzatis stare dacantum.  
 Cingar habebat equos certo cantone paratos,  
 expectans Baldum si arrivet forsitan illuc.  
 Baviger ob nimiam stizzam, sibi morsicat unguas,  
 135 dumque modum pensat fugiendi, carpitur ira,  
 carpitur orgolio, barbaeque pilamina streppat.  
 Continuo horribilis rimbombat clamor ad auras.  
 «Prende», cridant, «ladrum, sta saldu, prende ribellum,  
 ferte focum, scalas, intra, day, percute, guarda».  
 140 Baldus in ignivoma facie, dum certat, avampat,  
 non secus ut quando Vulcanus forpice gremi  
 dudum brasatam sopianti mantice lammam,  
 quam Brontis, Steropisque ingens martellus asaltat,  
 et veluti daynus se semper in aëra pirlat.  
 145 More leonino caudae stigaverat iras,  
 nilque loquebatur, sed mox, ut vidit habentes  
 spaventum ingentem de se tot mille sbisaos,  
 increpat, insultat, talique in voce minazzat:  
 «Quid facere, oh tristes capelazzi, creditis unquam?»

150 Vos tanquam vaccas scannabo solus ad unum.  
 Te te, nil timeo, te nil stimo, brutta canaia».

Talia parlando, zanetonis saepe tiratas  
 concitat, et gambis omnes facit ire levatis.

155 Nemo, licet brazzo targonem portet apiccum,  
 audet sanguifluam camerae transcendere portam,  
 nam scutos veluti mascherpas traicit omnes.  
 Non tamen ipse foras oculatus vadere curat,  
 sic nimiam contra gentem combattere laudat.

160 Non plusquam septem possunt certare vel octo,  
 caetera turba cridat lontana proculque menazzat.  
 Ergo per intornum muros scalzare comenzant,  
 quo possint cuncti banda combattere ab omni.

165 Baldus id avisum noscit, feriensque repensat  
 quid faciat: vel de summa saltare fenestra,  
 vel ruere in medios, vitam stimando cerasam.  
 Talia dum satagit, ruit ingens machina muri,  
 quae miserum sepelit vasto cum murmure saxis.

170 Praestiter accurrunt omnes, ut usanza luporum,  
 quando vident taurum terrae malasorte cadutum,  
 quem mangiare volunt si possint vincere guerram,  
 sed tamen ille susum nullo cum vulnere saltat,  
 cornibus et pedibus vaccarum stimmat honorem.

175 Sic sic mille homines Baldum, sub mille quadrellos  
 cascatum, ammazzare volunt; at fortius extra,  
 extra ruinazzum se liberat ille, gravemque,  
 dum trahit e saxis corpus, dedit ore cridorem.

Sed tamen, ah facinus, redimens per forza sepultum  
 lanzonem petris, sine ferro manserat ille,  
 atque dishastatum nimio sub pondere ferrum.

180 Stringitur ambobus tamen hastae pertica pugnis,  
 illeque per medios balzo se gittat in uno.  
 Quisque viam lassat, voltans calcanea fronti,  
 tartufolas nasare suas non ullus arisgat,  
 stareque plus laudant longe quam ire plus oltre.

185 Ast ingrossatur novus hic exercitus ingens:  
 huc urbs tota ruit, vult hunc omnino Gaioffus  
 arrostire brasis, canibusque gitare budellas.  
 Clauditur intornum subito, subito tamen ille  
 arduus insurgit contra, parat hinc, parat inde:

190 qui ferit in fianchis, qui retro, qui ferit ante,  
 qui ve manudrittos, qui puntas, qui ve roversos,  
 montanosque tirat, super illum tela fioccant,  
 sbraiat: «Sta salde, ladro, sta salde, cavester»;

195 vocibus innumeris coelum, mare, terra boaxat,  
 de fundo ad cimam trabaltegat illa taverna,  
 nec tamen un minimum smarritur barro peluzzum,  
 tam manet intrepidus cotantam contra canaiam,  
 quam contra ventos turris famosa Cremonae,  
 deventatque magis validus spargendo cruorem.

200 Cingar ad ingentem strepitum drizzabat orecchias,

nec se, nec Baldum sperat montare cavallos.  
 Corripit, ut moriat cum Baldo in sanguine, spedum,  
 quem sibi de telis Leonardi elegerat unum,  
 atque super scalam properans se incontrat in ostum,  
 205 qui discopertum Baldum traditorus habebat.  
 Non stetit adabam<sup>27</sup>, nec dixit «guarda», sed illum  
 usque ad prolixas spedi scannavit orecchias,  
 unde sforachiato patuerunt ventre budellae.  
 210 Vidimus experti, quod qui te fallere cercat,  
 tandem ingannatum se quoquo tempore trovat.  
 Sed non antiquae smemoratus Cingar usanzae,  
 quam primum cecidit mortus miser ille tereno,  
 dat griffum ad borsam, gravidam nimis atque pesentam,  
 215 quam velut usanza est servans braghetta tenebat.  
 Hanc locat in manica, salamque deinde subintrat.  
 Hic trovat horribilem guerram, miserumque travaium:  
 hic centas inter spadas, centosque fachinos,  
 stare videt Baldum, sola qui fulminat hasta.  
 220 Hic rabidos inter mastinos invenit ursum,  
 atque inter corvos aquilam distendere brancas.  
 Tunc ubi combattit, se sic bravegiando balestrat:  
 «Cingar ego, sta, Balde, ferox, sta sodus ad arma,  
 in quibus en potius pretio moriamur honoris,  
 225 quam fieri nostro cum scorno praeda Gaioffi.  
 At vos poltrones, Martani razza codardi,  
 hinc porci, scampate viam, scampate marassi,  
 non vergognatis, non vergognatis adunca  
 contra unum tanti? quae laus, quae fama recatur?»  
 230 Sic vocitat Cingar, mediaque in gente ficatus  
 ostentat quod post dictum bene facta sequuntur.  
 Semper adhortatur Baldum, filzatque budellas.  
 Nunc dat calce speti, nunc ferro, saltat in altum,  
 circum circa rotat pedibus, parat undique bottas.  
 235 Cingar is altorium Baldus cum vidit adesse,  
 fraxineam menat tantis cum forcibus hastam,  
 quod, mandans illam plus centum millia pezzis,  
 non pocos homines colpo atterravit in illo.  
 Quamprimum fractam gens pessima viderat hastam,  
 240 protinus insemmam calcatim stringitur, atque  
 ut montagna ruunt paladinum contra baronem.  
 Non tenet in manibus, nisi quantos, ille coëllum,  
 unde serat pugnos; hinc dentibus ore chiavatis,  
 dentibus et pugnibus, calcis quoque proelia miscet.  
 245 Nec tirat in fallum, colpo cadit unus ab omni,  
 aut si forte aliquem ferit in culamine calzo,  
 ille volans tanquam cornacchia levatur ad auras,  
 atque sibi collum solaro spezzat in alto.  
 Cingar habens oculos intentos semper amico,  
 250 scilicet ad Baldum volgens spessissime guardos,  
 heu videt a tantis fracto lanzone seratum.

<sup>27</sup> Nell'edizione Laterza "abadam" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

Ergo ruit, qualis porcus singiarus, in illos,  
 seque valoroso paladino tirat appressum,  
 ac ibi cum speto sibi circum circa tavanos  
 cazzat, et oblongo sforacchiat acumine panzas.  
 255 Mox rutilam Baldi spadam cavat extra guainam,  
 quam porgens illi magna cum voce cridavit:  
 «Ecce tuus iam brandus adest, hunc accipe, Balde,  
 quem facias similem coralo sanguine rossum».  
 260 Baldus alegrus eum subito balzando piavit,  
 perstringensque simul manibus furibunde duabus,  
 comenzat tantum crudeliter ille macellum,  
 quantum non fecit in Roncisvalle Rinaldus.  
 Nil nisi per celsum camerae truncata solarum  
 brachia cernebas, testas, gambasque volantes.  
 265 Quali cum furia taurus sub amore vedellae,  
 quando canegiatur mastinis undique grossis,  
 nunc pedibus spolpat, nunc illos cornibus urtat,  
 spernazzat sabiam, duros trat in aëra calzos,  
 oreque mugisono bavas vomit igne brasatas.  
 270 Taliter incensus generosus campio Baldus  
 testas et gambas zoncat, brazzosque, manusque,  
 subvoltatque oculos stizza rabieque fogatos,  
 estque sibi corpus inimico sanguine bruttum.  
 Cingar adest lateri, multo sofiamine pugnat,  
 275 mandrittosque tirat, montanos, manque roversos.  
 Clamitat hinc Baldum, cunctis odentibus: «Heus, o  
 Balde, veni post me, scalam per forza calare  
 iam volo; quis brandus, quae partesana vetabit?»  
 Sic memorans, stipata rubro secat agmina speto,  
 280 commenzatque grados scalae descendere primus.  
 Pone sequit Baldus, reparatque a Cingere colpos,  
 oblitusque suae non est vir munera scortae.  
 At gens tota ruens slanzabat saxa, quadrellos,  
 spezzatique procul veniunt in frotta matones,  
 285 et, quod peius, aquae caldaria plena boientae  
 versantur summis de tectis supra bagordum.  
 Nec guardatur ibi quis amicus, quis ve nemicus,  
 unde bufallazzi centum mansere pelati,  
 ut malathia pelat nunc malfranzosa famatos  
 290 mille putaneros, ut brodica tegna pitoccos.  
 Non tamen absque acqua tunc calda, Cingar, abisti,  
 namque tui capitis multi cecidere capilli,  
 teque «co' pellatum, co' pellatum» quique vocabat.  
 Non cessant alii rubeas effundere brasas,  
 295 atque alii lazzos, seu cordae sive cadenae,  
 si capiant Baldum, veluti fecere davantum.  
 Sed scampata semel, nunquam mulacchia ritornat.  
 Et iam Cingar erat scalae smontatus ad imum,  
 Baldus eum nusquam vista gressuque relinquit.  
 300 Corticella fuit, medio situata casazzae,  
 per quam passando venias ad limina stallae.



Huc it Cingar, equos in punto straverat ante,  
 dat pede buttatam portae, sotosoraque mandat,  
 antequam quam Baldus stallam sottintrat apertam.  
 305 Tunc Baldus, dum Cingar equo saltare procazzat,  
 tanquam pillastrum firmat se limine portae,  
 quam intrare quidem nec Mandricardus, et ipse  
 Sacripas, et Rodomons, Baldo assistente, valerent,  
 namque ibi tam scuram coepit replicare baruffam,  
 310 ut de ammazzatis in poco tempore fit mons.  
 Qualem respectum seu sguizzer, sive todescus  
 fantacinus habet subeundi limina rocchae,  
 quae datur ad saccum, multis fornita ricchezis,  
 ast intrare casam, superasque evadere ad arces  
 315 hoc opus, hic labor est, bragasque bagnare bisognat,  
 dum videt ingentem sibi stantem contra canonem,  
 atque minazantem iam iam spudare balottam,  
 talem conseium piat omnis turba manendi,  
 retroque tirandi, dum fulminat ense diavol  
 320 Baldus, et instar habet colubrinae ad vulnera ferrum.  
 Cingar adobarat (velut usat guerra) cavallos,  
 frontales fibians testis, bardasque fianchis,  
 aptaratque finas in largo pectore maias.  
 Supra Rocafortam balzat, mazzamque feratam  
 325 corripit, imbrazzans de ferri cortice targam.  
 Inde velut fulgur saltans e limine stallae,  
 admonet ut Baldus montet tali arte cavallo.  
 Ille trahit se se dentrum, dum Cingar in ipso  
 sustinet introitu guerram, contraque repugnat.  
 330 Inde super vastum se inficcat Spezzacadenam,  
 atque ambo strictis calcagnibus, instar aquosi  
 turbinis in segetes quando Iovis ira fracassat,  
 maior ubi calca est, faciunt slanzare cavallos,  
 qui modo cum calzis feriunt, modo cursibus urtant,  
 335 et modo per collum moribundos dente fracassant.  
 Frena cruentantes, oculorum lumen afogant,  
 seque tumescenti dum rectos pectore drizzant,  
 dumque iterum callant ferientes calcibus aequis  
 en videas volitare homines ad sydera mortos.  
 340 Nil fuit ad tantos Baiardus nempe cavallos,  
 quamvis diavolos septem portaret adossum;  
 calcibus ipsorum non ferri lamina durat,  
 omnia polvificant penitus, tridantque minutim.  
 Gaudet Baldus habens talem tantumque frisonem,  
 345 forzam soldati duplicat possanza cavalli,  
 sed gens tanta quidem banda renovatur ab omni  
 quod quam plus mazzant tam plus ibi nascere parent,  
 mortorumque ingens coelo montagna resurgit.  
 350 Iam straccatus erat Cingar, iam Baldus habebat  
 quamvis non essent mortales quinque feritas;  
 Cingar item clamat: «Calcagnos, Balde, menemus,  
 dummodo commoditas nobis offertur equorum».

Baldus, id advisum laudans, seguitare comenzat,  
 et, scaramuzzantes gaiarditer omnibus illis,  
 355 egrediuntur eam fracto squadrone tavernam.  
 Iamque volant versus portam, sperone batuto,  
 dantque levi cursu ventis sua vela cavalli,  
 sed populus currens dedretum sbraiat ad auras:  
 «Prendite ladrones, day day, tira, para, cilafnech».  
 360 Ecce Leonardus venientes viderat illos,  
 atque cavallorum stimulantés ilia duris  
 calcibus, et strictos manegiantes iugiter enses:  
 protinus, exagitans stoccum, fendente tirato  
 detrahit a spallis tundam denetto borellam  
 365 illi, cui stabat capitano guardia portae.  
 Tum gens, quae guardam facit hic, moriente primaro,  
 porgit ad arma manus, praecepsque in vulnera currit,  
 circumdatque alto iuvenem clamore Lonardum,  
 qui iam stoccatas susceperat undique spissas,  
 370 at stringens validum tandem furiose cavallum  
 illud serraum balzo superavit in uno.  
 Extraque zanettas, giavarinas, extraque lanzas  
 ille cavallus eum rapido balzamine portat.  
 Tota Leonardi gens praestiter arma parecciat;  
 375 quando suum videre ducem sic undique pressum,  
 non stant in susum guardare per aëra corvos,  
 cornacchiasque retro milvum strepitescere cro cro,  
 at subito in calca stricti, groppoque riducti,  
 auxilium charo dant, spreta morte, signoro.  
 380 Hic quadraginta viri contra tria millia pugnant,  
 hic videas totidem spadas perfringere scudos,  
 et brazzos, gambasque simul, spallasque tridari.  
 Hic variae voces morientum sydera toccant:  
 nec mirum, romana (licet pochetina) propago  
 385 est ea quae Arlottes cazzat, gentemque Macerae,  
 est ea, cui centum Turchi, totidemque Sofini,  
 milleque Soldani quondam flexere zenocchios.  
 Est ea, quae pauci numero tertanta fugarunt  
 agmina, monstrantes plenas de pulvere fazzas.  
 390 Est ea, quae letris grecos, armisque<sup>28</sup> morescos,  
 consiliisque probis gentem superavit utranque.  
 Est ea, quae bastans quondam fuit alta deorsum  
 culmina per forzam demittere montagnarum,  
 atque colonnazzis sodis, magnisque pilastris  
 395 aedificare casas, quae tangant nubila cuppis,  
 imbrattentque suis fumantibus astra caminis.  
 Est ea, quae, seguitans romanum quippe Lonardum,  
 tam facit in guerra numero pochissima, quantum  
 non sguizeri faciant, non altrae mille canaiae.  
 400 Qui clamat sanctum Petrum, sanctamque Mariam,  
 qui cridat «oyme Deus», qui spudat ab ore fiatum,  
 qui cascatus humo pedibus follatur equinis,

<sup>28</sup> Nell'edizione Laterza "armisque" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio]

qui fugit et portat scopertam ventre coradam,  
 hic ferit, ille parat, fugat hic, fugit ille fugantem.  
 405 Ast ubi cum Baldo Cingar comitante propinquat,  
 en procul apparet totius gloria mundi  
 Zambellus, terretque suis Acheronta menazzis:  
 «State, ribaldones», cridabat, «state, ladrazzi.  
 Nunc ego sum, iussu messeri, boia creatus.  
 410 Haec impresa datur mihi, vos cagione picandi.  
 Et licet huic tantae non sim sat agevolus arti,  
 pur vendicandi faciet me voia peritum».

Sic ait, et, rascum porgens incontra bifurcum,  
 se parat et trippam vult infilzare cavallis.  
 415 Baldus per collum, dum passat, corripit illum,  
 ac destrezza illa, qua nibius atque poiana  
 de tellure levat sorichettum forte vedutum,  
 sic super arzonem Zambellum Baldus aferrat,  
 perque pedes brancans dextra, per colla sinistra,  
 420 ut brancare solet mazzans fantesca galinam,  
 strangolat heu miserum, mandatque trovare Chiarinam.

Occiderat magni iam tota brigata Lonardi:  
 quilibet illorum certabat contra dosentos,  
 nec minus andasset Leonardus alhora sepulchro,  
 425 ni soravenisset metuenda potentia Baldi,  
 qui cernens iuvenem pro seque, suoque decore,  
 intra tot innumeros armatos temnere mortem,  
 excavat horribilem indignato pectore cridum,  
 perstringitque ensem, tali sfronzante roverso,  
 430 quod septem testas de bustis misit arenae.  
 Mox ecce ad summam palazzi stare fenestram  
 praetorem videt, exclamantem voce bravosa:  
 «Eya agite, o validi veterani, acresque phalangae,  
 435 iam zaffate ladros, nostram ruinate ruinam,  
 tollite de mundo puzzam; quo indusia tanta?  
 Cur tres solettos non prendere mille potestis?  
 Tanta codardia est in nostris ergo guereris?  
 Villacaria quidem non talis in orbe catatur».

Baldus ad offesas revocat pensiria vecchias,  
 440 intrat palazzum per centum millia spadas,  
 ad scalaeque pedem sbalzat de Spezzacadena;  
 Spezzacadena manet, nec se comprehendere lassat,  
 quum quis acostatur giocat de schena bizarrus,  
 datque suum restum sellam toccare volenti,  
 445 tanta cavallorum sapientia saepe catata est.  
 Iunxerat interea super alta palatia Baldus,  
 cui de cervellis et sanguine spada colabat,  
 et quamvis habeat naturae munere possam,  
 huic tamen est odium maioris copia forzae.

450 Gaioffum penitus vult ammazzare tyrannum,  
 non tam quod fuerit cum fraude piatus ab illo,  
 sed citadinorum quod erat mala botta piorum.  
 Non adsunt contra Baldum bis quinque fameiae,

455 quae sub Sordello Martem exercere solebant.  
 Agnelli, Abbates, Capriani, gensque Folenga,  
 Gorni et Alebrandi, Tosabezzi, deinde Copini,  
 atque Conegrani, Cappi: genus istud ab ovo  
 nobile Mantoam prodezzis sustulit urbem.  
 460 Dum tamen it Baldus tam bruttum extinguere monstrum,  
 illi continuo clamore butantur adossum  
 saxa, traves, caldusque cinis, brodaeque cogorum.  
 Is nondimenum se se cavat extra ruinas,  
 nec produs a minima schittatur labe carognae.  
 465 Denique perveniens, ubi prorsus nulla scapandi  
 est via Gaioffo, nisi balzet ab ore fenestrae,  
 milleque cavezzos despichet ab aëre saltum,  
 storthiat ingentem brando stridente roversum,  
 at non colsit eum, cur? nescio; basta quod ille  
 colpus it in fallum, sed non ita semper abibit.  
 470 Maxima percussa est valido tamen ense colonna,  
 quae tribus in pezzis terrae mandata ruinat,  
 atque cadit secum grossae pars vasta muraiae,  
 innumerique homines mistis periere quadrellis.  
 Non tamen interea desistit currere barro,  
 475 Gaioffum incalzat, qui chiamat, cridat aiuttum.  
 Vertitur interdum Baldo, supplexque domandat  
 perdonum, spondetque sibi dare velle tesorum,  
 si misero voiat vitam concedere vivam.  
 Sdegnatur barro, dare cui responsa refudat.  
 480 Quo magis ille pregat, surdis magis audit orecchis.  
 Si dare tunc Zenovae voluisset munere bancos,  
 et quantos trafegat gens florentina ducattos,  
 non accepisset probitas generosa guereri.  
 Quisque auro incagat proprio si guardat honori.  
 485 De quodam cantone illum finaliter extrat.  
 Nil facit hic hominum cridor, arma, bravosaque dicta,  
 per medias transit spadas, tutaviaque portat  
 sub valido brazzo miserum, manus altera brando  
 membra metit, dum velle parat descendere scalam.  
 490 Scalam descendit, costat per forza cavallo,  
 balzat in arzonem, nec staffam planta tocavit.  
 Non altramentum vidi quandoque per agros  
 agnellum portare lupum, vulpemve galinam,  
 quam seu mastini baiantes, sive vilani,  
 495 scodere non possunt cum factis, cumque parolis,  
 ut regem Arlottum fert Baldus robore brazzi.  
 Cingar at interea spadam menare calarat,  
 iamque abbassatus pons est, et aperta scapandi  
 fit via, quod cernens Baldus vocat ante Lonardum,  
 500 tresque simul fugitant, nam de squadrone Lonardi  
 nullus avanzarat, nec vivus restitit unus;  
 tres inquam, scapolant, nec non carneria portant.  
 Non illos curant stracchi seguitare gazani,  
 seque Deum laudant tribus evasisse diablis.

505 Tornant quisque domum propriam, pluresque feruntur  
 de peso in baris, seu morti sive feriti;  
 qui brazzum truncus, qui gambam, quive colengum,  
 claudicat ille genu mancus, caret ipse galono,  
 510 alter dum nasum cercat non retrovat, alter  
 non sibi grattabit testam mancantibus ungis.  
 Tunc herbolatti Scardaffus, Aquarius, et qui  
 Rigus aquae freschae cristeria fare solebat,  
 accumulaverunt de paucis quippe guaritis,  
 deque sibi occisis non pochis, mille cichinos.  
 515 Unde patet ratio, resolutave questio claret,  
 quare tres illi de Baldi laudibus orbem  
 implevere, librosque simul scripsere galantos,  
 namque guadagnandi data causa, daturque canendi.  
 Nec ferat Augustum sub sydera bocca Maronis,  
 520 sentiat Augusti Raines nisi borsa Maronis.  
 At Baldus tandem, Cingar, iuvenisque Lonardus,  
 post tredecim milios de trotto deque galoppo,  
 Veronae adveniunt campagnam desuper illam,  
 in qua continuos tres giornos saxa pluerunt.  
 525 Hic ibi iam straccos desmontavere cavallos,  
 inde Potestatem nulla mercede ligantes  
 totum vimineis tambussavere flagellis.  
 Cingar hoc offitium solus facit arte tilata:  
 Baldus it ad spassum, secum ragionante Lonardo,  
 530 namque etiam immerito possent pietate tocari,  
 si videant sumptas pravo de corpore poenas.  
 Cingar habet mores alios, ligat ipse misellum,  
 ipse baricolos taiat membrumque ribaldum,  
 quod toties busos intrarat lege vetatos.  
 535 Haec mangiare facit per forza more figati.  
 Ille tapinellus sua devorat inguina tali  
 cum guisa, quali gnavolando gatta cipollam.  
 Postea narisas snervat sine forpice nasi,  
 scarpat et orecchias, oculos, dentesque tenaia:  
 540 sic ve male acconzum, male sic liquere tratatum,  
 qui factus tandem duris vivanda tavanis  
 tradidit infelix animam, spiritumque diablo.  
 Iamque cavalcabant per cuncta traversa viarum,  
 quum Cingar memorat borsam, cavat extra braghettam,  
 545 et sociis monstrans: «Hic», inquit, «mille ducattos,  
 mille ducatellos noster venerabilis ostus  
 depositat, preciumque sua de merce tiravit.  
 Quam sunt vera quidem proverbialia vecchia Catonis:  
 "Qui male somentat campum, male semen adunat".  
 550 Ille novus Gainus, se ne discordet ab ostis,  
 quum sensit bandum nostra pro morte cridatum,  
 cinquecenta dari dopiona in praemia taiae,  
 nos manifestavit, sceleratumque abstulit aurum  
 hospitium fraudans, velut est usanza ladronis.  
 555 Est inter stultos stultissimus ille tenendus,

qui se, resque suas ostis vult credere ladris.  
 Nonne geometras asinos, strologosque cavallos  
 misurare magis coelum, numerareque stellas  
 aspiciam, quam posse putem retrovare per orbem  
 560 ostum solettum, qui sit bonus atque dabenus?  
 Non osti ostorum faciunt, servantque leanzam,  
 at sassinandi melius documenta ministrant,  
 quam qui per boscos latitant, spoiantque romeros.  
 It, verbi gratia, pelegrinus, sive pedester,  
 565 sive cavalaster, iam straccus, iamque famatus:  
 optat aloggiari, tandem patet ecce taverna,  
 extra balconem demonstrat pertica circhium,  
 quae procul aspicitur modico ficcata scovino,  
 ad quam vel gambar, vel lignea spada tacatur.  
 570 Quando tavernarus sentit pistare cavallos,  
 aut cum ferratis calcagnis tundere petras,  
 aut de lombardo vix gambas trare lavacchio,  
 sive cavallino cantu chiamare biavam,  
 protinus apparet cinctus gremiale bisunto,  
 575 accurensque, caput vultu tibi sbrettat alegro,  
 et quamvis illam non voias ire tavernam  
 te tamen inchinas ad centum mille carezzas.  
 Ad staffam prius ille tuam compagniter intrat,  
 te rogat ut smontes, facit hinc, facit inde pregheras.  
 580 Scongiurat quod habet pollastros atque capones,  
 deque vitellina, quem fecit alhora, guacettum,  
 pro cuius bontate queant consurgere morti.  
 Non mancant illi de frappis, deque baianis,  
 deque bosiarum zorneia, rostus, alessus;  
 585 tres vini sortes tunc tunc et alhora galanti  
 vult spinare tibi, quae tentes ultra miora  
 sint tibi, seu stomacho caveas, seu rite secundes  
 gutturis ingenio, quod non nisi dulcia gradat.  
 Vult dare dulce prius pro suppa, deinde racentum  
 590 et quod dum bibitur ventris penetralia raspat.  
 Oh quid non spondet, oh quid non ille viluppat!  
 Non mancant albi lenzoles, ipsaque nullis  
 sunt habitata quidem pulicum lettiria squadris,  
 nullus inest putridus cimex; tum stalla cavallis  
 595 calda parecchiatur, strammo fornita probato.  
 Inde (quod est melius) osti bona chiera legiadrum  
 construet albergum, quo non veracius altrum.  
 Cuncta sed intratus retrovas contraria tandem.  
 O poverinus homo! pensas intrasse capellam,  
 600 atque sacristiam, nec non cimiteria templi,  
 seu terram sanctam, catacumbas, antra Calisti,  
 tam bene nunc tibi veracissima verba polibat.  
 Tu tamen intrasti tanam, grottamque latronis,  
 sassinique hominis recipit custodia te te,  
 605 subque fide Caci, subque ipsa pace Recolli.  
 Praeteritae coenae primo rescaldat avanzum,

et giurat quantos vivunt super aethera sanctos,  
 atque sacramentat quod alhoram coxerit illud.  
 Cuncta tibi ranzum seu lardum, sive botirum,  
 610 semper olent, fumoque simul, stizzoque reident.  
 Heu quid non mangias, quid non meschine tracannas.  
 Osta tibi condit (si nescis) lorda menestras,  
 osta tibi miscet, palpatque rognosa vivandas,  
 615 osta lavat puerum, manibusque culamina forbit,  
 inde parat carnes, quas tu mangiare parecchias.  
 "Oste", cridas, "non oste audis? dic, oste, quid istud  
 fortescit vinum? qua de regione racoltum?  
 Est ubi promissum modo Corsum, Mangiaque guerra,  
 620 Sanque Severinum, Gregum, coelique bevanda?"  
 Ille, vel est factus tam curto tempore surdus,  
 vel si respondet, tam scit confingere soias,  
 ut totam voiat tu dicas contra rasonem:  
 esse mel et zucaram, quod erit mufa marza vaselli.  
 Si tamen impatiens pergis clamare "ser ostum"  
 625 ille bravariis, verbisque taiantibus asper,  
 tentat ut arte ista mangies in pace biavam.  
 Sed nimium coenare cave, nam quisque boconus  
 ponitur ad librum, numero signatus abacchi.  
 Sta super avisum, sis acasam, vade pianum,  
 630 nuntio quod tandem portabit borsa ruinam.  
 Dum tendis satiare gulam, scarsella vodatur.  
 Mox tibi lenzolos fingit mutare biancos,  
 quos nunc nunc alio pelegrino andante pigarat,  
 ut possit creditum reccare pigatio talis.  
 635 Sanguine si venas opilatas forsitan haberes,  
 ne dubita, quoniam cimexque pulexque salassant.  
 An te cornettis melius guarrire valebunt  
 bagna Luchae, quam gens habitans lettiria regna?  
 Sed postquam totas noctis numeraveris horas,  
 640 cimica dum vibrant pungentes agmina piccas,  
 surgis, habesque oculos salsa de carne fodratos,  
 plus quam brasilio rubeos et gambare cocto.  
 Ad stallam descendis, equum guarnire famatum,  
 namque sibi furtim subtraxit nocte prevendam,  
 645 et rastelleram strammis foenoque vodarat.  
 Tandem blasphemans abis hinc, abiensque tapinus  
 te retrovas ladro robbatum semper ab osto».

Talia veriloquo dum murmure Cingar adentat,  
 dumque, quod ipse facit, reprehendere curat in altris,  
 650 huc mihi rostitum portes, Mafelina, caponem.  
 «Est modus in rebus», dicit Pizzanfara doctor.  
 Tirrando funis, sforzando rumpitur arcus.  
 Nunc tempus studiare libros, nunc volgere spetum,  
 nunc lunum et laltrum pariter tractare valemus;  
 655 si bene Scarpelli memoro documenta scolaris,  
 qui Pauli Veneti chartis salsizza coquebat,  
 tempore quo studium florebat in urbe Cipadae.

## LIBER DUODECIMUS

Tempus erat quando sol Tauri cornua scaldat,  
qui gerit Europam dorso per aromata coeli.  
Impregnata novo tellus hinc rore novellam  
accipit intornum recamatam flore camoram,  
5 frondantur boschi passim, virdasque sub alto  
sole caviatas sparpagnant undique sylvae,  
provocat ad somnum perque herbas perque sotumbras  
rossignolus avis, quae numquam stracca videtur  
nocte dieque suam cum gorga dicere solfam,  
10 sive domet carro cozzonus Apollo poledros,  
sive Diana suam spruzzet de nocte rosadam.  
Fontanae largos vomitant per gramina rivos,  
undiculisque simul tremulis nova pratora bagnant,  
quae dea florettis variis primavera galantat.  
15 Quando simul Baldus, Cingar, produsque Lonardus  
non procul a Chioza desmontavere cavallos,  
inque novum pratum buttarunt membra sub umbras.  
Hic pinus crebram sublimat in aethera cimam,  
quae foliis prohibet solis penetrare brusorem,  
20 atque satis frescam sub frondibus explicat umbram.  
Hic slazzant elmos capiti, ponuntque corazzas,  
accipiuntque novos zephiro boffante vigores;  
hic ve diceriis longis variisque parolis  
antiquum Baldo reteggit Leonardus amorem,  
25 unde sodalicium nunquam smembrabile nascit,  
namque ragionantes simul agroppantur amici.  
Talia sed placidis dum verbis ambo susurrant,  
Cingar equos leviat sellis, ponitque cavezzas,  
quos voltare super strammum, stallareque fecit.  
30 Dumque facit stallare, simul facit ore corezas,  
atque petezando lingua pronuntiat «o o».  
Est mare non procul hinc Adriae, golfusque Samarchi,  
ad quem Cingar abit propter sguazzare cavallos,  
et sic sic abiens titaloram cantat alegrus.  
35 Ut fuit in portu Chiozae, cito brancat acortus  
de tascha in griffas borsam, ne fraude taietur.  
Illius est gentis sic dos, genuinaque virtus.  
Hic trovat ingenti sistentem mole caraccam,  
quae ventrosa tenet buttas sex mille dedentrum.  
40 Haec in Turchiam, multis de rebus onusta,  
ire parat, dum prosper ei conceditur Auster.  
Immediate vocat Cingar cennatque parono,  
cui parlat, spondetque bonam pagare monetam,  
si compagneros vult tres, totidemque cavallos  
45 ducere Turchiam versus, patriamque mororum.  
«Est cosa difficilis», respondet nauta, «nec ullam  
sat scio cagionem talis retrovare facendae,  
namque modo venient pegorari trenta tesini,



50 ex illis, inquam, quibus est gran copia lanae,  
 paneque de meo saturi, grassaque polenta.  
 Hanc debent navem pegoris onerare tesinis».

Cui Cingar: «Quid ad hoc? age, mi nocchiere, galantos  
 accipe compagnos, duplici mercede pagabo.  
 55 Tres sumus et pocum spatium gens poca domandat».

Consensit patronus ei finaliter, atque  
 supplicat ut veniant frettantes ante tesinos.  
 «Sic faciam», dixit Cingar, voltatque cavallos.  
 Mox redit ad socios, qui laeto corde levantes  
 60 disposuere maris, terraeque videre paesos.  
 Sic versus pelagum franceso more trotantes,  
 ad prodam veniunt ubi maxima barza moratur,  
 quae non barza quidem sed rocca videtur in undis.  
 Hic mercadantes pars turchi, parsque todeschi  
 mercibus intendunt propriis caricare maranum.  
 65 Hic videas etiam certatim mille fachinos  
 per sex marchettos asinorum ferre fagottos,  
 tanta guadagnandi facit ingordigia pazzos.  
 Sunt bergamaschi maiore ex parte fachini,  
 non bergamascos habitantes dico per urbem  
 70 Bergomeam, quorum prudentia magna relucet,  
 sed quos passutos castagnis atque panizza  
 mandat Clusonis totum montagna per orbem.  
 Nil penitus secum portant veniendo deorsum,  
 sed quando sursum redeunt pro quanta gaiardas  
 75 robba super spallas calcatim fertur ab illis!  
 Sunt homines bassi, grassi, grossique quaderno,  
 semper habent pectus, stomachumve pilamine foltum:  
 struzzus nempe minus poterit smaltire piombum,  
 quam possunt duri ferrum padire fachini.  
 80 Mangiant ottantas per pastum quemlibet onzas  
 pinguis formazzi, sic stantes in pede saldi,  
 formazzi quoniam solidant mangiamine schenam.  
 «Caseus ingrossat», dicit Pizzanfara, «sennum».

Attamen in nostris haec norma est falsa fachinis,  
 85 sunt ne rudes illi proprias defendere causas?  
 Plus bergamasco dat vermocanus ab ore  
 quam centum chiachiarae quibus florentinus abundat.  
 Patria non ulla est quae non sit plena fachinis,  
 undique sunt moschae, zocolantes undique fratres,  
 90 undique non mancum videas habitare fachinos.  
 Arte fachinandi non se gens altra fadigat,  
 sunt bergamasca soli de stirpe fachini.  
 Nobilium stanza habitant, retrovantque frequenter  
 se modo messerum, modo se agradire madonnam.  
 95 Hic ergo studiant navim caricare fachini,  
 atque ferunt pesos quas portet apena camellus.  
 Baldus at imbarcat sese pariterque sodales,  
 subductosque logant certo cantone cavallos.  
 Ecce procul veniunt cifilantes saepe tesini,

100 pastoresque gregis tanti quod terra coverta est.  
Partesanazzas ruginentas tergore portant,  
mastinosque tenent semper gallone cagnazzos,  
quorum forza lupos, si sit misterus, amazzat.  
105 Sunt pegorae numero plus quam ter millia cunctae,  
sunt omnes albae, sine cornibus, unde bisetti,  
atque alii veniunt grosso de vellere panni.  
Ergo per orecchias in navim prima tiratur,  
quam seguitant aliae, nulla retinente paura,  
110 nam pegoris natura dedit seguitare priorem.  
Sed quando Baldum sociosque tesina canaia  
conspicit in navem ferrato corpore stantes,  
meioremque locum sic impedisse cavallis:  
«Heus», aiunt, «patrone ratis, quid foedera rumpis?  
115 Nonne spondidisti non altros tollere navi?  
Sic servas promissa? fides ita vestra tenetur,  
o barcaroli? gens o, cui dire bosias  
est proprium, falsumque levi iurare bisogno?  
Mattus es, et nescis quid agas, chiozotte, nec istam  
120 sat mercantiam noscis, tristemque guadagnum.  
Tu ne brisighellos soldados, tu ne diablos  
suscipis armatos? quare non eiicis illos?  
Eiice franzosos, inimicos eiice nostros.  
Non contadinus cum milite convenit onzam.  
Nosque sofriremus carnes mangiare vicissim.  
125 Tot bastonatas, quot ab illis saepe provamus,  
rendere voia venit, nunc ergo licentia detur,  
detur, eis, inquam, combiatus, eantque latrones  
per sua facta viam; sunt boschi, suntque cavernae:  
130 hic melius habitant ladri, quam scandere naves,  
inter et ingenuos homines hic stare giotones.  
Ni vadant, illos per forza butabimus undis».
Sic maior villanus ait, bravatque superbus.  
Nil respondet ei patronus, stoppat orecchias  
stramine vergognae, quam mascara nulla covertat.  
135 Baldus at intendens brutti maledicta caprari  
scorzat in instanti spadam, scutumque lacerto  
implicat, et contra bravos parat ire marassos.  
Cingar eum retinet subito, retinensque susurrat,  
aureque favellat tacitus, faciendo pregheras  
140 ut sibi vindictae caricum causamque relinquat.  
«Non est», parlabat tacitus, «mi Balde, facenda  
ista tui genii, sed erit mage Cingaris arti  
congrua; siste, precor, nunc nunc miranda videbis.  
Non est villani toleranda superbia stronzi,  
145 altri ridebunt, altri, mihi credite, flebunt».
Baldus ei paret, sfodroque recondidit ensem.  
Sopiat interea placido boffamine ventus,  
it mare crispatum levibus tremolantibus undis,  
discostatus abit curvo de littore grippus,  
150 paulatimque tenet medium, lassatque terenum,

qui fugit et secum fert urbes, fertque paesos.  
 Apparent nullae iam sylvae, cuncta videntur  
 plena mari et coelo, nautaeque canendo repossant.  
 Fraudifer ergo videns Cingar iam stare propinquum  
 155 tempus opportunum, sua quo pensiria cordis  
 mandet ad effectum, sese cativellus acostat  
 villano dicens: «O quanta copia carnis!  
 Vis, compagne, mihi castronem vendere grassum?»  
 Respondet pegorarus: «Ego? tres, octo, quatordes,  
 160 si tibi non unus bastat; modo solvevo voias,  
 ac des almancum carlinos octo per unum».  
 Tunc Cingar, facto mercati federe, sborsat  
 octo ramezantes, tolto castrone, barillos,  
 165 quos sub terreno falsos stampaverat ipse.  
 Hic mercadantes adsunt, hic altra brigata,  
 et ricchi et poveri, et laici, fratresque, pretique  
 expectant aliquem castronis habere boconem.  
 Sed Baldus, meditans truffam iam caute parari,  
 170 mussat in orecchia Leonardi: «Nascitur», inquit,  
 «fabula bella, tace, quaeso, risumque parecchia».  
 Cingar montonem comprum praesente brigata,  
 post modicum spatium per binas zaffat orecchias,  
 buttat et in pelagum sospingens navis ab orlo.  
 175 Res mira et fors fors ad credere dura brigatis,  
 illico grex totus certatim saltat ab alto  
 navigio in moiam, pecorella nec una remansit,  
 quae non sbalzaret, quae non tommaret in undas.  
 Totum lanigeris completur piscibus aequor,  
 180 atque aliud pascunt agni quam gramen et herbas.  
 Se sforzant illas revocando tenere tesini,  
 verum nil faciunt, indarnum quisque laborat,  
 namque omnes pariter sgombrarunt denique navem.  
 Tempore diluvi, super alta cacumina pisces  
 185 lustrabant sylvas, perque ulmos, perque pioppas  
 errabant laeti, mirantes prata, fiores.  
 Grex modo lanosus sub gurgite pascolat algas,  
 contra suamque voiam mangiat, bibit, atque negatur.  
 Neptunus magnum acquistavit alhora botinum,  
 190 qui maraveiabat pegoras descendere tantas,  
 de quibus et nymphis, chortisque baronibus unam  
 donavit coenam: mangiarunt omnia plenis  
 ventribus affattum, gattisque dolentibus ossa,  
 ossa polita nimis sub mensis esse gitata.  
 195 Baldus de risu crepat, schioppatque Lonardus,  
 atque alii rumpunt strepitos pectora grignis.  
 Cingar nil ridet, sed fingit habere dolorem,  
 esseque disgratiam simulat quod aposta cadutum est.  
 Praecipiti tutavia gregi succurrere fingit,  
 200 at magis in pelagum tam dextriter urtat, ut ipsas  
 esse suas giures pegoras, ita providus atque  
 tam taccagnus usat bellos infingere garbos.

Sed quia quaeque cadens nullo pecorella ritegno  
 cantabat proprium miserando carmine «be be»,  
 hinc vicinam urbem nostri de nomine Bebbas  
 205 dixerunt patres: Bebbas antiqua brigata,  
 bebbensesque oras, populos et castra vocavit.  
 Hi quondam veteres bello domuere Popozzas,  
 subque suo gentem Malgarae iure tenebant.  
 Ergo trabucatis gregibus penitusque negatis,  
 210 ad partesanas dant chiappum trenta vilani,  
 in frottamque ruunt magno rumore cridantes.  
 Protinus hic Cingar zanettae corripit hastam,  
 inde vocat Baldum feriens, vocat inde Lonardum,  
 qui pariter sfodrant brandos brazzantque rodellas,  
 215 unde vilanzones pentiti retro tirantur,  
 quando gaiardorum animos videre baronum.  
 Cingar ait: «Vos ne audetis bravare, vilani,  
 vos ne superbitis gens tangara, gensque marassa?  
 Dicite, poltrones maladetti, dicite, ladri,  
 220 quo vestram causam deffendere iure potestis?  
 Ista ne stat forsā vestris usanza paësis  
 sic sic per dominum nostrum ammazzare brigatam?  
 Nonne meam possum, sicut volo, spendere robbam?  
 Castronus meus ille fuit, mea tasca pagavit,  
 225 vosque ravaiosi carlinos octo tirastis.  
 Nonne meis de rebus ego disponere possum,  
 ut mea libertas mandat, mea voia comandat?  
 Hi gentilhomines dicant, dicantque piottaes,  
 imo sacerdotes isti, patresque capuzzi,  
 230 qui confessantes alios non dire bosiam  
 possunt, per quantos sanctos paradisus aloggiat,  
 dicant hi verum: nullus respectus habendus,  
 tortus ubi guastat drittum; deponimus, horsu,  
 235 ecce arma, hi dicant quam in bandam causa doveri  
 caschet, et ipsorum pendat lis nostra parero.  
 Si mihi tortus erit, vestram sperate rasonem,  
 sufficiens ego sum pegorarum solvere mundum.  
 Si vobis, iubeo, ruginentas ponite dagas;  
 nos altramentum, quid sit soldatus in armis,  
 240 vobis cum factis monstrabimus, absque parolis.  
 Est sacrificium sanctum coeloque graditum,  
 est charitatis opus vos scortegare vilanos.  
 Stat male nobilium sub corde superbia semper,  
 pessima sed culpa est villanos esse superbos,  
 245 nec toto in mundo reperitur abusio maior.  
 Progenies malnata quidem villana vocatur.  
 Picchetur quicumque favet tutatque vilanos.  
 Non nisi vilanus, quisquis miseretur eorum.  
 Tunc ego crediderim leporesque, canesque coire,  
 250 seque lupi miscere ovibus cernentur, et una  
 stabunt pernices et quiaie cum sparavero,  
 si contadinum quisquam trovat esse dabenum.

Vis civem superare? bonas huic parla parolas.  
 Vis contadinum? bastonibus utere tantum.  
 255 Magnates dictis placidis, mercede puellas,  
 fanciullos stroppe vincis, bastone vilanos.  
 Pasce asinos paia, porcellos glande, cavallos  
 atque boves foeno, villanos pasce tracagno.  
 260 Centum falsa piat giurans sacramenta vilanus,  
 ammaztatque homines uno pro pane gaioffus.  
 Villanus gesiae servare statuta recusat,  
 et dicit quod non uxori bestia differt.  
 Non guardat matrem, non natam, nonque sorellam.  
 265 Cuncta bono stomacho gens haec spelorza tracannat,  
 atque facit somam (ut dicunt) ex omnibus herbis.  
 Semper habent ossum poltronis quando lavorant,  
 sed, quando ballant sub glandibus atque sub ulmis,  
 ad viridesque ruunt piva clamante pioppas,  
 270 et calcagnadis terram sine fine travaiant,  
 tot parent dayni, tot caprae, totque camozzae,  
 blasphemantque Deum, sanctos, sanctamque Mariam».

Dixerat haec Cingar stans in guardare cagnesco,  
 zanettamque tenet bassam tirare paratus,  
 si sibi villani dare noiam forte comenzent.  
 275 At nolunt timidi gattam affrontare gaioffi.  
 Non tunc tempus erat sat aconzum, satque speditum,  
 non sat eis, inquam, tutum, nec alhora parebat  
 congruus ille locus, sed ad altras textitur horas  
 proditio, coleraeque focos in pectore servant.  
 280 Stant timidi, quacchiosque tenet praesentia Baldi.

Aeolus interea, ventorum duca, tyrannus,  
 scoeptra pians, testam montagnae scandit aguzzam.  
 Hinc voltans oculos spatiosa per aequora tundos,  
 285 non vidit alcunam circum confinia navem,  
 nam quae terribilis caricatur pondere Baldi  
 tam lontana fuit, quod ochyalibus Aeolus ipsis  
 (multum vecchius erat) non comprehendivit ab undis.  
 Ipse procul dubio, si tantum nare baronem  
 scisset, adiratos tenuisset carcere ventos.  
 290 Concava montagna est, quae culmine toccat Olympum,  
 fundamenta tenens maris inficcata sub undis.  
 Grossibus asprezat pendicibus, atque petraxis,  
 nullae ubi frondescunt sylvae, nullaeque virescunt  
 herbae, non ulla greges prataria saginat.  
 295 Verticis ad cimam chiavatur porta cadenis,  
 quae ferro tota est, Vulcani facta boteghis:  
 haec serat obscurum vastis sub rupibus antrum,  
 in quo chiavantur tanquam in carcere venti,  
 hic ve cadenati vario boffamine cridant,  
 300 ut cridant pingues inter porcilia porci,  
 quando brodae nimium tardae portantur ad albi.  
 Sunt ibi, dico, Noti, sunt Austri, suntque Syrocchi,  
 iugiter attendunt qua porta recluditur illis,

mille annos una hora paret saltare deforam,  
 305 atque procelloso pelagum vexare travaio.  
 Qualis cazzator braccos, agilesque levreros,  
 in praesone tenet, nec dat mangiare coëllum,  
 quo bene plus valeant morsu boccare famato,  
 atque dretum capris levius spazzare caminum.  
 310 Nocte, die bau bau importunis versibus urlant  
 nec lassant homines unquam dormire vesinos,  
 nam poca, nam nulla est non tam discretio bracchis,  
 quam quibus est curae ter centos pascere bracchos.  
 Talis in obscuro ventos rex Aeolus antro  
 315 chiavat, ut optantes groppis exire solutis  
 huc illuc rabidi crudelius aequora versent.  
 O miseram navem, miserum magis imo paronem,  
 quem sprovista rapit ventorum squadra ruentum,  
 quem cum compagnis ferus ille Sirocchus acoiat!  
 320 O quantum praestat sit praticus arte vogandi,  
 qui pugnat rabidam sopiantum contra brigatam!  
 Aeolus ergo, volens solazzum tradere ventis,  
 ecce cadenazzos tirat extra foramina grossos,  
 ferratasque aperit portas, intratque dedentrum,  
 325 qua propter venti rident, festamque comenzant,  
 vixque tenent illos boghae saltare volentes.  
 Increpat illorum smaniam, cridansque menazzat  
 Aeolus, et schenas crebro bastone richioccat,  
 quippe furunt, ruptisque optant borrire cadenis,  
 330 atque mare, et terras, coelumque butare stravoltum.  
 Est ibi Syrocchus vento crudelior omni,  
 est ibi Garbinus, Gregus, Levantus et Oster,  
 estque Tramontanae bastardus Borra, Libecchius,  
 Libecchius bavam qui nigro fundit ab ore,  
 335 fodratosque oculos portat de carne salata.  
 Non maium sofiat, ni centum mille diablos  
 sorbeat in ventrem, mox astra fretumque roverset.  
 Sed quum Garbinus pelagum fantasticus urtat,  
 si sibi contrastum non postea sentit habere,  
 340 semper maturo spatiatur in aequore passu.  
 Tramontana colit gelidos ventessa triones,  
 quae Boream genuit, coeli impregnata biolco,  
 qui supra carrum Cinosuram menat atornum.  
 Tramontana gelans vult nos portare pelizzas,  
 345 unde bisognosa est castronis lana tosari.  
 Borra todeschorum spirat furibundus ab Alpis.  
 Heu miseram barcam quae tunc in gurgite nodat,  
 quando repugnatur, quando hic stizzatur ab altris:  
 omnia fracassat, rumpit, spezzatque, rapitque.  
 350 Oster habet secum mala quanta trovantur in orbe,  
 atque cagatores, latrinas, atque cloacas  
 pestifer intenerat, populosque nocivus amorbat.  
 Cancrescunt homines, Francae baronia creatur,  
 quo plures mea Roma parit quam Francia Gallos.

355 Siroccus pater est furiae, stizzaeque padregnus,  
 qui sofians tremolare facit solaria mundi.  
 Est usanza sibi boffare culamine tantum,  
 terribilesque tirat per nubila coeca corezas,  
 quae nos pensamus magna esse tonitrua coeli.  
 360 Credite daverum non esse tonitrua coeli  
 ast appuntando pettos Siroccus amollat.  
 Gregus amans guerram semper combattere cercat,  
 et pacem alterius multo sturbare travaio.  
 Concipit ignivoma quosdam sub nube granellos,  
 365 tempestae qui nomen habent, grandoque vocantur.  
 Ista haec materies non freddi tempore cascat,  
 sed quando terram nimis ardens brusat Apollo,  
 humida cum calda speties unita ligatur,  
 donec concipitur quaedam solidatio giazzae,  
 370 sulphure quae redolet nasis et pulvere schioppi.  
 Gregus eam, veluti stranus spetiarius, in uno  
 vase frequentatis vicibus sotosora revoltat,  
 atque procellosae pluviae coriandola format.  
 Inde per intornum talis coelum confectio cascat,  
 375 poltronosque facit coelum maledire vilanos.  
 Quidquid aquistatur per tempora longa biavae,  
 pessima tempestas una desertat in hora;  
 vignas disramat, lacerat, smiccatque racemos,  
 sgranat aristarum tecas, segetumque guainas.  
 380 Audis villanos, tali pro strage, ribaldos  
 blasphemare, manuque ficas ostendere coelo.  
 Eurus ab aurora lento se flamine portat,  
 placat et ardentis, dum transit Apollo, fasellas:  
 hunc navaroles pretiant, chiamantque galantum,  
 385 atque bonum socium, qui non flat more Libecchi,  
 moreque Garbini, quibus est usanza gabandi,  
 ac traditoresco nautas oselare sereno.  
 Non ita Greghettus, sed it aequa liberus aura,  
 seu feriat poppas, seu proras guidet ad orzam;  
 390 at si forte aliis impellitur impete ventis,  
 unde cagnezatus pelagum sotosora burattat,  
 nempe suae colerae dat nautis semper avisum,  
 qui stent prudentes (ut fertur) ac in cervello.  
 Est etiam Zephirus, quo non castronior alter,  
 395 qui nescit pelago modicum torcere peluzzum.  
 Hunc ve Maëstralem pratighissima Zennova chiamat,  
 qui fractos reparat marinaros, cuncta serenat,  
 scampatumque procul solem pro strage Sirocchi  
 praticat ut redeat, trepidusque retornet acasam.  
 400 Ergo scadenatis rex omnibus Aeolus uno  
 se cantone tirat, ne forte volaret et ipse,  
 namque suum ferrent per nubila forte magistrum.  
 Nox medio in giorno nigras diffuderat umbras,  
 vela viluppatas faciunt incerta foiadas.  
 405 Viderat ascortus signalia multa paronus,

pro quibus agnoscit prigolosum nascere tempus.  
 «Me miserum», clamat, «nuper brovabat Apollo,  
 nunc ve sub obscuro moriens nimbone vacillat.  
 Cernite delphinos quam curvo in tergo saltant,  
 410 atque cimigattas faciunt, tomosque frequentant.  
 Cernite stridentes gavinellos ire per undas,  
 montavitque altum gyrans aieronus Olympum».

Sic ait, et tamen austros contrastare parecchiat.  
 Quid facit? abbassat paulatim vela cirellis,  
 415 et nudans brazzos se plantat retro timoni.  
 Plurima chiozottis famulis commandat, et uni  
 cuique dat impresas varias, certasque facendas:  
 qui sgroppant cordas, qui tirant, quique ralentant,  
 et centum raucas sentis cantare cirellas,  
 420 et centum voces hominum faciuntque iubentque.  
 Nobilis in quodam stabat cantone Lonardus,  
 cum Baldo ludens ad scaccum, quando travaius  
 maximum<sup>29</sup> incoepit, non tantum murmure coeli,  
 sed villanorum tradimenta scoperta fuere.

Cingar enim quadam solettus parte iacebat,  
 425 qui, dormentatus dum ronfat more bovino,  
 non attendit eas iam vento instante ruinas:  
 cui non bombardae potuissent frangere somnum.  
 Villani, quorum pegoras modo Cingar in undas  
 430 miserat, assaltant illum, dum somnia versat,  
 ac per traversum zaffatum praestiter altum  
 in mare praecipitant, et sic iniuria tandem  
 vindicata fuit nec non satiata voluntas.

Ille, quasi annegans, nodandi perdidit artem,  
 435 sed tamen huic praesens pepulit vexatio somnum,  
 ne repletus aquis iam calzas turet in undis,  
 nam sibi sorte bona pur avantum traxerat arma,  
 unde manus, brazzosque menans, gambasque speditas,  
 tam bene nodat aquis ut rana et lontra videtur.

440 Senserat interea Baldus, quod Cingar in undis  
 postulat altorium, buttat tavoleria longe,  
 atque videre ruit casum, sociatque Lonardus.  
 Pro dolor! ut retrovat, quod charus Cingar anegat,  
 cuius ob officium scamparat vincula mortis,  
 445 et quod villani iaculantes ligna, travellos,  
 nolunt quod manibus se se ille misellus atacchet,  
 quali sit captus non est pensare diablo.

Protinus e fodro spadam furiatus arancat,  
 ad primamque provam tres mandat in aequora testas,  
 450 qua botta subito spallas gens porcida voltat,  
 nec tentare volunt baldensis vulnera ferri.  
 Baldus at insequitur miseros hinc inde fugatos,  
 qui potius dant se pelago quam cernere Baldum,  
 quos repetare videns rubefacta per aequora Cingar  
 455 non cessat nodando illos seguitare per undas,

<sup>29</sup> Nell'edizione Laterza "maximus" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].



quos zaffans manibus totos per colla negabat.  
 Miserat et multos Leonardus in aequora mortos,  
 et porgens hastam de fluctu Cingara traxit.  
 Nec bene sustulerat madidum pagnosque sugantem,  
 460 ecce repentinus ventorum stulus arivat.  
 Borra prior, contraque furit rapidissimus Oster.  
 En Libecchius adest, sternit casamenta, caminos,  
 spolverizando volat stipulasque ad sydera balzat.  
 Sed rebruscatur valido sofiamine Gregghi,  
 465 terгоре qui curvo montagnas sburlat aquarum.  
 Sirroccus strepitat, stringasque culamine mollat,  
 pro quibus astra tonant, tremit orbis, nutat Olympus.  
 Pestifer Ostrus aquas implet, coelumque tenebris,  
 470 turbatumque fretum montagnas suscitatur illas,  
 quae bagnare solent supremi sidera coeli,  
 castronesque maris vadunt pascendo per undas.  
 Iam cridor aetherias hominum sbattebat abyssos,  
 sentiturque ingens cordarum stridor et omnis  
 475 pontus habet pavidos vultus mortisque colores.  
 Nubila tetra volant, nigris agitata diablis,  
 fulgure flammigero tantum lampeggiat Olympus,  
 post quem fulgorem pettos Siroccus alentat,  
 inde procellosas agitat spruzzatque balottas.  
 Tramontana suos crines freddosque capillos  
 480 explicat, et tanquam lunatica fertur in undas.  
 Nocchieri frustra deponere vela fadigant,  
 maxima ventorum violentia quippe repugnat,  
 nunc ferus Oster habet palmam, nunc Borra superchiat,  
 485 irrugit pelagus et fluctibus astra lavacchiat.  
 Horribilem mortem nautis fortuna menazzat,  
 qui sine speranza voces ad nubila mandant,  
 atque simul feriunt duris sibi pectora pugnis.  
 At nullam tunc Baldus habet de morte pauram,  
 490 currit ad hortandos nunc questum nunc ve quelaltrum,  
 dat comito altorium, dat nautis, datque parono,  
 sollicitat cunctos, volgit, drizzatque timonem,  
 nil sibi sparagnat valido, iubet hic, facit illic.  
 Confortatrici solatur voce codardos.  
 495 Ut vult nocchierus, mollatque tiratque ritortas;  
 si mollare nequit, spezzat, manibusque fracassat.  
 Multa superchiando tempesta ruinat abassum,  
 nil tamen in testa, seu brettam sive capellum,  
 Baldus habet, dicitque illam montare nientum,  
 dummodo scampentur cuncti, vult ipse negari.  
 500 Iam Boreas victor sotosora butaverat altros,  
 mugit et imbrattat solus caligine mundum,  
 impetus aequoreos strabalzat in aethera montes,  
 infernique casas fundo scovertat ab imo,  
 505 desperata gemit navis, iam stanca nemighae  
 se tempestati rendit veniamque domandat.  
 «Ponite», clamabat navarolus, «ponite velam,

est bagnata nimis, pesat nimis, arbor alorzam  
 ibit et ad medium spezzabitur ille traversum».

510 Illico festinant omnes parere magistro,  
 ast intricatas nequeunt dissolvere cordas,  
 imo cadens nimio pro vento quisque tramazzat.  
 Praestus alebardam prudens ibi Baldus achiappat,  
 cordazzasque novem fendento mozzat in uno  
 velaque scarpatis cighignolis prona ruinant.

515 Solus ibi Cingar cantone tremabat in uno,  
 atque morire timens cagarellam sentit abassum.  
 Limarum non hic surdarum copia, non hic  
 scarraboldelli prosunt, ladraeque tenaiae,  
 non hic ars simiae, non hic astutia vulpis:

520 undique mors urget, mors undique cruda menazzat.  
 Infinita facit cunctis vota ille beatis.  
 Iurat, quod cancar veniat sibi, velle per omnem  
 pergere descaltus mundum, saccove dobatu,

525 vult in Agrignano sanctum retrovare Danesum,  
 qui nunc vivit adhuc vastae sub fornice rupis,  
 fertque oculi cilios distesos usque genocchios.  
 Ad zocolos ibit, quos olim Ascensa ferebat,  
 quos in Taprobana gens Portugalla catavit.

530 Hisque decem faciet per fratres dicere messas,  
 his quoque candelam tam grandem, tamque pesentam  
 vult offerre simul, quam grandis, quamque pesentus  
 est arbor navis, prigolo si scampet ab isto.

Se stessum accusat multas robasse botegas,  
 sgardinasse casas et sgallinasse polaros;

535 at si de tanto travaio vadat adessum  
 liber speditus, vult esse Macharius alter,  
 alter heremita Paulus, spondetque Sepulchri  
 post visitamentum vitam menare tapinam.

540 Talia dum Cingar trepido sub pectore pensat,  
 en ruptae sublimis aquae montagna ruinat,  
 quae superans altam gabiam strepitosa trapassat,  
 nec pocas secum portavit in aequora gentes.

Baldus firma stetit veluti vecchissima querza,  
 at se spazzatum Cingar tunc credidit esse,

545 seque ad venturam travo brancaverat uno.  
 Saevit acerba magis rapidas fortuna per undas,  
 iam iam nescitur quem tendat barca viaggium,  
 ad quas ducatur spiaggias, ad quosve terenos:

550 nunc sbalzata pedes lunae cum pectore toccat,  
 nunc diavorum tangit fundamine cornas.  
 Perdiderat scrimam tremebundus guida timoni,  
 unde sbigotitus cridat: «Brigata, negamur,  
 ibimus ad coenam cum mortis ante trehoras;

555 vergotina tamen speranzae anchora videtur,  
 si tot somarum scarichetur barca fagottis.  
 Eya age, quid statis? vitam proponite robbis!  
 Quidquid valde pesat donetur piscibus, horsu

Orlandi brancate animos, gittate valisas». Tunc omnes parent monitis, dubiaeque saluti  
560 prospiciunt savii, quae plus onerosa trabuccant:  
plena velutorum forciria, plena rasorum,  
scarlattos, granas, spalleria fina, tapetos,  
omnia praecipitant pelago: quae tempore mortis  
565 tanti stimantur, quanti nix tempore freddo.  
Stant mercadantes taciti, statuaeque videntur.  
«Heu, cui divitias», aiunt, «cumulavimus istas!  
Heu quibus in fraschis nostrum frustavimus aevum!»  
Talia lugentes, misera formidine pregni,  
570 coguntur pelago pretiosas tradere ballas,  
nam plus vita placet quam centum mille tesori.  
Nocchierus replicat voces: «Annuntio vobis;  
quae pesenta magis sunt vobis, quisque refudet,  
quisque det ingordo quae sunt onerosa profundo».  
575 His verbis quidam vir praesens porxit orecchias,  
qui nullam secum valisam pauper habebat,  
iuxta quem stabat coniux sua propria, qua non  
turpior altra fuit nec plus diavolata marito.  
Hanc rapit imbrazzum subitus, iactuque gaiardo  
580 slanzat eam longe, cridans: «I, merda diabli,  
i, quia non habeo maiori pondere somam».  
Illa per aequoreas hinc inde butata cavallas  
volvitur in testam, rapiturque negata sub undas.  
Sic vadant quantae sunt bruttae, suntque bizarrae.  
585 Heu quid nam dixi? sentit Mafelina, nec ultra  
vult mecum ragionare, tamen placabimus illam.

## LIBER TERTIUS DECIMUS

Stabat Neptunus scragna reposatus in alta,  
qui sua sub pelagi fundamine regna governat,  
inque maris centro locat urbes, castra, palazzos.  
Chors ibi continuo populis bandita tenetur,  
5 pars it, pars tornat semper casamenta per illa,  
in quibus albergant nymphae, divique bagnati,  
fluminaque atque lacus veniunt ad iura tyranni.  
Stabat honorevolos, inquam, deus intra barones,  
dispensans varias conseio adstante facendas,  
10 quando super piscem Triton infretta cavalcans,  
Triton Oceani bastardus et Anguillinae,  
improvisus adest, trottatque sperone battuto.  
Quisque facit largum, nescitur causa viaggi,  
unde quis affrettat verunam scire novellam.  
15 Protinus a curvo delphini tergore saltat,  
inde, cavans brettam duro de cortice conchae,  
ante pedes regis Neptuni crura pigavit:  
«Quo nam», proclamans inquit, «rex magne profundi,  
quo novus hic fastus, quo tanta superbia nascit,  
20 magna ne sub vili praesumpio pectore bravat?  
Ergo Iovis cum sis fratellus, et aequoris alti  
rector, et imperium super omnia flumina portes,  
quod tua guastentur patieris regna per unum  
furfantum, sguatarum, boiam, plenumque pedocchis,  
25 indignumque tibi, dicam? leccare dedretum?  
Aeolus is ipse est proprius, de quo tibi parlo,  
qui quia Iunonis fantescam Deiopaeam  
(ex illis siquidem, quibus est data cura lavandi  
cantara, pignattas, porcisque recare brodaiam)  
30 stentavit sposare diu, manigolditer altam  
fert cristam, et se se gravibus talvolta facendis  
ingerit hic ipsis, quas nec tu fare calares.  
Aeolus est, dico, qui nescio qualia saxa,  
saxa polita herbis strinataque solis ab igne,  
35 possedisse godit, fumumque annasat arosti,  
castigatque suos ventos de more pedanti,  
moreque cozzoni magris dat fraina cavallis.  
Hic fuit arditus, asinus temerarius, absque,  
absque tuo imperio, rex o grandissime ponti,  
40 grottas montagnae vastas aperire busatae,  
atque, scadenatis pedibus manibusque Libecchi,  
ventorumque simul cunctorum carcere fracto,  
tot slanzavit aquas, totque undas, totque procellas,  
quod superi metuere diu, metuuntque negari,  
45 mancavitque pocum quin strabuccaret ab arce  
Iuppiter aetherea, credens anchora gigantes  
velle, superpositis montagnis montibus altis,  
tollere per forzam summi regnamina coeli.

50 En quoque nunc nostras audent intrare masones,  
 atque ruinarunt, tutaviaque nostra ruinant  
 attria, giardinios, stallas, casamenta, palazzos;  
 et nisi provideas, o rex, te certus aviso:  
 quod tu, nosque tuis nunc nunc afogabimur undis».

55 Talia dum scoltat Neptunus, totus abrasat,  
 terque tridentino sbattivit littora rasco,  
 trombettam subito, trombettam voce comandat  
 chiamari ad se se, quem praestiter atque debottum  
 drizzat ad aeolios scoios, rupesque pelatas.

60 Hic trovet hunc regem talqualem, cui data cura est  
 a Iove striggiandi ventos, stallasque sguardi:  
 huic de parte sua convitia talia dicat,  
 qualia conveniunt poltronibus atque dapochis,  
 qualia fameio quadrant, scalzoque regazzo.

65 Non trombetta sibi cosam bis dicere fecit:  
 it via, festinus veluti staffetta galoppat,  
 fert humero trombam, buso de dente balenae,  
 perque maris fundum campagna trottat in ampla,  
 mox susum drizzans cursum, qua summa travaiant

70 aequora, bagnanturque pedes aspergine lunae,  
 ipse quoque undarum danza danzare comenzat,  
 ut facit ocha nodans, seu mergus, sive nedrottus.  
 Undique fluctisonis hinc inde butatur ab undis,  
 atque sonans trombam chiamat procul Aeola regem.

75 Aeolus ascoltat, subito descendit ab alpa,  
 cuius ab excelso mirabat vertice ludum,  
 undarumque giocum, ventosque insemma tacatos:  
 laudabat forzam nunc Borrae, nunc ve Sirocchi,  
 nunc Tramontanae possam, rabiemque Libecchi.

80 En tandem trombetta venit, coleraque brasatus  
 ambassariam facit, ira et fulmine plenam.  
 Aeolus, ut minimus divûm stronzusque deorum,  
 formidat regem, cui flumina et aequora parent.  
 «Nil dubita», dixit: «facio quae Iuno comandat.

85 Nunc nunc in montis chiavabo carcere ventos.  
 I celer, atque sona bis terque per aequora cornu.  
 Altera fratantum per me provisio fiet».

90 Dixerat, et rupis testam repetivit aguzzam,  
 ingrediensque busam, ventum disgardinat illum,  
 quem Zephyrum dicunt multi, multique Maëstrum,  
 qui rabidos valeat ponto distollere fratres,  
 ad primamque maris fluctus tornare bonazzam.

95 Ergo Maëstralis vultu se scoprit alegro,  
 ghirlandamque ferens vario de flore cositam,  
 tranquillat proprios blando sermone fradellos;  
 hinc magna illorum cito controversia cessat,  
 atque tumor pelagi se se nihilare comenzat.

Incipit et sonitum trombae trombetta sonorae,  
 quo monitu scapolant venti nettantque paësum.  
 Fugerat ergo ingens rabies maris, atque bagordus,

100 ecce procul scoium Baldus discoprit aguzzum,  
qui fert sicut Atlas in collo pondera coeli.  
Huc nochierus agit navem, si dicere navem  
iam liceat, quae rocca paret, vel bastio muri,  
cui dederit dudum in costis bataria canonum.  
105 Hic non herba viret; non spuntat rupibus arbor,  
nemo pascit oves, nemo dat gramina bobus,  
tantum nuda patent grossissima saxa ruinis:  
sub quibus albergant falco, sparaverus, et uncis  
cum griffis aquilae, smerli, gavinellaque proles.  
110 Huc tamen acclinat spennatam nauta galaeam,  
solis ut ad radios possint sugare camisas,  
et pegola et stuppa legni renovare galones.  
Cingar se prora saltu despiciat ab alta,  
tangere gaudet humum, gestisque solazzat alegris,  
115 votaue post humeros peradessum facta butantur.  
Baldus eum sequitur, sequitur Leonardus et ille,  
ille galantus homo, qui nuper in aequora bruttam  
iecerat uxorem dicens: non esse fagottum  
fardellumque homini plus laidum, plusque pesentum,  
120 quam sibi moieram lateri mirare tacatam,  
quae sit oca ingenio, quae vultu spazzacaminus.  
Is erat e Berghem patria, descensus ab illa  
stirpe Maronorum, quam menzonare pudemus,  
vergognantque illam fomnae nomare fameiam.  
125 Huic nomen Boccalus erat, quo doctior alter  
arte bufonandi numquam fuit intra Gonellas.  
Succedunt alii, saltantes extra caraccam:  
quisque locum cercat, quo soli corpora curent.  
Cingar ubique suam rugando servat usanzam,  
130 donec ad obscuram pervenit denique grottam,  
quam intrare timet, sed apertam porgit orecchiam:  
si quemquam strepitum valeat sentire la dentrum.  
Quale per artificum botegas murmur habetur,  
quum pars martellat, pars limat, parsque nigrantes  
135 mantice carbones reddit plus gambare tostos,  
seu voias Bressae, seu voias dire Milano,  
tale per inventam sentit resonare cavernam.  
Nil tamen aspectat, nullo huc intrante lusoro;  
acennat socios, currunt, placet ire dedrentum.  
140 Itur, coeca domus fuligine tota nigrescit,  
cernere quam possunt, stizzum portante Bocalo.  
Quo magis introeunt magis illa sonatio tich toch  
fit martellorum, nec non sofiatio buf bof.  
Post centum passus quadram catavere piazzam,  
145 cui quaevis trenta est quadratio longa cavezzos.  
Porticus intornum, octo sustentata colonnis,  
qualibet in banda, format mirabile claustrum,  
quod rotat incercum, velut omnis sphaera polorum,  
seu sicut Modenae, seu sicut magna Bolognae  
150 filatoia gravi circum gyramine vadunt,

per circumque strepunt de seta mille canones.  
 Quaeque colonna duplex de bronzi facta metallo est,  
 archi de argento facti, voltaeque musaico,  
 in quibus haeroum fortissima gesta leguntur.  
 155 Pinxerat hic pictor pictorum, magnus Apelles,  
 quidquid fada sibi comisit pingere Manto,  
 Manto, Tyresiae proles, uxorque Foletti.  
 Cernitur hic illic semper memorabile bellum,  
 quando Barigazzum Pompeius ab arce Cipadae  
 160 compulit, et, missis raptim squadronibus, ipsum  
 stravit Alexandrum Magnum, Xersisque canaiam  
 sub duce Grandonio mazzavit ad oppida Nini.  
 Armiger Orlandus furit hic, dum fortis avanzat  
 Hanibalem, nec non capelettum buttat Achillem  
 165 cum caput avantum magni de arzone Bufalchi.  
 Parte alia Caesar, secum veniente Rinaldo,  
 Alpibus in vastis Ferrariae, iuxta Folignum,  
 diripit armatam de fustis, deque galaeis,  
 quam Darius princeps mundi, mediique Milani,  
 170 miserat in punto propter ruinare Cipadam.  
 Haec ea, cum multis aliis, depinxerat illic  
 pictorum columnen, lux, lunaque, solque penelli.  
 In medio claustri, super octo alzata pilastros,  
 arca sedet, quam tunda coprit testudo piombi.  
 175 Illa decem brazzos est longa, sed alta triginta,  
 pyramidisque instar surgens sibi culmen aguzzat.  
 Tota lavoratur nitido sculptoribus auro,  
 per quam distinctae lissato in marmore zoiae  
 stralucet, tanquam per coeli marmora stellae.  
 180 Quisque pilastronus crystallo conditur albo,  
 cuius in interno sberlucet ventre rubinus,  
 ceu quum fare solet lanterna moccus in una.  
 Porphida non desunt, alabastraque lucida muris,  
 nec calcidonium, nec vulsa coralia ponto.  
 185 Hic ascoltantur gyramina plura rotarum,  
 quas velut orlogii vaga contrapesia guidant.  
 Ista pro causa currit fabricatio circum  
 ad formam naspi, cum foemina fila volutat,  
 arca manet solum rutilis imposta pilastris,  
 190 atque inter septem ceu tellus pendula coelos  
 eminent, et semper moles it spherica circum.  
 Constiterant ergo stupefacta mente barones,  
 cuncta palesa vident, claro splendente lusoro,  
 quem pretiosarum fundit lumera petrarum.  
 195 Hi quoque ridentes a circum circa menantur,  
 namque per intornum fabricatio tota galoppat,  
 sed quando ad centrum veniunt bigolumque posadae,  
 arca ubi firmatur, stabilique in sede repossat,  
 stant firmi, cerchiosque vident rotolare theatri.  
 200 Tum sibi praeterea maior maravilia nascit,  
 quod cernuntur ibi circum pirlare solari,

ireque datorum velut omnis machina mundi,  
quam dentata menat moles diversa rotarum.  
Non huc comparet neque vir, neque parvula musca;  
205 tantum sentitur, generat quem fabrica, rumor.  
Ad martellorum sonitum vult pergere Baldus,  
unde videns scalam, quae scandit more limachae,  
hanc montat gradibus, tamen it velut ante datorum,  
210 ac sua fit duplex rotolatio, namque movetur  
omne opus incircum, scalam quoque tirat apressum,  
ipsaque per se se circumfert scala scalinos.  
Post multos gradulos tandem reperere masonem,  
quae crebris stantem gyris intorniat arcam.  
215 Septem sunt sperae varia de sorte metalli,  
quarum derdana est cunctis angustior altris,  
quarum suprema est cunctis spatiosior altris.  
Extrema argentum est; fissatum sulphur et album  
mercurio mixtum, facit hoc buliente bodega.  
220 Hoc valet in finum argentum convertere stagnum;  
hic plenas athalac et aceto mille burinas  
effumare vident, quo fumo argentea blancam  
materies perdit spetiem, coelique colorem  
vestit, ut ad vistas hominum sit gratior illa.  
225 Circuit haec igitur de argento machina puro,  
in qua sculpita est facies cornuta Dianae.  
Post haec ascendunt alios cinquanta scalinos,  
atque ibi Mercurii fabricam invenere gelatam:  
alphatar instabilis flueret, faceretque nientum,  
230 ni simul admixtum dragantum salque liei  
esset et ad furnum cuncta haec stillaret aludel.  
Voltatur finum servus fugitivus in aurum,  
si bene iuncta suos cohibet medicina vapores.  
Non sine Mercurio valeas mutare metalla,  
unde canunt vates, quod nuncius ille deorum est,  
235 quo sine nulla quidem vel pax vel guerra movetur.  
Ascendunt iterum Veneris solaria rubrae:  
rammus ibi fulvum tandem voltatur in aurum,  
ast opus est centos carbonum spendere saccos;  
argenti et auri naturam rammus acquistat,  
240 at numquam horumdem, Gebber testante, colorem,  
unde minor spesa est, at rerum maior aquisus,  
ut rammus maneat rammus, formetque pignattas,  
sive bagatinos praestet quantumque legeros,  
245 quam cercare aurum tot afannis, totque malhoris,  
nec reperire unquam nisi post ter mille pacias.  
De Venere ascendunt ad cerchium Solis et auri.  
Aureus est cerchius, Phoeboque simillimus ipso.  
Author earundem rerum, post mille fadigas  
250 incassum spesas, post persum tempus et annos,  
hanc fecit veram finaliter improbus artem.  
Verbitrium lapidem retrovavit philosophorum.  
Multicolor lapis est, elementis quatribus extat:



igneus, aëreus, terrenus, aquaticus, unde  
 siccus in occulto, caldusque; sed in manifesto  
 255 humidus et gelidus, natura ve querna fit una.  
 Spiritus hic lapis est, qui transmutatur in unum  
 nobile, adustivum, pariterque volatile corpus.  
 Non fugit a flammis, liquidi fluit instar olivi,  
 multiplicat, solidat, praeservat tempore longo,  
 260 atque potest mortos primaiae rendere vitae.  
 Hoc tribus in verbis consistit munus, ab alto  
 quod Iove donatur sapientibus atque beatis.  
 Ingravidat semet, de semet concipit, inde  
 parturit et sibimet vivit, sibimetque necatur.  
 265 Suscitatur hinc semet, nam sic Deus ordinat illum.  
 Est tinctura rubens lapis iste, biancaque, vivax,  
 concipiens aurum si fumo iungitur albo.  
 Numquid elithropia est? adamas? calamita? lypercol?  
 Absit, nam fluitat, seu sit cum corpore, seu non.  
 270 Est vi (num dicam tandem manifestius?) est A,  
 qua vita fruimur, qua verum acquiritur aurum.  
 Ad Martis veniunt, post solis clymata, ballam:  
 ferrea quae tota est, nitidoque azzale finatur.  
 Hac sine materia nostras nihil esse fadigas  
 275 iudico, qua propter ferrum est magis utile, quod sit  
 ferrum, quam quod sit seu stagnum sive latonum.  
 Sunt ferrum vanghae, sunt ferrum rastra, badili,  
 sunt ferrum falces, zappae, centumque ricetae,  
 cum quibus et vini bonitas et panis habetur.  
 280 Commodius nihil est ferro, nihil aptius, inquam.  
 Non opus artificum quorumlibet esse catatur,  
 quod fieri duro sine ferro denique possit.  
 Ecce marangones operant lignamina ferro,  
 ferro taiantur calzae, variaequae gonellae,  
 285 pistat mortaro speciarius omnia ferro,  
 cum gucchis ferri brettas brettarus agucchiat,  
 ferro zavattas gens scarpazina repezzat,  
 calcinat et ferro muros murator et albat,  
 non radit barbam barberius absque rasoro,  
 290 non herbolattus dentes cavat absque tenaia,  
 nec porcos castrat sine ferro conzalavezus.  
 His bene discussis, Iovis ascendere biancam  
 materiam stagni, quod corpora nigra dealbat,  
 sed peccat buliens, nam corpus deterit omne,  
 295 praeter Saturni et Solis: tum firmius haeret  
 et Soli et Lunae, nec ab illis nempe recedit.  
 Cuius peccatum (ne corpora scilicet ipsa  
 frangat) quisquis enim cognoscet tollere: felix,  
 o felix nimium, qui travos, saxa, quadrellos,  
 300 ac sua quaeque cito fulvum cangiabit in aurum.  
 Sed quia nescitur mortalibus ista recetta,  
 felix o felix qui scit stagnare padellas,  
 atque repezzandi cum stagno praestat in arte.

305 Post spheram stagni, Saturni ad fluxile plumbum  
 itur, et artifices illic reperere dosentos.  
 Illico pulchra, gravis, leggiadraque donna resurgit,  
 contraque barones vultu veniebat alegro.  
 Baldus eam, curvando genu, cortesus honorat,  
 310 mox veniam chiedit, nimium si forte protervi  
 tecta subintrassent, et sacra et sancta dearum.  
 Subrisit matrona illi, dehinc talia dixit:  
 «Sum ne ego tam grandem dignata videre guererum,  
 quem coeli, terrae, ponti venerantur et orci?  
 315 Urbs mea te genuit talem cortesa baronem,  
 qualem non generat totum natura per orbem.  
 Illa ego sum Manto, de cuius nomine nomen  
 Mantua suscepit, quam condidit Ocnus in undis,  
 tempore quo Troiam ruinavit panza cavalli.  
 320 Nec penitus vestros animos stupor occupet ullus,  
 si nunc usque meam potui traducere vitam,  
 nam datur aeterno me tempore vivere fadam,  
 donec ab aethereo guastetur iudice mundus.  
 Hactenus ingemuit sub acerbo nostra tyranno  
 325 Mantua, quo mores cortesos perdidit omnes.  
 At praeclara modo, regalis, et alma fameia  
 Gonziadum venit, atque aquilas spigat undique nigras.  
 Haec, quam vidistis, miro fabricata lavoro  
 stancia, Francisco Gonzagae tota dicatur.  
 330 Post centum guerrae palmas, post mille trophaeos,  
 post vitae laudes, post vecchi Nestoris annos,  
 illius huic magno donabimus ossa sepulchro.  
 His ego divitiis praesum, facioque magistros  
 aurifices, doceoque aurum formare, catatum  
 335 ex virtute trium verborum: nomina quorum  
 auribus admotis audite, quod illa docebo».

His dictis thebana parens, nutrixque Cipadae,  
 multa susurrando per eorum fixit orecchias,  
 quae toccare manu faciunt genitalia rerum:  
 340 herbarum forzas, stellarum facta, petrarum  
 effectus varios, et habendi denique plenam  
 semper ducatis borsam donavit avisum:  
 quod magis importat, magis altum recat honorem,  
 quam studiando libros et stellis perdere sennum.  
 345 Nauta sed interea non poca foramina barchae  
 conzarat, rursumque parat tentare diablos.  
 Baldus ab aurificum, sociis comitantibus, antro  
 se portat, caricatque suo cum corpore lignum.  
 Tunc dare vela iubet, zephyri velamina boffant,  
 350 mantoaeque magae spallis casamenta relinquunt.  
 Forte alios inter peregrinos atque romeros,  
 quos omnes pariter barca illa in ventre ferebat,  
 vir vivax oculis aderat vultuque galantus,  
 tam respettosus, tam sequestratus ab altris,  
 ut totum per iter non dixerit octo parolas,

355 quippe habitu proprio, genioque suopte, tacendo  
 vergognosus erat, stabatque in parte soletus.  
 Huic nomen Giubertus erat, qui voce, lyraque  
 Orpheus in sylvis, inter delphinas Arion,  
 saxorum ad sese, nemorumque tirabat orecchias.  
 360 Baldus eum pridem tacitis guardabat ochiadis.  
 Ille, viri tanti cernens sibi lumina flecti,  
 fronte rubescebat, bassosque tenebat ocellos.  
 Captus ob id, Baldus penitus moruisset alhoram,  
 ni prius agnosset qui sit, quo vadat, et unde  
 365 adveniat, mentemque suam, studiumque suorum.  
 Ergo, ubi cognovit cythara cantare peritum,  
 hunc rogat, ut tantam voiat recreare brigatam,  
 voceque dulciloqua longum nihilare caminum.  
 Ille statim censet tanto magis esse barono  
 370 parendum, quanto se noscit in arte magistrum.  
 Expedit e panno sedae mirabile plectrum,  
 sive lyram dicas potius, quae concinit arcu,  
 concentuque suo facit omnes stare balordos.  
 Iam rectas, longasque arcu menat ille tiratas,  
 375 taliaque altandem modulando carmina coepit:  
 «Infidum arridet saepe imprudentibus aequor,  
 mentiturque leves zephiros aquilone parato.  
 Hinc veniunt homines cupidi, quos plura videndi  
 cura subit, seu forte deas in gurgite nantes,  
 380 sive tridentiferi verrentes caerulea currus.  
 Verum ubi subducto ventum est qua littore circum  
 misceri aspiciunt coelum aequore, et aequora coelo,  
 en miseri avulso singultant viscere proni  
 hinc atque hinc nautae, nigraque urgente vomuntur  
 385 bile dapes, foedatque acidus Nereidas humor,  
 unde indignantes venti tam audacter amicas  
 commaculare suas genus hoc mortale, caducum  
 atque procax, ne sic evadat crimen inultum  
 concurrunt, sonituque ingenti obnixa profundo  
 390 tergora subiiciunt pelago, totumque revellunt.  
 Heu stulti, quos nulla monet iactura priorum!  
 Tunc ea tempestas, ea tunc asperrima rerum  
 debuerat facies animo spectarier ante,  
 quam nauta insultans fortunae solveret audax;  
 395 mox frustra insani vellent contingere portus».  
 Talia cantando Giubertus, talia plectrum  
 pulsando, sic sic hominum stupefecerat aures,  
 ut nisi Boccalus cito providisset ad illos  
 non homines certe navis carigata menasset,  
 400 sed tot pignattas, tot zoccos, totque colonnas.  
 Bergamascus erat, ut diximus ante, Bocalus.  
 Protinus accurrens, trat de cantone sacozzas  
 quasdam pezzatas, recusitas, plusque bisuntas  
 quam gremiale coghi nunquam savone lavantis.  
 405 Hinc sibi de medio strazzarum tasca cavatur,

quam cito praecingit, dextro gallone cadentem.  
Mox positus trespis, mensam sibi praeparat ante,  
ac si bancherus vellet numerare monetam.  
Praestiter hic brazzos tunica, manicisque camisae  
410 liberat ad cubitos, ut fitur quando parecchiat  
fluminis ad ripam fantesca lavare bugadam,  
atque bretarolis grossas ostendere gambas.  
Giubertus cytharam rursus velamine coprit,  
inde, sedens iuxta Baldum, ghignare comenzat,  
415 namque Bocalus habet iam tractos extra besazzam  
quosdam de latta, vel tres, vel quinque becheros,  
insemmamque leves balotellas nescio quantas,  
maiores pilulis illis, quas Mesue dixit:  
«Recipe pro capite, anna, tria scropola, fiat».  
420 His bagatellandi tantum gallantiter artem  
incipit, ut nunquam melius Zaramella giocavit  
ante ducam Borsum, solitus manegiare balottas.  
Mirum quam subitis manibus de suque de giuque  
stravoltat zaynos, ut tres cinquanta parerent.  
425 Nunc unum ponit super altrum, nunc ve roversos  
dividit anrattum, stantes culamine coelo,  
atque super fundos modo tres, modo quinque balottae  
apparent, ac una modo soletta videtur.  
His bene completis, positisque da banda moiolis,  
430 maius assaltat opus: facit huc portare caraffam,  
non malvasiae garbae, sed dulcis afattum,  
dicens non aliter fieri quod fare parecchiat.  
Hanc bibit, ad fundum veniens, trat in aequora zuccam.  
Mox aperit boccam, monstrat nihil esse dedentrum,  
435 inde serans dentes grignantes atque scopertos,  
soffiat et risum, dum soffiat, excitat illis,  
cernere qui monam bertuzzam nempe parebant,  
quae tenet in testa scufiam dentesque righignat.  
Sopiat et vulgum sberlato lumine sgognat.  
440 Verum quis credat? dum soffiat, ecce farina,  
ecce farina venit largo de gutture, quae iam  
imbrattando omnes cogit scampare brigatam.  
O puta, si strepitat plebs hic grossera cachinnis!  
Nil tamen a Baldo valuit plus ducere risum,  
445 quam quod in hoc ipso medemo tempore zucca,  
zucca gitata viam Boccalo nuper in undas,  
Cingaris ad collum subito sprovista pependit.  
Dumque illi stesso Boccalus buttat in ora  
bocconem panis, dunque ocysus inde comandat  
450 hunc spudare foras, o res mirabilis, ecce  
non ultra est panis, sed merda rodonda cavalli.  
Omnia corteso tolerat costumine Cingar,  
dum sic schrizzetur, ne schrizzum doia sequatur.  
Quid plura? ex oculis coram tot gente Lonardi  
455 absque nocimento guccias striccavit acutas,  
inque sinu Baldi mandat cercare Gibertum,

hinc trahit o quantas qualesque con ordine robbas:  
scilicet ampollam, specchium, calamare, sonaium,  
460 chiappam piatelli, strigiam, pezzumque bragheri,  
et quos ad missam mocolos zaghetus avanzat.  
Obstupet his Baldus, nec scit pensare qualhora  
iverit ad feram Lanzani, seu Racanatae,  
has comprare cosas, non soldos quinque valentes.  
Denique Giuberto nasum sopiare comandat.  
465 Non negat hoc cantor; bis, ter, quater ille stranudat,  
evolat ecce foras magno rumore tavanus,  
quem seguitat grillus, post grillum trenta pedocchi,  
quos mage compitos non dat sguarnazza pitocchi.  
Et iam finis erat, cum Phoebus giunsit acasam,  
470 chiamavitque suos alta cum voce fameios.  
Ptous adest, Horius, Pithius, Phos, Mitra, Myrinus,  
patronemque volant de carro tollere giusum,  
disfangat pars una rotas, nettatque lavacchio,  
altera pars disfrenat equos, stallaque reponit,  
475 ac ibi cum paia sudantia tergora fregat,  
mox beberat, solitasque orzi butat ante prevendas.

## LIBER QUARTUS DECIMUS

Memnon, ab Aurora iam missus matre, fugabat  
cum scutica Chiozzam, Capram, Braccumque baiantem,  
innumerasque alias stellas de tramite coeli,  
per quam nunc debet transire caretta parentis:  
5 noxque viam scapolat, visis splendoribus albae.  
Baldus, apollineos cernens uscire cavallos  
extra orizontem, carrumque tirare brasatum,  
taliam contemplat, mox sic cum Cingare parlat:  
«O Cingar, grandis me nunc marabilia brancat,  
10 nec scio qua guisa possunt, quae cernimus, esse.  
Nonne vides solem plus largum, plusque rotundum  
quando foras exit nascens, quandove tramontat,  
quam cum sustollit per coeli culmina carrum?  
Praeterea nunc fert tam rossum ille visazzum,  
15 quod mihi barillam cossi trincasse videtur».  
Cingar ait: «Magnas cosas mihi, Balde, rechiedis,  
quas nimis astrologi dudum schiarire fadigant,  
nam super humanos sensus ea facta provantur.  
Sed tamen insigni quidam de semine gregus,  
20 cuius (si memini) Piationi nomen habetur,  
astronomusque alius Tolomellus, Iona propheta,  
Solon, Aristotel, Melchisedech, Oga Magoga,  
taliam tractarunt per magnos sparsa librazzos».  
Quando Leonardus sic audit nomine grosso  
25 Cingara philosophos, Ogamque referre Magogam,  
corripitur tanto grigno, strepituque risaiae,  
ut prostratus humi iam crepare videtur.  
Baldus at, usanzam qui norat Cingarum ante  
millibus in cosis, tantum soghignat et inquit:  
30 «Cingar, es astrologus? numeras num sydera, Cingar?  
O si te nossem has ipsas studiasse facendas,  
me fortasse ista fecisses arte magistrum».  
Nil ridet Cingar, sed stat gravitudine tanta,  
quanta Pythagoras non staret supra cadregam.  
35 Mox ait: «O quoties olim te, Balde, gabavi,  
o, inquam, quoties oselatus, Balde, fuisti.  
Me de nocte quidem pensabas ire robatum,  
seu sbusare ussos seu rampegare fenestras,  
sed (cancar veniat mihi nunc, si dico bosiam)  
40 nocte ibam stellas ad contemplare fogatas.  
Montabam intenta super altas mente pioppas,  
ut possem melius coelum guardare propinquum.  
Cernebam lunam, macchiata fronte, biancam,  
distenebrare maris scoios, terraeque paesos.  
45 Cornibus aguzzis, nunc paret scorza melonis;  
cornibus impletis, nunc est pars meza taieri;  
cornibus aggiuntis, nunc fundamenta tinazzi.  
Haec in cervello non lassat stare legeros,

50 namque illam sentit cerebros picigare Valenza,  
 quae urbs in Spagna stultorum millia pascit.  
 Villani, quamvis sint de lignamine grosso,  
 hanc tamen observant quando est taiabilis arbor,  
 namque solent gigni sub cortice saepe caroles.  
 Hanc servant medici, quando medicina malato  
 55 danda sit; haec faceret quandoque cagare budellas.  
 Hac lucente, stryae godunt, saltantque stryones,  
 qui tunc se spoliant nudos ad cornua lunae,  
 moxque diabolicis unguent sibi membra cirottis,  
 inde super gramolas, trespos, et guindala, zoccos,  
 60 supraque cadregas tota illa nocte cavalcant.  
 Desperare facit nocturnos luna ladrones,  
 nam contrabandos reteggit, moxratque palesos.  
 Nunciat haec pluvias, vultum nigrefacta rotundum,  
 nunciat et nautis rubea cum fronte procellam.  
 65 Continet hoc bassum freddi regnamen olympi,  
 atque lusentatur phoebeis nocte cavallis;  
 hanc tamen interdum Pluto strassinat ad Orcum,  
 quae pomgranati fuit aggabbata granellis.  
 Te quoque, Mercuri, pochinas cerno fiatas,  
 70 qui fur es et latro et primus in arte robandi.  
 Namque times, ne quum per coeli rura caminas,  
 teque fretolosis adiungat Apollo caretis,  
 teque giusum burlans faciat spezzare colengum.  
 Tu tua supra casas lunae casamenta locasti:  
 75 sunt ubi sex centum pegorae, cridantque bebeum  
 mille caprae, totidemque boves, asinique, somari,  
 mille casalenghi porci, gobbi que camelli.  
 Tu scorris mundum, facis hinc, facis inde botinos,  
 quos trahis ad coeli furacia tecta secundi.  
 80 Alatum portat semper tua testa capellum,  
 alatos portat semper tua gamba stivallos,  
 fatidicam portat semper tua dextra bachettam,  
 quando ambassatas huc portas patris et illuc.  
 Tu mercantiam traficans, vadisque redisque,  
 85 tu ventura canis, tibi multum musica gradat,  
 tu guerram si vis compagna in gente maneggias,  
 tu pacem si vis sdegnata in gente ritornas.  
 Heu patrone meus, tibi me recomando ladrettum,  
 ne triplicem supra forcam me lazzus acoiet.  
 90 Sed iam de Veneris coelo nunc sermo fiatur.  
 Ipsam mirabar Phoebi seguitare pedatas,  
 quando idem Phoebus neptunia regna sotintrat.  
 O quantas voltas plantavit cornua zoppo  
 ghiottoncella viro, fusosque in vertice tortos!  
 95 Vulcanum siquidem Veneris patet esse maritum,  
 sed populi siquidem Venerem patet esse maritam.  
 Dum martellabat ferrum Vulcanus in antro,  
 Mars occulte suo vangabat semper in horto.  
 O quot Vulcani, quot Martes, quotve bramosae

100                   prevendae alterius mulae, vaccaeque trovantur!  
                       Ista Venus terzo casamentum fixit in orbe,  
                       per quem, nympharum multis comitata brigatis,  
                       it nitidas relegendo rosas, violasque recentes,  
                       mentam, garofilos, mazuranam, basilicoium.  
 105                   Ghirlandas texunt, frescadas, sarta, corollas,  
                       diversosque canunt strambottos atque sonettos,  
                       diversasque sonant arpas, manacorda, leuttos.  
                       Hic semper saltant, ballant, danzantque puellae,  
                       seque lavant nudas in fontibus atque laghettis.  
 110                   Venticuli molles myrthorum frondibus atque  
                       floribus insultant, frescas ornantibus herbas,  
                       et straccatarum nympharum pectora mulcent.  
                       Hic fagi, pini, cedri, pomrancia, nespoi,  
                       spernazant umbras, ubi nymphae corpora possant.  
 115                   Ad cazzam vadunt, arcos et stralia portant,  
                       discazzantque leves dainos, agilesque caprettos.  
                       Non mancant boschi de cedris, deque narancis,  
                       de myrthis, lauris, lentiscis, atque ginepris.  
                       Non ibi villani terram vangare fadigant,  
 120                   non ibi villanae stoppam filare videntur,  
                       non ibi plantantur ravanelli, porra, cipollae;  
                       non aium, capiti nocuum, tyriaqua vilani;  
                       non ibi sub spinis, urticis, atque ruidis  
                       stant serpae, rospi, bissae, turpesque ranocchi.  
 125                   Hic est grata quies, hic pax, hic plena voluptas,  
                       hic sunt gentiles animi, gentilia corda.  
                       Dumque Venus tanto gaudet bellina diporto,  
                       expectat donec vult Sol equitare per orbem,  
                       quem leggiadra suis cupiens anteire caretis,  
 130                   plus bellas mandat sibi retro venire puellas,  
                       quae impositis capiti ghirlandis, quaeve tenentes  
                       in manibus virides frascas, madidasque rosada,  
                       compagnant dominam, saltantes atque canentes.  
                       Illa praeit, recreatque polos, et plena rosarum  
 135                   vadit ad oceani regnum, quo spumea nata est;  
                       cuius turratur niveis carretta columbis,  
                       quumque propinquantem sentit succedere Phoebum,  
                       en scoprit rutilam tremulo de gurgite frontem,  
                       atque sui formam visi mortalibus offert.  
 140                   Iamque omnes alias discazzat ab aethere stellas,  
                       et modicis parvam generat splendoribus umbram.  
                       Sat Veneri dictum: Solis veniamus ad orbem,  
                       qui medios inter cerchios sua regna governat,  
                       atque suum quarta fabricavit sede palazzum.  
 145                   Chortem banditam portis ibi semper apertis  
                       Sol tenet, et cunctis intrandi nulla temenza est.  
                       Hic habitat vecchius barbatus, nomine Tempus.  
                       Tempus, quo nihil hac rerum sub mole terendum  
                       parcius, usque adeo rapidis se surripit horis.  
 150                   Qui semper varios horatim parturit actus,



qui nec penso manet unquam saldu in uno.  
 Nunc vult, nunc non vult bagatella, magisque legerus  
 quam busca aut folium, quod ventus in aëra menat.  
 Ille sibi quandam tenet in cantone botegam.  
 155 Pulveris orloios fabricat, plenosque rodellis.  
 Matronam coepit propria pro coniuge bellam  
 nomine Naturam, quae centum mille fiolos  
 impregnata parit, nec maium tendit ad altrum,  
 160 quam stimulare virum lecto, quam ventre pieno  
 disvulvare homines, castrones atque cavallos.  
 Praecipue tamen ipsa duos de Sole fiolos,  
 atque duas habuit, Tempus cornando, fiolas.  
 Hos nondimenum pensaverat ipse bonhommus  
 esse suam prolem, quorum sic nomina fecit:  
 165 Primavera, Aestas, Autumnus, denique Vernus.  
 Primavera fuit Veneris maridata putello,  
 qui gerit in spallis alas de more civettae.  
 Nudus it, et nullis tegitur vergogna mudandis.  
 Fert arcum semper caricum, plenamque guainam  
 170 stralibus innumeris, adeoque sotilibus, ut vix  
 fila sotila magis possint filare begatti.  
 Sunt tamen effectu variae, quas iste sagittas  
 slanzat osellazzus, varios quia spargit afannos,  
 cum quibus ad coccam plus centum millia cordas  
 175 dissipat ognannum, sed nil frustatur azalum.  
 Una sagittarum sors est, cui puncta piombi,  
 unde remucatur nescitque forare coëllum,  
 nec penetrare potest, nolente Cupidine, panzam.  
 Unde travaiato gentes sub sydere natae  
 180 vel sibi colla tirant, vel ferro viscera passant.  
 Nam quis homo non se vel desperatus apicchet,  
 vel de praecipiti sibi rumpat turre colengum,  
 si miser, infelix, tragicus, sprezzetur ab illa,  
 quam solam pensat, cupit, ardet, laudat, honorat?  
 185 Haec venit a dardis plumbi desgratia: quod, quam  
 meschinellus amas, ab eadem spretus odiris,  
 unde necessaris fato te tradere forchae.  
 Altra sagittarum species aurata refulget,  
 quae scoccano oculos intrat, filzatque magonem  
 190 trincerisque animi spezzat, murosque rasonis.  
 Hac feriente, cadunt ab honesto corda volero.  
 Hac feriente, cito mentis spezzantur habenae.  
 Hac feriente, iacent conseia salubria spallis.  
 Hac feriente, bonos compagnos quisque refudat.  
 195 Hac feriente, Paris patriae fuit, oyme, ruina.  
 Hac feriente, patri taiavit Scylla capillum.  
 Hac feriente, colo filavit claviger Hercul.  
 Hac feriente, Iovem cornutum Europa cavalcat,  
 Ioque de vacca ficta fit vacca daverum.  
 200 Hinc veniunt irae, sdegni, mala quaeque diabli.  
 Primavera tamen, cum sit muliebre polenta,

non cernit plus oltra sui quam culmina nasi,  
 unde cupidineo godit maridasse marito,  
 cui placitura suas rastellat pectine chiomas,  
 205 atque cerudellos crespat, ponitque belettum.  
 Ghirlandetta, rosis violisque cusita galantis,  
 bellificat trezzas usque ad calcagna volantes.  
 Canzanti vestit soccam, setaeque sotanam,  
 per quas innumeri flores recamantur et herbae.  
 210 Semper odorantes perfumos portat adossum:  
 muschium, zibettum, nanpham, centumque cigalas,  
 in quibus allicitur Veneris bastardus, et ancum  
 talibus in fraschis minus ille cinaedus amorbat.  
 215 Sed quoniam bella est, et cunctis bellior altris,  
 non curat stoppam tereti deducere fuso;  
 nec post deductam, naspo convolvere filum,  
 at sese viridis sub frondibus illa stravaccat,  
 vel magis ad spassum per florida rura vagatur,  
 quam seguitant dulces oselini semper, et omni  
 220 sorte melodiae faciunt cantando regattam.  
 Non luscina deest, frifolo quae gutture laudat  
 laeta lovertisii mores, formamque morosi,  
 et centum foggias gorghezzat voce metrorum.  
 Cardellinus adest, qui annidat in arbore buxi,  
 225 dulcis ab auditu, sed visu dulcior, et qui  
 sublatos natos retrovans, gabiaque seratos,  
 non umquam lassat, sed miro pascit amore.  
 Non ibi franguelli mancant, facilesque fanelli,  
 atque caputnigri, lodolaeque per aëra vaghae.  
 230 Hic, papagalle, etiam cifolos ad sydera mandas,  
 humanasque etiam praesumis dire parolas.  
 Iugiter hic gazae «Putà, porca, vaccato» cantant.  
 Primavera godit tam dulci accepta ricetto,  
 poltronemque, fame morientem, atque dapocum,  
 235 nomine Solazzum, nutrit, pascitque panada,  
 quam condire facit latesinis atque caponum  
 pellibus, et magrum sibi praeparat illa bufonem.  
 Altera Naturae proles, bona foemina certe,  
 Aestas dicta, godit multis sudare fadighis.  
 240 Nullam fert soccam, sed solam nuda camisam,  
 namque brusaretur nimio scaldore Leonis.  
 Ipsa laborando granaria frugibus implet,  
 qua sine mortales omnino pane carerent.  
 Zaltrones facit ista nimis sudare vilanos.  
 245 Haec tamen est illis sat grata fadiga marassis,  
 nam quamvis asinina dolet schenazza cuchinis,  
 atque caro veniat tibiando crevata ladronis,  
 omnia supportant memores: quod tempore freddo  
 non nix dat panem, non dat sibi giazza fugazzam.  
 250 Semper apollineo nigrefacta lusore fadigat;  
 attenditque sitim crebro lenire botazzo.

Dum coquitur Phoebo, seretes<sup>30</sup> dum falce trucidat,  
 dum quoque cum virgis gravidas dispaiat aristas,  
 nunquam sbaiaffae cessant cridare cicalae,  
 255 quae cridando super vignas culamina menant.  
 Debilis est ventus, nullumque movetur ab aura  
 foiamen tenui, sbadacchiat terra, nec herbae  
 se drizzare queunt, quoniam fugit humor ab illis.  
 260 Diximus assaium de magni tempore caldi,  
 Naturae terzi promatur usanza fioli.  
 «Autumnum veteres Silenum dire solebant,  
 cui testam nudam dicunt picigasse tavanos.  
 Ipse praeest Bacchi domibus, totaeque fameiae,  
 quem nos gastaldum, multi dixere fatorem.  
 265 Et quoniam gustat Sol vinum dulce libenter,  
 quem caricum musto semper damatina videmus,  
 gastaldum Bacchi et Bacchum diligit ipsum.  
 Hic Silenus habet quandam pro coniuge nympham,  
 cui caput est grandis baghae, cui panza tinazzi.  
 270 Semper olet vinum, tandem Vindemmia dicta est.  
 Ambo sunt adeo pingues, adeoque pafuti,  
 ut minus in grassa positi tumuere boazzi,  
 ac velut inflati vento schioppare minazzant.  
 Semper habent lateri, de retro, et ante, sonantes  
 275 mille fiaschettos, barilottos, atque botazzos,  
 cum quibus andando, stando, saltando, canendo,  
 se recreant, crebrisque caput sorbotibus implent.  
 Usant saepe etiam plures cantare sonettos,  
 gorgadamque tirant vini, cessante sonetto.  
 280 Post potum saltant, post saltum pocula siccant.  
 Sic alternantes, laxis ebriantur habenis:  
 hisque volant circum montes, casamenta, paësi,  
 non quod eant circum, sed quod gyrare videntur.  
 Imo sibi parent tam presto currere cursu,  
 285 ut barbarescos lassent post terga cavallos.  
 Non cessant trincare tamen; tota agmina donec,  
 agmina zucarum, buttentur voda tereno.  
 Somnus adest tandem, quorum nisi membra ligaret,  
 illi plus cocti quam crudi, dummodo gambis  
 290 currere pensarent, de coeli sede tomarent.  
 His nudis nudi fant guardam mille putini,  
 dum sornacchiantes porcorum more quiescunt:  
 cantant ehu ohe, saltant, faciuntque morescas,  
 pinguiduli, forsanque habiles, aptique guacetto.  
 295 Quisque caput rizzumIGNALI fronde coronat.  
 Quisque tenet manibus botros, uvaeque razinos,  
 quisque fiaschettum, parvo pendente loretto.  
 Morbezant, rident, celebrant baganalia patri,  
 inde sub uviferis vignis ebriantur et ipsi.  
 300 Ebria stat mater, pater ebrius, ebria proles,  
 sic ve ebri omnes patefacto gutture boffant.

<sup>30</sup> Nell'edizione Laterza "segetes" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

Bacchus habet magnum quodam cantone palazzum,  
 quo centum canevas, cantinae, quove rivolti,  
 sub terra occulti, servant, ut stalla cavallos,  
 305 vasellos varios, tum grandes, tumque minutos.  
 Hic semper grossas lato ventramine buttas  
 incerchiare vides, amplasque restringere tinas.  
 Hic ve travasantur de vezis, deque barillis  
 310 vina, propinari superum dignissima mensis,  
 namque hinc fornitur vinis asinaia deorum.  
 Non ita formichae vadunt, redeuntque frequenter,  
 quando aliquem mucchium gratae catavere ceserchiaie,  
 grandia tergoribus granorum pondera sburlant;  
 315 fervet opus, populique nigri magna horrea complent,  
 ut per mustigeri facitur casamenta tyranni,  
 quando frequenter eunt carichi, vodique retornant  
 mille putinelli gestantes tergore corbas,  
 320 cistas, cistellos, sportas, grandesque cavagnos,  
 dulcibus impletos tribianibus atque gropellis,  
 seu moschatellis, seu greghis, sive zubebis.  
 Pars ibi disaricat sommas, caricatque tinazzos,  
 sed pars calcagnis follat calcantibus uvas,  
 pars quoque mox factum vinum cavat extra tinazzos,  
 325 immittitque cadis, longe sbilzante borono.  
 Postea torchiantur graspae sub pondere travi,  
 unde fluit madidis sat goffa vinessa tinazzis,  
 quam sibi povertas coeli comprare bisognat.  
 Hic sunt carrari, sunt hic ter mille botazzi,  
 330 atque mezarolae, atque ingens squadra vasorum.  
 Non Autumnus abest, camisazzam vestit olentem,  
 semper vinosis de macchis undique carcam.  
 Ipse praeest operi, facit hic, iubet illic, et omnes  
 contentare deos studiat, mandante patrono.  
 335 Gens todesca suos dicunt hos esse patronos,  
 imo deos alios non lanzechineccus adorat.  
 Prova tibi effectum monstrat, si dicta refudas.  
 Aspice, quum studiant desco, tavolaeque paratae,  
 quomodo boccalum vodant per quemque boconem.  
 340 Mangiaguerra ruit per zaynas, perque becheros,  
 fracassusque ingens per greghi pocula fitur.  
 Non aqua praesumit tales accedere mensas,  
 quae, bandita, pedes salicum tantummodo bagnat.  
 Estque vetus mottum: "Scelus est iugulare phalernum".  
 345 Mox ubi se retrovant tandem vacuasse barillam,  
 dant pugnos, calzosque ipsi furibunde barillo,  
 spezzatumque vasum, nunquam reparabile, mandant.  
 Chioccant inde sibi frontes culamine zayni,  
 deque gravi mittunt redolentes gutture rottos.  
 Per letram melius parlant, quam ante bevandas,  
 350 nec nisi de vino tunc fit parlamen in illis.  
 Semper enim vinum pensat, loquiturque todescus,  
 somniat, et piccam, dagam, bragasque frapatas

pro vino impegnat, vendit, semetque pisonat.  
 Si quid ei restat, quod vult lassare, celata est,  
 355 quae sibi tazza capax scusat, dum sorbet in illa.  
 Dum trincher faciunt multus tartofen habetur;  
 inde resurgentes ut eant, andare negantur,  
 namque bogas pedibus vernazza iniecerat illis,  
 quos nunquam muro se discostare videbis.  
 360 Sunt vultu similes Phoebos damatina levanti,  
 fumantesque oculos torquent, centumque miasos  
 efficiunt cerebro, quamvis stent in pede saldi.  
 Inde movendo pedes, nulla ratione guidantur,  
 tantonesque abeunt, veluti de nocte solemus,  
 365 ac ubi nullus adest intoppus, saepe trabuccant.  
 Tandem se taccant manibus, se prorsus acostant  
 aut muro, aut banco, seu trunco, sive pilastro,  
 donec se buttent zosum, vel supra paiarum,  
 vel medium in fangum porcino more voluent.  
 370 Nunc Invernus adest, Naturae filius ultim,  
 de quo dum dicam, mihi da, Boccale, pelizzam,  
 namque procul dubio me magrum giazza gelabit.  
 Vir macer Invernus, quo non plus magra quaresma est,  
 non habet humorem venis, bigolumque tacatum  
 375 fert schenae, guanzas cavas, subtileque collum,  
 deque pede ad testam numerari ossamina possunt,  
 ut Gonnella suo poterat numerare cavallo.  
 Semper habet fluvidos oculos in fronte latentes,  
 pallidus et smortus, stropiatus, rancidus, untus,  
 380 tamque malenconicus, quod semper flere videtur:  
 cui ghiazzata colat de mento barba gelato,  
 ghiazzatique sonant per circum tempora crines.  
 Horrescunt magrae nimio pro frigore carnes,  
 pocchettumque iuvat duplices gestare pelizzas;  
 385 cui nisi donaret soror Aestas, atque Autumnus,  
 altera mangiandas spesas, alterque bibendas,  
 gaioffazzus enim marza de famme periret.  
 Semper apud brasas sibi stesso crura boientat,  
 nec miser ingegnat retro portare cadregam,  
 390 substizzatque focum, cogens bollire polentam.  
 It piger et strictus, quum vadit ad aëra, tantum,  
 integer ut posset per gucchiae intrare busolum.  
 Sunt albis semper sua tecta coperta pruinis,  
 et candelotti giazzae de culmine pendent.  
 395 Non habet un minimum spassum, nisi quando dapochus  
 unghibus ante focum rognam sibi grattat aguzzis,  
 omnis osellorum cantantum dulciter hymnus  
 hinc procul, et quidquid Primavera tilata ministrat:  
 tantum cornacchiae qua qua, corvi quoque cro cro  
 400 continuo resonant, tacolantque insemma mulacchiae.  
 Provida non exit dulcem formica masonem;  
 clauditur in gusso limaca, busumque muraiat.  
 In stabulis conduntur apes ad grepia mellis.

405 Non errare vides bissas, freddosque lusertos.  
Pastores mandris servant armenta stopatis.  
Tantum furfanti stentant hoc tempore freddi,  
qui faciunt nulla tremolantos veste coperti.  
Sunt tamen inverni gratae studentibus horae,  
longa quibus multa de nocte dat ocia semper.  
410 Praticat has igitur Solis fameia masones,  
magnaque pro tantis bocchis fit spesa quotannis.  
Sed tibi somniferam cerno, Leonarde, vedutam.  
Tu male dormisti tribus istis noctibus, et tu,  
Balde, caput plumbi spallis portare videris.  
415 Ergo repossemus, video ronfare Bocalum».

## LIBER QUINTUS DECIMUS

Corpora somnifero recrearat quisque riposso,  
quae magis officio somni quam pane carebant.  
Dum tamen attendit, Baldo mandante, coquinam  
condere Boccalus, magnumque ad prandia piscem  
5 expedit, inque brodo piscis caulata paratur,  
ecce lyram spoliat rursus Giubertus eburnam,  
dulceque chordiculis carmen dyapenter acordat.  
Vult etenim generosus homo gradire sodales,  
10 ut sibi mox etiam donetur banca scolaro,  
in qua consideat cathedram sentire magistri  
Cingar, et secum percurrens almanach omne  
deveniat praticus passatas dicere cosas.  
Praeterea non est placidi natura Giberti  
15 qualis quorundam cantorum temporis huius,  
qui, bene muschiati, petenati, benque politi,  
non cantare volunt, nisi sint a rege pregati.  
Non sic Giubertus, non sic novus alter Apollo,  
cui si dixisset mulier pinzocchera: «Canta»,  
20 cantasset subito, minima ne in parte negasset.  
Dispositis ergo terzis, quintisque, simulque  
vocibus octavis, tandem sic voce comenat:  
«Heu quibus hoc mundi, quantisque in gurgite monstris  
iactamur miseri, linguarum flatibus aequor  
25 nostrum hoc et tumidis cynicorum exaestuat undis!  
Quid freta nugarum referam? quid fulmina pravi  
nominis et famae? quid saxa latentia tristis  
invidiae? Scillae ve canes, guttur ve Carybdis?  
Felices nautae, quibus apta peritia magnum  
30 hoc mare sulcandi, Syrtesque Arasque cavendi.  
Vos labor assiduus tantum, indefessaque virtus,  
monstrorum domitrix tolerantia reddidit aptos,  
turgentis pelagi cumulos superare minaces,  
ponere seu sit opus, seu malo attollere vela».

Vix ea finierat Giubertus, mensa Bocalo  
35 sternitur, et lotis manibus disinare comenzant,  
quattuor accumbunt tavolae, cui forma quadrata est;  
Baldus, Lonardus, Cingar, scalcusque Bocalus.  
Non curat pro tunc stomachus mangiare Giuberti.  
Baldus amorevolo, velut est gentilis usanzae,  
40 invitat sembiante omnes ad fercula mensae:  
quisque refudavit, seu pro viltate vilana,  
sive quod in multis stomacarat nausea gustum.  
Ponitur in centro scanni, trans littora mensae,  
grandis in amplifico basiotto forma varoli;  
45 quamprimum medio stetit haec impresa senatu,  
Cingar, habens gladium propter taiare paratum,  
dividit in solas tres partes ghelfice piscem:  
tres, inquam, partes uno de corpore fiunt.

50 Prima caput, bustumque secunda est, tertia cauda.  
 Quattuor accumbunt, ubi tres accumbere debent.  
 Cingar, ochiolinum faciens, acennat amicis:  
 ut sibi, dum trapolam nunc praeparat, ambo secudent.  
 Protinus ascorti cognoscunt id quod avisat,  
 namque fit aguaitus poverum trapolare Bocalum,  
 55 ut nihil intutum comedat de pisce tapinus,  
 cum cocus extiterit, cum fecerit ipse broëttum,  
 cum centum zacaras, melaranzas, atque sapes  
 sparserit huic supra, circum, ventremque per ipsum.  
 Cingar primus agit causam, primusque retirat  
 60 testam varoli de piatto supra taierum,  
 fratantumque inquit sociis: «Scriptura favellat:  
 in capite libri de me scripsere prophetae,  
 sic caput istud erit sanctae completio legis».  
 Baldus, id advertens, ad libros mente recurrit,  
 65 nec fecit grattare diu sententia testam,  
 grafiat ut gattus partem quae meza vocatur,  
 scilicet ad sese traxit ventralia piscis,  
 Lucanumque legit: «Medium tenuere beati».  
 Cauda manet iam iam toto soletta cadino,  
 70 non perdit tempus iuvenis Leonardus, at ipsam  
 caudam, cui dederat pridem Boccalus ochiadam,  
 extrahit e brodo, dicens: «Nasone probante,  
 exitus acta probat; poterit nodare Bocalus,  
 cui iacet ante oculos pelagus brotaminis istud».  
 75 Boccalus guardat nunc hunc, nunc turbidus illunc.  
 Quid facit? advertens pro se non esse coëllum,  
 ni velit ut porcus sese voltare brodaiis,  
 protinus azzaffat vasum, pauloque moratus,  
 suspexit coelum, dixitque novissima verba:  
 80 «Asperges me me, Domine, mundabor isoppo».  
 Sic dicens, illum gyrat, spruzzatque panadam,  
 vicinosque omnes, Baldum, Baldique sodales,  
 schittat aquis grassis, ungitque brotamine barbas.  
 O quis non risit? quis non ridendo crepavit?  
 85 Barba pluit Baldo, Cingar sugat ora maniplo,  
 pars sua toccavit Giuberto, parsque Lonardo,  
 quisque fregat vultum, pectusque, sinumque colantem.  
 Surgitur a tavola, prohibet mangiamina risus,  
 non cessat Baldus ridendo probare tal attum;  
 90 dicit enim: «Merito piscem sua broda secuta est.  
 Non sine aqua piscis, nec aqua sine pisce manebit».  
 «Ergo», Cingar ait, «piscem mangiabimus, ut qua  
 flumen abundavit sic illic piscis abundet.  
 Non Boccalus habet rombum, culamina grattet».  
 95 Sic dicens, tornat tavolae, masinatque molino.  
 Sic faciunt alii, sua quemque prevenda moratur.  
 Baldus at interea comedens tutavia ragionat:  
 «Miror enim, Boccale meus, cur quando, relicto  
 pisce, crepabamus risu, non protinus illum



100 prenderis, ut nobis resa sit pro pane fugazza».
   
 «Non», Boccalus ait, «sine garbo et gratia et arte,
   
 inter compagnos facienda est soia galantos.
   
 Optime gabbastis, spartito pisce, Bocalum.
   
 Transeat, et nullo guastetur beffa tumultu.
   
 105 Sic et ego in vobis asperges optime feci.
   
 Transeat hoc etiam, cronicisque notetur ad unguem.
   
 Optima pro tuttis passarunt omnia rebus,
   
 praeter quod surdas faciet pansuttus orecchias».
   
 Cingar ait: «Poteris prigolo te opponere tanto,
   
 110 cortellum cum pane licet mangiare famatis».
   
 «Sic faciam», respondet ei mox, dummodo panem
   
 sic blotum sgagnat, ut cardos mula Stopini.
   
 Quidam pauper homo, nimia pietate movestus,
   
 nescio quot menolas freddas, piscesque minutos,
   
 115 attulit involtos charta, donatque Bocalo.
   
 Non ea Boccalus povereti dona refudat,
   
 imo ait: «Exiguum quum dat tibi pauper amicus,
   
 incipe Dameta, lento tibi mittit Ulisses».
   
 Sic dicens, distrigat eos, guardatque traversus,
   
 120 ut guardare solet scottantem gatta menestram.
   
 Denique pisciculum per caudam suscipit unum,
   
 quem non in boccam sed orecchiam ficcat, et inde,
   
 ad socios illum tornans, ita brancat et altrum,
   
 medesimumque facit, post illum tertius, et post
   
 125 hunc etiam quartus, post quartum quintus, et omnes
   
 denique per caudas presi porguntur ad aures.
   
 Baldus, id advertens, parlat cum Cingare: «Magnus
   
 piscis cum bocca mangiatur, parvus orecchia;
   
 si bene Boccali meditor documenta periti.
   
 130 Ecquid hoc importat? quid habent cum piscibus aures»?
   
 Respondet Cingar: «Pansuttus stoppat orecchias,
   
 fecit orecchinos de piscibus ille sotilis,
   
 unde repurgat eas; aliam non penso casonem.
   
 Pur, si aliam mentis tenet in forciria scosam,
   
 135 dicat et ambiguos ab amicis toiat afannos».
   
 «Toio», Bocalus ait, «dubium: iam hebdomada quarta
   
 est hodie, quando mea coniux ivit a nodum,
   
 aequoreque in medio calzas stringasque tiravit.
   
 Nunc in mente mea stat prorsus grande talentum,
   
 140 velle de illius statu sentire novellam.
   
 Ergo meis alzo pescettos auribus istos,
   
 ut certum faciant ubi stet, si mortua prorsus
   
 aut si solazzet illa cum gente da bassum.
   
 At mihi respondent: se natos esse pradessum,
   
 145 unde negatur eis posse hoc agnoscere factum.
   
 Sed maior natu, seniorque varolus et ingens,
   
 cum quo tres tacite compagni dente ragonant,
   
 dire mihi poterit melius de uxore negata,
   
 qua propter liceat secum chiachiarare pochettum».
   
 150 Quo dicto fremuere omnes, habet ille rasonem,

non inhonesta quidem talis domanda videtur,  
 detur ei merito parlandi copia: piscis,  
 piscis testa sua est, quae fert soletta loquelam,  
 panza loqui nescit, muta est quoque cauda, sed ipsa  
 155 testa ragionabit, cui format lingua parolas.  
 Sic vulgus strepitat, sic stat sententia Baldi,  
 sic licet; et dictum factum testazza varoli  
 sistitur avantum Boccalo, a Cingare tolta.  
 Cingar adirato similis, qui ridet ab intro,  
 160 smergolat haec: «Esto, sublata est bocca varoli,  
 cuius lingua potest bramam complere Bocali;  
 esto, dat officium parlandi bocca, sed ipsi  
 cur oculi dantur? cur frons? cur coppa varoli?  
 grande mihi tortum faciunt, appello Gibertum».  
 165 «Sum contentus», ait Boccalus, «chare Giberte,  
 te rogo per caput hoc, voias decidere litem».  
 Suscipit impresam leta cum fronte Gibertus:  
 tum sedet in banca, cunctisque oldentibus inquit:  
 170 «Dum rana et toppus faciunt insemma tumultum,  
 milvus ego hanc rixam dirimo». Sic fatus agraffat  
 protinus in tavola testam, laudante brigata  
 esse satisfactum civilibus optime libris.  
 Et iam finierant, tavolis, trespisque levatis:  
 Cingar ad astrologas, Baldo mandante, facendas  
 175 tornat, et ingenio stabat Leonardus ateso.  
 «Mars», ait, «armipotens quinto versatur in orbe,  
 qui scorozzata semper cum fronte menazzat,  
 brasatos oculos guardando torcet adossum,  
 sanguineasque bavas sua labra colerica spudant.  
 180 Cristatam gestat galeam, chiusamque viseram,  
 totus azalinis semper cazzatus in armis.  
 Targonus dextro galloni, spada sinistro  
 pendet, et arzonno taccatur mazza ferata,  
 quae centum libras pesat, non una demancum.  
 185 Talem portabat iuvenum fortissimus ille,  
 ille gaiardorum columen Gonzaga Lovisus,  
 quem male consulto quidam Rodomonta vocarunt,  
 quem bene consulto poterant chiamare Rugerum,  
 aut magis Orlandum, si cum virtute gaiardi  
 190 corporis est animi virtus pensanda coëllum.  
 Mars ruit in pressam, grosso galopante cavallo,  
 et bastiones sua circum castra gaiardos  
 vadit adestrando, turres, casamatta, reparos.  
 Non ibi telorum generatio quaeque bramatur:  
 195 ronchae, alebardae, partesanae, scuta, celatae,  
 spontones, lanzae, picchae, spadaeque, daghaeque,  
 corsaletta, elmi, maiae, cossalia, guanti.  
 Stendardique volant, banderae; timpana pon pon  
 continuo chioccant; sonitantque tarantara trombae.  
 200 Non mancant alii stromenti, cornua, cifoy,  
 gnacara, bussones, pifari, pivaeque bitortae,

et quidquid tandem doperatur tempore guerrae.  
 Talibus in cosis sua Mars pensiria ficcat,  
 solum squarzones delectans cernere carnis.  
 205 Huic caedes soror est, lis coniux, iraque mater,  
 huic livor pater est, rabies et stizza fiolae.  
 Hic hominum clamor strepitat, nitritus equorum.  
 Non ibi cagnones, bombardae, passavolantes,  
 non sagrae mancant, basilischi, non colubrinae,  
 210 suntque pavaiones, sunt tendae, suntque trabacchae.  
 Polvificant nebulas pedibus repetando cavalli.  
 Celsa fracassatae conturbant sydera lanzae,  
 non quod conturbent, sed conturbare videntur,  
 gestarum quoniam sunt hic simulacra cosarum.  
 215 Armatas densasque vides concurrere squadras,  
 ordine quae nullo bottis se grandibus urtant,  
 squarzantes maiam, schiodantes arma pesocchis  
 cum mazzis, stocchis, picchis, partesaque nonis.  
 Marsque roversatos ibi gaudet cernere mortos,  
 220 subque cavallorum pedibus stentare misellos.  
 At rex cunctarum stellarum Iuppiter, alto  
 in solio residens, sextum delegit olympum.  
 Urbs ibi campagnae in medio spatiosa repossat,  
 martello Steropis, Brontisque incudine, nec non  
 225 arte pyragmonica miris fabricata murais.  
 Non est calzinis, non est fundata quadrellis,  
 ceu Zenoa et Napoli, Florentia, Roma, Milanus,  
 sed tantum variis finisque gitata metallis  
 stampatur, veluti campanas Brixia stampat.  
 230 Merlos de duro gestat muraia diaspro,  
 possidet ignitum merlorum quisque rubinum.  
 Centum porfideae toccant ibi sydera turre,  
 fundamenta iacent duro de marmore bronzi,  
 cristallumque nitent frisorum cingula schiettum.  
 235 Culmina sunt aurum purum, quibus alta volazzant  
 continuo vexilla, aquilis recamata grifagnis.  
 Rupibus argenti videas hic stare colonnas,  
 sustentare arcus ad sydera summa levatos.  
 Hic thermae ingentes, hic magna palatia surgunt,  
 240 hic ve colossaei gyramina larga tinazzi,  
 hic circi et campi, fora multa, theatraque multa,  
 naumachiae, colles, aquaeducti, rostra, colossi,  
 archi, pyramides, templorum millia crustis  
 marmoreis fabricata, domusque, casaeque deorum,  
 245 quas super aspicias ter centum mille caminos,  
 semper fumantes nunc myrrha et thure brusato,  
 nunc rostro et lessa atque alio nidore culinae.  
 Hic sua fundarunt omnes palatia divi,  
 in medio quorum sua Iuppiter atria struxit.  
 250 Dedalus, artificum columen, primusque murator,  
 atque marangonus primus, primusque magister  
 architectus, ibi perfectas condidit artes.

Centum balcones alti, centumque fenestrae,  
 pars hac, pars illac, pars hoc, pars illoc apertae,  
 255 omnia lontano venientia semper adocchiant.  
 Porticus in gyrum, sex centum fulta pilastris  
 bronzineis, late circumserat omne palazzum.  
 Mille dei, totidemque deae, nymphaeque galantae,  
 semper ibi praticant, spatiantes ordine tondo.  
 260 Porta superba patet, quae numquam chiusa videtur,  
 vestibulumque suas largum tenet ante vedutas;  
 ponitur in quadro super octo pilastra levatum.  
 Porphideus blanchis in postibus eminent arcus,  
 circulo et in medio tria formidanda locantur  
 265 fulmina, quae magno sunt propria tela Tonanti.  
 Continuo andatu divorum tota cavantur  
 limina, sint quamvis alabastro condita duro.  
 Suntque cadenazzi portarum, suntque seraiae,  
 et chiodi, et cancri, de argento supra dorato.  
 270 Atria praeteriens, intras perystilia, centum  
 qualibet in banda claustrorum longa cavezzos,  
 ac diamantineis circum munita pilastris.  
 Quaeque columna suam mira tenet arte misuram,  
 quas proprio duras Vulcanus sanguine fecit.  
 275 Becchus erat, becchi sic sanguine reddidit ille  
 mollia, quae nimium diamantis saxa rigescunt.  
 Basilicae locus est amplissimus, undique cinctus  
 sedibus ex auro, quo tractant numina causas,  
 fata hominum, sortes, breve tempus, mille travaios.  
 280 Ad caput alta Iovis stat scragna levatior altris,  
 quam deus argenti, deus auri, omnisque ricchezzae  
 fossor et inventor, fabricavit, et omnia riccha,  
 et pretiosa magis sic sic buttavit abunde,  
 ut spazzaduras buttat Vegnesa quotannis.  
 285 Pensa igitur, quam bella illic cadrega sedetur.  
 Diique deaeque omnes hic prendere iura frequentant,  
 Iuppiter his fatum trutinat, sortemque misurat,  
 Fortunamque super mattum facit ire cavallum.  
 Nulla datur deitas aliis, ac nulla potestas,  
 290 ni Iovis annutu signentur brevia, bollae,  
 certa quibus pendet ratio de rebus agendis.  
 Iuppiter est etenim cunctorum papa deorum,  
 cui basare pedes inchinant imperatores,  
 dum centum rubeae circumstant agmine testae.  
 295 Quotidie divûm grege cortezatur, at ille  
 suscipit exultans omnes; bona chiera brigatis  
 omnibus, aut poveris aut ricchis, semper ab illo est.  
 Laeditur interdum, cur non? deus alter ab altro:  
 Vulcanus de Marte dolet, Veneremque ribaldam  
 300 esse cridat; vultu Ganimedem Iuno traverso  
 guardat; et ipsa Ceres raptam Plutone fiolam  
 lamentatur; agitque reum dea quaeque Priapum,  
 qui scherzat propriis cum nymphis absque mudanda.

Iuppiter ergo omnes utraque ascoltat orecchia,  
 305 campanasque audit iudex utrasque sonantes,  
 inter quas tandem discrimine iudicat aequo.  
 Si tamen ipse deis fuerit quandoque noiatus,  
 fulmina ferre iubet, reboare tonitrua mandat,  
 310 terrificatque homines, coelum cascare putantes.  
 Sed quando apparet Ganimedes, oraque basat,  
 blandidulisque illum codegonem scannat ocellis,  
 cui quoque dulciguli recat aurea pocula musti,  
 protinus ira cadit, fugiunt e pectore sdegni,  
 315 nubibus exonerat coelum, novus emicat et sol,  
 soleque sub claro surgit flos imbre cadutus.  
 Sic quandoque homines magni, grandesque maëstri,  
 et qui dicuntur signores esse bachettae,  
 plus aliquando potest apud illos forma regazzi,  
 320 quam sapientiloqui sententia docta Catonis.  
 Insurgunt scalae regales culmen ad altum,  
 pars de corralo, pars marmore, parsque dyaspro.  
 Quaelibet ipsarum scandit nonanta scalinos,  
 per quas semper eunt, redeuntque, deique, deaeque.  
 325 Passant per cameras doras, dorosque salottos,  
 quorum solari, nullo lignamine facti,  
 tantum ex argento tavolas, auroque travellos  
 ostentant, multaque nitent ibi luce saphyri.  
 Hic illic famuli divûm, famulaeque dearum  
 330 diversis lectos bene cultos floribus ornant,  
 lenzolesque albos tendunt, riccasque copertas,  
 quas mira nymphae recamarunt arte galantas.  
 Namque Minerva, Iovis cerebro nassuta, scolaras  
 hic habet ad studium spolae curamque conocchiae.  
 335 Ultima Saturni fieri parlatio restat,  
 ultima namque illi regio lontana tocavit.  
 Hic habet uxorem, quae tres insemma fiolos  
 parturiit tales, quales peperisse dolebat,  
 namque patri proprio membrum genitale secarunt,  
 340 bacchettamque sui regni per forza tulerunt.  
 Hic magrus est nimium vecchius, bolsusque crevatus,  
 sbavazzatque sibi naso scolante bocazzam.  
 O quis amorbator maior, maiorque carogna?  
 Non unum retinet dentem massilla galosi,  
 345 atque omnes flatu putrido, quum parlat, amorbat.  
 Malpettenata grisis sordescit barba pedocchis,  
 lendinibusque riget semper caviata molestis.  
 It gobbus terrae, numerat bastone pedanas,  
 de passu in passu bolsat, spudatque macagnos.  
 Fert sgarbellatos oculos, nec sbercia mancat.  
 350 Pellizzonus eum usque ad calcanea coprit,  
 sed tamen ille facit tremolantos tempore quoquo.  
 Eius bassa domus plorat pro humore nocivo,  
 plorant muraiae, plorant solaria, plorant  
 omnia Saturni quo non Saturnior alter.

355 Occupat et guastat rumatica muffa vivandas,  
 namque ibi splendiferas non mandat Apollo fasellas.  
 Praticat hic semper nigris nox bruna tenebris,  
 qua barbadiani, qua guffi, pippaquestrelli  
 strident noctivagi, qua locchi, quaque civettae  
 360 semper gnao cantant, semper gnao nocte frequentant.  
 Tristitia hic habitat, macies, genus omne malorum:  
 angonaia, malum costae, quartanaque febris,  
 mazzuccus, lancum, carbones, morbida pestis,  
 flegma, tumor ventris, vermes, colicique dolores,  
 365 petra vesigarum, cancar, giandussa, bogrones,  
 franzosus, fersae, cagasanguis, rognia, varolae,  
 defectus cerebri, rabiesque frenetica, chiodus,  
 stizza canina, dolor dentorum, scroffa, puvidae,  
 phistula, galtones, tumefactaque lergna cadentis  
 370 testiculi, brofolae, tegnosaque codega, lepra,  
 schelentia, gulae sicitas, et pectoris asma,  
 nec non tenconus, nec non morena, podagra,  
 muganzae, febres tysichae, tardaeque pedanae:  
 infirmitates non totas dicere possum.  
 375 Ista fameia senem Saturnum semper honorat,  
 sed male fida quidem, nam bursa vodatur ab ipsa.  
 Hanc medici preciant, sed in altro corpore ficcam.  
 Ergo Saturnus supremo praesidet orbi,  
 de qua cascatus possit sibi rompere collum.  
 380 En vobis coeli septem descripsimus orbes,  
 quos male scripserunt veteres, peiusque moderni,  
 seu sit Aristotel, seu Ginus, sive Macorbi.  
 Restat ut octavam veniamus dicere zonam.  
 Sed quid ego (lassus) video? num cernitis? ecce...  
 385 Talia dum parlat Cingar, cito gabia clamat:  
 «Fustae, sunt fustae»; quo dicto curritur armis.  
 Astrologus Cingar subito se attrigat, oportet  
 astrologare aliter, quam nocte spiare Bootem.  
 Tuque tuas, Mafelina, satis, mea Lodola, stellas  
 390 cantasti, astronomis ignotas tempore longo.  
 Nunc melius poterunt grossam ingannare brigatam.

## LIBER SEXTUS DECIMUS

Togna caput mundi, Cipadae lampada, quam nunc  
quanta sit, atque fuit quondam, vel eritque futura,  
ipsa ruina docet, quam fecit circa lasagnas,  
dum cantare parat, stupidasque sonare bataias,  
5 ecce venit, venit ecce furens: guardate, botazzi,  
hinc sgombrate viam, zainae, plenique barilli.  
Vestra ruina venit, bibet omnia more todeschi,  
deinde fracassabit totos sdegnosa fiascos.  
Nescio quid referet, vos ergo audite, brigata.  
10 Plura secuturus de primis, deque secundis  
causis, ecce procul tres fustas currere Cingar  
viderat, et sociis digito monstraverat ante.  
Non ita praecipitat coelo falconus ab alto,  
cum venit apiombum, cui bracca levaverit ocam,  
15 qualiter ecce ruit galeottis fusta gaiardis,  
qui stant ad remos, nulla religante cathena.  
Intus piratae, corsari, gensque ladrona,  
qui seu non credunt in Christo, sive negarunt:  
«Vela», cridant, «heus, vela cito bassate, presones  
20 vos estis nostri, navem smontate, sonata est».  
Vix ea finierant, altra huc bastarda galaea,  
altraque post illam veniunt infretta bravantes.  
Hic vir magnus adest, gentis capitanus, et urget  
remigeros fantes tanquam praesentia Turni.  
25 Non fuit in mundo quidquam crudelius unquam,  
quem ladrum ladrae gentes dixere Lyronum.  
Ferreus aspectu, cui barba cruore recenti  
semper olet carnesque hominum ceu bestia mangiat.  
Tres igitur fustae veniunt demergere navem,  
30 et freta vorticibus retro spumantibus implent.  
Baldus ad arma volat, sfodratum corripit ensem,  
imbrazzatque rotam scuti, bassatque viseram.  
Ipse Leonardus se Baldo firmat apressum,  
stansque parecchiatus stoccum tenet atque rodellam.  
35 Viderat interea dispostos nauta barones,  
nil timet, imo rotat timonem contra galeas,  
seque parat guerrae, qua non prigosior altra.  
Chiozzotti et Schiavi, gens telis apta marinis,  
arma piant, animantque alios animositer omnes,  
40 implent sulphureo strepitosos pulvere schioppos,  
martinulosque rotant, curvas flectendo balestras.  
Pars ratis ascendit gabiam, pars restat abassum,  
quadruplicant forzam, Baldo praesente gaiardo.  
Totaque mercantum spes Baldum cascat in unum.  
45 Iam venit una prior remis impulsa galaea;  
circum circa fremens gyrat, tunc nauta timonem  
praticus advolgit, veluti si advolgat habenam.  
Vidi Franciscum de Feltro saepe Mariam,

cuius in exiguo regnat dos maxima busto,  
 villanum Spagnae leviter manigiare poledrum.  
 50 Docta manus seu frena turet, seu lenta remittat:  
 ille statim redenae paret, dominique volero.  
 Pirlat, et a testa discernit nemo culattas,  
 tam subito voltatur equus, tam praestus arancat.  
 55 Non minus ingentem barcam cito nauta maneggiat,  
 semper habens zuffum prorae qua fusta menazzat.  
 En cito scioppetti scaricantur ab igne tresenti,  
 milleque laxantur vertones extra nosellas,  
 nemo sagittarum posset numerare bachettas.  
 60 Iamque comenarant ad nubes surgere voces,  
 innumeri quoniam primo piagantur asaltu.  
 Saxa volant, grossique trabes, pegolaeque brusatae:  
 artificiosus focus arma virumque squadernat.  
 Tunc animosus aper, Baldus despiciat ab alta  
 65 prora terribilem saltum, supraque galeam  
 hostibus in mediis balzat, ferrumque cruentat.  
 Cingar eum sequitur, magno targone copertus,  
 atque samitarram toto conamine vibrat.  
 Inde Leonardus de schena tollitur alte,  
 70 ac super unius corsari tergora balzat,  
 quem, feriendo alium stocco, trabuccat in undas.  
 Baldus in introitu primo, velut impiger haeros,  
 nocchiero fustae sese provistus acostat,  
 pungentemque rotans stoccatam more trivellae,  
 75 ex una banda trippas sbudellat in altram.  
 Corsari, magnis tunc urlis astra tocantes,  
 intornum Baldo largam fecere coronam,  
 at solitas barro furias in pectora chiamat,  
 se totum lassat quo maior calca videtur,  
 80 ac ibi principiat disquistellare piastras.  
 Hi subito largam pavidum fecere piazzam.  
 Cui terit ille elmum, cui scudum, cuique celadam,  
 cui spezzat cufiam, spallazzum rompit, et urtat,  
 atque tridat carnes; nilque elmi, nilque corazzae  
 85 stant saldae ad Baldi colpos orlanditer actos.  
 Testas et bustos pariter dat piscibus escam;  
 et quod flamma facit, Borea sofiente, canellis,  
 id facit et Baldus stricto praedonibus ense.  
 Non scampare potest qui pugnare in aequore: sive  
 90 inveniet mortem per spadas, sive per undas.  
 Tantus afogatum Baldum furor incitat, ut non  
 sancto Francisco potuisset habere riguardum.  
 Non illum Cingar pigritat seguitare, nec illum  
 forza Leonardi: dant sorbas ambo cotoras.  
 95 Hi tres compagni, quid sit colpire, maëstrant,  
 qui sint mandritti, quae puntae, qui ve roversi.  
 Totum sanguificant pontum, terrentque diablos.  
 At Lyronus adest bastardam supra galaeam,  
 fertque alebardam, testasque superminet omnes.



100 Non vir, sed paret grossi statura pilastri.  
 Hic iubet ad spallas navis gyrare galeam,  
 dum se contra duas alias deffensitat illa.  
 Praestus obeditur, navem postremus asaltat;  
 hic ve menans vastis alebardam forzibus, uno  
 105 truncavit fendente gravem de retro timonem.  
 Tunc se spazzatum iam cogitat esse paronus,  
 namque suo mancat frenum, redinaeque cavallo.  
 Ille manu<sup>31</sup> taccat, navem crudelis et ipsam  
 iam montare parat, nec opinio fallit homazzum,  
 110 nam, licet obiiciant chiozotti saxa, travellos,  
 sulphureas faculas, pegolas, rasamque fogatam,  
 ille valorosus, sociis seguitantibus, altam  
 se rapit in poppam, mediosque ruinat in hostes,  
 quos cimigare facit sine brazzis ac sine gambis.  
 115 Non curat schioppos, non arcus, atque balestras,  
 patronoque ratis colpo caput abscidit uno.  
 Fac, lector, contum, si quis intrando botegam,  
 plenam pignattis, boccalibus, atque scudellis,  
 incipit a circum grossam manegiare bachettam.  
 120 O quantas facit ille scaias, facit ille menuzzos!  
 Sic Lyronus agit, scapolantibus undique Schiavis.  
 Quos taiat, strazzat, squarzat, sbudellat, amazzat.  
 Boccalus, qui forte uno cantone latebat,  
 valdeque formidans strictum de retro tenebat,  
 125 nec scit nec maium curavit scire bataiam,  
 stabat ibi quacchius, spectans quid sortis acadat:  
 vel vincat navis, vel vincat fusta, quid inde?  
 Arte bufonandi victorem vincere sperat.  
 At quando vidit grandem montare gigantem,  
 130 longeque testarum coelo mandare borellas,  
 extemplo moruit; quid agat, fantasticat amens.  
 Forte videt solitum schifettum stare paratum,  
 ire, redire cito, nautis portare vivandas.  
 Providus hunc pelago buttat, iuttante Giberto,  
 135 amboque discostant sese, portante batello.  
 Non erat hoc tanto de casu Baldus acortus,  
 scilicet ut navis Lyrono praesa fuisset,  
 sed magis arditus provas facit ense cruentas,  
 atque scadenatus tanquam leo rugit et omnes  
 140 vel penitus mortos lassat vel valde feritos.  
 Eius ab aspectu furibundo quisque paventat,  
 ac in abandonum potius buttantur in undas,  
 ut faciunt pisces, qui saltant extra padellam.  
 Hic illic taiat, hac illac pungit et urtat,  
 145 totus mortorum sbroiatus sanguine boffat.  
 Possanzam sed non basto contare Lyroni:  
 in qua parte suas dat brognas, stygmata parent.  
 Sanguinolenta cadens carnes alabarda staiezat,  
 unde omnes fugiunt, ac post atque ante relinquunt

<sup>31</sup> Nell'edizione Laterza "manus" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

150 pulmones, milzas, ventres, redicella, figatos.  
 Nil nisi sentitur clamor, fremitusque morentum,  
 horrendique cridi stridoribus aethera fendunt.  
 Altri clamabant Christum, sanctumque Nicolam,  
 altri cornutum Macomettum, altrique diablum.  
 155 Non fuit auditus, postquam nascuntur orecchiae,  
 tam grandis rumor, strepitus, guerraequae fracassus.  
 Parte alia Baldus, rabiosi fluminis instar,  
 quod, praeceps veniens alta de rupe, marinas  
 findit aquas, aperitque maris vortigine schenam,  
 160 sic per Evangelii Baldus se ventilat hostes,  
 donec amazavit cum Cingare, cumque Lonardo,  
 cotantos penitus coquantos fusta tenebat.  
 Plus quam barberii bacillus netta remansit.  
 Et iam Lyronus barzam acquistaverat omnem;  
 165 o quantum gaudet talem fecisse guadagnum!  
 Dumque repentinus consurgit flatus ab austro,  
 totos in navim piratas scandere mandat.  
 Et grossum ponens alium de retro timonem,  
 sgombrat iter liquidum, vento spirante secundo,  
 170 succeduntque duae cantanti voce galeae,  
 quas tres esse putant Lyronus et altra brigata,  
 nam per alegrezzam mens nostra fit orba soventer.  
 Ergo volant, hiniantque preso unusquisque botino.  
 Nulla sed in Baldo gaudendi causa relicta est.  
 175 «Heu quid», ait Cingar, «sic sic incaute gabamur?  
 Saepe guadagnandi nos ingordigia fallit.  
 Balde, vides? en navis abit, quo presa menatur?»  
 Baldus, id aspiciens, se signat fronte rapata,  
 statque tacens, nescitque loqui, parlatque nientum.  
 180 Semet at inceptit Leonardus battere pugnibus:  
 «Ah mala sors», inquit, «nimis es contraria nobis!  
 Surripiuntur equi, tamque acres, tamque galanti,  
 quam nunquam maium terrae pars ulla creavit.  
 Quos nisi vel per aquas retrovabo, vel per abissum,  
 185 iuro deos omnes, mihi met volo tradere mortem,  
 hanc ve coracinam nunquam spoiabo da dossum,  
 donec ego inveniam ladrosque, ducamque ladrorum,  
 quem vel amazzabo, vel ego amazzabor ab illo».  
 Incagnatus erat Baldus, coleraque brasabat,  
 190 nam seguitare ladros sese non posse videbat,  
 non est qui menet remos, vacuumque galeam.  
 Cingar ait: «Gaude, spero scattare cavallos».  
 Dixit at haec Cingar pro confortare Lonardum,  
 attamen interius dubiat, mentemque burattat:  
 195 quove modo aut guisa valeant uscire galaeam.  
 Damangiare nihil retrovant, mancumque dabever,  
 littora nulla vident, non circum circa terenum,  
 omnia sunt oculis pelagus, sunt omnia coelum,  
 estque marisellus faciens smaltire budellas,  
 200 unde fament, vellentque famem scazzare, nec ordo est.

Cingaris at cura, Baldus premit atque Lonardus  
 cordoium ingentem, ponuntque dabanda temenzam,  
 sperantes: et quod destreros ille raquistet,  
 et quod in hac fusta quidquam mangiabile trovet.  
 205 Non ea barrones decepit opinio, namque,  
 dum Cingar totam buttat sotosora galaeam,  
 multa retrovavit de sub fundamine puppis,  
 quae consolarunt animos prius, inde budellas.  
 Dumque recordari sociis vult Baldus amicos  
 210 Giubertum iuvenem, charumque insemma bufonum;  
 Giubertus iuvenis, charusque insemma bufonus  
 ecce procul veniunt, remis fugiente batello,  
 et cridant tuttavia: «O o aspettate fradelli».  
 Aspettant laeti, nam quo partire volebant  
 215 si nullus remex et remi in frotta superchiant?  
 Hos igitur, piccola cum barca insemma levatos,  
 Baldi forza tirat sursum, dentrumque reponit.  
 Giubertus narrat, qua fugerit arte Bocali;  
 dumque alternatim passata pericla recordant,  
 220 Cingar formigat per fustae mille latebras,  
 et tandem reperit damisellum fronte galantum,  
 qui iacet, a testa calcagnos usque ligatus,  
 et lachrymans orat longo de carcere trari.  
 Confestim accurrit Cingar miseratus: in illum  
 225 aspicit, atque hominem quondam vidisse recordat.  
 Ast in quo bosco, seu Fundi sive Bacani,  
 nescit, et in dubia sibi grattat mente tosottos.  
 «Dic», ait, «ecquis tu? quae patria, quaeve cathenae?»  
 Respondet: «Fuimus tres nunc insemma sodales:  
 230 Falchettus, Moschinus ego, magnusque Fracassus,  
 qui cum sex, carichis moresca gente, caracchis  
 Italiam versus zephyris vela alta dabamus.  
 Tanta sed alzavit montes tempesta marinos,  
 quod pars armatae rupta est, pars gita traversum,  
 235 ac ita tres charos mala sors divisit amicos.  
 Verum ubi regressa est, Phoebo ridente, bonazza,  
 ista ladronorum classis fuit obvia, meque,  
 non sine strage sua, capitanum gentis in ista  
 nave cadenarunt, sperantes praemia taiae.  
 240 Caetera gens una cum nave perita negatur.  
 Quo tendant alii caporales, nescio, verum  
 quam doleo, si nulla datur vindicta baronis,  
 illius egregi barronis, nomine Baldi».  
 Cingar id ascoltans, veluti cagiada tenellus,  
 245 deleguat dentrum, simulat tamen, extraque tascam  
 fidam compagnam limas trahit atque tenaias,  
 unde, scatenatis, sic sic tuttavia loquendo,  
 compedibus ferri, quamprimum liberat illum.  
 Mox vocat huc Baldum, Baldus venit atque Lonardus.  
 250 Quid velit, ignorant, Moschinum Cingar ad ipsos  
 praesentat, relavansque oculos, sic versus olympum

255           alloquitur, clamans: «O laus, o gloria mundi,  
               o paladinus homo, qui nostra aetate coruscas,  
               en tua nobilitas quales tibi, Balde, sodales  
               conciat, qualesque viros, quantosque barones!  
               Per mare, per terras, perque hinc, perque inde, requirunt  
               te, cortesiae speculum, te, robur honorum;  
               nilque maris pelagum, nil Scillam, nilve Carybdim,  
               nilque ladronorum fustas timuere timendas:  
 260           quo te magnanimum, quo te sine fraude realem  
               aut presone cavent, aut pro te morte necentur.  
               Dico tibi, et replico bis, ter, quater, octoque voltas:  
               tres te compagni cercant, cagione trovandi  
               haud in ricchezis Croesi, haud in Sardanapali  
 265           delitiis porci, non summa in sede levatum;  
               sed magis hoc faciunt compagni denique veri:  
               ut vel in obscuro cum tecum carcere stentent,  
               vel dent diabolo pro te dissolvere vitas.  
               Per montes, valles, perque aequora, perque travaios,  
 270           huc, illuc sese ficcant, animasque refudant.  
               Nunquid acquistandi robbam cagione vagantur?  
               nunquid ut obtineant papae regumque favores?  
               Non, non, ast ut te longo de carcere ducant,  
               aut tecum ceppos, turremque per aëra portent.  
 275           Ecce cadenantur miseri, tristemque famati  
               sustentant vitam, quis tales trovet amigos?  
               Quot reperis, tot tu naso numerare valebis,  
               tempore disgratae veri noscuntur amici.  
               Quid plus amicitia? valet esse beatior ipsa.  
 280           Quid melius mundo, quid plus aggradat olympto?  
               Omnibus his cosis incago praeter amicis.  
               Quae gemmae possent, quae magni vena tesori  
               charum, secretum, fidum comprare sodalem?  
               Est poltronus homo, nec homo, sed bestia basti,  
 285           qui magis apretiat trippas implere busecchis,  
               quam reperire virum, sua cui pensiria dicat.  
               Ecce tuus Moschinus adest, o Balde; quid illum  
               cernis adhuc dubitans? heu tempore tempus obumbrat  
               vultum hominis, memoremque minus distantia reddit».

290           Sic referens Cingar, lachrymis sibi pectora bagnat,  
               atque facit nimia tenerezza flere sodales.  
               Baldus in amplexum Moschini currit et inquit:  
               «Tu ne, meus Moschinus, ades? tu ne ille mearum  
               quondam curarum requies, ac dulce levamen?»  
 295           Nec parlare valens plus avantum, strectus abrazat,  
               atque basat iuvenem, cui tunc vix barbula spuntat.  
               Posthabitis demum lachrymis Moschinus ad illos  
               omnia de sociis perdutis ordine contat.  
               Baldus ait: «Retrovare meos dispono fradellos.  
 300           At quis nos istam deduxerit extra galaeam?  
               Non sunt, qui menent remos, qui carbasa tendant».

Doctus ad hanc artem Moschinus, qui maris olim

viderat ad Pietoli zuffum plus mille fiatis,  
 passaratque fretum San Zorzi ad Vasa Ceresi,  
 305 respondet: «Pocam facio de hoc aequore stimam,  
 qui magnum oceanum Bugni, golfumque Cipadae  
 sulcavi toties per drittum perque traversum.  
 Ne dubita, dum prosper adest Levantus ab Euro,  
 ad totam per trenta horas nos ibimus orzam.  
 310 Ergo spiegamus velam; tu, Cingare, cordam  
 hanc tira; Leonarde, iuva; tuque, hola, quis est hic?  
 Bon compagne, mihi fer opem distendere velam».  
 Cui Boccalus: «Ego? sum praestus, en, sia factus».  
 Moschinus rursus: «Sta tu istic, Balde, timoni.  
 315 Cingare, tira, tira, day day, tira, Cingare, tira.  
 Issa, Lonarde, issa, i, o, succurre, Giberte.  
 Iam satis est, orzam scurta, preme, Balde, timonem.  
 Bon compagne, sede, satis es male praticus, horsu  
 ad nomen Christi, cordam paulisper amolla».  
 320 Cingar: «Hem, socii, qualis fortuna secundat.  
 Tu quoque, Balde, sede, lassa me stare timoni.  
 Labra mihi sunt aspra siti, quam bramo bocalum!»  
 «En», Boccalus ait, «me vis?» Risere sodales,  
 et sic Boccalum tunc nomen habere Bocalum  
 325 novit Moschinus; post coelum guardat et inquit:  
 «Quam bene velamen gaiardus gonfiat Eurus!  
 Sancte, precor, nobis esto Nicolaë benignus,  
 qui nos semper habes curam defendere nautas;  
 330 assassina licet sit barcarola canaia,  
 non tamen attendas haec mancamenta, sed omnem  
 tolle annegandi prigolum, drizzaque caminum».  
 Cingar ait: «Quid tam sanctum chiamare Nicolam,  
 ut tibi det ventum? potius prega, det tibi panem,  
 namque affamato crepitant mihi ventre budellae,  
 335 magraque Boccali facies lanterna videtur».  
 Cui cito Boccalus: «Tua nec grassedine colat».  
 At Cingar de more suo rugat huc, rugat illuc,  
 biscottosque trovat quodam cantone latentes  
 semimufolentos, et avorum tempore natos,  
 340 barba quibus canuta riget, corrosaque tarmis.  
 Post haec dulcis aquae mezarolam ducit, et ollam  
 persutti ranzi, secreta in parte catatam.  
 Haec sunt visa tamen sibi lac, sibi zuccarus et mel,  
 et giurant nunquam similes gustasse bocones.  
 345 Omnia consumant, nec zanza fit ulla tralorum.  
 Qui famet et comedit, si parlat tempora perdit.  
 Providus interea Cingar, post apta Molorco  
 fercula, se fustae gabiam rampavit ad altam,  
 rampatusque supra rodit tutavia fenocchios.  
 350 Hinc oculos per aquas largat, lateque vedutam  
 spantegat, et stricto cilio freta larga traversat,  
 si piet ex aliqua banda, scoprat ve terenum.  
 Sed campos tantum immensos discernit aquarum.

355 Prosper erat ventus rapidae tunc forte galaeae.  
 Moschinus tendit nisi non guidare timonem,  
 saepe iubens nunc trare sogas, nunc solvere funes;  
 quam Baldus curam dexter facit atque Lonardus.  
 Cingar cantabat, lingua frifolante, vilottas.  
 360 Ecce propinquantem fustae procul aspicit unum,  
 nescio quem, medias nodantem forte per undas:  
 Esse prius lignum pensat, mox esse cavallum.  
 Alter ait: «Butta est»; «Non sic», ait alter, «hic est bos».  
 Inde vident chiarum, non esse nec ista nec illa,  
 365 ast homo certus erat, vivus, nodansque per undas.  
 Sed nodando tamen, solitam non servat usanzam:  
 scilicet ut pariter gambas et brachia menet;  
 brachia non menat, non spingit ab ore liquorem,  
 imo super fluctus apparet tota giuponi  
 370 forma, nec a bigolo sursum lana ulla bagnatur.  
 Tantum crura menat, pedibusque per aequora solis  
 enatat, et dardum dextra scudumque sinistra  
 fert animosus homo; reliqua sed parte sotacquam  
 findit inaequalem, velut ales aquatilis, undam,  
 375 sive sit ocha Padi varcans nodando canalem,  
 sive folenga, giocans fangosa in valle Comacchi.  
 Ille venit contra fustam, veniensque menazzat,  
 namque ladronorum pensaverat esse galaeam,  
 quae sibi non pocum tulerat per alhora botinum.  
 380 Obstupuit Baldus quod vir sub pondere ferri  
 tam facilis nodet, nec brachia prorsus adopret.  
 Ast ubi Moschinus placidos gyravit ocellos,  
 clamat alegrus: «Hic est noster Falchettus!» et «Heus o,  
 o Falchette, veni, Baldus te, Baldus, et ipse,  
 385 ipse tuus Cingar manet hic, affretta, camina».  
 Proh puta, quando suos compagnos sentit adesse,  
 quos partim mortos, partim praesone seratos  
 crediderat, scudum subito, dardumque relinquit,  
 quattuor et gambis, pariter brazzisque duobus,  
 390 enatat, imo volat, medius canis et medius vir.  
 Quando etiam Cingar Falchettum vidit in undis,  
 quem Baldo excepto super omnes semper amavit,  
 exiit extemplo faldam spoliatque camisam,  
 et stoppans nasum digitis, ex arbore navis  
 cum capite innantum se ficcat in aequora tutum.  
 395 Sex brazzos descendit aquae, mox ecce videtur  
 desuper orecchias scorlare liquore pienes,  
 oreque boffanti salsos respingere potus;  
 dumque ferit palmis et crebris calcibus aequor,  
 scindit aquas, rumpitque levi sub pectore pontum.  
 400 Denique iunguntur; Falchettum Cingar in undis,  
 ut valet, abrazzat, veniuntque insemma natantes,  
 atque ragionantes, donec, manudante Lonardo,  
 unus post alium trantur de fluctibus ambo.  
 Absque ullo numero faciunt sibi mille carezzas,

405 passatos casus, passata pericula narrant,  
 perque susum guaios toleratos, perque dabassum.  
 Talia dum parlant, chiachiarant, unaque moteggiant,  
 insperata procul discoprunt culmina terrae,  
 horrentes nemorum sylvas, montesque levatos.  
 410 Haec erat, aut, dicam correctius, esse parebat,  
 insula, quae pinis, fagis verdeggiat et ornis.  
 Hac visa, incipiunt laeti saltare barones.  
 «Terram», Cingar ait, «terram quin cernitis? ecce».  
 Huc celer, huc Baldus timonem torcere mandat,  
 415 ad portumque facit versam inculare galaeam.  
 Anchoreus buttatur aquis rampinus, et omnes  
 saltant armati de fusta supra terenum.  
 Tangere quisque solum gaudet, damnatque marinam.  
 Ingrediunt boschos, si qua mangianda catantur,  
 420 nam biscotellos satis est mangiasse trigiornos,  
 aut unxisse gulam ranzi pinguedine lardi.  
 Ecce duas capras, binis seguitantibus albis  
 capreolis, cernunt prolixis currere gambis,  
 saltibus et magnis culum monstrare biancum.  
 425 Se citat ad cursum Falchettus, moreque veltri  
 pulverulentus abit, pedibusque viluppat arenam,  
 unde brevi cursu caprettos strangulat ambos,  
 quos butat in terram mortos; caprasque secutus,  
 unam acquistavit tantum, scampante sorella.  
 430 Cingar ibi laetus matrem, natosque gemellos,  
 accipit, et, factis solito de more cavecchis,  
 scorticat et capram, et caprettos scorticat ambos.  
 Non ibi Boccalus fuit ultimus: omnia versat,  
 omnia sollicitat, facit hoc, iubet illoc, et omni  
 435 cazzat in impresa nasum, faciendo bufonem.  
 Baldus fraxinea detruncat ab arbore ramum,  
 optime quem sbroccat foliis et rendit aguzzum.  
 Hunc piat altandem Boccalus, et ipsa caprarum  
 frusta, per hunc spetum sic factum, ponit arostum.  
 440 Ipse Leonardus iam traxerat extra galaeam  
 ignivomam petram, lescam, durumque focile;  
 multiplicat colpos, dum saxum chioccat azalo,  
 scintillasque cavans, tandem flammariet escam  
 inspicit, unde ignem pochetino sulphure brancat.  
 445 Iamque altus focus est, Moschinus ligna trabuccat,  
 plurima tum Cingar fert instrumenta coquinae,  
 smenuzzat trippas, bis, terque, quaterque lavatas,  
 inque pignatonem, quem tunc aqua calda netarat,  
 cum sale, cumque oleo ponit, faciendo menestram.  
 450 Boccalus rotolat spetum, iam fumat arostum,  
 supra quem Baldus lardi scolamina buttat.  
 Quasdam frondosas Giubertus praeparat umbras,  
 sub quibus est agium coctos mangiare caprettos,  
 namque cicala canit, giugno brusante terenum.  
 455 Denique iam omnes cocto refrescantur arosto.

Cingaris incoepit primus masinare molinus,  
 Boccalus mezam iam capram dente vorarat;  
 Baldus nil parlat, qui parlat tempora perdit.  
 460 Dat nunc Giuberto meliores, nunc ve Lonardo  
 boccones, quos saepe sibi Boccalus agraffat.  
 Moschinus frangit, nettum lassando taierum,  
 quem sibi de fundo scatolazzae fecerat ante.  
 Quisque suas implet caprina carne budellas,  
 465 consyderant nec adhuc Falchettum prorsus abesse,  
 tanta fames quandoque citat possanza talentum,  
 quod, quantumque supercharos, smemoramus amicos.  
 Non tamen hanc unquam Baldus servavit usanzam,  
 sed, qui dilectis procurat semper amicis,  
 470 sic ait: «Heus socii, non hic Falchettus habetur,  
 quo nam discessit? nostra est vergogna daverum.  
 Ille capram rapuit manibus, rapuitque caprettos,  
 cui pars debetur maior, meliorque boconus,  
 et nos mangiamus, non illo adstante, codardi.  
 Surge cito, Cingar, Moschini suscipe piccam,  
 475 vade per has macchias, compagnum cerca, camina».  
 Surgit amorevolus Cingar, gittatque taërum,  
 corripit et piccam, sylvamque subintrat opacam.  
 «Heus o», cridabat, «heus o Falchette»; sed «Heus o  
 Falchette» respondet ei de rupibus Echo.  
 480 Interea iuvenis Leonardus prestiter escas  
 deserit, et cingens spadam ferriq̄ue brocherum,  
 terribilem boscum post gressum Cingaris intrat.  
 Texuerat sibimet tortam de fronde coronam.  
 Nuper enim dixi, raucas cantare cigalas.  
 485 Cingar abit, magno spacio lontanus ab illo,  
 nescit heu, nescit miserum seguitare Leonardum:  
 nam bene dicendus miser est, cui cruda paratur  
 mors, iuveni schietto, puro, similique rubinis.  
 Et quae causa necis fuit huius? foemina. Mirum,  
 490 si quid monstrum aliud quam foemina rumpere possit  
 mentem tam sanctam, castamque, Deoque placentem.  
 Oyme Deus, quantis grassa est nunc terra bagassis,  
 tantarum quae pressa gemit sub fasce luparum.  
 Dic horsu, dic, Togna, mei possanza botazzi,  
 495 dic rofianarum trapolas, soiasque rognosi  
 mille putanismi, et Veneris cagatoria nostrae.  
 Non desdegneris, quamvis sis foemina, namque  
 teque tuasque pares fas est dabanda relinqui.  
 Parcite, signores, si forza colerica me me  
 500 straparlare facit, bruttasve sfogare parolas.  
 Ah nimis importat tam bellum perdere florem.  
 Credite non mancum Tognae, quod dire parecchiat,  
 quam si respondens ad messam proferat amen.  
 Non plus merda nocet naso, non morta carogna,  
 505 quam mulier quae, se falsa beltate galantans,  
 cortigiana iubet, pariterque signora vocari.



O sporcum bruttumque nefas, o millibus unquam  
 non unctis, totoque orbis sapone lavandum!  
 Et quid agunt istae porchae, frustaeque lupazae?  
 510 Heu iuvenes, audite, precor, sentite poëtam,  
 atque poëtissam Tognam, quae tacta bocali  
 fulmine dovinat verum, drittumque prophetat.  
 Sunt Romae, Napoli, Florenzae, suntque Venecis,  
 515 Millano, Genoe, sunt Bressae, suntque Bolognae  
 agmina vaccarum tantarum, quod mare totum,  
 flumina, stagna, lacus, borsaeque sugantur ab illis,  
 quas divas dominas, signoras, atque madonnas  
 turba gazana vocat, scribit, chiamatque fenestris,  
 520 atque madrigalibus, seu merdagallibus, illas  
 cantant humana cum voce, sonoque lautti.  
 Has tamen aspernunt illae sbeffantque losingas,  
 atque pochifaciunt versus mancante guadagno,  
 quo veluti mulae obstinatae infine domantur.  
 525 Simplicium sed amor iuvenum, visique galanti,  
 sinceri, purique agni, niveaeque columbae,  
 has faciunt nimia smaniare libidine cagnas.  
 Oybo, quis ascoltans non nasum stoppet et aures?  
 Ergo manus adhibent operi, cercantve caminos,  
 530 huc illuc varios nunc donis nunc ve sonettis;  
 denique fundatas nequeunt flectere turre,  
 ut sua cunctivorans satietur aperta vorago,  
 quasdam consultant putrefactas tempore vecchias,  
 quae tabachinandi, quae dant documenta striandi.  
 535 Hae sunt carnivorae zubianae, suntque beghinae,  
 quae bigamas se se iactant, terzique sorellas  
 ordinis, et sanctas Cittas, dignas ve beatis  
 pizzocaras fuis ornari supra sepulchros.  
 Has ego per gesias hinc inde recurrere cerno,  
 540 candelasque brusant a tota plebe videndas,  
 atque paternostros talquales ore biassant,  
 saepeque tellurem basant, leccantque matones,  
 saepe manu chioccant stomachum, faciuntque sonare  
 pectus tamburum don don, per forzaque striccant  
 545 ex oculis lachrymas, guanzis apostatacitas.  
 Sparpagnant instar Crucifixi braccia coelo,  
 barbozzumque menant sdentatum more caprarum,  
 cum grattaculos sgagnant, cardosque biassant.  
 Nunc gesias intrant in aperto, seque videndas  
 550 omnibus ostentant, nec per loca scura pregantes,  
 ut candelero sua det candela lusorem.  
 Nunc per mille busos, tanas latebrasque remotas,  
 perque tenebrosos cantones, postque pileros,  
 subque sepolturis, hae tygres, haeque mulazae  
 555 stant quacchiae, tum cum celebrant altaria missas.  
 Et quid ibi tractant poltronae, quid ve cigalant?  
 quid sgarbelatae, rancae, putridaeque crevellant?  
 Seu chiachiaris cercant niveam ammacchiare putinam,

seu garzoncellum dictis corrumpere purum.  
 «Ah mal nate puer», dicunt, «mal nata puella!  
 560 Nam quid ego de te valeo pensare, quod ullam  
 non tibi procuras, velut est bonusanza, morosam,  
 non tibi de summo tenerum balcone morosum,  
 castroncella, tiras in lectum tempore noctis?  
 Scilicet est hominum de te grandissima cura,  
 565 si facias illud, quod non fecisse dolebis  
 mille dehinc voltas, et bestia matta parebis.  
 Haec tua quid giovat tibi fazza galanta? quid ista  
 frons calcedonii? quid ocelli, corda tirantes,  
 ut tirat in boccam donolinam rospus apertam?  
 570 quid ve rapraesentant dentes albedine perlas?  
 quid ve coralicios frustra natura labrettos  
 contribuit, niveasque genas insemmaque rossas?  
 Nonne lac et vinum vermeium fazza palesat?  
 Quid te, sic bellum, qui<sup>32</sup> te sic esse galantum  
 575 cernimus indarnum, frustra, nulloque guadagno,  
 quandoquidem nec vis, nec sofris amare puellas?  
 Bellus es, ut placeas, ut ames, ut ameris, ut uras,  
 urarisque simul, non in fornacibus Aetnae,  
 sed magis in dulci, mellato, nectare pleno,  
 580 atque zucarato tenerinae pectore nymphae.  
 Vis ne, giovenaster, sine fructu perdere florem?  
 vis ne, malenconicum sine gioia incurrere fangum?  
 Spernis amare, puer? vecchius, sis certus, amabis.  
 Spernis amare, puella? fies mulazza diabli.  
 585 Nunquid vis fieri monachus, fraterque, vel alter  
 gentibus ex illis bufalazzis atque dapochis,  
 quos vel sempietas, vel desperatio duxit  
 ad fieri fratres, monachi, goffique romiti?  
 Nunquid lassabis te, menchionella, serare  
 590 grossibus in muris, et ad aethera summa levatis,  
 ut velut in paia nespòl marcescere possis?  
 Nemo super terram sanctus, stant aethere sancti,  
 nos carnem natura facit, quo carne fruamur,  
 atque voluptates ingordo ventre piemus.  
 595 Nil Deus indarnum simul et natura crearunt.  
 Instituuntur aves, pecudes, piscesque, feraeque,  
 ut cazzatores, piscatoresque fiantur,  
 utque gulam variis saturemus ognhora guacettis.  
 Plantantur boschi, surgunt de marmore rupes,  
 600 quo naves, barcas, et tecta locemus et aedes.  
 Lana datur pegoris, gallinis pluma vel ochis,  
 quo molles adsint lecti, caldaeque pelizae.  
 Sic etiam teneras mundo fecere putinas,  
 quas vos, o teneri, debetis amare, putini».  
 605 Talia sic istae sgualdracchae, propter aquistum,  
 per cantonadas, loca per sibi commoda, chiarlant,  
 utque damigellos inveschient, utque puellas,

<sup>32</sup> Nell'edizione Laterza "quid" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

610 ut sua bocca rosam iuvenum disverginet albam,  
quorum si nequeunt solidatam flectere mentem,  
idque trovant ferrum, quod pensavere piombum,  
ad magicas veniunt artes, chiamantque diablos,  
mille modos totidemque vias retrovare docentur  
a Satana et Belial: seu tandem vincere pugnam,  
sive suis miseros furtim guastare maliis.

615 Huc illuc scurrunt, secreta indagine cercant  
grappas piccati, nascentis sputa putini,  
cervellas gatti, cor talpae, stercora vulpis,  
terram quae sepelit mortos, duo membra ranocchiae,  
matricis lectum parientis, quo latet infans,

620 sed plures alias brevitatis causa fusaras  
praetermittit, habens altros ad texere filos.  
Hoc unum restat quod tanta est voia nocendi,  
ut lac gallinae invenient, fungique semenzam,  
campanaeque sonum capiunt, ragiamen aselli,

625 calcagnum tenchae, zenzalae in pectore costas,  
urinas ochae, gruis aurem, melque tavani.

Sed iam, Togna, casam redeas, tornesque camino  
te modo lassato, de vacchis satque, superque.  
Me dudum a studio chiamat fantesca: «Patrone,  
630 iam depone cito pennam, calamaria, cartam,  
coena parecchiatur, frigescit calda polenta,  
compagni totam iam mangiavere salattam».  
Iste liber vobis finit, mihi coena comenzat.

## LIBER DECIMUS SEPTIMUS

Ibat honestatis radius per coeca ferarum  
lustra Leonardus, quo mors violenta vehebat:  
ipse, ubi boscaias sylvarum intraverat altas,  
perdidit infelix drittae signalia stradae,  
5 saepe vocat socios, et clamans duplicat «o o»,  
quas voces spargit fortuna ribalda per auras.  
Iam super innumeris depictum floribus agrum  
improvisus adest, ubi dulcis ventulus eflat.  
Hic medio in campo saxi fontanula vivi  
10 perstrepat, undiculisque suis nova gramina bagnat.  
Circumstant fontem lauri, myrtique virentes,  
limones, garbique simul, dulcesque naranci.  
Cantant per frondes oselini mille vagantes,  
invitantque omnes peregrinos sistere passum,  
15 seu currentis aquae vitreos haurire liquores,  
seu genium somni freschis gioire sub antris.  
Semper ibi arident tremulae venientibus umbrae,  
quas nunquam splendore suo trapassat Apollo.  
Huc igitur, sembiante loci tiratus amoeni,  
20 forte Leonardus declinat, apudque riveram  
se cristallinam vernantes buttat in herbas,  
seque dat in praedam, disteso corpore, somno.  
Ecce sed interea venit huc formosa puella,  
formosumque videt solum dormire puellum.  
25 Se duplici sfogare siti cupit illa repente:  
venerat ut biberet, sed eam sitis altera coepit.  
Haec erat et meretrix, et centum plena magagnis,  
doctaque carminibus magicis iurare diablos,  
quam rofianorum Pandragam turba vocabat.  
30 Non bene bellezzam comprenderat illa baronis,  
non bene leggiadram faciem, bustumque tilatum,  
non bene puniceos imitantia labra coralos;  
praesta dedit sporco squarzandum pectus amor.  
Sed quid agat, nescit: timor hinc, amor increpat illinc.  
35 Ne rompat somnum timor admonet; unde gelatur.  
Ne perdat gioias, amor incitat; unde brasatur.  
Saepe sibi parlat: «Sum grandis pazza daverum.  
Tempus non tornat, sordis quod transvolat horis».  
Mox animum capiens, se proximat ore, nec audet  
40 hunc toccare tamen, sed tanquam pegola brusat.  
Deficit in solo visu, dare basia vellet;  
dumque propinqua movet, propter basare bochinum,  
se rursus retrahit metuens distollere somno.  
Attrectare manu frontem magis ausa comenzat,  
45 ille nihil sentit, somnum strachedo profundat.  
Interdum violas decerpit vacca propinquas,  
inque sinum ficcat, nihil oppugnante camisa.  
His ausis tandem facta est animosa, nec ultra

50 perdere vult horas, sic sic scampare fretosas.  
 Ad latus angelici pueri, finique gioielli,  
 se butat, inde rosam vult infangare lavacchio,  
 laedammoque suo purum corrumpere fontem.  
 Protinus insuetos Leonardus senserat actus,  
 discutit a somno sibi mens castissima sensus.  
 55 Non aliter sese de floribus ille rebalzat,  
 quam quum tollit humo cofilantia pectora serpens,  
 qui, dum flammato godit sub sole, iacetque  
 herboso in strato, fit pressus calce romeri.  
 Barro super sese mirans adstare puellam,  
 60 ut fugit ante lupum agnus, lepus ante livrerum,  
 sic puer ante magam, sic angelus ante diablam.  
 Infuriata, magis Pandraga stigatur ab oestro  
 luxuriae, veluti stimulatur vacca tavano.  
 «Ah, demens iuvenis», parlabat, «me ne refudas?  
 65 Me ne, puer tenerine, fugis? sta, siste caminum,  
 respice quas habeo carnes, his utere liber,  
 dum prohibet nemo, dum sors dat pulchra favorem».  
 Non Leonardus eam scoltat, procul imo recedit,  
 cui minus una placet mulier, quam trenta diavoi,  
 70 ac genus humanum miserum putat esse per istud,  
 quod pro sorte mala muliebri ventre caghetur.  
 Ergo viam scampat, veluti scamparet ab igne,  
 per quem mille brusant troiae, semperque brusabunt.  
 Dumque fugit, secum loquitur: «Brevis illa voluptas  
 75 subripit aeternum coeli decus; o pater, o rex,  
 quem trepidant victi manes, cui coelica paret  
 militia, unum oro: da invictum pectus et arma,  
 daque triumphatis me me hostibus altius ire».  
 Candida virginitas quam pulchro in corpore praestat!  
 80 At Pandraga vocat retro: «Me aspetta puellam,  
 o puer, o formose puer, me aspetta puellam;  
 non ego sum tigris, non sum leonissa, nec ursa,  
 non draco; mi pulcher Narcisse, quid ah fugis? ecce,  
 te seguito, atque pedes rupi seguintando tenellos,  
 85 et patis indignans tenerinae damna puellae?  
 Dispietate nimis, saltem me cernere voias,  
 et me, quam fugis, aspicio, si sim fugienda,  
 sive sit apta tibi mea frons inferre pauram.  
 Deh moderare fugam, deh tantum respice quae frons,  
 90 quae mihi sit facies, aetas iuvenilis et ardor».  
 Cor Leonardus habet diamante probatius omni;  
 quo magis illa vocat, surdis magis audit orecchis.  
 Hinc tumuit sfondrata Venus, bardassa Cupido.  
 Ambo simul removent Pandraghae a pectore flammam,  
 95 crudum ubi flant odium, serpas lacerante Megaera.  
 Praesta diabolicum traxit Pandraga quadernum,  
 quem relegens ursos constringit adire feroces,  
 atque comandat eis iuvenem squarzare tapinum.  
 Non fugit ille ultra, sed firmat littore plantas,

100 imbrazzat scudum, stricto se praeparat ense;  
 atque facit testam, disposto pectore, bestis.  
 Ursa prior, rabiosa magis, levat aethere saltum,  
 rugit, et hirsuto pillamine dorsa rabuffat.  
 105 Esse comenzatam cernens Pandraga bataiam,  
 sdegnabunda illos postergat, et inde recedit.  
 Cingar at interea Falchettum cercat, et illum  
 saepe vocat: cifolat, blastemat, giurat, avampat.  
 Baldus item, reputans quod eorum nemo retornat,  
 ingreditur nemus, ingenti targone copertus,  
 110 Moschinumque iubet ladris guardare galaeam:  
 cum quo Giubertus remanet, buffonque Bocalus,  
 qui tres, a somno victi, ronfare comenzant.  
 Septem igitur socii, quo tempore stare dunatos  
 mysterum fuerat, nec ab uno abscedere groppo,  
 115 ecce squadernantur, sic sorte menante tapinos.  
 Phoebus contradas sensim callabat in altras,  
 antipodisque suo giornum lusore ferebat.  
 Luna palesabat nobis ex aequore cornos,  
 atque impraestatos a fratre gerebat ochialos.  
 120 Falchettus sentit vacuos in ventre budellos,  
 quippe ingoiaret totum cum pelle vedellum.  
 Se modo compagni caprina carne replerant;  
 non habet ipse voiam, stomacho rodente, canendi:  
 poenituit cantare lupus cum ventre famato.  
 125 Ergo trahens gambas, mastini more cagnazzi,  
 quando caristiae castigat sferza vilanos,  
 aspicit a longe modicam de nocte lucernam,  
 huc mandat pedibus ventrem portare famatum,  
 qui iacom iacom faciunt, mancante fiato.  
 130 Illius en tandem retrovatur causa lusoris,  
 namque casuzza fuit crudis fabricata quadrellis;  
 hanc sine chioccatu portae, sine dire coëllum,  
 intrat, et intrando spadam tenet atque rodellam.  
 Invenit hic hominem scherzantem circa bagassam,  
 135 quae brutti vecchi temnit sdegnosa carezzas.  
 Bruttus erat vecchius, quo non manigoldior alter,  
 tergore delphini, facieque colore safrani.  
 Densque suis nullus massellibus extat apiccus,  
 nasazzusque colat tanquam lambiccus aquarum.  
 140 Interdum tamen illa senem cativella zelosum  
 sustinet, et basos tolerat poltrona bavosos,  
 mellitisque piat cornutum vacca parolis,  
 illeque per nasum, bufalazzi more, tiratur.  
 Haec est illa quidem Pandraga malissima, qua non  
 145 altera vaccarum melius tibi cornua plantat.  
 Quando igitur contra Falchettum movit ochiadam,  
 protinus amplexu patefacto suscipit illum,  
 ut solet optatum uxor carezzare maritum.  
 Pro gentilezza tanta stetit ille balordus,  
 150 nescit menchionus quas uset porca taiolas.

«Da», inquit, «damisella, precor, mangiare famato.  
 Sunt modo tres giorni, quod trippam gesto vodatam.  
 Te rogo, per si qua est bellis compassio damis,  
 da mihi tochellum panis, tibi schiavus habebor».

155 Cui vecchius respondet: «Habes duo mille rasones;  
 arreca, Pandraga, cibos, succurre tapino».

Illa, sochinello vestita galantiter albo,  
 se movet, et gestu, risu, garboque putanae,  
 expediens epulas, huc se travaiait et illuc.

160 Nec bene finierat mensas onerare vivandis,  
 in pede stans drittus, panem Falchettus agraffat,  
 quem veluti pilulam, nil dente tocante, trabuccat.  
 Post illum binos alios, tres inde, nec unquam  
 tregua fuit, donec septem periere bufetti.

165 Non tamen hunc anchum stimulabat voia bibendi;  
 sed facit assaltum, celeri cum dente, cadino,  
 quo, velut argentum spezzatum, millia vallis  
 Iosaphat ossa trovat, non aspernanda famato:  
 colla gallinarum, gambas, gelidosque magones.

170 Omnia Falchettus, servando silentia, mangiat.  
 Denique, non pochis saturato ventre boconis,  
 accipit ambabus manibus, sine forbere musum,  
 bottazzum ingentem, quamvis sibi zaina paretur.  
 Ac miser, absorbens opiati pocula vini,  
 protinus ad terram somno devolvitur alto,  
 distesusque iacet, tanquam si mortuus esset.  
 Perque caput diversa volant pensiria noctis.  
 Tangarus ille senex, Beltrazzus nomine, ridet,  
 ridendoque aperit sdentatas ore ganassas,

180 namque facit festam, vecchius malus iste Susannae,  
 sic trapolare suae peregrinos arte putanae.  
 Ipse quidem plus mattus erat quam trenta cavalli,  
 filius invidiae, galloque gelosior omni,  
 tam incarognatus, tam presus amore bagassae,  
 quod solo parebat eam tranqluttere sguardo.

185 Si quandoque super guanzas frontemque puellae  
 musca reposabat, nec scazzabatur ab illa,  
 ibat adulterium metuens cito pellere muscam;  
 dumque fugabat eam, dicebat: «Guarda diavol,  
 mascula num musca est? an foemina? porca ribalda,  
 tu mihi cornarum, dubito, cimeria ponis».

Talia parlando, currebat protinus, atque  
 moschettam brancare manu pulicemque studebat,  
 cercabatque inter gambas signalia maschi.

195 Ipsemet ergo ligat Falchetti membra cadenis,  
 nec vult officium per damam tale fiatur,  
 ne dormentato stupretur adultera moecho.  
 Illa, diu sciocchi mattezzis usa mariti,  
 ridet, et hoc risu dat pazzo intendere vecchio

200 in puteo lunam, stellamque negare Dianam.  
 Beltrazzus ghignat pariter ghignante puella.

Quisquis troppus amat, cum ridet amasia, ridet,  
 nec non, cum plorat, plorat menchioniter idem.  
 Tollitur ergo lapis, sub quo latet atra caverna,  
 205 in quam Falchettum longo cum fune calarunt:  
 inde, superposito saxo, bocca illa seratur  
 carceris; et nunquam quisquis chiavatur in illo  
 hinc se posse putat dissolvi, et cernere giornum.  
 Haec ea dum tali rerum vertigine passant,  
 210 scilicet ut vivus soteretur Falco, Lonardus  
 mortuus a nullis sit humatus, fraude puellae,  
 hunc repetamus, ovemque ursis buttemus edendam.  
 Ursa, diabolicae rabiis uscita Megaerae,  
 valde travaiaabat, maschio adiutante, Lonardum.  
 215 Ille, pudicitiae fidus defensor et acer,  
 mille daret vitas, si mille teneret, ob illam.  
 Cum leva obiectat scutum, dextraque frequentes  
 stoccatas vibrat, nunc bassus, nuncve levatus,  
 nunc retro, nunc ante pedes agitando legeros.  
 220 Ursa ferox, et dira magis, se cazzat inantum:  
 quae male formatos ursattos liquerat antro.  
 Cui punctam in ventrem torquet Leonardus, at illa  
 destra sinistrorsum balzat scansando repente,  
 inde super gambas derdanas ritta levatur,  
 225 ongiatasque manus aperit, panditque bocazzam.  
 Barro sed in medium mostazzi, dando roversum,  
 colsit eam tandem, fecitque tomare stravoltam,  
 dentatamque simul spiccavit ab ore ganassam.  
 Ursus adiratur, sociam videt esse feritam,  
 230 sanguine quae largo flores malnettat et herbas;  
 unde Leonardo stizza maiore sotintrat,  
 cumque manu dextra zampatam vibrat apertam,  
 quae, quantam gremiit faldam, de corpore squarzat,  
 nudatumque forat duris ongionibus inguen.  
 235 Vulnere non tamen hoc persona gaiarda paventat.  
 Ursam, quae suberat rursus, fendente salutat,  
 sed levior gatto saltum facit illa dabandam,  
 ipseque, dum colpus vadit fallitus, arenam  
 percutit, ad manicum ficcans sabionibus ensem.  
 240 Hinc piat ursus atrox tempus, rapit unguibus ansas  
 elmetti, tum valde tirat, iuvenemque fogabit,  
 ni celer huic casu provisio debita fiat.  
 Ergo valorosus, dum forte tiratur ab illo,  
 pungit abassato ferro, panzamque trapassat,  
 245 et tamen absque elmo, nuda cervice, remansit.  
 Proh dii! quando suum videt ursa morire maritum,  
 vivere dispresiat; nunc dextra, nuncve sinistra,  
 nunc vicina fremens, nunc se lontana retirans,  
 tam celeri balzat studio quod apena videtur.  
 250 Est verum, quod nulla suis in dentibus est spes,  
 stringere qui nequeunt, una mancante ganassa;  
 sola stat in duris sibi confidentia branchis;



cum branchis agit illa operam, furit illa per ongas.  
 At tribus e bandis iam versat barro cruorem,  
 255 nec mundi contornus habet cor firmius illo.  
 Se videt extinctum, nihil est tamen ille minutus  
 excellenti animo, nec mens sibi conscia recti  
 formidare potest niveam deponere vitam.  
 Semper adocchiabat nudam fera bestia testam,  
 260 huc acuit griffas, huc zampas drizzat aguzzas,  
 hanc tamen et scuto defendit et ense guererus.  
 Denique non patitur tam longius ire bataiam.  
 Proiicit a brazzo targam, manibusque duabus  
 incipit, et colpos illi sine fine ramazzat.  
 265 Se movet ursa levis, nunc huc nunc emicat illuc,  
 mandrittosque omnes paladini reddit inanes,  
 quem dum destituit sanguis, sed maxima crescit  
 et magis atque magis virtus animosa guerero,  
 spada, gaiardiam non sueta capescere tantam,  
 270 heu peccat, medioque operae fit iniqua patrono.  
 Frangitur ad manicum, lamma cascante tereno,  
 infelixque puer dextram sibi sentit inermem.  
 Ambo statim currunt contra, se amplexibus ambo  
 fortibus abbrazzant: premit hic, premit illa fiancos,  
 275 ut non dura magis stringantur ferra tenais.  
 Tandem affogantur pariter, pariterque cadentes,  
 sic sic complexi, fato periere medemo.  
 Non tamen ad vitam seguitata medesima sors est,  
 ille volat coelo, iacet ista cadaver inane.  
 280       Aspicis, alme Deus, pro te quamque impia, quamque  
 fert indigna puer tuus iste, simillimus agno,  
 iste tuus puer innocuus, puer iste fidelis,  
 aspicias ut pro te tam dira morte necetur?  
 285 Nonne hic expulsor Veneris, columenque pudoris,  
 quo datur ad vitae, via, lux, aditusque, coronam?  
 Siccine mortales tanto nos munere fraudas?  
 Felices o vitae hominum, felicia secla,  
 lapsa quibus coelo est animi praestantia tanti.  
 290       Cingar at interea sylvas peragraverat omnes,  
 Falchettumque suum iam rauca voce cridabat.  
 Denique speluncam sancti trovat ille romiti,  
 portellamque casae bussans petit: «Heus, quis aloggiat?»  
 Ad quem vox intus sic rettulit: «Ave Maria».  
 Cui Cingar: «Nobis semper laudata sit illa».  
 295 Quo dicto, angustae crepuit portella celettae,  
 canutusque senex, cui pectus barba covertat,  
 costumatus adest, et quid vult ore comandat.  
 Cingar ait: «Venerande pater, deh dicite, quaeso  
 (si mea verba tamen non dant fastidia vobis):  
 300 vidisti ne hominem medium, mediumve catellum?  
 Quaero per hunc boscum, vidisti forsitan illum?»  
 Subridens senior dixit: «Mi splendide Cingar,  
 quamvis non video te nunc (quia lumine privor),

te tamen interius cerno, teneoque palesum.  
 305 Quererere Falchettum frustra, tibi dico, laboras».

«Me miserum!» clamat Cingar; «quid, mi pater, inquis?  
 Mortuus an fors est? morerer, si morte perisset».

«Non», respondet ei vecchius; «non ille moriviv,  
 310 nam Beltrazzus eum tenet atro in carcere vinctum,  
 non certe mortum, sed valde morire bramosum.  
 Cui meretrix Pandraga dedit mala pocula somni.  
 Ille catenatus centri manet intra budellas;  
 non hunc inde trabis, nisi porcam fune ligabis,  
 nec meretriciae gabberis fraude losinghae.

315 Illa spudat blando tantam sermone carognam,  
 ut nimis incautos ad guisam pestis amorbat».

Cingar ait: «Deh quaeso, pater, monstrate caminum,  
 qui me scanfardam subito deducat ad istam.  
 Se teneat, si me scapolat, scapolasse diablum.

320 Verum, sancte pater, per barbam perque capuzzum,  
 per si qua est charitas hoc in gestamine sportae,  
 oro, mihi vestrum voiatis dicere nomen.  
 Namque pur est grandis facenda, stuporque mirabel,  
 vos me, vosque meum socium, vosque omnia nosse.

325 Numquid vos Balaam? aut Balaae bona mula prophetae  
 vivit adhuc? vestraeque godit praesepia stallae?»

Respondet senior: «Nostrum si nomen habere  
 vis ad noticiam, quod saxis dormit in istis,  
 huc prius ad me me velis deducere Baldum.

330 Inde tibi, Baldoque meum volo pandere nomen».

Obstupuit Cingar vecchium cognoscere fratres,  
 appelletque suo Baldum de nomine, seque,  
 Falchettumque suum; magnum putat esse prophetam,  
 ad quem vult penitus compagnos ducere secum.

335 Ergo cuncta illi promittit, et inde caminum  
 brancat eum proprium, sibi quem sant'alma palesat,  
 atque ad speluncam meretricis denique venit.

Candentes lunae paulatim aurora colores  
 scurabat, clarumque diem portabat Eous.

340 Cingaris adventum quando Pandraga spiavit,  
 protinus incontra saltaverat extra cavernam,  
 fronteque rididula et brazzis currebat apertis.

Cingar, amerosos quando guardavit ocellos,  
 fat ter signa crucis, velut illa diabolus esset,  
 345 mancavitque pocum, tam pocum, tamque pochinum  
 quin trapolaretur, ceu vulpes vecchia taiolis.

Sed cum Falchetti grandem rammentat amorem,  
 praestiter indretum scura se fronte retirat,  
 et mostazzonem talem cito porrigit illi,  
 350 atque manu replicans roversa vibrat un altrum,  
 quod duo denticuli cascarunt extra ganassas.  
 In terram cadit illa ruens, squarzatque capillos,  
 arrabiata cridat, stridosque ad sydera mandat,  
 lamentisque petras montagnae spezzat aguzzis.

355 Ecce, senex crevatus, adest Beltrazzus: ad illum  
 currebat strepitum, si currere dicitur ulla  
 testudo, aut portans limaca in tergore stanzam.  
 De passu in passu tussit, mollatque corezzam,  
 sbolsegat atque sonat magno cum murmure cornum.  
 360 Pro Satan, ut vidit sub Cingare stare morosam,  
 quam male nunc pugnīs nunc calcibus ille burattat,  
 atque ad misuram carbonum donat acerbas  
 Pandraghae sorbas, asinamque melonibus ornat,  
 irruit atque hosti currit, ceu porcus, adossum,  
 365 dentibus et strictis, quorum pars maxima desunt,  
 vult ingiottitum tribus in bocconibus illum.  
 Cingar at in medium stomachi dat protinus urtam;  
 illeque, cascando, maroëllas rupit abassum,  
 saltaruntque foras lergnae, schioppante braghero,  
 370 et pover antiquus levasusum denique fecit.  
 Interea similis rabiosae foemina cagnae  
 se levat, et raspis, ut gatta, lavorat aguzzis  
 Cingarīs in fazzam, et morsu talvolta canesco  
 multaue barbozzo streppat pilamina barbae.  
 375 Ille tamen miseram per trezzas corripit, atque  
 perque vias fango, perque invia plena rovidis  
 trat retro, veluti trat ladrum coda cavalli.  
 Prosequitur Beltrazzus eum: «Manigolde», cridabat,  
 «ah ladrazze, meam sic fers lacerare putinam?  
 380 Mille tuo nascant cagasanguī ventre, gaioffe.  
 O mea, mi, Pandraga, decus: tibi dura cruentant  
 saxa caput tenerum, spinaeque insemma ribaldae?  
 Nec te tutari, nec te defendere possim?  
 He heu quanta meum desleguat doia magonem!  
 385 Candidulas rumpit cardorum copia guanzas,  
 blandidulos guastat campus lapidosus ocellos,  
 sta, beccone, latro, sta, furcifer: oyme tapinus!  
 Oyade sum mortus, spazzatus, et absque socorso.  
 Sum straccus, ruit ille ladro, volat ille diavol.  
 390 Crudeles spinae, crudelia saxa, rubetis  
 siccine de tepido tam bellae sanguine damae?»  
 Talia dum creppat, plus avantum ire vetatur,  
 nam parit aegrotas aetas vecchiarda pedanas,  
 strassinatque pedes retro vecchiezza cavalli.  
 395 Se trigat ergo, sedensque gravi spiramine boffat;  
 et velut antiquus seu bos, seu buffalus, ansat.  
 Ecce sed interea strani persona gigantis  
 huc improvistus sylvarum sbuccat ab umbris,  
 qui nunc oyimisonos Pandraghae senserat alte  
 400 rimbombare guaios, nec rem tamen ille sciebat.  
 Non erat in toto plus mordax bestia mundo,  
 plusque asino similis, scopertis namque pudendis  
 ibat, iensque nigro siccabat semine flores.  
 Hanc monstri spetiem veteres dixere Moloccum,  
 405 quod rofianorum nec non puzzore luparum

miscetur, fitque atra simul corruptio grossi  
 aëris, unde animal tale hoc deforme cavatur.  
 Est homini similis, quantum quod drittus et alto  
 incedit vultu, sed totus bestia restum.  
 410 Dentiger ut porcus, cagnazzi more pilosus,  
 moreque serpentum vomitat simul ore venenum,  
 flammatasque simul schizzat de retro corezas.  
 Illico Beltrazzus, visto de longe Molocco,  
 plus bove leggerus se drizzat apena, cridatque:  
 415 «Day day, para, pia, fer aiutum, chare Molocche.  
 Chare Molocche, tuam tibi raccomando signoram;  
 ecce, cavester eam poverinam quomodo trattat,  
 quomodo malmenat, strassinat, quomodo pistat!»  
 Talibus admonitus, properat slanza ille foiada,  
 420 pestiferumque spudat patefacto gutture flatum,  
 post quem abbrasatam spruzzat culamine loffam.  
 Cingar, amorbatus nimio puzzore, bagassam  
 deserit, et tracto brando petit alta gigantis  
 moenia, nec poterit cum scalis iungere testam.  
 425 Sed tenet ad bassum, basso truncone taiato  
 arbor it ad terram; bassis dat vulnera gambis.  
 At male provistus dum punctam concite laxat,  
 tanta venenati sbroffantur flumina sputi,  
 quod cadit attonita Cingar cum mente balordus,  
 430 atque velut mortus se se distendit in herbam.  
 Prestiter accurrit brazzis mastinus apertis,  
 impositoque levi conatu Cingere spallis,  
 ambulat, ut sic sic tepidettum, sic ve recentem  
 deglutiat digitosque untos pinguedine lecchet.  
 435 Ipse sed interea Beltrazzus abrazzat amicam,  
 hanc ve quasi mortam plorat, ploransque carezzat,  
 basat ei boccam, frontem, basatque biancum  
 pectus, et annorum centum puer omnia tentat,  
 quae tentare senex annorum trenta puderet.  
 440 Cingar fratantum de peso fertur in alto  
 tergore Molocchi, ceu fertur vulpe galina.  
 Nil sentit, quoniam tenet illum forza veneni:  
 desdottum certe buttavit alhora tapinus,  
 namque desesettum buttaverat ante Moloccus,  
 445 dispositus mangiare tribus bocconibus illum,  
 ut quoque mangiarat, nec non mangiare solebat,  
 tot quot vacca suis captat Pandraga taiolis.  
 Illa gigantesca humana carne budellas  
 replebat, faciens ventronem saepe satollum,  
 450 atque adeo plenum, quod avanzum carnis et ossa  
 mille lupos ac mille canes, corvosque cibabat.  
 Sed Molocchus eam nunquam satiare valebat  
 carne sua propria, quae nocte dieque dabatur  
 ante lupam rabidam, et nullo cozzone domandam,  
 455 quae stracca interdum, nunquam satiata manebat.  
 Ergo desdottum Cingar buttavit alhora,

sive gigantazzo pransus, seu coena fuisset,  
 ni tunc, in puncto stessio spacioque medemo,  
 porrexisset ei subitum Centaurus aiuttum.  
 460 Est Centaurus homo medius, mediusque cavallus,  
 qualis ab Ancroia paladina Ignarus<sup>33</sup> et acer  
 Tarrassus fuit amazzatus, teste Beroso.  
 Ipse gerit binos dardos, targamque copertam  
 desuper azzalo, et fodratam pelle draconis.  
 465 Ferrea dependet gallono mazza sinistro,  
 unde vocabatur Virmazzus nomine ficto.  
 Quando is Molocchum vidit, quem tempore multo  
 noverat, et voltas cum secum mille provarat:  
 «Pone, lupazze, agnum», cridat; «volpazza, polastrum.  
 470 Non, renegate, tui cibus est ventraminis, ola  
 cui dico, poltrone? nimis coena illa stimanda est».  
 Sic dicens, torquet dardum vibrante lacerto,  
 cuius in hirsutum ficcatur puncta galonem.  
 Molocchus grandem smagonat vulnere cridum,  
 475 Cingareque abiecto terrae, stizzosus avampat,  
 Centaurumque suis bellandi scontrat usanzis:  
 ignitam faculam culamine vibrat aperto,  
 nec puzzolentos curat spudare macagnos,  
 namque sciebat eos Centaurum laedere pocum;  
 480 qui sibi tum nasum, tum polsos, tempora, corque  
 unguento ungebat multa virtute probato,  
 quod sibi donarat medicae doctissimus artis  
 Serraffus, qui gesta vigil paladinica curat.  
 Ecce autem dardum vasto rumore secundum  
 485 fulminat, idque volans sonat ipsa tonitrua coeli,  
 per mediumque bigol post tergum prompsit acumen.  
 Ille ruit moriens veluti si quando vilanus,  
 praticus officio agricolae, contemplat in agro  
 stare piopazzam vecchiam, segetique nocivam,  
 490 hanc ad radices assaltat vulnere ferri,  
 taiandoque facit volitare per aëra scheggias.  
 Illa cadit tandem stirpata disutilis arbor,  
 nec dapoca novas iam strangulat amplius herbas.  
 Bestia sic nostra haec, turpi concepta ledamo,  
 495 cascat morta solo, moriensque culamine bilzat,  
 ut bilzare solent brodam chrysteria ballae,  
 Centauroque pilos barbae scintilla strinavit.  
 Nondum Cingar erat de somno redditus ad se;  
 hunc bonus imponit spallis Centaurus equinis,  
 500 et iactos relegens dardos hinc cedit onustus,  
 fontanamque aliquam nunc huc nunc quaeritat illuc,  
 ut bagnatus aqua tornet smemoratus acasam.  
 Pervenit ad rivum tandem campumque virentem,  
 infelix ubi stat mortus Leonardus et ursi.  
 505 Huc volgens oculos guardat, relevatque, stupentum  
 more, supercilios, rugaeque in fronte rapantur.

<sup>33</sup> Nell'edizione Laterza "ignarus" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

Formosum iuvenem squarzato gutture mirat,  
 qui quoque tunc ursam mortam brazzatus habebat.  
 Cingara deponit spallis prope littora fontis,  
 510 formam garzonis pulchri contemplat et annos;  
 cumque diu stupuit, lagrymasque gittavit ab occhis,  
 hunc levat amplexu, bramans donare sepulchro,  
 namque recordatur tumulum vidisse vetustum,  
 515 quem cercans peragrat sylvas, portatque Lonardum.  
 Interea Cingar paulatim corde resentit,  
 ut solet a somno cum quis non illico surgit.  
 In pede saltatus, coram putat esse Molocchum,  
 dumque samitarram pugno se pensat habere,  
 hunc vibrat, ventumque ferit, pazzusque videtur.  
 520 Mox sibi medesimo rediens, circumspicit, et nil  
 Molocchi prope stare videt, nilque ultra puellae,  
 nil quoque Beltrazzi, neque scit conoscere quare.  
 Dumque petit fontem, Leonardi retrovat ensem,  
 atque duos mortos apud ensem conspicit ursos.  
 525 Protinus expavit, putat illum, non putat illum  
 esse Leonardi stoccum, dumque omnia cercat,  
 ecce videt carmen sic summo in fonte tacatum:  
 «Quanta pudicitiae sit laus, hic morte probatur.  
 Maluit occidi quam se violare Lonardus».  
 530 Carminis authorem nymphae dixere Seraphum,  
 qui modo se Phoebi, modo se Zoroastis alumnum  
 ostentat, famaeque ornat splendore barones;  
 et memoravi illum, et mox memorabo frequenter,  
 tanquam praesagum rerum, geniique ministrum.  
 535 Iam iam non dubitat, iam iam conoscit apertam  
 Lonardi mortem Cingar, culpatque bagassam,  
 namque bagassarum scit mores Cingar et artes.  
 «Proh Deus!» exclamat, «periit Leonardus, iniqua  
 sic fortuna tulit? morietur Baldus ob iram,  
 540 ob coleramque sui, puero quem portat, amoris.  
 Heu quid agam tapinellus ego? quo me ultra reducam?  
 O sfortunati socii, tot casibus acti!  
 Exanimus ne iacet Leonardus? forte ferarum  
 545 ventribus esca fuit? non saltem cernere mortum  
 possumus? obscuro Falchettus carcere stentat?  
 Baldum non video? Moschinus longe moratur?  
 Siccine dant forzas scanfardae sidera tantas?  
 siccine propitiant cagnazzae fata putanae?  
 Non tibi parco unquam: non, non, disponor ad omnes  
 550 iandudum prigolos, mortem non estimo ravam».  
 Sic fatus Cingar, quamprimum corripit ensem,  
 sylvas inde subit foltas, leporumque coattos,  
 de passu in passu meditat chieдитque Lonardum,  
 donec terribilem nemora inter frondea sensit  
 555 rumorem, quo terra tremit, sonitantque riverae.  
 Intrepidus, cupiensque mori, quo murmur habetur  
 portat iter, speratque illic acatate ribaldam.

Sed videt ecce duos tandem pugnare barones:  
 alter erat Baldus, summa canegiatus in ira,  
 560 qui modo Centaurum incontrans, Leonarda ferentem,  
 crediderat tanti mazzatorem esse baronis,  
 unde smisurato vibrabat robore spadam,  
 menteque ficcarat Centaurum opponere morti,  
 mox super occisum semet scannare Leonardum,  
 565 nam centum mortes nihil amplius aestimat heros,  
 postquam compagni privatur imagine tanti.  
 Centaurus multo Baldum sustentat afanno,  
 quem sibi mazzatas cechi dare sentit et orbi.  
 Torserat indarnum dardos, frustra que menabat  
 570 bastonem ferri, tamen alto corde repugnat.  
 Non procul in terra Leonardi busta iacebant,  
 quem quoties guardat lacrymoso lumine Baldus,  
 maiore in furia Centauro currit adossum,  
 crudelesque illi rotolat sine fine stocadas.  
 575 Cingar adest plorans; quo viso, Baldus, ab imo  
 pectore singultans, cordis superante dolore,  
 non manet, at sensus velut urget passio nostros  
 tramortitus abit terrae, sentitque nientum.  
 Quo casu horrenti, Centaurus constitit in se,  
 580 atque suprasedit, reputans non esse belopram  
 (ut generosus erat) si lapsum vulnerat hostem.  
 Cingar ibi ad superos lacrymantia lumina drizzat,  
 atque gridat: «Vos, o superi, pietate carentes,  
 sufficiat vobis nostrum rapuisse zoiellum,  
 585 nostram virtutis perlam morumque tesoros;  
 vultis quin etiam validum prosternere Baldum?  
 Si sic saevitis, si sic crudescere vultis,  
 eya age, quid statis? quid adhuc indusia tardat?  
 Me quoque, Falchettumque meum, sustollite mundo.  
 590 Quae mora? nunc rabies<sup>34</sup> satietur denique vestra».

Sic ait, et voltus Centauro turbidus inquit:  
 «Quae, Centaure, tibi fama est, quae gloria tanta  
 occidisse agnum, quo non mansuetior alter?»  
 Centaurus respondet: «Ego? te fallis, amice.  
 595 Non mea, sed sola est Pandraghae culpa ribaldae.  
 Sicut apud fontem poteris cognoscere verum,  
 ad quem bagnandum cum te, barone, tuissem,  
 ut sbroffatus aqua posses cazzare venenum,  
 hunc reperi iuvenem, crudeli caede necatum,  
 600 quem quoque dum tumulo saxi tumulare parecchio,  
 affuit hic novus Orlandus, novus affuit Hector,  
 imo nec humanas tales volo dicere possas».

Cingar suspesus paulum stetit, inde favellat:  
 «Quae, Centaure, tuas me sors buttavit in ongias?»  
 605 Tunc Virmazzus ei narravit cuncta per orden;  
 Cingar in amplexum fraterno currit afettu,  
 tercentumque illi basos in pectore stampat.

<sup>34</sup> Nell'edizione Laterza "num" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

«Per te», inquit, «mihi vita datur? licet illa noiosa  
 posthac semper erit, semperque bramosa resolv  
 610 ossibus his, postquam tanto viduamur amico.  
 Iste valorosus, quem iecit doia tereno,  
 est Baldus: Baldi scio te sensisse prodezzam,  
 quam sensere poli, terraeque, maresque profundi.  
 Huic similem cunctos non est reperire per orbes,  
 615 dico gaiardiaie similem, saviique governi,  
 quem tibi germanum reddam, fidumque sodalem.  
 At precor interea, per amoris vincla novelli,  
 fac mihi servitium, neque me domanda vilanum».

Cui Centaurus: «Ego faciam quaecunque iubebor.  
 620 Manda, comanda mihi; dictum, factumque putato».

Cingar ait: «Subito Pandraghae quaere capannam,  
 ne nostras scelerata manus evadere possit.  
 Hanc teneas donec veniam; veniamque debottum».

«Sic faciam», respondet ei, tunc illico sylvas  
 625 per densas strepitat cursu, ramosque fracassat.  
 Cingar it ad Baldum, bassa qui voce gemebat.  
 Cingere mox viso, sic fletum sustulit altum:  
 «O Leonarde puer, sine te quid vivere prodest?  
 o Leonarde, puer, sine me quid morte teneris?  
 630 o Leonarde, tuae sum solum<sup>35</sup> causa ruinae!  
 o Leonarde, meae tua mors est causa gravezzae!  
 o Leonarde, tibi nimis improba fata procellant!  
 o Leonarde, mihi vita est odiosa tapino!  
 sed quae dextra dedit tibi nunc saevissima mortem,  
 635 mortem non mancum mihi det saevissima dextra».

In pede saltatus, sic Baldus dixit, et ensem  
 perstringens manibus, Centaurum credit adesse,  
 mandrittumque tirat (velut ingens forza doloris  
 insanire facit) quo antiquam tempore querzam,  
 640 atque repugnantem valido per saecula borrae,  
 ad sabiam voltat, mozzo troncone, stravoltam.  
 Cingar eum, tanquam delapsam cardine mentis,  
 confortat parlans: «Erat, o mi Balde, Lonardus  
 vassallus mortis, sic nos, sic ipse vel ille,  
 645 tertius et quartus, Martinus, barba Philippus.  
 Si lacrymae possunt huic toltam rendere vitam,  
 spargamus lacrymas, horsu, nosmetque pichemus.  
 Non tamen ignoras, quod quidquid nascitur orbi  
 tam remanet vivum, quam gonfius ille sonaius,  
 650 ille sonaius aquae, qui fitur tempore pioggiae,  
 hic cito comparet, citius disparet in unum  
 buf baf, et quod erat quidquam nil illico restat.  
 Non tibi bombardae pulver mage praestus avampat,  
 655 quam volat ad mortem quidquid tuttavia creatur.  
 Mors nulli parcit, nullum fert illa ritegnum.  
 Respectum nec habet temeraria personarum.  
 Omnes affattum proscibit, prendit, amazzat.

<sup>35</sup> Nell'edizione Laterza "solus" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].



660 Papas, caesareos, reges, aliosque tyrannos,  
 furfantes, sguataros, sbirros, aliasque canaias  
 mors ad sbarraiam menat, deque omnibus herbis  
 fat fascem, nec stanca piat quandoque ripossum.  
 Ne, mi Balde, fleas mortos, nam, teste Cocono,  
 fletur id indarnum, quod scantonare nequimus.  
 665 Debemur morti, nos nostraque, pulsat et aequo  
 mors pede nobilium turres inopumque botegas.  
 Non hac perpetuis in terra ducimur annis.  
 Patria, quae nostra est, in coelo constitit alto.  
 Non haec, quas mittunt lachrymas tua lumina, possunt  
 esse Leonardo gratae; non ista, gementi  
 670 pectore ducta, placent animo suspiria laeto.  
 Foemineum est plorare, virum decet esse virilem.  
 Mors haec vita fuit, nunquam moritura, Lonardo,  
 qui, ne virginei tenebraret lumina solis,  
 coelestem accepit vitam, mortemque peremit.  
 675 Sufficit has paucas tibi promulgasse rasones.  
 Non Centaurus eum, non, o mi Balde, puellum,  
 ut pensas, mazzavit: habes hoc crimine tortum».

His dictis, Cingar seriem narravit ad unguem  
 passatae impresae, tam quod Pandraga ribalda est,  
 680 quam quod Centaurus vir optimus ac bonamicus.  
 Baldus humi ficcos oculos tenet instar aheni,  
 marmoreique viri, qui stat stabitque milannos,  
 vel super altarum gesiae vel supra pilastrum.  
 Cingaris eloquium distesis brancat orecchis,  
 685 una parolarum non perditur onza suarum.  
 Mitior imprimis apparet, at inde solutis  
 ex improvise lachrymis, non fronte dolorem  
 dissimulare potest, nam quae frons schietta, lealis  
 non portat sculpita sibi pensiria cordis?  
 690 Vox, quae tenta prius fuerat cagione pudoris,  
 sic tandem erumpit, sic tandem erupta comenzat:  
 «Cor, qui curarum factum es mihi vena ferarum,  
 sis lachrymarum etiam, donec miserabile corpus  
 in lachrymas abeat totum; cor perditte, plange,  
 695 plange, nec a planctu per te cessetur amaro.  
 Quid maris interea confinia, quidve colonnas  
 quaerimus extremas terrarum? vivimus ergo?  
 vivimus an frustra suscepto vulnere mortis?  
 Spes mea dempta mihi, mea lux, mea gloria. Plange,  
 700 plange, nec a lachrymis tua, cor, precordia cessent.  
 O male felices socii, num vivere prodest,  
 si mors solamen vitae tulit improba nostrae?  
 O decus, o requies mea, mi Leonarde, vocanti  
 non mihi respondes? sum Baldus, sum tuus ille,  
 705 sum tuus ille, miser, miserabilis, arca dolorum,  
 poenarum Phlegethon, lachrymarum flumen et aequor.  
 Proh superi! qualem voluistis perdere, qualem  
 fata trucidastis! dolor, heu dolor, heu dolor, heu dol...»

«Or» tacuit Baldus; sed iam nudaverat ensem  
in se conversum, ferro iam pectus adhaeret.  
Corripit hunc humeris Cingar, spadamque repente  
divellit manibus, pavido cadit ille tremore,  
fronsque repentinam contraxit pallida formam  
mortis, at in somno mens consolata quievit.

## LIBER DECIMUS OCTAVUS

Alta soporifero mens Baldi aspersa liquore  
iverat in partes, ubi se sua candida stella  
auricomo coniuncta Iovi, Venerique benignae,  
traxit et in fati secreto sistitit horto.  
5 Hic sua docta fuit sors inter caetera, quantum  
futile sit studium titubanti haerere columnae,  
scilicet in rebus quidquam sperare caducis.  
Cingaris in gremio testam tenet ille chinatam;  
amboque sub quercu, vigil unus, somnius alter.  
10 Interea Centaurus habens pro Cingere voiam  
ad centum prigolos mortis deponere vitam,  
it quacchius quacchius Pandraghae ad tecta ribaldae.  
Quove potest piccolo strepitu premit ille pedattas,  
ne sentire queat, fugiatque cativa ruinam,  
15 quam sibi cognoscit, Leonardi morte, parari.  
Vidimus interdum toto cum corpore gattam  
ire chinam, seu post macchiam, seu iuxta muraiam,  
quae, dudum aguaitans oculis cativella tiratis,  
servat osellinum per opacos ludere ramos.  
20 Sic Centaurus abit pian pianum per nemus illud,  
dormentemque trovans (o gran ventura) ribaldam,  
dormentem, dico, Beltrazzum iuxta zelosum,  
hanc citus aggriffat, portans levitate medema,  
qua portare lupum infreddatam cernimus ocham.  
25 Sed quia sacratum fert iugiter illa quadernum  
attritas inter mammas, frustasque Moloccho,  
id quoque Centaurus liquido cognorat avantum,  
cercat eum, sotosora manu versando pelizzam.  
Repperit altandem secreta in parte latentem,  
30 quo tolto magis illa cridat, magis illa cagnezat.  
Cui Virmazzus iter vocis per guttura stoppat  
viluppo herbarum, ne chiamet forte diablos,  
qui veniant in fretta suae succurrere vacchae.  
Se iam spazzatam, se iam tenet esse brusatam.  
35 Beltrazzus sequitat, desperat, trat via bragas,  
sgrafegnatque visum, barbaeque pilamina streppat.  
Senserat hunc pridem rumore Cingar, et ipsam  
testam paulatim Baldi declinat in herbas.  
Se levat in pedibus, trat spadam, mirat atornum,  
40 expectat quae nam sit tanti causa fracassi.  
En Centaurus adest, Pandragam portat adossum,  
ut portat quaiam griffis sparaverus aguzzis,  
gallinamque velut fert vulpes extra polarum.  
Cingar eum scontrat, cui cennat adire pianum,  
45 ne tantus rumor de Baldo somnia cazzet.  
At Pandraga cridat, mandatque ad sydera stridos,  
unde, illi faciens boccam vi Cingar apertam,  
sbadacchium ficcat, quo posse cridare vetatur.

50 Hanc ergo (ut nata est) dispoiant corpore nudo,  
 quam frustrare volunt, totamque scopare palesam,  
 ut merito a cunctis puttana scovata cridetur.  
 Istud ad officium peragendum boia niunus  
 tunc aderat, nisi sors guidasset alhora Bocalum.  
 Ecce Bocalus adest, faciet galantiter artem.  
 55 Cingar ait: «Centaure, precor, nisi forte molestus  
 sim nimis, ad corpus redeas exanguie Lonardi,  
 quod potes in notam Pandraghae ferre masonem,  
 hic vestiga locos omnes sub, subter et infra,  
 presonemque trova sub saxi mole seratam.  
 60 Hanc aperi officio clavis, si clavis habetur;  
 ast ubi clavis abest, spezzari porta tenetur.  
 Rumpe fores, ac tira foras de compede magnum,  
 magnanimumque virum, Falchettum nomine dictum,  
 cuius forma tuam similat; pars ultima tantum  
 65 pars magni canis est, non, ut tua, groppa cavalli.  
 Inde Leonardum medesimo in carcere serva,  
 ne retrovent guastentque lupi tam nobile bustum».

Excipit hoc iussum Virmazzus; et inde recessus,  
 quo Leonardus erat sistit, brazzisque levatum  
 70 portat, amorevolis bagnans humoribus occhios.  
 At Boccalus, ubi Centaurus abiverat illinc,  
 colligit ex aspris bronchis spinisque flagellum,  
 inde, sibi faciens digitis sine veste lacertos,  
 incipit in colera gabiazzam battere frustam,  
 75 ut nova peccatum purget penitentia vechium.  
 Qualis villanus, cui forza liquore botazzi  
 creverat, humectat palmas utrasque spudazzo,  
 bacchettasque menat crebro, paiamque flagellat,  
 sic Boccalus equam Satanassi, fasce virentum  
 80 spinarum chioccat, totoque labore sigillat.  
 Illa dolorisonas calcat sub pectore stridas,  
 sbadacchiata quidem prohibetur fortius oymos  
 vociferare suos, qua propter maxima doia est.  
 En rivat ad tempus multo Beltrazzus afanno,  
 85 quem procul ut vidit, Cingar de sede levavit  
 et male cappatum post vecchium currere coepit.  
 «O», ait, «ad tempus venistis, domine pater.  
 Quo sic in frettam pueritia vestra caminat?  
 Expectate, habeo plures ad dicere causas,  
 90 inque vicem nostros poterimus rendere contos».

Cingar hoc impropers sequitur, miser ille scapinat.  
 Cernebas daynum tardam seguitare galanam;  
 quem tribus in saltis per collum prestus achiappat.  
 Ille pregat veniam, surdas dat Cingar orecchias,  
 95 sed secum tuttavia menat retinendo cavezzum.  
 «Hunc», inquit, «Boccale, tibi comendo zoiellum.  
 Nil fit in officio boiae magis utile, quam si  
 puttanis humeros, vecchis culamina frustes.  
 Vecchius, amoroso qui damas corde vaghezat,

100 non aliam meritat castigam, quam scoriadae;  
 namque inamorus vecchius pariterque zelosus  
 est puer annorum centum, dignusque cavallo  
 alzari et nudas chioccar supra culattas.  
 Ecce tuam, Boccale, scolam novus iste scolaris  
 105 ingreditur: tener est, praestissimus omnia discet.  
 Hunc per passivos doceas componere normas.  
 Non est discordans tam discordantia, quam non  
 hic puer ad sonitum scoriatae praestus acordet».

Suscipit hanc curam Boccalus, fitque pedantus,  
 110 fitque reformator, pedagogus, fitque magister.  
 Sbarbatum vecchium, rimbambitumque gaioffum  
 dottorare parat, si qua est dottrina staffili,  
 si qua sculazzatis castigat mamma fiolum.

Tolserat interea Centaurus ab ore cavernae  
 115 saxum ingens, Falchettumque foras cum fune tirarat.  
 Hic, exangue videns Leonardi forte cadaver,  
 flevit, et, intesa mortis cagione, momordit  
 stizzosus digitum: caveat Pandraga ruinam,  
 partitas siquidem multas scontare tenetur.

Ergo hic deposito Leonardi corpore, donec  
 120 congrua tanthomini fiat iactura sepulchri,  
 discedunt pariter, veniuntque trovare sodales.  
 Paulatim Phoebus descendit ab aethere scalam,  
 tresque appena horae giorni morientis avanzant.

125 Perveniunt tandem qua parte Bocalus afannat  
 se circum vaccam, dum pistat, dumque repistat.  
 At Cingar, mirans Falchettum accedere, currit  
 obvius, abrazzant, stringunt, lachrimantque Lonardum.

Post haec Falchettus, Boccalo dante flagellum,  
 130 incipit: o quantis, o qualibus ille deratis  
 singentos numerare pilos, relevareque crustas.  
 Nata Satanasso, mortem Pandraga vocabat:  
 verum sdegnatur portare diavolus illam.

Baldus adhuc mentem per vera insogna volutat.  
 135 En subito comparet homo sylvaticus illuc,  
 extraque boscaiam saltat: cui barba diabli  
 sanguinolenta colat, musumque imbrattat edacem,  
 perque pedes portat Giubertum more capretti,  
 aut quum fert ocham mercato vecchia ligatam.

140 «En», Centaurus ait, «Furaboscus; hic iste Molocchi  
 est frater, proh dii quae fex, quam sporcus amorbat!»  
 Vix ea complerat Virmazzus et arma piarat,  
 ecce incalzabat Moschinus iugiter illum,  
 infestosque strales soriano scoccat ab arcu.

145 «Ah renegate», cridat, «deponas, ola, catellum.  
 Non est ille tuo pastus pro dente, lupazze».  
 Sic clamans, tutavia facit strissare sagittas,  
 quarum nona caput per utramque trapassat orecchiam.  
 In pede Giubertus saltat, ruinante giganto;  
 150 ingratiatque Deum, magnam scampasse ruinam.

Baldus eo instanti, discusso corpore sognis,  
 se levat, accurrit Cingar, Falchettus, et omnes  
 de se ghirlandam Baldo fecere loquenti:  
 «O», dixit, «quantum Deus est laudandus, amici,  
 155 cui plusquam humanos innotuit esse dolores,  
 quos modo pro dira Leonardi morte ferebam.  
 Hunc mihi per somnum demisit ab axe superno:  
 o quam forma alium, gestu, fatuque Lonardum!  
 "Quid fles, Balde?" inquit; "quid fles, temetque dolentas?  
 160 Te fortasse piget, me me<sup>36</sup> bona summa tenere?  
 Ah cohibe tepidos, quos fundis inaniter, imbres.  
 Non id flere decet, per quod gaudere tenemur.  
 Summa bataiandi palma est superare seipsum.  
 Ista meum studuit meretrix violare pudorem;  
 165 fecissetque suum, me non obstante, volerum,  
 ni subito praesens mihi gratia summa fuisset,  
 qua magis in planum montagnas illa chinasset,  
 quam neque tantillum coitu me inflectere lordo.  
 Sordidius nihil est, quam se meschiare putanis".  
 170 Sic fatus, brancare manum mihi visus, in altas  
 coelorum gioias per totum vexit olimpum,  
 meque videre cosas fecit, quas dicere possem,  
 si centum linguas, vocemque azzalis haberem.  
 Ultima quae dixit tandem mihi, verba fuerunt:  
 175 "Quaere tuum patrem, non longius ille moratur,  
 quem nunc sarcophago mecum soterabis in uno".  
 Ergo simul, fratres, concordi pace manentes,  
 simus torrazzi fortunae contra bataias,  
 quas haec amicorum stentando lega patibit.  
 180 Per mare, per terras, per fundamenta profundi  
 ibimus, et nigri lustrabimus antra diabli.  
 Sed prius ad savios opus est andemus avisos  
 illius, qui me saeclo generavit in isto.  
 Quaerendus meus est genitor, quaeramus adunca,  
 185 quamvis nullus adhuc, ubi sit, comprehenditur index».

Cingar ad haec tostum facie respondit alegra:  
 «Penso tuum reperisse patrem, mi Balde; venite».

Sic ait, anteriorque aliis fretolose caminat,  
 perque hac, perque illac boscos rammescolat omnes,  
 190 donec ad angustam venerunt denique grottam,  
 in qua solus erat sanctissimus ille romitus,  
 ad quem decrerat Cingar conducere Baldum,  
 et coniecturam nunc fecerat: esse talhommum  
 patrem, quem Baldo suasit cercare Lonardus.  
 195 Introëunt ergo; surgit cito barbifer ille,  
 quem facies Pauli decorat veneranda romiti,  
 nec non Antoni, nec non pia chiera Machari.  
 Protinus in brazzos trepida dulcedine Baldum  
 suscipit, et rivos tenerissime fundit ab occhis,  
 200 nilque per un pezzum valuit dissolvere linguam.

<sup>36</sup> Nell'edizione Laterza "me ne" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

Non potuit Cingar, non Falco, et caetera turba  
 non lachrymare huius tanta spectacula facti.  
 Hic pater est (iam non dubitatur), filius ille.  
 Ambo abbrazzati pariter, strictimque tenentes,  
 205 intenerant lapides, non quod pia corda virorum.  
 Ut tandem potuere loqui, pater ipse sedendo  
 sic facit et natum, natique sedere sodales.  
 Mox ita, suspiciens coelum, parlare comenzat:  
 «O gobbae in terris animae, gentesque dapochae,  
 210 per nos ah quantum facies humana brutatur!  
 Nonne canes sumus invidia, grassedine porci,  
 vulpes inganno, stizzosi morsibus ursi?  
 Nonne gula rabieque lupi, tumidoque leones  
 orgoglio, et gatti, simiaeque libidine brutta?  
 215 Non est, qui cerchet drittae vestigia stradae.  
 Quisque suam pleno seguitat ventramine voiam.  
 O bene nassuti mundo, qui vana refudant,  
 sbrigatasque trahunt de terrae glutine mentes!  
 220 Nosco ego quid radiat coelum, quid terra virescat,  
 quid mare fluctivaget, quid denique tartarus umbret;  
 nec capitis grisos, nec longa pilamina barbae  
 cernitis haec frustra; freddum, caldumque provavi,  
 reddidit et finum me martellatio sortis.  
 Magna fui quondam francorum gloria Guido,  
 225 Guido rinaldesca natus de stirpe Sagunto.  
 Franza mihi testis, Germania, Sguizzera, Spagna,  
 Ongaria, quibus giostris, quibus atque batais  
 vincitor et princeps toto cridabar in orbe.  
 230 Noverunt itali, novit mala schiatta gregorum,  
 mori asini, turchique canes, et caetera norunt:  
 quod ducis ingenium quondam, quod robur in armis,  
 quae ve manegiavi multis stratagemata guerris!  
 Ut quid plura sequor? summa haec: mihi gratia tandem  
 235 tanta fuit rerum, quod franchi filia regis  
 me vidit, periitque simul, cepitque maritum.  
 At praestat reliquis donare silentia rebus.  
 Sufficit his paucis nostram concludere follam.  
 Ille furor rabiae, quem chiamat vulgus amorem,  
 240 qui tirare petras savios facit atque saputos,  
 atque altum, bassum, sicut sua voia talentat,  
 disponit, trattat, mundum sotosora travaia,  
 nos de magnificis bassavit ad esse pitoccos,  
 esse vilanorum numerum, escas esse pedocchis,  
 245 ac ita furfantes non nostra superbia reddit,  
 ac ita quid sit homo scitur: fanfugola quippe,  
 et giocola, a ventis motu iactata pusillo.  
 Est homo stoppa foco, nix soli, brina calori;  
 non, ut se iactat, caesar<sup>37</sup>, rex, papa, vel omnis  
 250 qui ferat in Roma camisottum supra gonellam.  
 Hac in sorte tamen misera gaiarditer egi.

<sup>37</sup> Nell'edizione Laterza "Caesar" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

Principio uxorem gravidam, stancamve camino  
 non volui, hocve minus potuissem, ducere mecum.  
 Hanc bona suscepit miris persona carezzis,  
 Bertus, in hospitium fidum portumque securum.  
 255 Ast ego dispostus vel amore, vel impete ferri,  
 aut certam acquistare urbem, aut perdere vitam,  
 protinus avisor praeclaro a vate Serapho:  
 esse mihi fausto nassutum sydere maschium.  
 260 Quantum alegrizae tulerit mihi nuntius ille,  
 scire potest nemo, nisi patris amore calescat.  
 Sed mondanorum constantia nulla bonorum est.  
 Post malvasias, arsenica saepe bibuntur.  
 En iterum gramo denuntiat ore Seraphus:  
 265 esse mihi uxorem diro sub sydere mortam.  
 Heu quae non dixi toto convicia coelo?  
 O mors, clamabam, mors o correra diabli,  
 atque satanassi staffetta, citissima cunctis,  
 at mihi tarda moves, ceu longa quaresma, pedanas.  
 270 Tira, gaioffa, mihi renegato falce roversum,  
 aut mihi da cordam, qua desperatus apiccher.  
 Hac igitur persa, rammingus et orphanus ibam  
 mille per aguaitos, per mille pericula vitae.  
 At bonitas divina, pii miserata doloris,  
 quem pro te, Balde, orphanulo, pro uxore ferebam,  
 275 fecit ut in melius se se mea voia tiravit.  
 Nil, nisi stultorum gabiam, mundum esse notavi,  
 at bene scire mori, virtutum summa vocatur.  
 En quibus in bandis me solum, nate, catasti.  
 Usque modo fugiens hominum consortia, pascor  
 280 herbarum crudis radicibus, amneque puro.  
 Ipsa aetas, lachrymae, vigilantia sustulit oculos:  
 oculos corporeos, inquam, sed lumina cordis,  
 quo minus inspicitur terra haec, magis astra penetrant.  
 Ipse prophetandi docuit me iura Seraphus,  
 285 quae sunt digiunis, longisque vegiare pregheris.  
 Illius ante oculos Deus orbem donat apertum:  
 rerum aditus, mentesque hominum, casusque futuri.  
 Hoc ego dignatus dono, tua semper in occhis  
 facta habui, sensique tuos, o nate, travaios.  
 290 Mantua non modicos tenuit te carcere giornos;  
 passus es imbriferas, vento sforzante, ruinas,  
 post quas corsari bellum crudele tulerunt,  
 quo facto tandem venisti ad littora patris.  
 Non vos disturbet magicas hic cernere burlas:  
 295 credite, sunt burlae, sunt baiae signa stryarum.  
 Insula non ista est, quae vobis insula paret,  
 non mons, non scoius, sed plurima schena balenae,  
 quam strya firmavit magicis Pandraga susurris;  
 supraque spallazzas eius, dorsumque peramplum,  
 300 arte diabolica fecit portare terenum,  
 montes, campagnas, boscos, animalia, fontes.



Sic ego, dum stabam solus solettus in antro  
 rupibus Armeniae, sensi me ferre per auras  
 cum grotta pariter, cum sylva et monte levatum,  
 305 hucve giusum poni pian pianum, more panarae,  
 quae sit vel freschis ovis vel plena becheris.  
 Tres modo sunt pestes, quibus aër, pontus, et omnis  
 mundus amorbatur, tres saghae, tresque diablae.  
 Haec Pandraga una est, Smiralda secunda, sed altra  
 310 Gelfora, cunctarum pessissima fezza stryarum.  
 Hae sempiterno se iactant tempore fatas  
 vivere, dante illis Demogorgone bevandam,  
 per quam mortalis vita haec sine morte trapassat.  
 Sic Fallerinam, sic dicunt esse Medaeam,  
 315 sic ve Dragontinam, sic Circem, sic ve sorocchiam  
 Morganae Alcinam, vel eam quae dicta Foletti  
 est uxor Sylvana: stryas sic mille brusandas,  
 quas paladinorum forti virtute Seraphus  
 continuo impugnat, simul impugnatur ab illis.  
 320 Theseus, Orlandus, Iason, Tristanus et ille  
 Hector nigrae aquilae gestator, et ille bianchae  
 Ruggerus, qui sunt tavolae fortezza rotondae,  
 talibus in studiis contentavere Seraphum.  
 Serraphus sacer est genius, magiaequae bosardae  
 325 asper amazzator, sed fortis bastio verae.  
 Ille hic Serraphus, cui solo vivere dudum  
 concessit mens alta Dei, cui fusa probatae  
 sensa prophetiae, magnique scientia coeli,  
 cui paladinaeos servandi cura barones,  
 330 ut quoque sint illi pro se giostrare parati,  
 quod sic usus habet pro iusto rumpere lanzas.  
 Mortuus est Orlandus, Ajax, Tristanus, et altri,  
 quos supra dixi cavaleros esse doveri.  
 Sic ego nunc ligni me me vestibito giuonem,  
 335 sub terramque ibo, mundi andamenta relinquens.  
 Et quoniam guerrerus eram, barroque Seraphi,  
 haec impresa manet Baldum: te, Balde, ribaldas  
 desertare magas liceat, namque una soletta est  
 Manto bianorei syncera Sibilla Seraphi,  
 340 qui tibi non poterit se se monstrare, priusquam  
 Guido ego non abeam de mundo ad climata coeli.  
 Hic illum cernes, hic, inter busta baronum  
 et simulachra virûm, rationis campio fies,  
 iustitiae, fidei, patriae, tavolaeque rotondae.  
 345 Qui melius brando guastabis regna stryarum  
 quam inquisitorum sex millia, quamque magistri  
 sacri palazzi cum centum mille casottis.  
 Eya age, ne timeas caput obiectare periclis,  
 perque ignem, perque arma rue, virtutis amore.  
 350 Dixi ego: destituor iam viribus istius aegri  
 corporis, et moriens coelum peto; nate, valetio».

Sic dicens iunctis manibus stetit altus, et haesit

par statuae, sanctamque animam spudavit in auras.  
 Nox erat et tanta est lux circum fusa cadaver,  
 355 quod quisquam dixit: «Non nox hac nocte videtur».  
 Confremuere omnes, Baldumque in lumine guardant;  
 qui, postquam stupuit dudum, sic voce gementi  
 pauca refert: «Saltem, pater o sanctissime, vivo  
 has tibi supremas potuissem reddere voces».  
 360 Sic ait, et curvans toto se corpore fixit  
 oscula per sanctos artus, quos fletibus omnes  
 lavit, et ah quali ter patrem strinxit amore!  
 Tunc ibi Giubertus tetigit modulancia fila,  
 taleque gorgisono modulavit gutture carmen:  
 365 «Nascimur et nati morimur, sua quemque moratur  
 iam praescripta dies: miser est quicumque cadaver,  
 et vitam pariter gelido sub marmore condit».  
 Haec appena, quater moesta cum voce sonarat  
 (namque pari numero manes et funera gaudent):  
 370 contremit intornum mediam locus ille per horam,  
 qua stetit intrepidus firmato lumine Baldus.  
 Quid sit hoc, ignorant omnes, tacitique vicissim  
 aspiciunt se se, velut est usanza stupentum.  
 En quidam usciolus crocat in cantone celettae,  
 375 seque da sestesso leviter movestus aprivit.  
 Nulla tamen persona foras exivit ab illa.  
 Hanc in mente venit Baldo discernere cosam.  
 Intrat porticulam solus, quo intrante quievit  
 ille tremor terrae, Baldusque seratur in antro,  
 380 compaignique foras remanent ad busta Guidonis.  
 Vix erat ingressus barro, post tergaque chiusae  
 vix portae fuerant, se firmiter in pede trigat,  
 praestantique animo, sint aut oracula, sint aut  
 somnia, sint Phoebi responsa, remirat atornum.  
 385 Stanza erat in forma quadrati facta salotti,  
 cuius in umblico pendebat desuper ardens  
 lampada, quae claro sedias lusore palesat.  
 Trenta quidem sediae quadro stant ordine circum,  
 quarum quae maior super omnes alta levatur.  
 390 Hic Guido, vel potius simulachrum grande Guidonis,  
 constitit armatus, seditque, sedereque fecit  
 barones totidem, quotidem stant scamna senati.  
 Guido stat in medio, stant circum circa guereri,  
 quisque sua sedia, vestiti quisque corazzis,  
 395 atque inter se se vario sermone ragonant.  
 In pede stat Baldus, nec ab inde movetur un'onzam.  
 Si stupeat, pensare potes, qui vivere patrem  
 armatumque videt stare hic, quem liquerat illic  
 inter compaignos mortum sub veste romiti.  
 400 Mirat ibi atornum fortissima busta virorum,  
 atque gaiardiae flores, fideique barones  
 ornantes armas sola virtute blancas;  
 qui sua, pro specchio, Baldo simulachra palesant.

405 Horum quisquis adhuc vivit cum corpore vivo,  
 rex hic efficitur, non re sed imagine rei.  
 Ut puta, quando Hector, seu Theseus, sive Ferandus  
 Gonziacus vivebat adhuc in carne davera,  
 ille guerreggiabat re vera in corpore vivo,  
 nec fabat alcunas impresas contra rasonem.  
 410 Sed sua fra tantum speties, vel imago, sedebat  
 intra gaiardorum princeps simulachra virorum,  
 qui certant solum pro dritto, contraque tortum.  
 Ergo fin adessum regnarat imago Guidonis:  
 nunc, ubi complevit giornos simul atque fadigas,  
 415 est opus a prima sedia descendat abassum,  
 succedatque sibi novus alter campio dritti,  
 quem paladinorum primum simulachra balottent.  
 Fitque balottandi ratio de mente Seraphi,  
 qui, quem proponit, talem a felicibus umbris  
 420 obtinet, et quidquid probat ipse, probatur ab illis.  
 Huc ergo ignarus causae, similisque facendae  
 nescius, intrarat Baldus, guidante Serapho,  
 miraturque viros tam gaios, tamque legiadros,  
 nunc hunc, nunc illum, nunc questum, nunc ve quelaltrum.  
 425 Hector ibi largus spallis, strictusque fianchis  
 exuperat, cui folta rubent pilamina barbae.  
 Nemo illo propius maiori stare cadreghae  
 cernitur: Aeneasque ipsi vicinius haeret,  
 qui stetit et stat nunc et stabit semper alegrus,  
 430 Virgilio meruisse tubam, quam nulla superchiat.  
 Theseus et Iason, nec non fortissimus Aiax  
 succedunt, unus post altrum, seque carezzant.  
 Hic tenet in dextra cettam Torquatus aguzzam,  
 pro qua iustitiae durat per saecla ribombus.  
 435 Non procul est Brutus, simili qui laude triumphat,  
 nec tam degeneres fecit mazzare fiolos,  
 quam dedit exemplum populis scazzare tyrannos,  
 qui sic per dominum nostrum satiare golazzam,  
 luxuriamque suam pensant, aliena robando.  
 440 Hic stat Fabricius, stat Cincinnatus, et ambo  
 paupertate sua godunt, nausantque dinaros,  
 contentantque magis frustum portare gabanum,  
 malque petenati taconatis ire stivallis,  
 supraque deschettum coctae discombere rapae,  
 445 quam vestire togas de raso, deque veluto,  
 et bandisiones centum pransare ciborum.  
 Bon compagnus adest laeta cum fronte Camillus  
 qui nigras aquilas S.P.Q.R. que reportat.  
 Ipse comenzavit populis ostendere Francae,  
 450 quod sibi sortiret melius remanere delaium,  
 quam tanto illorum damno passare dequaium.  
 Huic duo succedunt austera fronte Catones,  
 qui numquam parlant nisi sit parlare bisognum.  
 Scipio stendardum Spagnae Cornellus inalzat,

455 cunque suo bassa fratello voce ragionat.  
 Maximus hic Fabius cresco stimat omnia vultu,  
 subque suo mundi dominam targone covertat;  
 cui simul et brando nudo Marcellus acostat,  
 et simul Aemilius vitae sprezzator apoggiat.  
 460 Hic est ille ducum primissimus, ille citellus  
 Scipio, qui mento spuntans appena peluzzos  
 totam Africam, sguerzumque Africae, facit ire legeros,  
 dum se vantabant rerum spoiasse madonnam.  
 Cui tenet ipse suam scragnam Pompeius arentum,  
 465 et facit et faciet diuturno tempore scusam,  
 non cagione sui sed Caesaris ambitione,  
 romanos in se ferrum voltasse medemos.  
 Cassius et Brutus simili ratione ribaldam  
 Caesaris inculpant voiam stravisse senatum,  
 470 cui pugnalatas tres et viginta dedere.  
 Hic Lanzalottus rutilat, Tristanus avampat,  
 qui propria de sorte dolent mancasse pedantis,  
 ut, velut hi spadam<sup>38</sup> furibunda per arma menabant,  
 sic isti pennam libros fabricando menarent,  
 475 multosque inchiostri possent vacuare bocalos.  
 O si Plutarcos, Livios, Crisposque Rinaldus,  
 Orlandusque ferox habuissent tempore Carli!  
 Hic tamen apparent alto cum vertice bravi,  
 struzzorumque albis umbrant sibi terga penazzis.  
 480 His prope Gonziacus Ferrandus, et ille Rugerus  
 Estensis, ambo gentiles, ambo gaiardi,  
 ambo quos Carli auspicio tremet Africa semper.  
 Hic quoque Sordellus Godiorum maximus astat,  
 de cuius stupidis scitur per ubique prodezzis.  
 485 Ergo ubi comparet magni praesentia Baldi,  
 ecce senex intrat venerabilis ille Seraphus:  
 suscipit et Baldum, primaque in sede repossat,  
 ipseque Guido pater Sordello venit apressum.  
 Baldus, honoratos se mirans intra signores,  
 490 non vivos quantunque viros discernit, at umbras,  
 nondimenuis eis parlans oravit un'horam:  
 seque minus dignum tanti accusavit honoris.  
 Quo facto, en iterum subito locus ille tremavit,  
 in fumumque abeunt sedes, umbraeque sedentes,  
 495 quae tamen asportant secum pro rege creato  
 atque balottato Baldum, sed imagine tantum:  
 verus namque manet Baldus cum corpore Baldi,  
 fictus namque volat Baldus sub imagine Baldi.  
 Qui redit ad socios, atque illis omnia narrat,  
 500 seque valenthominum facies vidisse rubestas  
 vantat, et illorum iussu brancasse bachettam.

<sup>38</sup> Nell'edizione Laterza "spada" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

## LIBER DECIMUS NONUS

Menter ego in Berghem lauratus, et urbe Cipada,  
praeparor ad sonitum gringhae cantare diablos,  
Fracassique provas, horrendaque facta balenae,  
altorium vestro, musae, donate Cocaio.

5 Non ego frigidibus Parnassi expiscor aquabus,  
ceu Maro castronus, quo non castronior alter,  
dum gelidas Heliconis aquas in corpora cazzat,  
agghiazzatque sibi stomachum, vinumque refudat,  
unde dolet testam rumpitque in pectore venam.  
10 Per quid? per quattros soldos; dum cantat in umbra  
«Dic mihi, Dameta», tondenti braga cadebat.  
Malvasia mihi veniat, non altra miora est  
manna, nec ambrosiae, nec nectaris altra bevanda.

15 Scosserat a somno iam pulcher Apollo cavallos,  
portabatque diem tam bellum, tamque tilatum,  
quam non portavit per multum tempus avantum.  
Ne volet ergo dies tam candida, sitque facendis  
tota malenconicis consumpta, Boccalus ad ipsos  
compagnos guidat Beltrazzum more scolari,  
20 qui tremat atque cagat stopinos ante pedantum,  
nam male cum numero casum grosserus acordat;  
increpat hunc primo, facit inde levare cavallo.  
Cingar equus, Beltrazzus eques, spronatque Bocalus,  
qui dum bragarum sopraveste culamina scoprit,  
25 ut queat impazzo menare stafilia nullo,  
omnis in allegro versa est gramezza cachinno.  
«Dic», Boccalus ait, «Beltrazze galante: "poëta",  
quae pars est?» Respondet: «Amen». Boccalus ad illum:  
«Optime respondes, si vellem dicere messam».  
30 Quo dicto vibrat scuticam, vibrandoque clamat:  
«Non "amen", ast "ari" est, pru, sta, mala rozza, camina».  
Ille tremens poverellus ait: «Perdona, magister,  
nescio gramaticam». Boccalus menat un'altram,  
unde cito respondet ei callante secunda:  
35 «Ianua sum rudibus». Risu tunc Baldus et omnes  
se buttant herbae, seguitat sua coepta Bocalus,  
datque alias centum nudo sine fine quaderno,  
sic ve sculazzatus, Baldo mandante, fugatur  
per sylvas, nec plus oltra comparuit ille.

40 Ast, ubi conditio patuit turpissima cagnae,  
non disgroppantur Pandraghae vincula sic sic  
per dominum nostrum; sed strictior illa tenetur,  
ad cuius guardam stat Falco provistus in armis,  
dum duo busta simul comites soterare parecchiant.  
45 Centaurus, nec non pariter Moschinus abirat  
quaerere marmoreum, quem vidit nuper, avellum,  
in quo binorum deposta cadavera stabunt,  
donec iudicii giorno taratanta sonetur.

50 Giubertus, Cingarque simul cum torzibus ibant  
 tollere Lonardum, portareque iuxta Guidonem.  
 Baldus retro manet solettus, et ossa parentis  
 componit pheretro, violas et lilia spargit  
 perque super corpus, perque altum, perque dabassum.  
 Ghirlandam lauri merito dat tempora circum.  
 55 Inque manu eiusdem floret frons congrua palmae,  
 congrua victori tot guerris, totque baruffis.  
 Centaurus tumulum lactis candore biancum  
 reppererat, qui sic vasto fabricatur in antro.  
 60 Inter montagnas alias, quas nigra nigrorum  
 turba Sathanorum, Pandraghae astretta parolis,  
 huc tulit, est Metrapas, quae lunam altissima toccat,  
 portat et in testa semper nebulosa capellum.  
 Ipsius in fundo scurissima tumba cavatur,  
 65 cuius in introitu primo suspenditur ingens  
 petra sepulturae, qua sic epigramma taiatur:  
 «Molchael et Bariel, alter magus, alter astrolech,  
 ambo governarunt isto sua membra sepulchro».  
 Quo lecto, Centaurus ait: «Ventura catata est.  
 70 Ut quid perditio haec, si non tenet urna coëllum?  
 Molchael, auditor Zoroastris, tempore Nini  
 floruit; an spatio tam longi temporis ossa  
 non sua putrescunt, et tandem facta nientum?  
 Bramo videre provam». Sic dicens, fortiter urnae  
 desuper annellos brancat, pro alzare copertum.  
 75 En Moschinus adest, Baldo mandatus, et illi  
 porrigit altorium, donec dabanda gitatur.  
 Quo vix cascato, niger ecce diavolus exit,  
 atque super groppas Centauri balzat equinas.  
 80 Hic illum crebro pugnadis chioccat acerbis,  
 nec scortesus eum lassat repiare fiatum.  
 Hunc per curva tamen Moschinus cornua zaffat,  
 sed corlans testam muzzat levis ille per umbras.  
 Mox revolans iterum Centauri terga flagellat,  
 atque iubet (si vult lassari) ponere librum,  
 85 librum, quem tulerat nuper per forza puellae.  
 Centaurus reprobans certamen contra diablos,  
 illum proiectat terrae, pacemque domandat,  
 quem cito daemonium nullo prohibente rapinat,  
 atque facit festam, velut esset laetus habere  
 90 scartafazzum illud, fuerat quo saepe domatus,  
 et bastonatas susceperat ante cotoras.  
 Obstupidant illi, tum magno corde sedentes  
 constituunt penitus rerum cognoscere finem.  
 Ille super saxum levibus se balzat in alis,  
 95 nulla quibus forma est, nisi quam gregnapola portat.  
 Quattuor ingentes stant alto in vertice cornae,  
 binae coperiunt montonis instar orecchias,  
 binae incastrati surgunt bovis instar aguzzae.  
 Mostazzus canis est morlacchi, cuius ab ore

100 hinc atque hinc sannae vista panduntur acerba.  
Non griphonus habet nasum, harpyaque becchum,  
tam durum, sodumque, aptumque forare corazzas.  
Barba velut becchi marzo de sanguine pectus  
conccat, et magno foetet puzzore bavarum.  
105 Plus asini longas huc illuc voltat orecchias,  
deque cavernosis oculis duo brasida vibrat  
lumina, quae diris obscurant sydera sguardis.  
Serpentis caput est pars vergognosa davantum,  
codazzamque menat pars vergognosa dedretum.  
110 Gambae subtiles pedibus portantur ochinis,  
sulphureumque magro culamina spudat odorem.  
Tunc ibi Virmazzus Moschino parlat in aurem,  
orat et ut vadat sociis hanc dire novellam.  
It via Moschinus, Baldum trovat, omnia contat.  
115 Cingar erat giuntus tunc tunc, tuleratque Lonardum.  
Sic Giubertus adest cum Cingare, Falco vocatur.  
Itur et insemmam, cupiuntque videre diablos,  
si sit tam bruttus quam pingere vulgus avezzat.  
Iamque subintrarant tacito cum murmure tumbam,  
120 cuius in ore trovant vacuum sine tegmine saxum.  
Centaurus latet hic quodam cantone copertus.  
Surgit et incontra veniens cum calce legero,  
voceque summissa parlat: «Guardate, fradelli,  
ad mancam guardate manum, niger ecce diavol».  
125 Sic dicens illum, digito monstrante, palesat,  
qui, licet astutus sit spiritus atque sotilis,  
non tamen a Baldo se se putat esse vedutum.  
Ergo facit danzam, guardat, sotosoraque voltat  
librum sacratum Pandraghae, vixque videndo  
130 esse putat verum quod sit liber ille tremendus,  
quo rex Luciferus, quo gens inferna ligatur,  
quapropter saltis balzat matazzus alegris,  
scambiettosque facit varios, fingitque morescam.  
Compagni rident inviti, labraque chiudunt  
135 saepe sibi stessis, propter retinere cachinnos,  
unde fadigabat mandare silentia Baldus.  
Non satis hic ridet Boccalus, at omnis in omnem  
se Baldum ficcat, nec lassat apena fiatum,  
nam timet atque tenet strictum busamen aparum.  
140 Post longas festas, alter volat ecce diavol,  
voceque cornacchiae, passutae carne picati,  
sic raucus stridet: «Quid agis, Rubicane? quid istic  
te tenet impresae? num aliquod grafiabile speras?»  
Cui respondet: «Ita est, venias, Libicocche galante,  
145 nos hodie talem noscum portabimus almam,  
qualem non maium sibi nostra Caina tiravit.  
Ecce, viden? liber est nigromantibus ille sacratus,  
qui tibi, quique mihi tantos dabat ante travaios;  
an cosam nescis? de gratia, scolta pochinum.  
150 Quinque cavalleri fortes, quos Taula rotonda

nuncupat errantes, capitarunt partibus istis,  
et potuere dolos Pandraghae rumpere nostrae.  
Illa quidem stat fresca modo: ter mille picatas,  
sive scoriatas pro avanzo nuda tiravit,  
155 unde magis vellet penitus meschina brusari,  
quam sic squarzari, quam toto in corpore frangi.  
Perdidit en librum, quo damno se tenet esse  
spazzatam penitus, quia nos portabimus illam».
Tunc Libiococcus: «Heu, squarza, Rubicane, quadernum.  
160 Heu squarza, ne forte illum magus alter acattet,  
et mala sint nobis peiora prioribus ancum».
«Non», Rubicanus ait, «liber est squarzandus adessum,  
sed res a nobis facienda est ante galanta.  
Omnes quippe volo baratri giurare diablos,  
165 aut si non omnes almancum trenta miores.  
O quantae, cernis? picturae! quaeso, pochettum  
has, Libiococche, vide: plus centum, plusque milanta!  
En Salomonis habet primum pentacula foium,  
aspice: quam multis sunt compassata righettis,  
170 quadratis, punctis, numeris, centumque facendis!  
Pingitur en primo Zoroaster persa registro,  
qui prior inferno misit per forza cavezzam:  
tu scis, ipse scio, scit Pluto, sciuntque diabli,  
quos nunc ad virgam traxit, posuitque cadenae,  
175 nunc bastonavit, fecitque vogare tapinos.  
Ecce magus Thebittus adest, destructio regni,  
atque Picatricis sculpita tabella magistri,  
per quam cum numeris ad amorem quisque tiratur.  
Picta Michilazzi patet hic proportio Scotti,  
180 qua sex effigies cerae, mox una piombi  
fingitur, influxu Saturni, ac daemone Martis,  
unde per incantum miracula tanta fiuntur.  
Ecce idem Scottus, qui stando sub arboris umbra  
mille characteres circo designat in arcto.  
185 Quattuor inde vocat, magna cum voce, diablos.  
Unus ab occasu properat, venit alter ab ortu,  
dat mediusque dies terzum, septemtrio quartum.  
Consecrare facit fraenum conforme per illos,  
cum quo fraenat equum nigrum, minimeque vedutum,  
190 quem quo vult tanquam turchesca sagitta cavalcat.  
En quoque designat magus idem in littore navim,  
quam levat in nubes, octoque per aëra remis  
navigat, et magnum tribus horis circuit orbem.  
Humanae spinae suffumigat inde medullam,  
195 atque docet magicis cappam sacrare parolis,  
quae dum sacratur, sentita per aëra strident  
murmura spirituum, quia nos per forza tiramur.  
Hanc igitur cappam, seu mantum, sive gabanum  
quisquis, seu maschius seu foemina, mittit atornum,  
200 non vedutus abit quocumque talentus avisat.  
Artaus en gladius, qui atrigat flumina, siccatur



pascola, grandineat fruges et amazzat osellos.  
 En cessat calamita sibi coniungere ferrum,  
 si baptizatur, sed cor de pectore scarpat,  
 205 atque hominum carnes in amoris vincula groppat.  
 Cernis Apollonium Thianaem? mox saracenum  
 incantatorem Granatae? deinde Magundat  
 quomodo chiamatis satiat sua vota diablis?  
 Hic paduanus adest, cernis? Petrus Abanus ille,  
 210 ille Petrus, physica doctor, sed in arte magorum  
 doctior; hic, comprans quae sunt mangianda vel altrum,  
 spendet abundanter scudos, buttatque ducatos,  
 inde casam rediens spesos sua borsa dinaros  
 ad se se revocat; sed qui modo vendidit, unum  
 215 nec minimum retrovat bezzum, solumque baiocum.  
 Imo putat clausam pugno retinere monetam,  
 quando vero aperit, plenus carbone catatur,  
 seu buschis potius, seu moschis, sive saiottis.  
 En tibi cuncta patent, bellis depincta figuris;  
 220 ut quid ego indusio? iam sconzurare parecchio».

Sic ait, et circhium designat more magorum,  
 in cuius medio Libicocum stare comandat.  
 Mox aperit cartas, legit has, relegit simul illas,  
 in terramque facit virga ter mille figuras.  
 225 Magnum Semiphoram vocat audax: «Aglaque ya ya»,  
 et quascumque magi faciunt, facit ille pregheras.  
 Ecce fracassatas per sylvas impetus ingens  
 advenit, atque facit totum tremolare paesum.  
 Barbarizza venit, secum baiante cagnazzo.  
 230 «Quid, Pandraga», cridant; «quid nunc, Pandraga, comandas?»  
 Verum sbeffatos se se Rubicane videntes,  
 o qualem faciunt schioppanti ventre risaiam!  
 Procedit Rubican folios voltare quaderni.  
 Tres quoque terrisono veniunt stridore diabli;  
 235 Calcabrina prior, quem Gambatorta sequebat,  
 terzus adest Malatasca, focum qui naribus efflat.  
 «Quid, Pandraga, iubes; quid nam, Pandraga, rechiedis?»  
 Uriel et Futiel magno huc rumore galoppant.  
 «Quid, Pandraga, vocas; ad quid, Pandraga, domandas?»  
 240 Farfarellus adest, illi Draganizza secundat.  
 Hi quoque ridentes se noscunt esse gabatos.  
 Vix quibus adiunctis Malacoda ruinat, et ipsum  
 insequitur Marmotta furens, Satanasque tricornis.  
 «Quid, Pandraga, petis; quid nos, Pandraga, molestas?»  
 245 Cum vero nullam Pandragam adsistere cernunt,  
 sed tantum magicae Rubicanem stare magistrum,  
 o puta si rident, scherzantque insemma gaioffi!  
 Astaroth in furiam properat, sic Belzebub unum  
 portat forconem, sequitat Malabolza, nec asper  
 250 Grafficanis, habens rascum, succedere tardat.  
 «Quid, Pandraga, spias; ut quid, Pandraga, ruinas?»  
 Asmodeus adest, Alchinus, Molchana, Zaffus,

Taratar et Siriel, omnes facto agmine sbraiant:  
 «Quid, Pandraga, novi est; ad quid, Pandraga, vocamur?»  
 255 Stizzaferrus item, Melloniel, Acheron adsunt,  
 quos Malabranca sequens Ciriattum guidat apressum.  
 Magnum quisque facit tenebrata per aëra murmur:  
 «Quid, Pandraga, iuvat; quid te, Pandraga, talentat?»  
 260 Zaccara, Scarmilius, Paymon, Bombarda, Minossus  
 denique concludunt festam, dicuntque medemum:  
 «Quid, Pandraga, iubes; quid nam, Pandraga, comandas?»  
 Postea, scoperta Rubicani fraude, cachinnis  
 talibus urlabant, quod terrae motus et ipsum  
 nimborum tonitrum, coelique ruina videtur.  
 265 Unde viri virtus Baldi generosa repente  
 se levat, et tollens animos in corde feroces  
 irruit in medios, brando rutilante, diablos.  
 Belzebub, ut princeps aliorum, baiat in auras  
 more canis, bruttamque aciem rastellat in unum.  
 270 Tamburrinus adest gobbus Garapellus, et, ipsum  
 tamburri ad lypitop «Arma, arma», cridatur ubique.  
 Belzebub a tombis, solo sofiamine corni,  
 evocat armatos sex centum mille diablos.  
 Lucifer ignorat causam, spiat omnia, vultque  
 275 scire quid importat cotantum fare parecchium.  
 Respondetur ei: non altras esse casones  
 maiores ista, quae tantos possit avantum  
 spingere diavolos, tantumque levare bagordum.  
 Ille bravus, bravus ille diu sentitus abassum,  
 280 et menzonatus tenebrosa per atria Baldus,  
 qui, velut in libris Seraphi Parca menazzat,  
 debeat inferni per forzam rumpere muros,  
 est nunc perforzo cuncti prohibendus averni,  
 ne veniat giusum, scalisque ad bassa trovatis  
 285 Tartara descendat, te nosque, ruinet afattum.  
 Baldus at inferni sbirros tutavia cridantes,  
 urlantesque simul, sbraiantes, atque tronantes,  
 ense sbaratabat nunc huc, nunc impiger illuc.  
 Illi cum forchis, forconibus, atque tenais,  
 290 oncinis, graffis, ungis, cornisque fogatis,  
 inforcant Baldum, grafiant, et cornibus urtant.  
 Illico Centaurus sibi stesso terga flagellat,  
 namque cavallus erat retro, paladinus avantum;  
 evolat, et Baldo succurrere prestus afrettat,  
 295 ingentemque travem fert pro bastone gaiardus.  
 Falchettus currit, Cingar, Moschinus; at ipse  
 Giubertus properat Pandraghae mittere guardam,  
 rizzatosque metu portat sua testa capillos.  
 Ast animi Boccalus inops, et privus aiuto,  
 300 implerat muschio, nimia formidine, bragas.  
 Hic illic quaerit latebras, huc illuc afrettat,  
 nec retrovare locum scit, sconderolibus aptum,  
 et quamvis aptum semper tenet esse palesum.

305 De passu in passu se signat mille fiatas,  
 optat aquam sanctam, quae scazzet longe diablos,  
 mille paternostros borbottat, Aveque Marias,  
 Salveque reginas, sed nescit dicere Credo.

310 At iuvat alquantos Baldi describere colpos,  
 qui diavolorum facit ire ad sydera cornas.  
 Maximus illorum squadronus pugnat atornum,  
 qui ferit in bandis, qui dretum, qui ferit ante:  
 nil tamen ille unguas, nil dentes, nilque rapaces  
 aestimat oncinos, forcas, rascosque tricornes,  
 315 et quascunque usant illi schittare corezas  
 sulphureas, pettosque olidos puzzore carognae,  
 qui nigras habitant Malabolgias, quique Cainam.  
 Fulminat ensigero baldensis forcia brazo;  
 et cum mandrittis, et cum fendentibus, et cum  
 320 diversis guerrae tractis, at maxime puntis,  
 spiccat ab inferni soldatis brachia, gambas,  
 cornutasque facit volitare per aëra testas,  
 quas qui longe vident, non testas, brachia, gambas,  
 sed cornacchiones credunt, nigrasque mulacchias.  
 Cagnazzus, cui testa canis grossissima baiat,  
 325 dentibus assannat Baldo post terga galonem.  
 Ille roversionem, subito gyramine, tirat,  
 cui cornas cum fronte duas levat ense politas,  
 atque sub istesso colpo Malatasca trovatus  
 accipit in testam satis amplo vulnere crostam.

330 Ambo viam fugiunt, implentque cridoribus auras.  
 Barbarizza subit, magno forccone paratus,  
 et forconadam toto conamine lassat.  
 Baldus vero manu manca piat illico forcam,  
 dumque piat, stringit, spezzatque ladiniter illam,  
 335 atque tutantrattum callat sua dextra roversum,  
 cinquinumque facit naso largumque silacchum.  
 Uriel et Futiel scampant, quos Baldus atrigat,  
 namque, manudritto, sine gambis ambo caminant.  
 Farfarellus eos cito vindicare parecchiat,  
 340 rampinoque suo barronem taccat in elmo,  
 strassinare putans illum, seu tollere pesum.  
 Baldus ei rotolat versus ventralia punctam,  
 quae per vergognas de pisso ad stercora passat.  
 Sed quid agit Cingar? quid Falco? quid ve Vimazzus?  
 345 Moschinusque simul? Levius certamen habebant,  
 namque supratuttos vult solum Lucifer illum,  
 qui dare (si scampat) grandes sibi debet afannos.  
 Cingar abrazzarat se cum Rubicane, diuque  
 nunc gambarolis, nunc forza, nunc ve rasone  
 350 exercet lottam, tentans deponere sottum.  
 Sunt ambo astuti, sunt cimae, lanaque fina,  
 pettenanda (velut dicunt proverbialia) saxis.  
 Falchettus bruschi Libicoccum pascit ofellis,  
 qui bene passutus nimio lignamine boschi,

355 vult scapolare viam, sed non scapolare dabatur.  
 Falco manu laeva tenet hunc, dextraque sedazzat,  
 burratatque illi solido bastone farinam.  
 Huic dare se provat Sathanas quandoque socorsum,  
 quum tamen extra pilos polvinum surgere guardat,  
 360 quantum stare potest, stat dislongatus ab illis.  
 Zaffus afrontarat Centaurum fortibus ungis,  
 at valeat Virmazzus eum stimare nientum,  
 si duo diavoli non illum semper agrezent.  
 Calcabrina retro falsus traditorus aferrat  
 365 per caudam, firmumque tenet, nec senza casonem:  
 nullos namque potest sic calzos trare cavallus.  
 Dum tirat ergo unus retro, multum alter agraffat,  
 tertius en daemon fert Gambatorta tenaiam,  
 Centaurumque omnem nunc hinc, nunc inde tenaiat.  
 370 Ille sed, a tali muscarum sorte feritus,  
 dum sentit streppare codam, picigare culattas,  
 sentit et ad nasum pariter montare senapram,  
 cum bastone giocat, caudamque rescodit ab illo,  
 dansque manum Zaffo per cornu buttat aterram,  
 375 unde tenaiarum tantummodo restat arengus.  
 Non procul hinc Moschinus erat, Draganizzaque secum  
 affrontatus habet multo sudore travaium.  
 Hoc tamen in medio Malatascam Baldus amazzat,  
 qui mortus fugit huc, fugit illuc absque corada,  
 380 fertque suam testam, quam troncam Baldus habebat.  
 Inde Malacodam per caudam praestus achiappat,  
 et cazzafrusti de more volutat atornum,  
 inde manum slargans hunc lassat abire per auras,  
 qui procul octo mios vadit cascare deorsum.  
 385 Quo saltu, Marmotta fugit, fugit Astaroth, atque  
 Belzebug ipse prior longe calcanea menat.  
 Ecce gravem tundis bolzam Malabolza balottis  
 baiulat, et lanzat crudas boiazza nosellas.  
 Non tamen ad Baldum timidus manigoldus acostat:  
 390 sat sibi, quod feriat, nec non lontanus amazzet,  
 ut nunc qui schioppo, ut nunc qui tempore guerra  
 archibusa ferunt, moschettos, paraque moscas.  
 Nonne saguratus quisquam, sguatarusque bisuntus,  
 atque pedocchiorum plenus, destructio panis,  
 395 nonne retro muro latitans, et quattus adocchians,  
 lontanusque pians miram, stringensque ribaldam  
 mozzandamque manum, resonansque per aëra tut tof<sup>39</sup>,  
 solus amazzabit, passabit pectora solus,  
 aut tibi, de Medicis fortissime Gianne brigatis,  
 400 terribilem cuius forzam scit mundus atornum,  
 aut, Borbone, tibi, francorum gloria prima,  
 cuius consilio nostra aetas floret et armis?  
 aut tandem Gonzaga tibi, Gonzaga Loyse,  
 cuius magnanimum pectus, forzamque leonis,

<sup>39</sup> Nell'edizione Laterza "tuf tof" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

405 grandezzamque animi, provas sine fine parandas  
 omnibus Orlandis, imo Sansonibus illis,  
 qui spezzant montes, portantque in tergo scoios,  
 scit Carlus, Carlisque duces, scitque ipse diabol,  
 cui saepe intrepida cartellum mente dedisti?  
 410 Sic Malabolza procul, nunc sub, nunc supra volando,  
 dardeggiat valido pomrancia ferrea brazo,  
 quae tam praecipiti mandantur fulgure Baldo,  
 quam si bombardis ruerent scoccantibus arcem.  
 Baldus, ab impazzo tali retenutus, adirat,  
 415 dumque parat se se vindictae, dumque cotalum  
 vult sibi de pedibus omnino levare travaium,  
 ille manigoldus scampat, scampandoque monstrat  
 pro scherno guanzas culaminis, inde revoltus  
 trat de carnero ballam, slanzatque, nec unquam  
 420 fulminat indarnum, sed chioccat semper in elmo.  
 Qua re non opus est ut stet dormire guererus,  
 nunc saltu schivat, nunc se se chinus abassat,  
 poenitet et nullam secum portasse rodellam.  
 Belzebug hac sola bellandi sorte guadagnum  
 425 sperat, et hoc fieri Malabolzae munere victor.  
 Providus at Baldus, cernens non ultra cotantis  
 posse canonatis obsistier absque riparo,  
 Belzebug affrettat brancare, manuque sinistra  
 fortiter afferrat per folta pilamina ventris,  
 430 inde levans, stesumque tenens cum robbore brazzum,  
 sic sibi daemonium scuti facit esse reparum,  
 opponitque illum Malabolzae contra balottas.  
 Belzebug ergo, ducum princeps, archive diabol,  
 quantos discaricat Malabolzae barca naranzos,  
 435 tantos per schenam, panzamque invitus anasat,  
 unde comandatur quamprestiter archibusero:  
 ut caveat regis personam laedere tanti.  
 At nihil attendit simili Malabolza comando,  
 imo capit pomum, quo quondam stravit Adamum,  
 440 pomatamque tirat, non quam vibrare iuventus  
 napolitana solet, sed quam colubrina Milani.  
 Stridulat illa volans, ducitque fogata lusorem,  
 Belzebug hanc recipit, Baldo reparante, ceresam,  
 meschinusque duas sentit sibi rumpere costas.  
 445 Tunc ea militibus praesumptio troppa videtur,  
 totus in un solum Malabolzam exercitus arma  
 vertit, et hunc iam iam facient in mille bocones,  
 ni det ei aiuttum Baldus. Dat Baldus aiuttum,  
 perque pedes ambos, ambabus Belzebug ipsum  
 450 azzaffat manibus, fodrumque reponit in ensem.  
 Incipit (o bellam festam, giocumque galantum!)  
 hunc diavorum capitanum supra diablos  
 valde menare giusum, totumque, per ipsa suorum  
 cornua, forcones, grafios, lacerare tapinum.  
 455 Sed tamen Alchinus, Sirel, Malabranca, Minossus,

quattuor egregii caporales, arma piarunt,  
 atque piare suos faciunt in semina guereros,  
 ut sint auxilio Malabolzae quippe cusino,  
 namque cusinus erat germanus quattuor illis.  
 460 Trenta miara ruunt «Arma, arma» gridantia coelo,  
 atque ad un trattum se totus inordinat ordo,  
 scinditur in partes geminas exercitus omnis,  
 quisque suam repetit banderam, quisque suumque  
 465 persequit alpherum, capitano quisque secundat.  
 Fama sub infernum properat, ferturque per aures  
 anxia Luciferi: gentem, cridat, esse levatam  
 in se medesimam, ducibus scordantibus ipsis.  
 Lucifer in mula, nullo sine tempore vecchia,  
 470 huc salit, et dictum factum desopra venivit.  
 Sentit longe sonos, tamburros, cornua, trombas,  
 aëra quae turbant sursum, Phlegethonta deorsum.  
 Asmodeus, apro similis, Melloniël urso,  
 cum sex mille lupis stygiis, totidemque cruentis  
 475 singlaris porcis, adversa per arma feruntur  
 praecipites, guerramque nigram manegiare comenzant.  
 His Acheron, Paymonque simul, squadraeque suorum  
 cornibus obsistunt, ronchis, ronchonibus, atque  
 dentigeris grugnis, quibus ossa miara teruntur.  
 Taratar ante alios celsis se cornibus effert,  
 480 provocat atque hostes, si voiant prendere gattam.  
 Stizzaferrus aperit bocchae bene quinque cavezzos,  
 sannutusque vomit meschias cum sanguine bavas,  
 Molchana non tardat, nec Zaccara, nec Graficanis,  
 signa movent raptim, octo mille sequentibus illos,  
 485 hos Malabranca prior, post quem Ciriattus afrontat,  
 denique terribili veniens Bombarda fracasso.  
 Iamque spaventoso miscentur cuncta bagordo:  
 scopius auditur cornarum maximus, atque  
 490 sentitur grugnire sues, nitrire cavallos,  
 mastinos baiare canes, mugiolareque tauros,  
 exurlare lupos, tygres squillare, leones  
 ruggere, sed diros alte cifolare dragones.  
 Baldus atrigarat se iam, non dante veruno  
 amplius impazzum seu forchis sive balottis,  
 495 namque bimembris erat contentio nata fralorum.  
 Nil tenet in manibus, quo plus combattere possit,  
 spada quiescit enim, nec vult exire guainis.  
 Belzebub, officio mazzae iam functus un'horam,  
 iverat in centum settanta miara bocones,  
 500 inque manu Baldi tantummodo manserat unus  
 pes ochae; sed membra quidem sua caetera, partim  
 arboribus pendent, ut milza, corada, budellae;  
 partim, per Baldi brazzum tridefacta minutim,  
 aspersere nigram faciem cuiusque diabli,  
 505 unde tapinellus, sua quo desgratia menat,  
 ibat membrorum quaerens fragmenta suorum.

Certamenter habet pro doia plangere causam,  
 sed quae membra sibi doleant nessuna trovantur,  
 non qui bagnetur pietosis fletibus occhi,  
 510 non quae lingua cridet magnis urlatibus «Oyme»,  
 non qui cum gemitu tampellent pectora pugni.  
 Cingar cum sociis Baldo retirantur apressum,  
 stantque simul stricti, nigram guardare bataiam.  
 Quale cremonesis plenum caldare fasolis,  
 515 quando parecchiatur villanis coena famatis,  
 seu quale in giorno mortorum grande lavezum,  
 impletumque fabis, subiecto brontolat igne,  
 magna fasolorum confusio, magna fabarum  
 520 est ibi, dum saltant, tomant, sotosoraque danzant;  
 tale diabolicum rupto certamen averno  
 mescolat insemmam bruttissima monstra baratri:  
 scilicet absque coda vulpes, cum cornibus ursos,  
 mastinos tripedes, porcosque suesque bicornes,  
 525 atque quadricornes tauros, atque ora luporum  
 inficata super spallas et colla gigantum,  
 montones, caprasque magras, simiotta, schirattos,  
 maimonesque gatos, baboinos et mamotrettos,  
 semileonazzos griphes, aquilasque dragonum,  
 530 semique gregnapolas, civetones, barbaque zannos,  
 et qui rostra ferunt guffi sed brachia ranae,  
 quique asinorum sub orecchis corna becorum.  
 Haec ea garbulio vilupantur monstra medemo,  
 diversumque sonum, neque talem forsitan uditum  
 535 seu per passatum, seu praesens, seu futurum,  
 fant simul, atque simul sex millia mille fit unum.  
 Et nisi rex baratri veniat, magnusque monarcha  
 regnorum inferni praestissime Lucifer adsit,  
 cuius maiestas, cuius praesentia, cuius  
 540 caesareus decor irarum brusamen amorzet,  
 de se, deque suis est actum, terminat aula,  
 terminat imperium, res publica persa ruinat.

Ergo venit, venit ille ingens, immensus, et altus  
 mille quaranta pedes, horrendus, bruttus et asper  
 Lucifer, atque facit per postas currere mulam,  
 545 octoque post illum proceres galopando stafezant.  
 Grugnifer est primus, cui regis filia coniux,  
 Mosca, Cutiferrus, Dragamas, Ursazzus et illi  
 tres secretari: Calacrassus, Sesmilo, Poffi.  
 Murmura bellantum sentibant inter eundo,  
 550 sed per adventuram cappant ubi forte Bocalus,  
 non procul a cella Guidonis, fasce sub uno  
 spinorum nascosus erat, fabricando tremantos  
 atque tremolantos in zugni mense boienti.  
 Tum vero ut sensit strepitum post terga novellum,  
 555 respicit angustam per bucam quacchius in umbra.  
 Ecce diavolazzum, toccantem sydera cornis,  
 cernit, in ingenti mulazza currere postam.

O puta, quando videt monstrum tam granditer altum,  
 monstrum horrendum, ingens, deforme, superque mulazzam  
 560 horrendam, ingentem, deformem stringere gambas,  
 quae passando pedes grevos sibi ponat adossum,  
 deque sua panza stampet fortasse fritaiam,  
 protinus, ut vacuo surgit leporetta coatto,  
 quam braccus bau bau latrando catavit anasum,  
 565 sic levat attonitus, sbuccatque frattonibus illis;  
 per sortemque malam, spinas in veste tacatas,  
 machionemque illum, quo se per forza ficarat,  
 retro tirat fugiens, nec tempus habere videtur  
 tantum, quo possit se distrigare viluppis.  
 570 Quondam ego Merlinus portabar supra mulettum,  
 sat male cingiatum, velut est dapocago regazzi,  
 sat bene passutum, velut est man larga famei.  
 Dum fossum volui sprono saltare ficato  
 in costis muli, se bestia matta levavit,  
 575 sellaque sub panza cingis mollantibus ivit.  
 Ipse ego sub maltam teneram caput omne ficavi.  
 Sed veluti mulettus, habens sub corpore bastum,  
 se magis et magis ad cursum stimulabat, et alto  
 cum collo nec non drittis currebat orecchis,  
 580 sic, sua strassinans post terga Bocalus id illud  
 intricum duris de spinis deque rovidis,  
 se magis incalzat, punctus sperone timoris,  
 vestigatque locum, seu pozzum, seu cagatorum,  
 in quo non dubitat, non spigam stimat aietti,  
 585 zibetto merdae soterarier ambraque cano,  
 dummodo tanta suis de spallis susta levetur.  
 Grugnifer, hoc viso, post illum protinus urtat  
 sprone cavalazzum sine testa, et corpore magro,  
 cui fiaschi possent ab utroque galone tacari.  
 590 Boccalus cazzat se stricta in limina cellae,  
 mortus ubi et positus cadelaeto Guido iacebat.  
 Illeque spinorum mansit defora viluppus,  
 namque per angustum poterat minus ire foramen.  
 Grugnifer hunc seguitat dentrum, Boccalus achiappat  
 595 sic improvistus crucifixum praestiter illum,  
 qui pedibus morti, velut est usanza, tenetur;  
 non quod eum, pro se deffendere, vellet aposta,  
 verum nescio quae bona sors dat saepe socorsum  
 improvisa bono, qui nil pensabat, homazzo.  
 600 Prohque Deum atque homines! nam quae maravilia maior  
 esse potest? quae cosa magis tradenda librazzis  
 historiatorum? quod opus mage nobile dandum  
 est scarpellinis, pictoribus atque poëtis?  
 Grugnifer, ut vidit sanctos in imagine vultus  
 605 illius aeternique boni, summique Tonantis,  
 qui se consortesque suos castigat in igne,  
 illico ronzonem voltat, calcagnaque menat,  
 smergolat altisono clamore, petitque socorsum.



610 Boccalus, cui sors ad casum presa riescit,  
cum signale crucis properat post terga diabli.  
Lucifer imbattit, voltat quoque Lucifer, atque,  
quanta cum furia datur illi currere, currit:  
instat Boccalus, «Day day» que<sup>40</sup> cridando menazzat,  
vexilloque Dei regem propulsat averni.  
615 Cornutam Ursazzus toccat sperone giraffam,  
Mosca sequens trepidus groppas bastonat Echydnae.  
Inde Cutiferrus cogit trottare Chimaeram.  
Fertque Minotaurus Calacrassum, fert Briaraeus  
Sesmilon, et Poffi portante Geryone muzzat,  
620 ultimus est Dragamas, crocodili terga flagellat.  
Sic omnes insemma ruunt, vellentque tapini  
cuncta magis tormenta pati, quam cernere Christum.  
At nihil indusiat Boccalus currere dretum;  
donec arivarunt, ubi grossus praelia campus  
625 mescolat, et nigri currebant sanguinis amnes.  
Ecce crucifixo procul apparente, diabli  
protinus, inque uno subito, miliaria mille  
stridentes abeunt in fumum, tantaque puzza  
linquitur ut prosit nasos stopare nientum.  
630 Omnes andati sunt in malhora, nec unus  
munere Boccali malspiritus ultra videtur.  
Ergo Boccalus vivat, vivatque botazzus,  
vivat et antiquae domus inclyta nostra Folengae.

---

<sup>40</sup> Nell'edizione Laterza "Day dayque" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

## LIBER VIGESIMUS

Postquam, excazzatis crucifixi ad signa diablis,  
Baldus avantarat longo sermone Bocalum,  
inque sua dixit non pocas laude parolas;  
postquam sarcophago patrem sepelivit in illo,  
5 quem modo reppererat Centaurus, eoque medemo  
condidit, appressum genitori, busta Lonardi,  
haec dicta, in facie tumuli sculpita, relinquunt:  
«Guido, pater Baldi, iacet hic». Quod nempe motivum  
est breve, sed maior stat eorum notio saeculis.  
10 Ipse tamen vates, Baldo rogitante, Gibertus,  
postquam cuncta super tumulum suspensa fuerunt  
arma Leonardi, et factum de more trophaeum,  
sic cecinit, sic plura dedit nova carmina saxo:  
«Haec ea, vestibulo quae primo adfixa, viator,  
15 suspicis arma, piis quaeso venerare susurris.  
Ipsa Leonardo decori, Leonardus et armis  
ipse fuit, viguere simul, simul ecce quiescunt.  
Martia Roma suis semper gratetur alumnis,  
hinc ornata Ursis, illinc suffulta Columnis».  
20 Talia finierant, ut ut potuere barones;  
nam, rogo, quae frifolis est convenientia trombis  
cum campanarum sonitu Chyrieque lysonis?  
Quid piccas manegiare leves, disponere squadras  
cum Requiem aeternam, Miserereque, Deque profundis?  
25 Basta, quod almancum, devota mente pregantes,  
signentam flexis genibus dixere coronam.  
At restat pagare suum Pandraga doverum,  
quam tenet arbor adhuc, cum soghis membra ligatam.  
Parvum de stipulis secchis fecere casottum,  
30 in quo, mandato Baldi, gabiazza brusatur.  
Ipse tamen generosus abit lontanus ab illis,  
cernere non passus miseri spectacula facti.  
Ac ita finivit Pandraghae vita putanae,  
ac ita finiscant tot quot retrovantur in orbe  
35 squaldracchae similes, ruptaeque utrinque gaioffae.  
Sed vix tartareis descenderat illa paësis,  
ecce repentino se se movet insula cursu,  
spaventatque animos sic improvista gaiardos.  
At mox pensantes, memorant hanc esse balenam,  
40 quam modo Guido senex Baldo praedixit et altris,  
quod, postquam stygias scanfarda calarit ad umbras,  
ipsa teneretur non amplius insula monstro:  
quae liquidas currit tam praesta per aequoris undas,  
quod non bombardam velocius ire videmus  
45 et iam motu oculi complerat trenta mearos.  
Cingar desperans loquitur: «Qui trenta diavoi»?  
Centaurusque stupet, quia sic non fecerat ante.  
Falchettusque alios animat lassare pauram,

50 cernere namque novas plus fit laudabile cosas,  
 ireque per mundum, variosque patire travaios,  
 quam semper proprio panzam grattare paëso,  
 nec bastare animum pagnoccam linquere dretum.  
 At Baldus reticens novitatem masticat illam,  
 commandatque omnes in littore stare sedentes.  
 55 Boccalus buffonus ait: «Gaudere bisognat,  
 mysterumque facit, socii, quod stemus alegri.  
 Non poterit pedibus nostris mancare terenus.  
 Quid dare travalii tempesta marina valebit,  
 si mare passamus, sub plantis stante tereno?»  
 60 Hinc non poca quidem sociis est orta voluptas,  
 qui sbalzare vident de boschis, deque cavernis,  
 ursos, cingiales, leopardos, atque leones,  
 quos novitas rerum cogit se tradere ponto.  
 Inde reguardantes, aliam videre facendam,  
 65 quam Virmazzus eis, digito monstrante, palesat:  
 Guidonis post terga vident remanere sepulchrum,  
 atque super scopulum mediis fundarier undis.  
 Quin etiam anchoreo detenta est fusta bidenti,  
 in mediaque maris campagna sola remansit.  
 70 Ast alia en maior visa est maravilia longe,  
 namque super grossam navem persona gigantis  
 apparet, drittusque haerens, se se arboris instar  
 erigit, et brazzis velam sparpagnat apertis,  
 namque mari et vento proprius cascaverat arbor.  
 75 Dico quod antennam scusant duo brachia longam,  
 estque arbor<sup>41</sup> bustum, torrazzo firmior omni.  
 Flent venti, si flare sciunt, saltentque per undas,  
 si saltare volunt, castrones aequoris albi:  
 tam poterunt magnum fortemque movere gigantem,  
 80 quam calzus moschae roccam murosque Trevisi.  
 «Doh diavol», ait Cingar, «quae cosa videtur?  
 nonne gigantonem, compagni, cernitis illum?  
 nonne tenens velam stat saldus more pilastri?»  
 Cui Boccalus: «Amen, o infelix illa taverna,  
 85 in qua tanta quidem se machina ventris aloggiat.  
 Integer huic minimum bos implet apena budellum».

Ast etiam ipse gigas, veniens incontra, stupebat:  
 cur sic illa, velut navillius, insula currit.  
 Hi mirantur eum, qui praestat ut arboris instar;  
 90 ille stupet, quondam firmam, nunc currere terram.  
 Denique iungentes medio se gurgite, sicut  
 fit quando Paduae per flumen, nomine Brentam,  
 nunc andando rates, nunc se redeundo salutant,  
 incipiunt occhis se se guardare ficatis.  
 95 Falchettus subito laeta cum voce favellat:  
 «O Deus, insogno? est ne hoc phantasma? Fracassus,  
 ecce Fracassus adest, ille est qui carbasa tendit».

Moschinus dictum confirmat: «Certe, daverum,

<sup>41</sup> Nell'edizione Laterza "arbor" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

illa gigantaei tota est persona Fracassi.  
 100 O Deus, en quali foggia retrovamus amici!  
 Ire sub infernum tuti poterimus adessum,  
 postquam nobiscum venit haec montagna gigantis».

Cingar alhora vocat laetus, cifolatque deinde.  
 Sed quum Fracassus se se chiamare Fracassum  
 105 audiit, abiectis velis, ex tempore saltat,  
 supraque currentem summa de nave terenum  
 saltat, et ipsius magno sub pondere salti  
 insula balenae pene est anegata sub undis.  
 Currere quae coepit maiori percita cursu,  
 110 nam sibi spezzantur costae, saltante gigante.  
 Quin etiam navis Zenovae grossissima, de qua  
 sustulerat saltum, retro ivit quinque mearos.  
 Naturalis enim mos est respingere barcam,  
 quando quis in terram se buttat navis ab orlo.  
 115 Illum quamprimum Baldus et Cingar abrazzant,  
 abrazzant, inquam, gambas vix supra cavecchias;  
 nec non Falchettus, nec non Moschinus, et altri  
 strinxerunt illum et multas fecere carezzas,  
 nam boncompagnum se vultu monstrat alegro.  
 120 Boccalus, saltu tremefactus, fugerat inde,  
 mox redit, et longam fert scalam, forte catatam.  
 Id rident fratres, nec scitur causa facendae.  
 Ut fuit inter eos, magnum petit ante Fracassum,  
 vultque suis spallis scalam accostare tamagnis,  
 125 quod nisi cum scala sursum montare valeret.  
 «Quid factururus», ait Baldus, «Boccale galante?  
 scala quid importat? vis ne altam prendere roccam?»  
 «Non», Boccalus ait, «sed orecchiae dire parolam».

Risit amichevolam Boccali quisque novellam,  
 130 ac nihil alterus comportat cuncta Fracassus,  
 ut bona cum schiettis compagnis semper usanza est.  
 Attamen ipse stupet, crispata fronte, stupendam  
 rem tantam, sensuque illam submaginat alto:  
 quod ve videt propriis occhialis, credit apenam.  
 135 Miracli brammat tamen huius cernere causam,  
 vultque quod effectum penitus sua vota sequantur.  
 En se despoliat nudum, retinetque mudandam,  
 ut nodare queat speditus, agente bisogno.  
 Stant ibi perplexi: quid voiat inire Fracassus.  
 140 Quos pregat ut pariter cum secum corpora nudent.  
 Id faciunt omnes, metuentes forte negari.  
 Ergo gigas, duro qui magnas corpore forzas  
 altus habet, nec se putat Herculis esse minorem,  
 extirpat vecchiam manibus de littore querzam.  
 145 Hinc tirat e fodro cortellum, panis ad usum  
 semper adopratum, cui brachia quinque misura est.  
 Hoc totam querzam disfrondat, more stropelli,  
 moreque flexibilis virgae, qua vigna ligatur:  
 et faciens partem, quae grossior extat, aguzzam,

150           ingentem fustum calcans in littore ficcat,  
          ut ficcare solet steccos oselator in agris,  
          seu quum pernices, seu quum vult prendere quaias.  
          «En», Boccalus ait, «porros mangiare bisognat».  
          Baldus cum sociis ridet, multumque Gibertus  
155           miratur tantis de forzibus esse gigantem.  
          Ecce magis fretolosa ruit prestezza balenae,  
          namque suis sentit costis intrare cavecchium.  
          Quo facto, longam drittamque rafrontat abetem;  
          hanc quoque tam facilem, ruptis radicibus, extrat,  
160           quam facilis tenero scalogna cavatur ab horto.  
          Undique dispennat tronconem frondibus, atque  
          vult habeat formam remi, vogare parati.  
          Haec abies scusat remum; haec querza, tereno  
          inficcata, dabit forcam, cui remus apoggiat.  
165           Tum bene fundatis pedibus, distendere schenam  
          incipit, et vogat balenae contra viaggium.  
          Contra, inquam, cursum balenae remigat, et non  
          onziolam lentat, magis imo magisque reforzat  
          terribiles tanto schenae conamine brazzos,  
170           ut per nervigerum strepitent ossamina corpus,  
          deque alto caschet vultu larghissimus imber.  
          Confessat nunquam similem tolerasse fadigam.  
          Baldus, id aspiciens, aliis comitantibus, ultro  
          altoriare parat, quem scridat valde Fracassus.  
175           «Desine, Balde, precor: totum sic ducere mundum  
          dat mihi nunc animus; rogo te, mi Balde, recedas».  
          Illico cessavit Baldus, sermone Fracassi,  
          qui magis impellit spallas, gambasque, manusque.  
          Sudat et horrendo repiat cum pectore laenam.  
180           Nil per tres horas balenae cursus atrigat,  
          nil tam praecipitem valet ille siare caminum,  
          concita namque nimis cavat undis bestia fossam,  
          et sforzata magis properat, nescitque trigari.  
          Hinc sdegnata quidem mens est altera gigantis.  
185           Tres ibi puntadas tanto dat pectoris urto,  
          unam post aliam, quod naso tangit arenam,  
          sic basso, sic ille chino se corpore slongat.  
          Denique consequitur votum, iuxtaque talentum  
          sistitur, imo retro cursum balena reflectit.  
190           Obstupere omnes tam fortis robur homazzi:  
          quando hic sufficiens fuerit voltare caminum  
          tam magni piscis, qui regnum tergore portat.  
          Gambarus indretum sic sic andare videtur,  
          ut nunc retrogrado praeceps ruit insula passu.  
195           Non tamen interea cessat vogare Fracassus,  
          vult per despesium naturae vincere guerram.  
          Navigat, ingentesque facit, dum navigat, undas.  
          Sed tamen impatiens tolti balena viaggi,  
          et quod per forzam retro sua poppa tiretur,  
200           ecce improvise longam super aequora caudam

exerit, atque illa colpos menare comenat  
 tam grandes crudosque simul, tam valde sonantes  
 ut strepitum nuper diabolica guerra minorem  
 fecerit, et, nisi succurrat possanza gigantis,  
 205 non poterunt certe nostri scampare barones.  
 Cauda erat (ut referunt annalia nostra Cipadae)  
 longa quatercentos, nullo mancante, cavezzos.  
 Hanc menat huc, illuc, per drittum perque traversum,  
 inque infinitos nodos aliquando viluppat,  
 210 ut fit quando piat truncum villanus aguzzum,  
 dormentemque viae serpam traditorus asaltat.  
 Dextriter ad testam punctam bastonis acostat,  
 inde premit, schiazzatque illi, velut ova, cerebrum;  
 dumque tenet fixum, nitens in littore, palum,  
 215 illa nihil rehavere potens ab acumine testam,  
 dimenat reliquum prolixo corporis, et nunc  
 dat baculo formam thyrsi, nunc chioccat arenam.  
 Sic tampellat aquas balena, tiratque roversos  
 terribiles, spezzatque ornos vecchiasque cipressos,  
 220 ipseque gran strepitus sentitur otanta miaros.  
 Tum quoque parte alia grossissima testa levatur  
 fluctibus e mediis, et boccam sbarrat edacem.  
 Pro quam magni oculi, quam larga foramina nasi!  
 Cui montagna caput, cui frons campagna videtur,  
 225 dentorumque altos pinos longhezza somiat.  
 Non, Fracasse, tamen brazzos arcare rafinas:  
 et magis atque magis duplicatur fortia schenae.  
 Hunc animat Cingar, dicens: «Fracasse gaiarde,  
 nunc te nassutum Morgantis semine monstras.  
 230 Sta saldu, stagnusque simul, paladine valente».  
 Talia dum stimulat Cingar, balena coazzam,  
 fulminis ad guisam, tanto conamine vibrat,  
 quod, veluti paias, tridat plus trenta cipressos,  
 altaque truncones volitant per sydera viridi.  
 235 Mox venit ad spallas medesima botta Fracassi,  
 quae cantare animam facit illi in corpore vasto.  
 Protinus, abiecto remo, Fracassus aferrat  
 codazzam strictis manibus, retinetque gaiardus,  
 cui tales donat streppos, talesve tiradas,  
 240 quod mugire facit, grossasque molare corezas.  
 «Strictam», Baldus ait, «strictam, Fracasse, coazzam  
 detineas: pulchrum faciam tibi cernere colpum».  
 Quo dicto, spadam de taio fortiter urget,  
 ut possit taiare viam de netto coazzam.  
 245 At nihil offendit, retro quia spada resaltat,  
 nam squamis passim duris erat illa coperta.  
 Presta caput, tractum medio de gurgite, voltat,  
 obscurasque aperit multo sofiamine boccas,  
 et parat, incutiens sannas, mordere gigantem;  
 250 cui pede dat calzum tam grandem tamque gravosum  
 ut smassellaret tres dentes extra ganassas.

Illa boans, reboansque simul, stridensque per auras,  
 aequora mugisonis coelumque revulnerat echis.  
 Inde, cruentosos vomitans super aethera spudos,  
 255 Iunonis bellas imbrattat stercore damas.  
 Mox iterum, dum sentit adhuc sibi stringere caudam,  
 testonem volgit propter boccare gigantem;  
 at Virmazus erat brazo dardoque paratus:  
 hunc iacit, et dextrum sfronzando ficcat in occhium,  
 260 punctaque cervellas intrans penetravit ad imas.  
 Cingar, Falchettus, Moschinus tela frequentant  
 conglomerare procul: festucos, saxa, quadrellos,  
 spinarum fascies, vulsos cum gramine cespos,  
 265 omnia convolvunt, ridentque insemma novellum  
 hoc genus armorum, nec non risibile bellum.  
 Assaltare lupum vidi talvolta vilanos,  
 quando fame ductus quaerit, quem devoret, agnum.  
 It bassus bassus per sulcos perque ruidas,  
 donec aquistatur quid quid sua voia bramabat.  
 270 Ecce fugit, portatque agnum, cunctisque palesat.  
 Turba vilanorum, velut est usanza gaioffis,  
 sparpagnata ruit, coelum sbraioribus implet,  
 cumque ruginosis spuntonibus occupat illum;  
 275 qualem rumorem dictis factisque viluppant,  
 talem barrones misturant contra marinum  
 monstrum illud, magnisque auras clamoribus implent.  
 Baldus habet voiam prorsus taiare coazzam,  
 non cessat punctas, mandrittos atque roversos,  
 sed quo plus chioccat, plus mancum vulnerat ensis.  
 280 Ergo viam gittat spadam, plenusque furore  
 se parat expectans: quod maxima testa resurgat.  
 En iterum stizzosa menat cum dentibus unum  
 terribilem morsum, sperans sorbere gigantem;  
 sed Baldus, qui nudus erat tunc corpore, tostus  
 285 saltat, orecchionem manibus prendendo duabus,  
 fortiter hunc retinet, subitus quoque Falco subintrat,  
 atque aliam sudando prius zaffavit orecchiam.  
 Cui tamen altorium donat Moschinus; at illa  
 granditer exululat, stridisque assordat Olympum,  
 290 fatque sibi forzam, pro se retirare sotacquam,  
 sed non posse datur, caudam retinente Fracasso,  
 nec sua testa sibi est in libertate primaia.  
 Illa tirat giusum, susum retirantibus istis,  
 quod fieri non posse tibi fortasse videtur;  
 295 accascasse tamen sic sic monimenta recordant.  
 Talia dum fortis Baldus sociique maneggiant,  
 ecce iterum sprovistus adest pirata Lyronus.  
 Hic simulac persam cognoverat esse galaeam,  
 quam sibi sustulerat Baldus, Baldique sodales,  
 300 hos quaerit, giuratque illis mangiare coradam.  
 Et iam sex centum leucas passarat aquarum,  
 atque Zibeltarri per stricta canalia corsus,

305           ire per oceanum spretis praesumpserat austris,  
               et voltans proram contra afros parte sinistra  
               venerat in pelagum, non ante vogabile maium,  
               cui sedet oppositum montagnae culmen adustae,  
               quae, quia sustentat cervice solaris lunae,  
               mons Lunae dicta est, quae busa est tota dedentrum.  
 310           Has Lyronus aquas sulcat, cercatque nemigos,  
               blasphematur coelum, quoniam non retrovat illos.  
               Armatas secum numero fert trenta galaeas,  
               in quibus ad remos noviter per forza ligarat  
               mille zenovesos, Colicutti ad littora presos,  
               quos Mutinae princeps Philoformus duxerat illuc,  
 315           perque tradimentum fuerat dux captus ab illis.  
               Fecerat et tiam Lyrono mille medaias,  
               quas Petrus Iannus fino stampaverat auro.  
               Lyronus tamen hunc solum cortesus honorat,  
               ast aliis nervo ventosatur terga bovino.  
 320           Trenta vehit fustas (seu fustas sive galaeas)  
               namque, volens pelagi diversas quaerere bandas,  
               suspiciat aguaitos inimica per aequora tesos.  
               Illum praecipue multi per regna tyranni  
               cercant denariis multis trapolare pagatis,  
 325           namque diabolus erat, non lassans vivere quemquam.  
               Huc igitur properans, celerantibus ante galaeis,  
               praecipit ad littus schiavones flectere proras;  
               sed stupet, aspiciens caudam, testamque tamagnam,  
               nec minus ingentem bustum, possamque Fracassi,  
 330           qui smisuratam tenet alto corpore caudam.  
               Clarius hoc factum, meliusque videre talentat;  
               egreditur primus, mandatque uscire seguaces,  
               mandat et adduci sibi magnum Spezzacadenam  
               (Spezzacadena fuit Leonardi quippe cavallus,  
 335           quem navali olim tulerat certamine Baldo).  
               Saltat in arzonem armatus, sine tangere staffam,  
               destrerumque acrem nullo sperone maneggiat.  
               Cingar ait Baldo: «Num cerno Spezzacadenam?  
               Balde, viden? num somnus hic est? num visio falsi?»  
 340           Ille quidem latro est, ille, inquam, boia diabli,  
               qui nostram rapuit navim, secumve cavillos».

Impatiens ullum Baldus stimare periculum,  
 protinus accurrit contra, brancatque cavallum  
 per frenum, bravans quamvis sit corpore nudo:  
 345           «Sta, latro saldus», ait; «non altro nomine scirem  
               te nomare, latro es, dignus quem forza guadagnet.  
               Iste tuus non est, meus est, - desmonta cavallum».

Quando Lyronus equi briliam videt esse piatam,  
 obstupet in prima facie, pensatque pochettum  
 350           quomodo vir nudus sic possit usare brauram,  
               attamen in fianchis destrerum calcibus urget,  
               ut quattris pedibus paladino balzet adossum.  
               At Baldus, gatto similis, dabanda levatur



cum salto, pariterque tirans in pectora stoccum,  
 355 fecit ei mancare lenam, quae appena ritornat.  
 At mille interea veniunt in frotta latrones,  
 quos praecedat atrox quidam capitanius, Hippol,  
 qui frater Lyronis erat, corsarus et ipse:  
 scaltritus, guerraeq̄ue avidus, famaēque sititor.  
 360 At quum Centaurus bellum videt esse paratum,  
 armis armatur subito fulgentibus, atque  
 it celer ad fustas, armato milite vodas,  
 quos menat, exceptis cinquanta, citissimus Hippol.  
 Caudam balenae non audet linquere prudens  
 365 ipse gigas, dubius ne se velut ocha trapozzet.  
 Baldus ataccarat se fortem contra Lyronem,  
 quem trovat expertum guerrae, validumque guererum.  
 Circum circa illum, tanquam leonessa, regirat:  
 cui facit, existens nudus, sudare camisam.  
 370 Nudus osat certare, tamen non dextera nuda est,  
 sola sed armatur solito spadone, nec omnem  
 aestimat hic mundum tanti sub tegmine ferri.  
 Cingar alhora timet, sortem maledicit iniquam;  
 Falco sed hunc scridat, dicitque morire batais  
 375 esse decus magnum; quo dicto fulminis instar,  
 arma piat, ferroque omnem se providet, atque  
 it retrovare ladros, quos mille haud stimat ofellam.  
 Dumque ruit praeceps, cridat: «Mora, taia, retaia;  
 gens maladetta, cave, non gens, sed merda diabli.  
 380 Non solettus ego vos unum stimo lupinum».  
 Et iaculans dardum, tres uno in vulnere passat.  
 Mox alium lanzat, quo corpora bina tramazzant  
 mortua, sanguineasque animas per guttura buttant.  
 Inde pians mazzam, cum qua bellare solebat,  
 385 incepit spezzare elmos, spezzare corazzas;  
 incepit schiazzare ossos, smaccare cerebros.  
 Qua plus folta videt gentem sibi flectere piccas,  
 se iacit, hastarumque facit de pulvere fustos.  
 Nemo suam spectat mazzam, vult nemo rosadis  
 390 se bagnare suis, vult talia nespola nemo.  
 Illi donat opem Cingar, qui armatus et ipse  
 efficit in terram currentes sanguine rivos.  
 Non discostus ei, Moschinus fortiter urtat:  
 sanguificantque omnes forbitas sanguine spadas.  
 395 Centaurus miseros buttabat in aequora ladros,  
 trentaue vodarat nigra de gente galaeas,  
 non quod solsolus tam sanctam fecerit opram,  
 sed, qui praeson erat, Philofornus viderat omnem  
 pro se proque suis tandem succedere sortem,  
 400 si Baldo et sociis compagniter addat aiutum.  
 Ergo valorosus trat spadam, menat et urtat:  
 seque provat factis et verbis esse fidelem  
 Centauro socium; squarzat, laceratque budellas.  
 Inde zenovesos Christi de gente cathenis

405 eripit, ac extra ferros trat mille tapinos.  
 Tunc data libertas animosos efficit illos:  
 «Arma», vocant, «arma, arma», cridant, simul arma requistant,  
 inque illos rabiem porcos e pectore sfogant.  
 Nam bastonatas vecchias, bussasque receptas  
 410 seu mescadizzi loris, seu fuste bovino,  
 valde recordantes, reddunt pro pane fugazzam.  
 Hos Philofornus enim deduxerat extra galaeas,  
 contraque mille ladros zenovesi mille bataiant.  
 Portat inhastatam modo toltam forte gianettam  
 415 Cingar, et altorium cernens, animositer omnes,  
 quot quot scontrantur, sbudellat, seque coralo  
 fecerat aequalem rossedine sanguinis, atque  
 magna suae memorat celebratae facta Cipadae.  
 At se Boccalus, se se Boccalus in antro  
 420 sconderat, utque lepus quacchiarat membra coatto,  
 nam qui non scampat mortem putat esse bachioccum.  
 Dudum mirarat zuffam fortissimus Hippol.  
 Obstupet armigeros tanta virtute barones.  
 Nescit enim generosus homo deducere spadam  
 425 cortice corammi, brazzumque intexere scuto,  
 namque voluptatem tacito sub pectore sentit,  
 dum Baldum, Baldique viros cum caede suorum  
 Orlandis guardat similes, similesque Rinaldis:  
 despiciant etenim testas, brazzosque, manusque,  
 430 inque poco spatio tam multa cadavera fundunt,  
 tota quod e mortis campagna coperta videtur.  
 Quisque facit provas ingentes, corde gaiardo,  
 purgantes miseram ladrorum stercore gentem.  
 O quis vidisset barbudas, quis ve celatas,  
 435 scheneras, faldas, nec non spezzarier elmos,  
 dixisset certe: «Nihil est horrentius orbi!  
 non terremoti, non fulmina, voxque tronorum!»  
 Sed tardare tamen nimium se viderat Hippol:  
 impetuusus equum Rocafortam stringit, et ensem  
 440 targonemque ferens, it aquosi turbinis instar.  
 Cingar, id adocchians: «Guarda, Falchette», cridavit.  
 «Ecce ruina venit, sta saldu, non tibi manco».  
 Dixerat, et veluti nocchierus praticus, undam  
 prospiciens magno venientem murmure venti,  
 445 hanc spezzare parat ferrato pectore navis;  
 sic Cingar contra furibondos Hippolis ausus  
 firmus aparecchiat se se, nec ab impete scampat.  
 Hippol ad un trattum quod arivat fulminat ense,  
 Cingaris ac tanto cervellum robore chioccat,  
 450 ut bene non sapiat si nox vel giornus adesset.  
 Quum tamen oltraggium vidit Falchettus amico  
 sic fieri, colera succenditur ultra misuram.  
 Ferratam stringit mazzam, ferit Hippolis elmum,  
 ac dishonesta quidem fuit illa nosella barono.  
 455 Nec sorbam interea Falchettus tardat un'altram;

maiori, quam prima fuit, botta ipsa valore  
 iungit et ad terram pennazzum buttat ab elmo.  
 Mox ait: «Attenta, si nostra panada saletur»,  
 atque menat colpum terzum pur semper in elmum,  
 460 unde coactus equi collum ferus Hippol abrazzat,  
 et bene tres voltas cascandi signa fuerunt.  
 Non Mongibellus tanto vampatur in igne,  
 quanto inflammatur collericus Hippolis ardor,  
 dumque furit boffans, tempesta marina someiat.  
 465 Exulutat, ferrumque manus perstringit ad ambas,  
 fendentemque gravem tantis cum forzibus offert,  
 quod, nisi Falco statim balzasset alhora dacantum,  
 in geminos illum squartasset nempe mezenos.  
 Non tamen interea cessat dopiare feritas,  
 470 nam, vix fendentem complerat, protinus altrum,  
 atque altrum lassat stizzosa voce roversum.  
 Non potuit Falchettus eam schifare ceresam,  
 quae sic brusca fuit, quae sic fuit illa gaiarda,  
 ut smemoratus humo caderet, guanzale tridato.  
 475 Viderat hoc Cingar, currit furibundus in illum,  
 atque super brazzum dextrum, qui deserat ensem,  
 percutit, ut strato Falchetto porgat aiutum.  
 Falchettus tamen ecce levat se saltibus altis,  
 dumque Hippol voltans brancat cum Cingare guerram,  
 480 dumque ferire parat, canto Falchettus ab altro  
 mazzatam donat; cui voltus, Cingare licto,  
 dum dare parecchiat, Cingar succurrit amico,  
 atque fiancalem spiccatum ad littora mandat.  
 Sic leo terribilis, cunctisque superbior, usat  
 485 intra duos ursos rabido combattere morsu,  
 qui vix tempus habet, spatiumque piare fiam.  
 Dum squarzare unum quaerit, mordetur ab altro,  
 dumque istum retrovat, subito retrovatur ab illo:  
 sic erat in medio fratrum validissimus Hippol.  
 490 Tanta ibi corripitur rabie, tantoque furore,  
 ut focus ob nimiam stizzam vamparet in elmo.  
 Ergo, dum Cingar nimium se cazzat inanzum,  
 dat piatonadam toto conamine talem,  
 non supra schenam sed supra Cingaris aurem,  
 495 ut campanellos audiret mille sonantes.  
 Sbalorditus humo cascat, calzasque tirare  
 apparet, ranaeque instar se stendit arenae.  
 En cruor a naso, cruor ore, cruorque fluebat  
 auribus, et rubeum mandat per gramina rivum.  
 500 «Ah ladrone», cridat Falchettus, «brutte ribalde  
 bastardone, virum talem tantumque necasti?»  
 Dixerat, et stricto manibus bastone duabus  
 se levat in guisam balzantis ad aethera pardi.  
 Mox ferit hunc tanta possanza desuper elmum  
 505 quod, quamvis Hippol se sub targone covertet,  
 targonem tamen hunc spezzatum mandat ad herbas;

tamque pesenta gravat durae tartuffola mazzae,  
 quod Roccafortae groppas cervice flagellat  
 Hippol, et in sella stando portatur apertis  
 510 huc illuc brazzis magno galopante cavallo.  
 At corsarorum fratantum huc advolat agmen,  
 surgentemque suas in plantas Cingara trovat.  
 Non aliter rugit leo, cazzatore feritus,  
 515 quando, canes inter seu corsos sive molossos,  
 unguibus et morsu carnarum frustra minuzzat,  
 sicut alhora facit Cingar, quem Falco secutus  
 mazzatas orbi nunc huc, nunc dirrigit illuc.  
 Hi duo ben stretti simul agmina grossa fugabant,  
 ante suamque iram voltabant terga ladrones.  
 520 Baldus at interea distemperat ense Lyronem,  
 atque sui similem iam nudum fecerat armis  
 et nisi Fracasso trarupta haec gara fuisset,  
 absque ullo dubio finisset vita Lyronis.  
 Moschinus, Centaurus item, Philofornus in uno  
 525 groppetto stricti spegazzant sanguine terram,  
 atque coradellas, milzasque ad sydera iactant.  
 Nullus alhora quidem remanebat supra galaeas,  
 omnes in terra, tam mori quam zenovesi,  
 combattunt, multosque alios Centaurus in undas  
 530 iecerat, inde suis tornarat ferre socorsum.  
 Verum Giubertus, spatians in littore solus,  
 se viat ad fustas, intrat, nullumque retrovat,  
 et velut imbellis, nec usatus in arte scrimandi,  
 cernit et horrescit tantam guardare bataiam.  
 535 Per nubes ingens hastarum fractio bombat,  
 perque sinum ponti vocum fragor altus eechat.  
 Fiunt squarzones carnis, fiuntque cruoris  
 flumina, de mortis hinc inde fiuntur acervi.  
 More bechariae pulmones, viscera, trippae,  
 540 atque coradellae, panzae, ventralia, milzae,  
 arboreis ramis pendent, herbasque cruentant.  
 O crudas bottas, o vulnera digna Rinaldo,  
 millibus o doctis cantanda Maronibus acta!  
 Hic ferit, hic reparat, taiat iste, sed ille taiatur.  
 545 Squarzatas maias, tridasque omnino piastras  
 cernebas, avibus similes volitare per auras.  
 Ad bassum volucres tanto pro murmure crodant,  
 seque trabucantes fasso meschiantur in uno.  
 Et cervi et lepores extra boschalia saltant,  
 550 piscesque attoniti bacchantur in aequoris imo.  
 Et iam corsari voltant calcagna fugaces,  
 instant nostrates miseram cazzare canaiam.  
 Non tamen interea laxatur cauda Fracasso,  
 qui clamans socios commandat linqere guerram,  
 555 atque ad vodatas raptim properare galeas:  
 nam fare vult bellum tractum, dignumque corona.  
 Tunc omnes rati, non posse tenere Fracassus

560 amplius ingentem codam, quae lubrica muzzat,  
 ut muzzat manibus nequiens anguilla teneri,  
 concurrunt, veluti cernis concurrere gentem,  
 quae versus Paduam cupiens andare per amnem  
 Brentae, qualcunam mirat descendere barcam,  
 de cuius prora navarolus cridat: «A Pava».  
 565 Baldus mandatum negat exaudire Fracassi,  
 spernit ab impresa guerrae se tollere fortis  
 campio, nec mortem curat mercator honoris.  
 Si cum destrezza valeat fortezza coëllum,  
 decrerat contra Lyronem vincere pugnam.  
 570 Iamque gigas tanto caudam conamine torquet,  
 quod, dum torta caput voltat balena Fracassum  
 boccatura, velut boccatur bona cagna leprettum,  
 illico dimittit caudam, caput illico brancat;  
 inde pedes mittens, veluti si strangulet ocham,  
 575 quattuor in crollis testam de tergore spiccat.  
 Ecce mari medio pigritatim littora circum  
 incipiunt callare, simul surgente profundo.  
 Insula disparet, quam portat bestia secum,  
 et quisquam pedibus sentit mancare terenum;  
 580 dumque bisognat aquis mergi, desiderat alas,  
 in moia quoniam se trovat habere culamen.  
 Iam maris in fundo se se balena stravaccat,  
 boscorumque trahit secum sex mille biolcas,  
 per quos discurrunt pisces, novitate gioiscunt,  
 585 saepe cachinnantes rident: pars incubat ulmis,  
 parsque capellutas mangiant de robore giandas.  
 Miranturque capros, lepores, cervosque negatos,  
 nec minus humanas facies, bustosque taiatos,  
 et carnes, modo quas Baldi fecere sodales.  
 590 At super innumerae testae sofiare videntur,  
 arma, trabes, tavolae, capannae, millia rerum:  
 antea saltarant barrones supra galaeas,  
 atque zenovesi, quanti de caede supersunt.  
 Hi cuncti pariter fustas insemma tenebant,  
 595 ad quarum spondas, dum se attaccare volebant  
 corsari miseri, pietosa voce cridantes,  
 seu respingebant urtis et calzibus illos,  
 sive trabant susum per orecchias, perque capillos,  
 donec complissent remos, bancasque vodatas,  
 600 atque cadenatis pedibus statuere nodaros,  
 qui tam desconcis usantur scribere pennis.  
 Fracassus menat piscosa per aequora brazzos;  
 ingentesque facit cumulos, dum nodat, aquarum,  
 scindit eos manibus, gambasque racoltus inarcat,  
 605 inde viam faciens calcagnis aequora pulsat,  
 et puntando pedes, sofiandoque gutture pleno,  
 non tempestatem pelagi facit ille minorem,  
 quam Borra et Gregus, sibi contrastante Sirocco.  
 Dumque natat, casu vel sorte guidante, Bocalum,

610 qui nil mangiarat, retrovat sine fine bibentem,  
 cui quasi tripparum compleverat unda misuram.  
 Protinus hunc mittens in summo vertice campat,  
 nec mancum Boccalus erat securus alhoram,  
 quam castellanus seu Mussi, sive Salei.  
 615 Hippol fertur equo gaiarditer extra profundum,  
 sustinet aequor equum, sed equus quoque sustinet ipsum  
 Hippola, cui tantum schinchae bagnantur ab undis.  
 Cingar in excelsa maioris puppe galeae  
 stabat, et ad Baldum frezzosa mente cucurrit.  
 «Me miserum», clamat; «num Baldus forte sotacquam  
 620 piscibus esca fuit? pro dii, qui fata guidatis,  
 iustitia haec vestra est? tali ratione guidantur  
 fata hominum? Non, non, stellis incago ribaldis:  
 incago Marti, Phoebo, totaeque canaiae.  
 Et mihi recrescit non scribere posse corezas,  
 625 in vestrum quoniam dispregum grande volumen  
 dictarem, plenum de centum mille corezis.  
 Non dii, sed potius vos estis merda diabli.  
 Est sine cervello populus, qui pazzus adorat  
 vos, seu beccones ravaiosos, sive bagassas,  
 630 aut imbriagos, homicidas, aut rofianos.  
 Nonne Venus meretrix totius publica gentis,  
 nonne Iovis soror est Iuno, contraria Troiae,  
 Iuppiter accepit tamen hanc pro uxore gaioffam?  
 An poterant bastare Iovi de mille puellis  
 635 cinquanta numero? centae? tandemque tresentae?  
 Bestia matta fuit, qui te laudavit, Homerus,  
 menchionusque Maro, nec non scola caetera vatum.  
 Ecce tibi ficcas facio, stronzisque ledammo.  
 Cancar te mangiet, penitus restante niente,  
 640 qui totum tantis implesti fecibus orbem.  
 Dic mihi, merdipotens o Iuppiter, ut quid ab omni  
 gentili vulgo totius factor Olympi  
 esse putabaris? cum sit quod adulter, avarus,  
 quod stuprator eras castarum boia sororum?  
 645 Taiasti patri genitivos, ladre, sonaios,  
 ut non stamparet plures tribus ille fiolos.  
 Stuprastique tuam post haec, manigolde, sorellam.  
 Sforzasti Alcmenam, propter fabricare gigantem,  
 qui palmam semper vastis in rebus haberet;  
 650 hunc tamen una uno stravit muliercula sguardo,  
 ac in guarnello fecit filare gazanum.  
 Tu quascumque tuis oculis, gaioffe, placerent  
 seu consanguineas, seu non, sine iure, puellas  
 turpabas, faciens asinaliter omnia secum.  
 655 Ergo (si vivis) possis tibi rumpere collum,  
 postquam sic nobis crudelia fata ministras,  
 postquam virtutum Baldus candela Stuartur».

Talia dum Cingar iactat, renegatque batesmum,  
 Fracassus guardans coelum, sic ore braveggiat:

660 «Iuro per hunc sacrum, quod porto in fronte, batesmum,  
perque illum ventrem, qui me sborravit in orbem,  
tantum cercabo per montes, saxa, cavernas,  
per sylvas, boscos, per valles, flumina, terras,  
665 mox diavorum per tecta, per antra, per amnes,  
et si conveniet per celsa palatia coeli,  
donec seu vivum, seu mortum, sive malatum  
inveniam Baldum, cum quo vel vivere semper  
in coelum statuo, vel sub stigialibus umbris.  
670 Sed prius arripiam Plutoni regna gaioffo,  
cuius de testa pavidam streppabo coronam,  
subque meo stabit sceptro diabolica proles».
Mox ait: «O comites, animum deponite moestum.  
Ut vindicemus Baldum tantummodo restat.  
675 Me seguitate, precor, nigrumque calemus ad orcum».
Dixerat, atque omnes capitanos chiamat in unam  
maiozem fustam, reliquasve seguire comandat.  
Egressique undas finaliter, aequora lassant,  
Fracassusque rapit sumpto bastone viaggium.  
680 Moschinus seguitat, Falchettus, et altera turba.  
Cingar vult solus cighilinum stare dedretum,  
si mare fortassis tret morta cadavera ripis,  
ipsius ut Baldi det membra negata sepulchro.  
Centaurus remanet cum Cingare, caetera squadra  
685 non sine ploratu vadunt post terga gigantis.  
Quisque suam vitam non binas stimmat ofellas.  
In qua parte via est magis aspera, tenditur illuc;  
nil curant spinas, nil curant saxa, ruinas,  
nil tempestates, pluvias, nil frigora, caldum,  
nil tigres, apros, nil serpas atque ladrones.  
690 Omnibus his, quae saepe trovant, gaiarditer obstant.  
Si retrovant, mangiant; si non, «Patientia», dicunt.  
Ad grandis tandem radices montis arivant,  
quem appena queant ertum superare camozzae.  
Non saliant illum, tenebrosa sed ora cavernae  
695 intrant impavidi, montagnaeque antra busatae.  
Cercat iter pedibus, vadens Falchettus avantum,  
insegnatque alios, quo debent ponere plantas.  
Est opus, ut gobbo Fracassus tergore vadat,  
nam grandazzus homo daret ipsa in saxa zucadas.  
700 Cingar at interea per longam solus arenam  
ibat, passeggiando pedes, grattandoque testam,  
et ficcans oculos in terram plorat amicum,  
quo sine scit certe non vivere posse quattrhoras.  
Saepe sibi stesso cazzasset in inguina stoccum,  
705 praesens Virmazzi nisi tunc persona fuisset.  
At tandem gravis ecce venit de longe cavallus,  
ille cavallorum meliorum maximus, ecce  
Spezzacadena venit, portans se fluctibus extra  
fortiter, inque suo (quis baiam non vocet istam?)  
710 inque suo dorso duo grandia corpora gestat:

scilicet in groppam Baldum, arzone Lyronem;  
 nam Baldus, quum sensit aquas subcrescere, cumque  
 Lyronus subito voltasset fraena cavallo,  
 non se curarunt coeptam finire bataiam,  
 715 quod nimis importat barronibus ire negatum.  
 Baldus it in groppam saltu, brazzatque Lyronem,  
 cui Lyro datque manum, dat verbaque dulcia, dat cor,  
 amboque contraris fiunt in rebus amici,  
 hostes quippe facit fratres commune periculum.  
 720 Spezzacadena ruit, cuius tantummodo musus  
 apparet, testaeque hominum modo supra videntur,  
 et modo sub latitant, velut usat mergus et ocha.  
 Peiorem sed Baldus habet, stans retro, pitanzam;  
 saepe trapozzatus gorgadas tirat aquarum.  
 725 Is tamen alto animo divinum sperat aiuttum.  
 Cingar, id aspiciens, sperat, clamatque sodalem,  
 monstrat ei digito cosam de longe nodantem.  
 Quid sit enim, nescire datur, quia copia vistae  
 deficit humanae tam longos currere tractus.  
 730 Centaurus tamen ipse cito se cazzat in aequor,  
 parte cavallina nodans, tandemque rivatus  
 gurgite qua medio iam Spezzacadena fiatum  
 spingebat grossum, nimiae sub pondere somae,  
 suscipit extemplo Baldum, supraque groperam  
 735 hunc tirat, allevians straccati dorsa cavalli.  
 Prospicit haec Cingar, sentitque per ossa medullas  
 discolare suas, ut cera liquescit ad ignem.  
 Gustat enim tantam dolzuram intrinsecus, ut non  
 in brenta mellis voluisset habere culamen.  
 740 Denique perveniunt omnes ad littus arenae,  
 fit novus hic gustus basorum, fit nova festa,  
 mille carezzinae fiunt plus zuccare dulces.  
 Baldus amorevola sic sic piat arte Lyronem,  
 ut Lyro disponat Baldum seguitare per ignem.  
 745 Venerat ad ripam nec non gaiarditer Hippol,  
 cui iacet appressum sellis Rocaforta bagnatis.  
 Hunc Lyronus adit, strictumque abrazzat, et inde  
 supplicat ut sortis voiat incagare travaio,  
 seque valenthomini penitus committere Baldo.  
 750 «Sum contentus», ait, «faciam quaecumque comandas».  
 Quo dicto, ad Baldum brazzis currebat apertis.  
 Baldus eum subito sembiante apprendit alegro,  
 germanosque sibi forti charitate cadenat,  
 pro quorum forzis non mundum prezzat un aium.  
 755 In Rocafortae post haec se arzone piantat.  
 Lyronus charum non lassat Spezzacadenam,  
 Hippol it in sellam Pardi, Philofornus at ipse  
 Centauri iussus groppas montavit equinas.  
 Cingar nil curans, stafferi more, pedestrat.  
 760 Iamque recedebant, quando sibi trenta galeae  
 in mentem veniunt, quas sic sine rege relinquunt.



Baldus Lyronem, fratrem quoque saepe pregavit,  
 ut classem tantam, pro seque suisque, nequaquam  
 prorsus abandonent: satis est quod ametur ab illis.  
 765 At nec Lyronus vult hoc audire, nec Hippol,  
 ac minus hanc voluit Philofornus prendere curam:  
 tanta sodalicii calamita tiraverat illos.  
 Ergo abeunt, fustasque omnes, gentemque relinquunt,  
 nam nimis importat mistatem linquere Baldi.  
 770 Solus it ad staffam Cingar, solusque pedestrat,  
 donec villanum qui binos menat asellos  
 obvius incontrat, pensatque robare coëllum.  
 Ast ille, ut vidit soldados, protinus altrum  
 brancat iter, sylvaeque asinos per devia cazzat.  
 775 Cingar eum chiamat: «Quo, quo, sta, scolta, gazane.  
 Scolta parolinam solam; sta, dico, bonhomme».  
 Cui respondet homo: «Blabla, chiz, felchena, gozca».  
 Sic parlans, cursum duplicans calcanea menat.  
 «Quo diabol abis?» respondet Cingar: «Adessum  
 780 te faciam gustare tuam, villane, paciam».  
 Quo dicto, insequitur clamans tutavia: «Vilane  
 tangar, ni smontes, pentibis; scende, gaioffe.  
 Lege comandatur nostra, quod quisquis habebit  
 sive duas tunicas in dossum, sive gabanos,  
 785 det male vestito seu quellum sive quelaltrum.  
 Non aliter quicumque duos menat ante somaros,  
 iure viandanti donare tenetur asellum».  
 Rusticus exurlat, neque vult smontare iumentum.  
 Non inthesus ait: «Flep, chelp, cocozina, boaster».  
 790 Dumque suas similes baias sbraiando frequentat,  
 Cingar eum currendo rivat, caudamque somari  
 corripit, inde trigat, fossumque gaiardus in unum  
 patronem ac asinum, sociis ridentibus, urtat.  
 Quo facto, subitum spiccat de littore saltum,  
 795 supraque colaltrum balzat leggiadrus asellum.  
 Iam non francesum sub se voluisset ubinum,  
 non orecchiutas quas mulas Roma cavalcet,  
 nam portantino passu trampinat asellus,  
 foiadasque paret pedibus taiare minutim:  
 800 tichi tich et tichi toch resonat per mille lapillos,  
 ponitur in fallum pes nunquam parvulus, et non  
 pontigero suffert costas sperone tocari,  
 nam subito calcem laxat, pariterque corezam.  
 Miraculum, si asinus tret calzoz absque corezis!  
 805 Ergo inter comites orta est non poca voluptas;  
 dum spronat Cingar, mollat celer ille fiancum,  
 et caput in gambas ficcans de retro levatur,  
 unde bisognabat Cingar tommare deorsum,  
 atque super littus maiores prendere bottas,  
 810 quam si frisonis caderet de arzone cavalli.  
 Talibus in festis compagni tempora passant,  
 donec arivarunt ubi maxima surgitur alpa:

815 alpa columna poli, quae saxi culmen aguzzi  
ficcat in aethereas sedes, ac sustinet astra.  
Haec Lunae montagna quidem chiamatur, et illic  
ad fundum socii magnam reperere cavernam,  
totaque per circum grottis montagna busatur.  
Centaurus norat vestigia pressa Fracassi,  
820 terribiles quoniam monstrabat arena pedattas.  
Cuncti gaudentes statuunt sequitare gigantem.  
Baldus smontat equum, smontat Lyronus et Hippol.  
Cingar asinaster, reliquis derdanior, inquit:  
«"Qui stat retro seret portam", proverbialia dicunt».

## LIBER VIGESIMUS PRIMUS

Venimus ad pavidum Malamocchi denique portum,  
gurgite qui medio fert centum mille diablos,  
naviculamque meam fluctu sorbere menazzat.  
Contra fortunam grandis matezza videtur  
5 spingere schirazzum, quando est garboius in undis.  
Ergo ego quid faciam? spicchetur ab arbore velum,  
butteturque giusum maioribus ancora soghis.  
Non bastat nobis animus transcendere passum,  
passum tam durum, tam horrendum, tamque cativum,  
10 in quo multoties barchae gentesque negantur.  
Non mihi sufficiens cor est, non circa coradam  
aes triplex, ut grande velim tentare periculum.  
Impegolata pocum sub fundo navis, ab omni  
parte forata, cagat stuppas, aperitque fenestras.  
15 Ergo inquam, quid nunc faciam? timidus ne redibo?  
Semper difficilis est scortegatio caudae.  
At quia non modicum video mihi nascere scorum,  
qui iam vogarim tercentos mille miaros,  
non formidarim cagnae latramina Scillae,  
20 non me terruerit rabies ingorda Carybdis,  
et Malamochaeos trepidem tentare diablos?  
Fac animum, paveasque, Striax mea Togna, nientum.  
Grandis erit (confesso quidem) straccatio schenae,  
dum contra pegoras opus est intendere brazzos.  
25 Ergo sub infernas Baldum sociare masones  
est opus, o Musae, populosque catare stryarum,  
quos maris in fundo strya Gelfora sola governat.  
Ibant obscuro Baldus, Baldique seguaces  
nigra cavernosae peragrantes clymata tombae.  
30 Nec mirum si dant crebras per saxa zucadas,  
ac per inaequales petras si schinchibus urtant.  
Quapropter rident, animoque feruntur alegro,  
et boncompagni sua damna libenter abrazzant.  
Non procul ante meant alii duo tracta balestrae,  
35 scilicet insemmam quattri, post terga Fracassi,  
qui testam ruptam banda portabat in omni.  
En sentit tandem post se pistare cavallos:  
quid sit, avisatur; cridat: «Ola, manete pochettum,  
audio cum ferris contundere saxa cavallos.  
40 Numquid erit Centaurus, equi cui forma dedretum est?»  
Vix ea finierat, Cingar veniendo, cridabat:  
«O o, Falchette, o o, Fracasse, Bocale».  
Giubertus fatur laetus: «Vox Cingarum illa est.  
Expectemus eum»; tunc illi firmiter adstant,  
45 conveniuntque omnes, nec se discernere possunt.  
Fracassus voluit brazzis amplectere Baldum,  
sed tulit in saxo magnum cum fronte garofol.  
Tum quoque Boccalus Baldum toccare volebat,

et quasi cum digito steso sibi vulsit ocellum.  
50 Cingar ait: «Properate ultra, videamus abyssum.  
Ipseque Falchettus praecedat, guida, caminum».  
Quattuor in voces post haec cantare comenzant,  
nam (velut accascat tal volta) fuere tralorum  
quattuor in semina voces, cantare scientes.  
55 Accipit ut gracili sopranum voce Gibertus.  
Suscipit at firmum Philoforni bocca tenorem.  
Gorga tridans notulas prorumpit Cingaris altum.  
Trat grossum Baldus extra calcanea bassum.  
Quattuor hi varios ita sic andando motettos  
60 cantant, et simili nihilant dulzore fadigam.  
Gorgula phoebaei frifolat magis alta Giberti,  
deque «ci sol fa ut», modulariter surgit ad «ela».  
Semicromas, minimasque notas sic ille menuzzat,  
ut pratici frollam trinzantis dextra vacinam.  
65 Longas atque breves Philofornus pectore squadrat,  
sustentatque omnem relevata voce camoenam.  
Interdum pausas expectat quattuor, octo,  
viginti, et trenta, velut est usanza tenoris,  
dumque silet, ternis resonat modulatio linguis.  
70 Non minus aure canit Cingar, quam voce peritus:  
nunc usque ad coelum vadit retrovare sopranum,  
nunc usque ad baratrum scalam descendit ad «are».  
Nulla quidem vox est aliorum promptior, et quae  
plus notulas nigras crevellet more farinae.  
75 Baldus at educit tremulo de gutture bassum,  
hunc quoque flamengum iurares esse canonem,  
nam fundans simulat cannam, velut organa, grossam.  
Est sibi pochettum, gamautti tangere cordas,  
bassior at giusum canevae descendit in imum.  
80 Plus ascoltantum sopranus captat orecchias;  
sed tenor est vocum rector, vel guida canentum.  
Altus apollineum carmen depingit et ornat.  
Bassus alit voces, ingrassat, fundat et auget.  
Cantus flamengos, talianos, atque todescos  
85 hi cantant, quia sic passatur inutile tempus.  
Sunt tamen insani quidam, pazzique balordi,  
sunt quidam stronzi, dico, bis terque cagati,  
qui tam dulcisonis plenam concentibus artem  
esse legerezzam dicunt, tempusque gitatum,  
90 plusque volunt aut esse asinos aut esse cavallos,  
et tamen attracta reputari fronte Catones.  
Plusque suam boriā preciant, et ventre pieno,  
lardatisque gulae paffis, vultuque botazzi,  
praelati insignes dici, quam scire coëllum  
95 seu sit parlandi, seu sit doctrina canendi.  
Imo macer quidam bos Chiari, tortus, et omnes  
scomunicatus habens materno a lacte diablos  
in gobba, hypocritus, gnato, vecchiusque crevatus,  
est qui sbaiaffat, gracchiat de hac arte canendi.

100 Musica continuo versatur in ore deorum,  
 musica concordi fert circum cardine coelum,  
 musica nascendo humanos compaginat artus.  
 Cur hymnos, psalmos, cur cantica tanta vetusti  
 105 disposuere patres gesiis cantanda per orbem?  
 cur, dico, antiqui doctores atque magistri  
 ornavere libros responsis, versibus, hymnis,  
 Kyrie leysonis, Introitibus ac Aleluis?  
 Ite genus pecudum, pacchiones, ite gazani,  
 110 vos quicumque fero laceratis dente camoenas.  
 Cessarant comites cantu, nam Cingar ipse,  
 Cingar ipse asinus firma cum voce comenzat  
 canzonem cantare suam, mostrare volendo  
 non minus esse bonam sibi vocem, non minus esse  
 115 cantandi garbum lingua, gorgaque palesum,  
 quam fuit Agricolae quondam, magnoque Bidoni.  
 Vox asini grata est asinis, neque gratior altra  
 esse potest, quamvis frifolet Philomena per umbras.  
 Ingentem interea strepitum sentire comenzant.  
 «Auditis?» Falchettus ait. Tunc quisque tacendo  
 120 stat chetus, ac longis rumore brancat orecchis.  
 Cingar ait: «Seguita, quo te via praevia guidat.  
 Fortasse invenies quo causa cridoris habetur».  
 Falchettus paret, tastatque andando petrarum  
 125 passibus intoppos, sociisque annuntiat illos;  
 et quem Cingar ait, curat captare viazzum,  
 namque vias quandoque trovant velut ypsilon ire.  
 Quo magis accedunt, sonitus magis ille rebombat,  
 et iam vix unus parlans auditur ab altro,  
 130 tam strepitus rumurque ingens assordat orecchias.  
 Horrescunt omnes, quamvis sint pectore franco,  
 seque putant venisse nigri Plutonis ad umbras.  
 Denique per quandam fissuram splendulus ignis  
 apparet, modicoque viam dat lumine claram.  
 Huc Baldus celerans alios restare comandat,  
 135 elevat hinc oculos, quantum lux parvula monstrat;  
 ecce videt portam, vario quae sculta metallo est.  
 Accurrunt, placet ire intus; Fracassus in illam  
 ter pede chioccavit portam, sed tanta ruina  
 fit martellorum quod nil sentitur ab intro.  
 140 Impatiens Fracassus eam bis tergore crollat,  
 atque cadenazzis rutpis sine chiave recludit.  
 Conticuere omnes martelli ferra domantes,  
 nec sonat ulterius tich toch incudine pulso.  
 Stant ibi ferrari centum, totidemque gaioffi,  
 145 qui carbonorum portant in tergore saccos,  
 qui quoque manticibus ventosis semper afogant,  
 quique domant ferrum martellis atque tenais.  
 In pede saltatus, vir grossus alhora pigrezzam  
 fert testudineam, et tanquam bosaccarus inflat  
 150 ingentem panzam, et plenum fece botazzum.

Tresque gulae cascant de mento ad bigolis imum.  
 Is Baffelus<sup>42</sup> habet nomen, primusque boteghae  
 stat faber, e zoppi Vulcani semine zoppus.  
 Introit en Baldus, coetu seguitante, bravosus,  
 155 ut soldati intrant albergos tempore guerrae.  
 Cui Baffellus ait: «Nimium, compagne, superbis.  
 Tu ne meam sic sic audes intrare fosinam?»  
 Baldus respondet ghignans: «Te affretta, magister,  
 expediasque<sup>43</sup> bonas armas, comprabimus illas».  
 160 Sic parlans rugat, buttatque sosopra botegam.  
 En rursus fabri nudo cum corpore menant  
 martellos magnos, candentia ferra domantes.  
 Pars facit huc, illuc vivas saltare favillas;  
 165 pars cum mantibus, pars cum carbone fogato  
 abbrasant durum venti sofiamine ferrum;  
 pars elmos limat cristatos, parsque corazzas,  
 aggroppantque tridas circum bragalia maias.  
 Sunt qui multiformes, velut ars merscalca docetur,  
 excudunt ferros pro ramponare cavallos.  
 170 Dumque lavoratur, Baffellus praesidet illis,  
 dat quibus interdum crustas bastone cotoras.  
 Sunt omnes nigri, ruginentes, absque savono,  
 malque petenati, nudi, plenique pedocchis.  
 Nec Baffellus eis lassat mancare bocalum,  
 175 nam male ferrari martellant absque bocalo.  
 Dumque ita perficitur, parlantque insemma fradelli,  
 de penitus finis se se fornire piastris,  
 velleque vestiri rutilus per forza corazzis;  
 180 ecce suum Baldus sentit nitrire cavallum,  
 Lyronusque suum, quos nunc deffora ligarant,  
 atque asinus bis sex pontadis protulit «a a».  
 Quid sit, nescitur; currunt ad cernere causam.  
 Spezzacadena magis nitrit, raspatque terenum,  
 185 Roccaforta simul magno rumore balanzat,  
 calzibus et duris cum Pardo marmora spezzat.  
 Vult Baldus saltare foras denantior altris;  
 sed pede vix posito super aerea limina portae,  
 maximus hunc spingit ventus, drentumque rebuttat.  
 190 Obstupuere omnes, iterum vult bravus apertas  
 transpassare fores, at flatus fortior urtat,  
 quem simul et socios alios sotosora butavit.  
 Ter sic tentavit, ter sic indreto tomavit.  
 Tunc Baffellus ait: «Grandis desgratia vestra est.  
 O sfortunati, vos nempe morire bisognat.  
 195 Sic sic ausi estis secreta subire deorum?  
 nec formidastis grottas intrare dearum?  
 Non hic mortales fas est calcare pedattas,  
 ni dea concedat vobis Smiralda caminum».  
 Fracassus dixit: «Qui dii, quae Smerdola, quod fas?

<sup>42</sup> Nell'edizione Laterza "Baffellus" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

<sup>43</sup> Nell'edizione Laterza "expedias" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

200 Est Deus in coelo, quo lux nitet absque tenebris.  
 Vos mage diavoli brutti, lordique stryones,  
 qui fugitis radios giorni, qui semper in umbris,  
 more civettarum, gufforum, gregnapolarum,  
 205 vivitis, et vos met divos, divasque vocatis.  
 Iuro tibi: quod non discedam partibus istis,  
 donec iter retrovem, quod nos deducet ad orcum,  
 Luciferumque tibi patrem, fratresque diablos  
 discornare volo, totosque relinquere pistos.  
 Dic: quod nomen habes?» Respondet: «Tu ne Tiphoeus?  
 210 tu ne Briaraeus, quia me deitate securum  
 sgomentare putas? Ego sum, qui fulmina magno  
 condo Iovi, praesumque istis sine fine cavernis.  
 Iuro deos: faciam vestras pentire pacias.  
 Hinc uscite foras, praestum: quid statis? an anchum  
 215 vultis, ego dicam bis vobis? ite deforas.  
 Vos altramenter tot porcos, totque cavallos  
 cangiabo, veluti dii transformare cativos,  
 malvagosque solent homines in turpia rerum».

Cui Fracassus: «Habes magnam, confesso, rasonem,  
 220 dummodo, qui faciant illam, retroventur adessum.  
 Attamen invenias seu divos sive diablos,  
 qui te, quive tuam possint defendere causam.  
 Non aliud ius nos, aliud non numen habemus,  
 quam cor magnanimum, spadam, mazzamque feratam.  
 225 Ergo, quid indusio? nimium parlare codardos  
 arguit; arma meis de compagnonibus: ut quid  
 me sguerzis guardas oculis? da praestiter arma».

Sic dicens, calcem calidum vibravit eidem,  
 quem smagazzavit rafioli more tenelli,  
 230 merdaque corporeis cunctis de partibus exit.  
 Hinc alius, terrere putans bravegiando guereros:  
 «Praesti», ait, «o famuli, quid statis? prendite tela  
 scazzemusque istos temeraros extra fosinam.  
 Exite, o tristes asini, gentesque ribaldae».

235 Ac ea dum parlat, martellum corripit unum,  
 et martellatam dat Baldo supra cerebrum.  
 Quando fabri nudi zuffam videre comenzam,  
 expediunt raptim martellos atque tenaias,  
 parsque graves limas, chiodos et azale fogatum,  
 240 hisque armis audent mastris se opponere guerrae.  
 Ridebat Baldus, nec fodro educere stoccum  
 se dignat, quamvis nesplum gustaverat unum.  
 Quamprimum festinus eos Boccalus asaltat,  
 seque valenthomum nuda inter corpora monstrat.

245 Sed poco in spatio cuncti periere ferari,  
 sunt etenim nudi: ceu fresca povina taiantur,  
 nec per miracolum mansit, qui viveret, unus.  
 Spezzacadena intrat per apertas denique portas,  
 ruptaque de collo pendeat soga cavezzae.  
 250 Se se cum Pardo cantonem tirat in unum.

Roccaforta tamen sentitur calcibus extra,  
 qui pistando petras frangit, qui boffat et hinnit  
 more cavallorum, quando fit gara tralorum.  
 Tunc Fracassus, equo cupiens praestare socorsum,  
 255 vult exire foras, sed grandis ventus in illum  
 ecce ruit, vastumque facit retro ire gigantem.  
 Baldus ait: «Certe guastabitur ille cavallus».  
 Respondet Cingar: «Si sic fortuna repugnat,  
 quid nostras ultra cercamus rumpere testas?»  
 260 Hoc dicens, sotosora domum voltare comenzat.  
 Giubertus ponit carbones, excitat ignem  
 manticibus, rossasque facit dare lumina bronzas.  
 Lyronus retrovat vivo de marmore saxum,  
 quod removet, speratque aliquem accatasse thesorum.  
 265 Ecce repentinus fit terrae motus, et antra  
 undique tota sonant, faciuntque stupire barones.  
 Attamen interea saxum Lyronus abrazzat,  
 mox levat, et buttat per portas extra fosinam.  
 Ecce drago (horresco referens) longhissimus intrat,  
 270 intratusque ruit propter squarzare Lyronem,  
 qui sic arditus fuerat scoprire cavernam,  
 qua latet haeroum pretium, palmaeque ducarum.  
 Tunc causa hic patuit, quare tres ante cavalli  
 saltabant fremitu, quos luridus anguis agebat.  
 275 Hunc tamen accensi, tractique insemma, cavalli  
 calzibus assaltant, morsu, pedibusque davantis.  
 Nil drago deffendit se fortes contra cavallos,  
 imo venenoso cercabat dente Lyronem  
 sternere, dum grottam vult ille intrare scovertam.  
 280 Baldus et Hippol ei currunt praestare socorsum,  
 qui contra bissam crebro deffenditur ense.  
 At focus interea morzatur flamine venti,  
 quo tenebrae totum penitus rapuere lusorem,  
 nec possunt socii proprias cognoscere fazzas.  
 285 Baldus ibi clamat: «Nihil, eia, timete, barones.  
 Nostra quidem virtus magicas non extimat artes.  
 Sed precor intantum (quia sic lusore caremus):  
 nemo menet spadam, ne mutua vulnera dentur.  
 Sola cavallorum sit guerra incontra dragonem».  
 290 Sic ait, atque animat stimolanti voce cavallos,  
 ut stimulare canes in porcos saepe solemus:  
 qui, nunc mordendo, nunc calzos trando, domabant  
 foetentem dragum; quamvis non vistus ab illis  
 quaeritur ad nasum solummodo, namque cavalli  
 295 nil penitus possunt tenebris discernere foltis.  
 Pardus agit calzis, nec lassat prendere flatum;  
 Roccaforta tenet portam, prohibetque volenti  
 se scampare fugam, tenet ac per forza dedrentum.  
 Ille sed interea, nigrum vomitando venenum,  
 300 sibilat, et se se tumefacto gutture gyrat.  
 Porrigit attentas quisquam compagnus orecchias,



interdumque suas per gambas ire tralorum  
sentit, eumque procul sospingit calce Fracassus.  
Omnes coguntur nasum stoppare, nec oybo  
305 dicere tempus habent, tantus iam puzzor amorbat.  
Tandem non potuit plus Spezza tenere cadena,  
Spezzacadena dragum lassat scampare tirantem.  
Ille viam liber scapolat, seguitantque cavalli;  
alter cum calzis agitat, sed morsibus alter.  
310 Ille fatigatus sibi iam ingrossare fiatum  
sentit, ed intornum bassis volat anxius alis.  
Fracassus validum menaret saepe tracagnum,  
sed timet aut socios aut desertare cavallos.  
Pardus, habens animum furiatum contra nemigum,  
315 dum tirat calzum, percusso Cingare, fallat.  
Cascat humi Cingar, Pardusque retornat, et ipsi  
Boccalo supra schenam saltavit adossum.  
«Heu», Boccalus ait, «succurrite, namque butavit  
me sotosora draco, magis imo diabolus extat».  
320 Respondet Cingar: «Patientia, contra doverum,  
contra meam voiam patientia, cara brigata.  
Me quoque nunc fecit saligatam rumpere culo».  
Giubertus ridet. «Rides, Giuberte, facendam  
istam?» Cingar ait, «Mihi nulla est voia grignandi.  
325 Scilicet hic habeo ventosas atque cirottos,  
cum quibus acceptam possim medegare schenadam».  
Talia dum placidis mottis baronia solazzat,  
egreditur cifolans officinam denique serpens,  
quem Rocaforta suis calzis prohibere nequivit.  
330 Ille cavernosas vadit stridendo per oras;  
dumque seguire parant guereri, protinus ecce,  
ecce fores bronzi, portaeque serantur apertae.  
At pede cum dextro, vasconum more, Fracassus  
currit, et ad terram, scarpato cancare, mandat  
335 cuncta sotosopram, clamans sic voce tonanti:  
«Me seguitate ducem, quo nobis nostra codardis  
forcia smarrita est? ubi nostra prodezza, diabol?»  
Sic ait et signans se se, ruit extra botegam,  
quem non ulterius ricolavit forcia venti.  
340 Tunc illi imbrazzant scudos, brandosque filatos  
disfodrando, foras armato pectore balzant.  
Hos quoque destreri drittis seguitantur orecchis,  
mortifer at dragus tenebrosa per antra vagatur,  
tumbarumque cavas cifolis ingentibus explet.  
345 Ad quorum strepitum socii vestigia drizzant,  
tantonesque abeunt, quaeruntque per orba draconem,  
quem vel habere volunt mortum vel perdere vitas.  
Tum novus exoritur rumor, tantusque bagordus,  
ut non esse putent nisi centum mille diablos.  
350 Vox confusa procul loca per scurissima bombat,  
quae venit innantum sensim, crescitque gradatim.  
Est id cunctarum rabidissima schiatta ferarum;

quaeque suas reddit voces, ut usanza ministrat.  
 Dat leo rugitum horrendum, lupus elevat urlos,  
 355 bos bu bu resonat, bau bau mastina canaia,  
 nitrit equus, nasoque bufat, raspatque terenum.  
 Sgnavolat et gattus, et adirans eiulat ursus.  
 Mula rudit, mulusque simul, tum ragghiat asellus,  
 denique quodque animal propria cum voce favellat.  
 360 Hi pariter celerant incautos contra guereros,  
 duraque cum rabidis afferrant morsibus arma.  
 Si manegiare volunt spadas, est grande periculum  
 ne sibi medesimis mortalia vulnera figant.  
 Quisque suum corpus sentit morderier, atque  
 365 per tenebras ullam nescit comprehendere cosam.  
 Longa cavernarum via, nigris plena latebris,  
 tompoat istarum vario cridore ferarum.  
 Fantasticarat multo iam tempore Cingar,  
 quam retrovare guisam possit dare lumen ad orbos.  
 370 Invenit ascortus, gratans sibi denique testam,  
 commenzatque petras azzalo tundere spadae:  
 quae, quia spagnola est finissima lama, favillas  
 per cecos passim busos facit ire micantes  
 et pocho alquantam praestat lusore vedutam,  
 375 unde avisantur saltem, gnarique fiuntur  
 compagni, si stent sibi retro aut ante diabli,  
 namque diabli erant, induti membra ferarum.  
 In quorum medio Baldus se primus afrontat,  
 ignudoque feras brando smembrare comenzat.  
 380 Fracassus, pariter, longe bastone butato,  
 cum manibus tantum brancat, perstringit, afogat,  
 atque caneggiatos duris necat unguibus apros.  
 Cum manibus, dico, tantum, cum dentibus atque  
 squarzat, et in tepido se totum sanguine sbroiat.  
 385 Virmazzus, nec non iunctus Philoformus apressum,  
 contra duos tauros magnam coepere baruffam.  
 Cingar crebra menat per duras vulnera cotes,  
 quem drago predictus post schenam falsus asaltat,  
 vultque vetare illum ne sic det lumen amicis.  
 390 Clamitat altorium Cingar; Moschinus aiuttat,  
 et spadam abiiciens, illi se buttat adossum,  
 per collumque tenens, manibus stringendo, cavalcat.  
 Serpa, viam currens, Moschinum tergore portat.  
 Viderat id factum Falchettus, donat aiutum,  
 395 insequiturque cridans: «Quo te, Moschine, diavol,  
 quo, Moschine, drago te portat? smonta, miselle,  
 nanque tuae timeo vitae, cito, salta deorsum».  
 Moschinus non audit eum, sed fertur ab angue,  
 quem validis pugnibus semper ferit inter orecchias.  
 400 Ecce ambos raptim volucer Falchettus arivat;  
 ut giusum balzet, crebro clamore monendo.  
 Moschinus vero, post se cum sensit amicum,  
 quadruplicans animos, tam fortiter ilia serpae

stringit, ut illa cadat terrae, mancante fiato.  
 405 Falchettus subito per dextram zaffat orecchiam,  
 serpentemque retro nunc huc, nunc protrahit illuc;  
 Moschinus stat firmus equo, calcagnaque menat,  
 cumque manu armata quanto tampellat et urtat;  
 se retrahit serpens, nec vadere curat avantum.  
 410 Non aliter quum vacca neci sit tracta becaro,  
 plus redit indretum, quo plus guidatur inanzum,  
 squartatas quoniam cernit de longe sorellas,  
 inque cruentatis pendentia membra cavecchis.  
 Cingar ibi assistens totum dentaverat ensem,  
 415 qui iam non brandus sed dentea sega videtur.  
 Non tamen e saxis flammis excudere cessat,  
 exiguosque suis sociis praestare lusores.  
 Ipse drago noscit se mortum, protinus altram  
 vertitur in spetiem, quoniam (mirabile dictu)  
 420 quae nunc anguis erat, formosa putina videtur,  
 cui nomen Smiralda fuit, de gente luparum.  
 Cascat Moschinus, dum sub culamine longa  
 schena deest, formamque piat drago ille novellam.  
 Falchettus stupuit, cuncti mirantur in illam,  
 425 a capite ad plantas indutam vestibis albis,  
 quae manibus librum retinet, mussatque parolas,  
 seque coprit latitans ne sit compresa baronis.  
 Sed rapit in socca Falchettus praestiter illam,  
 cui fugit e manibus vestis; Falchettus, osello  
 430 praestior, hanc iterum per trezzas illico zaffat,  
 medesimoque actu scarpat de pectore librum.  
 Admiranda nimis comparuit ecce facenda.  
 Vix Falchettus eam raperat, librumque serarat,  
 omne repentinas animal se scampat in umbras,  
 435 imo abeunt in frotta simul sex mille chiapini.  
 At Smiralda cridat, planctumque comenzat amarum,  
 Falchettumque rogat supplex, sic ve: «Ayme», losingat,  
 «ayme ego, non curans hominum consortia, vitam  
 his teneo castam grottis, servoque pudorem.  
 440 Ah miserere tuae fama, Falchette, nec istud  
 dignum laude putes, teneram offendisse putinam.  
 Quid facias de me, quae sum muliercula? de me,  
 quae sum de numero nympharum Palladis una?  
 Ergo, precor, voias toltum mihi rendere librum,  
 445 perque meam me andare viam permittere fas sit».  
 Talibus ingannans, Falchettum porca carezzat,  
 barbozzoque eius digitis putanella duobus  
 fat squaquarinellum, velut est ars vera piandi,  
 sive carezzandi menchiones atque dapocos.  
 450 Venerat huc Baldus, Cingar, cunctique barones.  
 Hique simul quantum sit bella fiola stupescunt:  
 alter ait: «Scelus est bellam ammazzare putinam»;  
 alter ait: «Scelus est bruttam scapolare putanam».  
 Dum tamen hanc Falco, mossus pietate, parecchiat

455 linquere, quae vadat quo se sua voia comandat,  
dumque putat secum proprii dishonoris efettum,  
ecce procul vox alta tonat, cum voceque lumen  
apparet radians, quae clamat: «Prendite rursus,  
460 prendite, barrones, lordam foedamque bagassam.  
Mundus namque omnis tali pro peste ruinat».  
Lyronus repiat subitus per colla puellam,  
quae se de teneris Falchetti solverat ongis,  
hanc ve tenet firmam, donec barbatus arivat  
465 illuc vecchiardus, similis gravitate Catono,  
qui primum laeta compagnos fronte salutat.  
Mox iubet, ut voiant magicum sibi tradere librum.  
Illa statim cridat: «Ne des, Falchette, quadernum.  
Iste malus vecchius vos ingannare parecchiat».  
470 Cui senior conversus ait: «Strya pessima, iam iam  
tempus avicinat, quo debes rendere contum  
de tot perduto animis, ad averna gitatis  
pro te, proque tuis paribus de prole stryarum.  
Dic, meretrix Satanae; dic, concubina Chiapini:  
475 dic nunc quae pars est? dicis, te Palladis unam  
de nymphis, cum sis Porta ipsa Comasna Milani,  
per quam tot gentes vadunt redeuntque frequentes?  
O nimium te te passa est vindicta Tonantis;  
quam dare iam poenas, quam iam decet ire sub orcum.  
480 Eiice nunc, Falchette, librum, nunc eiice pestem,  
carrognamque orbis totius et aetheris oybum».  
Falchettus Baldum guardat, cui Baldus acennat  
barbato parere seni. Falchettus arenae  
librettum gittat, nec apena butaverat illum,  
485 ecce repentinus strepitus, motusque tereni,  
turba diavolorum properant, zaffantque ribaldam,  
quae meschina cridans tunc strassinatur ad orcum,  
cumque putanabus aliis, sex millia voltas  
per quancunque horam, cibus est et fezza diabli.

## LIBER VIGESIMUS SECUNDUS

Nunc bastum caricare tuum, mea mula, gravoso  
est opus incarico, sub quo sudando cagabis,  
atque fachinando foenum speltamque padibus.  
Tu mihi monta susum, tu mecum, Grugna, cavalca,  
5 nanque necessamur coeptum complere viaggium.  
Malferrata licet pedibus sit chiuccchia davantis,  
importanza tamen multa est acatare poëtam,  
illum barbatum, vecchium, grassumque poëtam,  
quem praecedentis sub fine voluminis esse  
10 dixisti apparsum Baldo, Baldique brigatae.  
Ut tamen ad plenum vatis chiarezza cotanti  
nota sit, historiam primo repetamus ab ovo.  
Est lagus Italiae, Degardam nomine dicunt,  
quem mea cantavit soror olim Gosa Maderno  
15 tempore quo Gardon vastabat regna Monighae,  
inque Rivoltella cathedrabat papa Stivallus.  
Hoc de ventre laghi grandis flumara cavatur,  
quae, qua Pescheriae rocchae fortezza menazzat,  
trottat praecipiti per pascola virda camino.  
20 Menzus habet nomen, qui fregat moenia Godi,  
donec Mantoae muros circumfluit urbis,  
parque fit oceano, quum vastis calcitrat undis.  
Ast ubi perque urbem properat, circumque muraias,  
ventronesque menat zosum, cagatoria purgat,  
25 en iterum stringit ripas, fit flumen, et ancum  
currit ad ingentem retrovare Governolis arcem.  
Primius ille tamen, quam tornet currere, factus  
de pelago flumen, binas trovat ecce nemigas  
per scontrum terras, quas inter Mintius ipse  
30 defluit, atque tenet spartitas more luparum,  
quae rabido<sup>44</sup> vellent addossum currere morsu.  
Sic Hosthya Padi Revero spartitur ab undis,  
sic Stellata sedet Figarolo sgiunta per amnem.  
Illas ergo inter terras sua flumina Menzus  
35 fert vaga, ne vastis meschientur cuncta ruinis,  
et male dispostos rabies diabolica stighet.  
Altera stat valli, chiamata Pyetola, dextrae.  
Altera stat monti, chiamata Cipada, sinistro.  
Illa bravat contra totos, ut Roma, paësos;  
40 ista suas spresiat, veluti Cartago<sup>45</sup>, brauras:  
unde piat forzam capitalis guerra tralorum.  
Sed quia Virgilium studiosa Pyetola vatem  
gignerat, et se se decorarat nomine tanto,  
morsibus invidiae marcebat flegma Cipadae.  
45 Omnibus impresis nolebat cedere mundo,  
hoc solo in factu sibimet Cipada corozzat:

<sup>44</sup> Nell'edizione Laterza "rapido" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

<sup>45</sup> Nell'edizione Laterza "Chartago" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

quod nullis esset penitus fornita poëtis.  
Quid facit? eligitur, sancto mandante senatu,  
ambassador, habens letras magnumque saperum,  
50 qui doctoratus totum messale sciebat.  
Is Curtatonis de portu ad regna gregorum  
pervenit, et claram Nigroponti fertur ad oram.  
Protinus accurrunt gentes, magnumque Cipadae  
ambassatorem multo sumpsere triumpho.  
55 Postea, quid tandem vadat faciendo, rechiedunt.  
Ille sibi poscit guidam, qua ductus arivet  
mons ubi Parnassus forat alto vertice lunam,  
namque habet ut Phoebo parlet, Phoebique sorellis.  
Praestiter admissus fuit ambassador ad undas  
60 belorophontaeas, et, factis mille carezzis,  
ambassariam scoltavit Apollo Cipadae.  
Quae fuit: ut, veluti de vate Pyetola tanto  
Virgilio godit, sic magna Cipada poëtam  
possideat talem, qui nervo carminis ipsum  
65 non tam Virgiliū, sed Homerum buttet abassum,  
qui nec sint digni sibi nettezare culamen.  
At Phoebus, reputans cosam maturiter omnem,  
sic tandem responsa dedit: «Diversa metalla  
sunt, quae diversis soleo partire poëtis.  
70 Cui datur argentum, cui stagnum, cui datur aurum,  
fluxile cui plumbum, cui tandem cagola ferri.  
His de materiis magazenus noster abundat,  
praeter quod solos per Homerum, perque Maronem  
scattola vodata est auri, nec dragma remansit.  
75 Illi poltrones sicophantae cuncta vorarunt,  
nec migolam fini liquere nepotibus auri.  
Si mihi Pontanum proponis, Sanque Nazarum,  
si Fracastorium, si Vidam, sive Marullum,  
crede mihi, alchimia est quidquid dixere moderni.  
80 Qua propter nostrum ne spernas carpere sanum  
conseium, si vis impresae talis honorem.  
I magis ad sguataros, et clara trovare procazza  
regna lasagnarum, felix ubi vita menatur,  
ocharumque illic verax paradisus habetur.  
85 Sicut ego hic cytharam pulso, danzantque Camoenae,  
intornumque mihi faciunt saltando coronam,  
sic illic pivam Tiphis sonat intra sorellas,  
quae sibi pancifico faciunt in frotta morescas.  
Huc fretolosus abi, ne migam tarda caminum:  
90 nullus adhuc illa praecellit in arte novella,  
prima manet siquidem macaronum palma Cipadam».   
His ambassador sentitis, masticat alto  
cuncta supercilio, Phoebumque rigratiat, inde  
per Zibeltarri strictum canale trapassat,  
95 oceanumque secans per drittum perque roversum,  
cercat, vestigat, petit hic, interrogat illic,  
donec acattavit montes finaliter illos,

gens ubi salsizzis vignas ligat, omnis et arbor  
 talibus in bandis tortas parit et tortellos.  
 100 Hic patrem alloquitur Tiphim, Tiphisque sirocchias,  
 grataque praestata est tanto udiencia messo.  
 Ergo novam tandem tulit hinc Cipada recettam,  
 per quam trippiferum valet aquistare poëtam,  
 cui Maro sit zagus, et mulae striggiator Homerus.  
 105 Ergo putinellus clara de stirpe Folenghi  
 eligitur patribus populoque insemma dunato,  
 ponitur in medium, quem publica spesa Cipadae  
 nutriat, et tassis nemo scusetur ab illis;  
 utilitas quoniam cunctis est publica, quando  
 110 sit comunis honor cunctis nutrire poëtam,  
 qui sonet et cantet cum piva gesta Cipadae.  
 Mox fuit apparsum toto miracol in orbe,  
 quale aiunt magno quondam evenisse Platoni,  
 quem pascebat apum squadronus melle putinum:  
 115 sic quoque quotidie passabat nigra frequenter  
 merla Padum, portans infanti pabula becco,  
 qua propter nomen Merlini venit ab inde,  
 motivumque frequens coepit celebrarier illud:  
 «Merla Padum passat propter nutrire Cocaium».  
 120 Traditur inde viro savio, doctoque pedanto  
 Merlinus puer, et versu prosaque peritus  
 cum sociis multis ivit studiare Bolognam,  
 et philosophastri baias sentire Peretti;  
 unde comenzavit super illas torcere nasum,  
 125 inque Petri Hispani chartis salcicia coxit.  
 Ad macaronaeas potius se tradidit artes,  
 in quibus a teneris ungis fuit ille Cocaio  
 praeceptore datus, pinguisque poëta dicatus.  
 Dum Pomponazzus legit ergo Perettus, et omnes  
 130 voltat Aristotelis magnos sotosora librazzos,  
 carmina Merlinus secum macaronica pensat  
 et giurat nihil hac festiviis arte trovare.  
 Ergo per obscuras dum praticat ille cavernas,  
 ecce hic apparet Baldo, velut ante notatur,  
 135 Smiraldamque magam iubet hinc portare diablos.  
 Mox acarezzanter Baldum, Baldique sodales  
 stringit, et abrazzat, ducitque in tecta fabrorum,  
 quos super adstantes faciens residere cadregas,  
 sic favoleggiat eis: «Bene nunc veniatis, amici.  
 140 Sunt anni centum, sex menses, octoque giorni,  
 quattordesque horae, quod ego Merlinus in istis  
 vos attendo busis terrae, grottisque diabli.  
 Sors bona me fecit tales meritare barones,  
 qui vadant penitus, magno guidante Serapho,  
 145 Gelforeas guastare casas, scornare diablos.  
 Conveniet grandes vobis passare travaios;  
 ut desperati vitae quandoque saritis.  
 Gratia sed coeli, quae voscum semper habetur,

non aberit vobis, nec vos possanza diabli  
 150 offensare potest, si rerum factor aiuttat.  
 Attamen, ut Giesiae vetus est retrovatio sanctae,  
 nuntio vos omnes: mihi confessare bisognat,  
 namque pretus sacratus ego sum lectus ad istam  
 legitime impresam, per quam peccata lavantur.  
 155 Nec confessandi vobis vergogna sit ulla,  
 namque bonum talis meritum rossezza ministrat».

Cingar, id ascoltans, toto se corpore stringit:  
 o quam dura cosa est homini confessio pravo!  
 At Baldus, cui semper inest syncera voluntas,  
 160 laetus ait: «Nobis parlatio vestra gradivit.  
 Sic, Merline pater, tibi confessabimus omnes.  
 Dudum coelestis nota est clementia Patris,  
 qui non misurat quantum peccamus in illum,  
 sed nos optat, amat, tirat, salvatque ribaldos;  
 165 nos imo elegit, nos imo vocavit ad esse  
 iustitiae invictos soldados atque barones.  
 Spondeo sic igitur, per iusti pignora dritti,  
 ille sibi fidos nos cheros semper habebit.  
 Vos agedum, socii, mentem brancate gaiardam,  
 170 quisquam nostrorum sua nunc malefacta sedazzet,  
 discutiatque suum veteri de sorde gabanum».

Tunc omnes taciti subito loca singula prendunt,  
 seque sibi testam grattant, cerebroque travaiant:  
 utque sciunt, aut scire queunt, peccata recordant.  
 175 Cingar plus aliis habet, unde tapinus ab imo  
 pectore suspiret: nescit qua in parte galonem  
 voltet pensandi montes, pelagumque malorum.  
 Dum memorare studet, scelerum confusio surgit,  
 dumque malum putat hic, subito domenticat illic.  
 180 Baldus adest primus, deponit cingula spadae,  
 fronteque summissa, curvoque utroque ginocchio,  
 incipit, et miro sua facta sub ordine narrat.  
 Post quem Falchettus quidquid commiserat ipse  
 parte viri (ut naso, gustu, visuque) fatetur,  
 185 sed quae parte canis, tacuit, tenuitque budellis,  
 namque canes Gesiae non confessare tenentur,  
 et Falchettus erat vir ante, canisque dedretum.  
 Crimina Fracassi multum pochetina trovavit,  
 namque bonus certe semper fuit ille polaster.  
 190 Sat Lyronus erat caricus, sat plenus et Hippol,  
 corsarus quoniam fuit hic, fuit ille ladronus.  
 Moschinus sequitur, cantorque Gibertus; et ambo  
 defectus dixere illos, illasque fusaras,  
 quas aqua sancta lavat, quas pulsio pectoris arcet.  
 195 Centauri non longa fuit confessio, nam, quo  
 parte cavallina peccatur, culpa niuna est.  
 Inde satisfecit Philofornus, et inde Bocalus,  
 quem sibi quamprimum Merlinus ab ante levavit,  
 cogebatur enim gravitatem rumpere risu.



200 Casus quos dixit, censuras quas memoravit,  
 non Pisanella tenet, non Summa Rosaria versat,  
 non Deffecerunt, non altri mille libelli.  
 Manserat extremus Cingar, chiamatur ad ultim,  
 it velut ad forcem, montagnam portat adossum.  
 205 In primis nescit signum formare crosarum.  
 Postea confundens simul omnia, quidquid in ore  
 concipitur, spudat, clausisque eructuat occhis.  
 Baldus id advertit, suspiria Cingaris audit,  
 et mussando suis cum compagonibus, inquit:  
 210 «Em em, stat freschus, colmus est saccus et arca».  
 Illi non possunt non risum promere, quando  
 Cingaris advertunt, dum se confessat, afannum.  
 Quem suspirantem, quem fazzam saepe sugantem  
 contemplant poverum, stanchisque dolere ginocchis.  
 215 Confessus tandem, fuit assolvestus ab illo,  
 cui datur, ut potuit credi, penitentia grandis.  
 Omnia promittit Cingar; gran cosa parebit,  
 si de promissis attendet forte mitadem.  
 Illico se tollens a confessore, scapavit,  
 220 promittitque Deo: posthac, dum vita manebit,  
 non confessandi plus oltra piare fadigam,  
 qua non est maior, qua non stentatior altra.  
 Talibus exactis, surgit Merlinus et inquit:  
 «Eya cavalleri, quae vos indusia tandem?  
 225 Non est tardandi, quum tempus habetur agendi,  
 vos estis mundi, vos netti, benque sgurati,  
 quae tardanza trigat? tantum peccare cavete.  
 Peccantes iterum grandissima poena moratur».  
 Dixerat et nullo biscottos zuccare factos,  
 230 persuttumque satis ranzum, modicasque nosellas,  
 apponit tavolae, cunctosque sedere comandat,  
 excusamque facit de rerum paupere mensa.  
 Denique post epulas et aquati pocula vini,  
 hos menat introrsum, petramque levare molini  
 235 praecipit: huic paret fortissima schena Fracassi,  
 dimidiam removet montagnam, vastaque rupis  
 bocca scovertatur, per quam datur ire facultas.  
 Tunc Merlinus ait: «Tombam rugate per ipsam.  
 Nil dubium, magna hic ventura catabitur, ite».  
 240 Baldus it in prima: descendit mille scalinos,  
 succedunt alii, solo remanente Cocaio.  
 In fundum scalae porta ingens clausa trovatur,  
 cardine quam rupto cum calce Fracassus aprivit.  
 Introeunt altam, longam largamque masonem,  
 245 lux ubi tanta nitet, tantoque lusore coruscat,  
 ut iurare queas ibi solis stare palazzum.  
 Lucis causa petra est, petrarum maxima, carbon:  
 quae non gallinae, sed struzzi grandior ovo est,  
 et subterranae scurezzam noctis agiornat.  
 250 Protinus huc trahitur Baldus splendore rubini,

fulguritas cuius vistam sibi tollit ab occhis.  
 Circum circa salam sunt arma tacata murais,  
 pulchra nimis, totum nec talia vista per orbem.  
 Stant omnes stupidi, veterum gestamen honorant,  
 255 relligioque sibi est tales toccare facendas.  
 Ad caput ipsius camerae stat maximus elmus,  
 elmus Nembrotti longo surgente penazzo.  
 Baldus ait: «Nembrottus erat persona gigantis,  
 tuque gigantescam portas, Fracasse, staturam.  
 260 Ergo gigas cum sis, caelatam sume gigantis».  
 Paret Fracassus, ferrique in vertice brettam  
 calcat, et altanum despiccat in aëra saltum.  
 Hectoris arma, nigris aquilis ornata, manebant  
 fixa similmenter muro, quae fina metallo  
 265 argento et auro, duroque azzale coruscant.  
 Temporis haec spatio godivit Roma totanto,  
 quo tanto<sup>46</sup> tenuit mundi signora bachettam.  
 Ast ubi se stessam nimis alta superbia stravit,  
 arma retornarunt sub terram Brontis in antrum.  
 270 Quae modo magnanimus merito sibi Baldus adobbat.  
 Sunt ibi, quae gregghi stiparunt corpus Achili;  
 sunt quae fortis Ajax, quae Theseus, atque bravazzus  
 Pirhus adobbat, quae Orlandus, quaeque Rinaldus,  
 275 quaeque Durastantus, Rodomontus, quaeque Gradassus,  
 Zanke Picininus, Nicoloque et Gattamelada,  
 Barthoquelomeus, quem gens dixere Coionem.  
 Pendula stat travis etiam corrazza Goliae,  
 ipsaque Sansonis dentata ganassa gigantis,  
 ipseque Morgantis de pesis mille bachioccus;  
 280 Fracassus piat hunc, licto bastone, sonaium,  
 cum quo campanas inferni rumpere sperat.  
 Baldus ait: «Nulla hic armorum copia mancat.  
 Quae viltas animi, vel quae reverentia trigat  
 vestros nunc sensus, ut non bona tela pietis?»  
 285 Tunc ibi compagni, nudato corpore vecchis  
 protinus arnesis, ferro se se undique fino  
 circundant, fibiantque auro, gemmisque corazzas.  
 Inde piant scudos, targas, tondasque rodellas,  
 affectantque atris iam se meschiare baruffis.  
 290 Verum Boccalo non ullam contigit armam  
 proposito retrovare suo: butat omnia, versat  
 omnia, nec penitus, quod passim cercat, acattat.  
 Tandem, vista sibi fuit unica cosa volenti:  
 Margutti squarcina, olim cantata Loyso,  
 295 in quodam cantone iacet, sine cortice fodri,  
 unde refulgebat multo rubiginis auro.  
 Hanc avidus brancat, basat, cingitque galono,  
 incusatque alios compagnos esse fachinos;  
 atque insensatos, omnique rasone carentes  
 300 clamitat, ut, nullis qui possint ire gravezzis,

<sup>46</sup> Nell'edizione Laterza "quot tanto"; suggeriamo "quotanto" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

en voiant sic sic ferri portare valisas,  
 sic ve fachinales usare ad pondera spallas.  
 Baldus, id ascoltans, inquit: «Boccale, quid armis  
 non te securas? en aspice, quanta superchiant!»  
 305 Respondet: «Non me ferrum natura creavit.  
 Sum de carne caro, sic sic de carne manebo».  
 Cui Baldus: «Dagam Margutti quid geris ergo?»  
 At Boccalus: «Ego sensi, credoque quod ipso  
 sub Phlegetonte bonas anguillas illa brigata  
 310 peschet, et inflatas multa grassedine ranas.  
 Si tibi mancabunt illic, menchione, vivandae  
 dic: quid mangiabis? qua guisa, quove modello  
 anguillis poteris, vel ranis tollere pellem?  
 En ad propositum nostrum squarcina trovatur,  
 315 quae cavet anguillis soccam, ranisque camoram.  
 Suntque illic oleo caldaria plena boiento,  
 ut Bariletta docet predichis, fraterque Robertus;  
 frizere padellis quis ranas posse vetabit,  
 anguillasque illas ad arostum ponere speto?»  
 320 Talia dum rident socii compagniter, ipse  
 Baldus in aspectu magno se lanzat in auras,  
 leggiadrusque cavans brandum scrimire comenzat,  
 intorumque agilis ventos colpizat inanes.  
 Cingar in instanti trat de gallone spadettam,  
 325 verdugumque habilem cum cappa ferre stocadas,  
 subque rodelletta se totum curvus abassat.  
 «Quid tu», inquit, «bravas? pentibis forte, pochettum  
 stimo bravamentum rofiani, guarda, sta saldu».  
 Sic dicens, tractum tres colpos fecit in unum,  
 330 mandrittum, puntamque statim, celeremque roversum.  
 Baldus cuncta schivat, nec semet aretrat un'onzam,  
 ridet et it circum, nec adhuc tirat, imo repossat,  
 miratque attentus quod Cingar porrigat unum  
 ante pedem; quod si faciet, sotosora tomabit.  
 335 Ergo piationadam distesam denique menat,  
 et pede supra pedem posito simul, ecce repente  
 Cingar humi cascat, culoque sigillat arenam,  
 namque, pedem proprium calcatum sub pede Baldi  
 dum retirare putat, propter scansare roversum,  
 340 non potuit subito, Baldi sub calce retentus.  
 Inde statim, Baldo plantam relevante retrorsum,  
 in schena tomavit humi, iacuitque stravoltus.  
 Omnes quam subito laetos movere cachinnos!  
 Cingar et ipse ghignans sursum levat illico, cridat:  
 345 «Eya cito, fratres, quid statis? ducite spadas,  
 atque simul mecum Baldo chiocchemus adossum».  
 Tunc omnes pariter brandos in fretta cavatos  
 menant de piatto, Baldumque toccare procazzant;  
 qui ferit in fianchis, qui retro, qui ferit ante.  
 350 Ast ita non pirlat, quum foemina fila revolgit,  
 guindalus, aut naspus, vel petra rotonda molini,

ut rotat hic Baldus nunc huc, nunc praestiter illuc  
 arduus, atque parans sibi muscas undique brando.  
 Denique toccavit cunctos, intactus at ipse  
 355 constitit et scrimmae ludique reportat honorem.  
 Tunc Cingar gemmam, cui par cum sole lucerna est,  
 despiciat muro, Baldique reponit in elmo.  
 «Hunc tibi victori», dixit «largimur honorem.  
 Per baratrique domos tali nos luce guidabis».  
 360 Annuit huic barro, scalamque salire comandat.  
 Ianque superveniunt, stippati corpora ferro.  
 Tum Merlinus eis ita paucula dicta favellat:  
 «Dux eris, atque pater sociorum, Balde, tuorum.  
 365 Nulla superstitio poterit te vincere solum.  
 Sic tibi disposuit savii mens alta Seraphi.  
 Ite viam tandem, vos tandem lasso, valete».  
 Dixerat, et clauso restavit solus in antro.  
 Cingar it allegrus, balzatque legerus ad auras:  
 sustulerat spallis vastum confessio pesum.  
 370 Bertezzat, burlat, soiat, titaloraque cantat.  
 Aures Falchetto tirat, nasumque Bocalo,  
 qui quoque Merlino salsa de carne mezenum  
 robbarat, quamvis confessus alhora fuisset,  
 et licet ad grepias restarant retro cavalli,  
 375 quos promittebat Merlinus pascere foeno,  
 seu Demogorgonis spelta, seu Pinfaris orzo.  
 Ipse tamen Boccalus, habens quod habere bisognat,  
 menabat caricum multis de rebus asellum.  
 Increpat hunc Baldus, poverum spoliasse romittum.  
 380 Cui Boccalus ait: «Deh mangia in pace biavam.  
 Et tu non portas in bocca forte molinum?  
 Scilicet ad baratrum poteris retrovare tavernam».  
 At Baldus: «Plenae bastant de pane sachozzae».  
 «Imo», respondet Boccalus, «Norma recordat  
 385 quod "solo non pane potest homo vivere mundo".  
 Nonne caro carnem facit, attestante pedanto  
 Doctrinale meo, declinans nomina terzae?  
 Nonne flagellabat mihi saepe culamina propter  
 rectis "as es a"? qui mattus nascitur, unquam  
 390 non guarrire potest, etiam medegante Galeno».  
 His mottis allegra ibat brigata per umbras.  
 Quisque piat festam pro Cingare, proque Bocalo  
 nam concurrentes sunt ille, vel ille magistri  
 arte Bufalmacchi, Neli, mastrique Simonis.  
 395 Vadunt praeterea follas narrando facetas,  
 ut via longa nimis videatur curta brigatis.  
 Baldus in excelso carbonem baiulat elmo,  
 qui nihilat grossas radianti luce tenebras.  
 Iamque caminarant miliaria multa per umbras,  
 400 quando novus rumor post terga auditur ab illis.  
 Stat Baldus, pariterque alii, drizzantur orecchiaie.  
 En vox multa sonat: «Sta, guarda, vade, ritorna».

Quali cum guisa regem sociare videmus,  
 mille alebarderos inter, totidemque barones,  
 405 per quos huc illuc dabandam stare iubetur,  
 dicitur et «Largum largum», baculique menantur;  
 tali vicinat se se barronibus agmen,  
 qui non contra venit, sed post sua terga caminat.  
 Baldus ait: «Mirum! quo nascitur ista novella?  
 410 Disfodrate cito brandos, date brachia targhis».  
 Dixit, et ad bandas stradae cito dividit omnes.  
 Fit via per puntas spadarum, utrinque paratas  
 sforacchiare illos, qui ultra passare menazzant:  
 sic sic per piccas seu guizzer, sive todescus  
 415 trapassare solet, crudeli morte necandus.  
 Ecce rivat tandem multae confusio gentis,  
 nulla sub alphero quos ordinanza coërcet,  
 sed variis foggis franceso more cavalcant.  
 It fretolosa cohors, spronatque trotone serato  
 420 non miga zanettos, curtaltos, atque frisiones,  
 sed pro, num dicam? quis credat? nempe cavalcant  
 quadrupedes ligni scannos, tripedesque scanellos,  
 fornari gramolas, descos, misasque farinae,  
 concas, telaros, conocchias, guindala, naspos,  
 425 cadregas, cassas, cophinos, lettiria, scragnas,  
 barrillos, secchias, gratarolas, mille novellas.  
 Omnes ingentem faciunt per saxa tumultum,  
 trentaque para sonant, dum tirant retro per umbras  
 schiodatas tavolas, dum stringunt ilia buttis.  
 430 Per medios passent muti tacitique guereros.  
 Unde prior Cingar sbroccat de pectore risum,  
 postea conclamat: «Quae gens? ola, ola, quo itis?  
 quae vos fretta menat? nobis parlate coëllum».  
 At nemo respondet ei, tutaviaque passant.  
 435 Rident compagni factum, tamen omnia cauto  
 stant mirare oculo, brandos menare parati,  
 si qua sibi forsant tunc noia fiatur ab illis.  
 Falchettus loquitur: «Longa est ea tira virorum,  
 credo tirintanam penitus hanc esse stryonum.  
 440 Est hodie giornus zobiae, giovedique triumphus.  
 Ad Demogorgontem properant, cursique madonnam.  
 Non tamen ulla mihi certezza; domanda, Bocale».  
 «Non», Boccalus ait, «faciam; tu stesse, domanda.  
 Fortunam tentare nocet spessissime multis.  
 445 "Quando canis dormit, noli distollere somno"».  
 Vix et<sup>47</sup> finierant, extremior ecce ruebat,  
 atque stafezabat magrazzam supra cavallam,  
 scilicet in dorso magni grossique botazzi,  
 dumque ultra passat per spadas undique nudas,  
 450 Cingar extremo toccavit pollice nasum,  
 quo facto ad totam briliam dat frena botazzo.  
 Res miranda statim comparuit ante vedutam;

<sup>47</sup> Nell'edizione Laterza "ca" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

Cingaris en se se nasus gonfiare comenzat,  
 ut fit quum flatu porci vesica repletur.  
 455 Iamque fluens giusum barbozzi ad menta calabat,  
 iamque bighignolus lambicchi paret aguzzus,  
 quo stillare solet bozas spetiarus aquarum.  
 Obstupet hic Cingar, nescitque movere parolam;  
 nescio quid monstri pensaverat esse, vel umbram,  
 460 unde manu reparare volens urtavit in ipsum  
 nasazzum, qui iam terrenum longus arabat.  
 «Me miserum», clamat, «quae cauda? quis iste budellus?  
 Unde mihi magnus subitano tempore nasus?  
 Cernitis, o socii? quo tanti copia nasi?  
 465 Qua mihi de banda nasorum maximus exit?  
 Nunquid totus ero crescendo denique nasus?  
 Deh per amore Dei, deh non permittite, fratres,  
 ut sit opus tanti mihi ferre valisam<sup>48</sup>».  
 Baldus non potuit non fata dolere sodalis.  
 470 «Ne timeas», inquit, «ne fle, mozzabimus istum  
 nasonem petito, cui pristina forma redibit».  
 Hinc Boccalus ait: «Nescis, marzocche, coëllum.  
 Imo tibi invideo de longi munere nasi.  
 Nonne manens drittus poteris nasare melones?  
 475 Nec peponessarum plus oltra chinabis odori?»  
 Quo motto risit Cingar. «Patientia», dixit,  
 «me iam per nasum bufali de more tirabis.  
 Sed quia trenta pedes iam nasi forma trapassat,  
 andantique mihi gambarum crura molestat,  
 480 hunc volo prolixum dare circum circa colengum,  
 deque meo naso triplicem formare colanam».  
 Sic ait atque facit; collum ter nasus abrazzat.  
 Sed quia continuo crescens humore pesabat  
 tanquam bos Chiari, nec eum ferre ultra valebat  
 485 Cingar cum spallis propriis, nisi detur aiutus,  
 illico Falchettus, dulci compassus amico,  
 illius a collo nasum distorthiat omnem,  
 supra suosque humeros nasonis pondera gestat,  
 cui, mutando vices, succedunt saepe sodales.  
 490 En pater interea veniebat a longe Seraphus,  
 garzonesque duos uno menat agmine secum.  
 Alter erat mulus, greghesco patre creatus,  
 cui mater calabresa fuit: pensate, fradelli,  
 quae mistura brodae, quae messedanza salattae.  
 495 Barrus erat, giottus, latro, fur, forca, trufator.  
 Quid restat? stradiottus erat, queo dicere peggium?  
 Sed quia per guerras stradiotica semper usanza est  
 ferre scaramuzzas, aut appizzare baruffas,  
 inde attaccatis armis se trare dabandam,  
 500 Pizzacapellettus seu Pizzaguerra vocatur.  
 Hac hominis spetie sibi servit cura Seraphi,  
 impresasque novas ad efettum mandat ob ipsum,

<sup>48</sup> Nell'edizione Laterza "ut sit opus tanti nasi mihi ferre valisam" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

sicut certa monet sibi constellatio cosas.  
 Alter erat iuuenis, quo non formosior unquam  
 505 Narcissus fuerat, non castior ipse Iosephus.  
 Is nihil omnino mangiat, pissatque, cagatque,  
 sed fortunato semper nutritur amore.  
 Bellus amat bellum, bello redamatur amante,  
 nec zelosiae squarzatur dentibus unquam,  
 510 nanque fit a stellis bene iunctis certus amari.  
 Haec quoque gratificat complexio diva Seraphum,  
 egregiasque facit, prout chiedunt tempora, provas.  
 Cui Rubinus erat nomen, cognomen Ubaldus.  
 Ergo hic Seraphus traxit de pectore librum,  
 515 dumque legit, magni tres cervi protinus adsunt.  
 Ore brias, ut equi, gestant et tergore sellas.  
 Hos montare iubet, redinasque molare, Seraphus,  
 unde simul strictis calcagnibus, oreque chiuso,  
 520 menteque raccolta per opaca silentia trottant,  
 imo volant, quoniam portantur supra diablos.  
 Itur ad orbescam quocumque guidatur ab illis,  
 inque oculi motu post Baldi terga fuere.  
 «Sistite», tum dixit Serraphus, «sistite cervos,  
 525 ecce mihi Baldi grottas illuminat elmus».  
 Tunc dismantatur, cervosque andare iubetur.  
 Inde petras upupae signentas quisque stupendas  
 collocat in bocca, quo facto nemo videtur,  
 ast invisibilis vadit, neque cernitur usquam.  
 Ergo simul properant: alios comprehendere possunt,  
 530 at non comprehendi, velut est essentia rerum.  
 Inter compagnos Baldi compagniter intrant,  
 quo muti, taciti, cheti, nulloque veduti,  
 incipiunt menare manus ac ludere pugnibus.  
 «Oyme», cridant omnes, «quid enim novitatis habetur?»  
 535 Serraphus ridens Boccalo tirat orecchiam:  
 «Oy», ait, «oy, quis erit tantum indiscretus ut aures  
 de testa streppare mihi...» Dum dicere «voiat»  
 ille parat, chiappa culi picigatur in una.  
 «Vah cagasanguis, ego non possum vivere, cancar,  
 540 Balde, tibi veniat; quo me in bonhora guidasti?»  
 Pizzacapellettus gambam transversat inanzum  
 Lyrono, qua se simul ille intoppat, et ancum  
 it simul in terram, rumpitque cadendo ginocchium.  
 Hippol ait: «Nihil hic giovat portare lucernam,  
 545 cum sit quod nobis tollatur vista videndi.  
 En ego tampellor pugnadis, Balde, cotoris,  
 nec prorsus video, sed tantum sentio goffos.  
 Attamen esse tibi pazzus fortasse videbor».  
 Sic ait, et colera tractus<sup>49</sup>, chioccante Rubino,  
 550 incipit ad ventum palmas vibrare seratas,  
 morsibus et calzis foltas bussare tenebras.  
 Saepe menat gambas picigatus ubique Fracassus,

<sup>49</sup> Nell'edizione Laterza "tactus" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

villanusque paret, qui scalzus tempore caldi  
 non valet a moschis gambas reparare caninis,  
 555 aut a zenzalis duram deffendere pellem.  
 Serraphus subito Falchetti e terгоре nasum  
 Cingarіs abstulerat, passimque menabat ut orbum.  
 Ille cridat: «Ducor per nasum buffalus, et quo,  
 et quis me ducat, minimum non cerno cotalum.  
 560 O gran cosa quidem, pazzi qui talia cercant».  
 Vult illi Moschinus opem conferre, sed unum  
 accipit in fianchis punzonem, retroque factus  
 vindicare parat, schiaffumque roversat acerbum,  
 ut tres de bocca dentes smassellet ab umbris;  
 565 at rigidum colpit saxum, recipitque figuram  
 iuxta materiam, et meritum mercede pagatur,  
 namque super digitos sofiat, velut assolet ille,  
 qui nimium caldam properat mangiare polentam.  
 Multoties huc se voltat Giubertus, et illuc,  
 570 dum sponsonatur pugnīs ab utroque galono.  
 Ipse similmenter trahitur Philofornus, et ictus  
 dum recipit stranios, banda se torquet in omni.  
 Denique post aliquod susceptum utrinque solazzum,  
 Serraphi iussu de bocca quisque lapillos  
 575 extrahit, et clari cunctis patuere visaggi.  
 O puta, si rident ac laeto corde solazzant!  
 Noscunt Serraphum, cui chinans Baldus honorem  
 rendit, et abrazzat Pizzam, iuvenemque Rubinum.  
 Supplicat inde: voiat, si alcuna potentia libris  
 580 est magicis, contra praestigia tanta stryarum,  
 Cingarіs a vultu tam grossum tollere nasum.  
 Cui Serraphus ait: «Bene si consydero cosam,  
 Cingar habet tortum, proprium nec ad utile guardat,  
 dum bene fornitum cercat deponere nasum.  
 585 Si bene quidquid agat nescit retinere cerebro,  
 ad nasum faciat tres, quattuor, octoque groppos».  
 Cui Cingar: «Serraphe pater, non curo quatrinum,  
 esse parum memorem, cerebrumque ostendere gatti,  
 dummodo tanta mihi scarichetur sarcina nasi.  
 590 Nam quis rinoceros naso nasutior isto?  
 Deh, per amore Dei, pactum veniamus ad istud:  
 tollite vobiscum nasum, totumque cerebrum;  
 tantum, quos habeo dentes, serventur in ore,  
 ut mangiare queam, si non memorare, quid inde?»  
 595 Tunc Serraphus, habens plenam de nescio quidnam  
 tascazzam, cavat inde, velut chirurgicus, unam  
 ampollam unguenti mira virtute pieni.  
 Ungit utranque manum sibi stesso, deinde perungit  
 nasonem leviter, pressatque tirando deorsum,  
 600 ut pressare solent qui mungunt ubera vacchis.  
 Ille calat sensim, candelae more brusantis,  
 quae venit ad virдум, parvo remanente mochetto.  
 Dumque redit primum guttatim nasus ad esser,



605 stat Cingar proutus, raptimque se ab ungue Seraphi  
eripit, ut vidit sgrossatam denique codam.  
Nec fuit ordo unquam posthac, sibi tangere nasum,  
addubitans etiam prigos incurere nasi,  
de quibus exierat sola mercede Seraphi:  
610 cui grates reddit, docto sermone, galantas.  
Inde vale dicto se compagna diremit:  
Baldus it ad bassum, Serraphus tornat ad altum.

## LIBER VIGESIMUS TERTIUS

Iamque caminarant giornatas quinque per umbras,  
donec ad extremum fines reperere cavernae.  
Non datur ulterius procedere posse pedattas,  
nam smisurato trarumpitur orbita saxo.  
5 Hinc sibi destranium paret reflectere gambas  
et replicare viam, tanta stracchedine factam.  
Ergo impazzati restant, velut usus habetur,  
quando formicae spatiantes ordine longo,  
sive super murum, seu vecchiam supra nogaram,  
10 vadunt et redeunt se crebro insemma basantes;  
at si per medium squadrae transversa notetur  
linea carbonis, faciunt ibi protinus altum  
agmina nigrorum, seque omnis campus adossat.  
Denique sub pedibus sibi petram Baldus adocchiat,  
15 hanc ve alzare iubet, datur haec impresa Fracasso,  
qui speditus eam, firmis in littore plantis,  
elevat, et pozzum sub retrovat esse profundum.  
Apponunt aures, si quid sentitur ab imo:  
hinc auditur aquae strepitus per saxa sonantis,  
20 cernere nil possunt in fosso valde cavato.  
Cingar confestim pensat descendere bassum,  
taccat se manibus pedibusque ad saxa cavernae,  
tandemque in fundo se repperit esse calatum.  
Hic trovat undantem lagum, sentitque per atras  
25 montagnae tombas liquidum properare canalem.  
Tunc ibi compagnos vocat alta voce deorsum:  
«O», cridat, «o socii, baratri descendite scalam».  
Quo vix audito, spadarum cingula, nec non  
cavezzam et cingias asini simul undique groppant,  
30 perque sogam similem descendunt unus et unus:  
de quibus ipse asinus prior extitit, inde Bocalus,  
tandem se quisquam retrovat cum Cingere giusum.  
Baldus ibi stagnum rutilo fulgore palesat:  
elmus enim, cui petra nitet, fugat undique noctem.  
35 Hic lagus ingenti grembo se largus alagat,  
quo magnum egreditur flumen, neque magnius altrum  
est reperire quidem, si flumina tota misuras.  
Compagni ad longum ripae, perque arginis orlum,  
ire comenzarunt, ceu flumen currit abassum.  
40 Ecce procul medio cernunt in gurgite vecchium,  
vecchium cui pectus longhissima barba covertat,  
supraque longa sedet crocodili terga nodantis,  
quem quoque tres alii crocodili pone sequuntur,  
gestantes strato bellas in tergore nymphas.  
45 Ut videt ille senex lumen procul, atque brigatam  
ire solazzantem, brandos targasque ferentem:  
«Quae nova res?» inquit «delibero noscere quare».  
Mox contra Baldum brava sic voce comenzat:

50 «Quo te, matte, pedes? quae vos per littora Nili  
 trentapara guidat? praesti reflectite gambas.  
 Guarda gaioffazzos, quae, quanta superbia menat».

Baldus respondet: «Coelo cascamus ab alto,  
 imus ad infernum, nobis insegna caminum».

55 Cui vecchius: «Facilis cosa est descendere bassum,  
 sed tornare dretum bragas sudare bisognat.  
 Attamen has nostras per stradas ire dolebis,  
 et nisi tantostum tornare fretabitis istinc,  
 dat mens quod veniet grandis desgratia vobis.

60 Vos ne, hominum stronzos, sanctum imbrattare paësum?  
 Ergo retornetis, vestrasque reducite plantas,  
 poltrones qui vos estis, bastonibus usi.  
 Ad quos parlo modo? num terzam dicere voltam  
 me vultis? asini, porci, gens plena pedocchis».

65 Omnia supportat Baldus, prenditque solazzum  
 de rimbambito vecchio, cui flegma superchiat.  
 At non Fracassus dentrum tenet amplius iram,  
 sed crollans testam scridat: «Nunquid deus es tu?  
 Aut dii cornuti tombis versantur in istis?  
 Archidiavol eris potius, baratrique carogna».

70 Cui vecchius, dictis alquantum mitibus, inquit:  
 «Gelfora diva mihi regnum dedit istius amnis,  
 hasque per aeternum tempus iam subdidit undas.  
 Nilus habet nomen, qui drizzat in aequora septem  
 undantes rivos, nec quo nascantur in orbe

75 scitur Aristotolo, Piatone, aliisque pedantis,  
 qui sua de innumeris scripsere volumina frappis.  
 Vos tantum nunc mente mala, nunc corde cativo,  
 nascimenta huius superis ascosa trovastis,  
 et pede mortali calcastis littora divûm.

80 Ista galantarum servit mihi squadra dearum,  
 sublimemque deum fluvii me Gelfora fecit,  
 quae maris in fundo sibi maxima regna locavit,  
 distribuitque suis barronibus atque vasallis  
 flumina, stagna, lagos, fontes, canalia, rivos,

85 deque deûm numero sum dictus nomine Ruffus.  
 Ergo, velut deus et plenus deitate deorum,  
 impero, commando, iubeo, scomunico, giuro,  
 desgratae sub sorte meae, sub crimine forchae,  
 tollite carneros, praestique netate scapinos.

90 Et quibus haec mando? via, protinus, ite, ribaldi».

Baldus ait: «Deus es merdosae forte latrinae,  
 si tamen, ut gracchias, tutus deitate probaris,  
 en te, scanfardasque tuas deffende ruinis».

95 Sic dicens, chinus tollit de littore saxum,  
 quod iacit et testam crocodili spezzat in undis.  
 Ruffus it ad nodum, frustra que negando repettat,  
 extra tenet musum veluti ranazza lavacchio.  
 Turba puellarum commenzat batere palmas,  
 confugiuntque super crocodilos valde fugatos.

100 Intrarat sed iam medium Fracassus in amnem,  
 et Ruffo veluti pollastro colla tiravit.  
 Baldus it ulterius, facit altris lampade scortam,  
 multaue ragionant de Nili fonte latentis,  
 dumque simul tempus simili sermone trapassant,  
 105 ecce nigram boccam montis reperere forati,  
 quae totum largo sorbet sbusamine flumen.  
 Hic mancant ripae Nilo, totumque meandi  
 hic vanescit iter, drittas fluit unda per alpes.  
 Compagni fixas sabiae tenuere pedattas,  
 110 nulla pedestrandi conceditur ultra facultas,  
 nec datur andandi senterus euntibus illuc,  
 ni sibi sint pennae, seu nandi, sive volandi,  
 sed nec habent ullam barcam, nec Dedalus illic  
 ullus adest, qui tunc inceret bracchia pennis,  
 115 nec nodandi etiam modus est, aut tempus et ordo,  
 namque sub armorum peso traherentur ad imum.  
 Ergo hic Fracassus medias se balzat in undas,  
 quas spruzzare facit ter centum bracchia sursum;  
 et licet ingentis bustum manifestet homonis,  
 120 sgozzolat ipsa tamen madefactis braga culattis,  
 per moiamque menat grossos andando galones.  
 «Heus», vocat, «o socii, cunctis provisio rebus  
 semper adest, modo sit cordi prudentia nostro.  
 Supra meam schenam saltate gaiarditer omnes:  
 125 sum dispostus ego vos totos ferre per amnem».  
 Baldus ait ridens: «Poteris, Fracasse? quid audes?»  
 Respondet: «Non vos, minimi qui ponderis estis;  
 verum, si sit opus, populum portabo Milani.  
 Hercules, ille gigas, fertur portasse cadregam  
 130 Iuppiteris, qua tota sedet fameia deorum.  
 Nec pulmonus ego saldus sub pondere stabo  
 octo putellorum, qui nostris forzibus estis?»  
 Tunc omnes saliunt schenam, spallasque gigantis,  
 ac si cum scalis fortezzam prendere voiant.  
 135 Lyronus dextrum caricat sine pondere tergus:  
 cui frater se se manibus tenet Hippol apressum.  
 Baldus at e contra laevae se brancat orecchiae,  
 Giubertumque tenet retro, iustatque bilanzam.  
 Nec somae, ut solitum, fuit addere saxa bisognus.  
 140 Calzarum stringhae Boccalus nectitur uni,  
 rampat in orecchiam Philofornus, rampat in altram  
 Moschinus, camerasque illic habuere patentes.  
 Cingar supra caput se rampegat altius altris,  
 Centaurus non vult adeo caricare gigantem;  
 145 sicut parte canis Falchettus crura dimenat,  
 sic quoque Virmazzus gambettat parte cavalli.  
 Solus retro manens, asinellus raggiat, et orat  
 non ita destitui solettus in ore luporum.  
 Ire per undosum cursum male semet arisgat,  
 150 nec sibi vult nulla guisa bagnare gonellam.

Hunc piat ergo gigas leviter, cubitique sub ala  
 collocat, et striccat faciens lentare corezas.  
 Sic facitur, quum piva sonat ventrone pieno,  
 quae cubito dum stricca canit dat musica versum;  
 155 sic bona dat claros asini proportio cantus.  
 Tot passarottos Fracassus ferre videtur,  
 totque graves pesos iurat pesare nientum.  
 Quo sustentatur, portat sua dextra bataium,  
 ac ita prolixis cum passibus ille viatur.  
 160 Se per gallonem quandoque revoltat eundo,  
 saepeque terribili sfrantummat saxa bachiocco,  
 nam trovat intrigos per stricta canalia multos,  
 transversasque petras azali stipite rumpit.  
 Tandem post longos tractus, multosque miaros,  
 165 ecce procul giornum cernunt, finemque cavernae.  
 Incipiunt cantando simul dissolvere linguas,  
 canzonesque iubet cantari Baldus alegras:  
 Forselament, De tous, Dungaltre merque, Petite.  
 At Cingar tandem cecinit cotale motivum:  
 170 «Postquam de coeca sumus hac praesone cavati,  
 Tur lu cantemus, Tur lu capra mozza sonemus.  
 Quid Ramacina facit quia non venit illa marito?  
 Cantemus tararan, cantemus tantara taira».

Denique perveniunt ubi giorni lusor habetur,  
 175 ac ibi discarigat se pondere schena gigantis.  
 Non tamen extemplo potuerunt cernere lucem,  
 sed fecere velut facimus quum mane iacentes  
 poltronizamus nolentes surgere lecto,  
 quamvis ad mezzam sol spargat lumina gambam,  
 180 sed quum fantescae veniunt aperire fenestram,  
 slongamus cordas, asinorum more, lautti,  
 nilque lusimentum giorni guardare valemus.  
 Sic isti, egressi tenebris, vix lumen inalzant  
 sursum oculorum, barbaiati lampade solis.  
 185 Sed mox vezzati, mirantur quomodo possit  
 esse sub hac terra, aut terrae in viscere giornum.  
 Hic alium siquidem mundum catavere novellum,  
 hic ve novum solem, nova saecla, novasque posadas.  
 Artibus at magicis memorant ea facta sotacquam,  
 190 nam maris ad fundum noscunt se denique giuntos.  
 Hic absque arboribus grandis campagna videtur,  
 qua non est maior per longum perque traversum,  
 Veronae campagna vetus, campagna vel illa  
 qua se menchiones Godii super aethera iactant.  
 195 In medio campi magnus petit astra palazzus,  
 de quo mille vident longe fumare caminos.  
 Illic scroffa suam plantarat Gelfora sedem,  
 banditamque tenet semper maga pessima chortem,  
 perque suum regnum multas fabricarat Arenas,  
 200 atque Colossaeos, qualem Verona theatrum  
 nunc habet, atque illic tenet omni tempore vaccas,

ut simili tota urbs semper stet netta ledamo.  
 Sed magnum factum, mirandaque folla videtur:  
 quod pelagi fundus stet in altum more solari,  
 205 nec fluat abassum, quamvis agitetur ab austris;  
 per quem sol radios spargit, penetratque liquores,  
 ac si per vitrum brusans candela trapasset.  
 Unde novus paret mundus, nova vitaeque gentis.  
 210 Compagni tutavia stupent, clamatque Fracassus:  
 «Doh, diavol, erit nunquid tibi tanta potestas  
 ut naturales possis voltare statutos?  
 Sicine tu pelagi fundamina pendis in altum?  
 Aut, velut aër, aquae per te gravitudine mancant?  
 215 Non, non, quid facimus? nimium tardata ruina est».

Respondet Boccalus: «Habes, maruffe, ragionem.  
 Sed quod mangemus nihil ultra portat asellus».

Cingar ait: «Fameo». Sequitur Moschinus: «Ut orbis  
 nil video». Centaurus item: «Mihi brontolat intus  
 220 panza fame». «Mangemus», ait Fracassus, «asellum».

Quo dicto, piat hunc pedibus, colloque tirato  
 strangolat antrattum, veluti massara galinam.  
 Scortigat huic gambas Cingar, Boccalus adoprat  
 Margutti dagam, dum spaccat pectora, dumque  
 225 ventre cavat trippas, rognones atque figatum.

Baldus azalino de saxis ense favillas  
 accipit in ferulam, festucos aggerat omnes  
 Hippol, et altandem Lyronus suscitatur ignem.  
 Fert Philoformus aquam, nec non Giubertus in elmis,  
 230 diversosque lavant asini de corpore quartos,  
 qui partim lessus, partim mangiatur arostus,  
 et tandem saturi vadunt incontra palazzum.

Nec bene finierant andando trenta cavezzos,  
 en procul occurrit vecchius sciancatus, et una  
 it secum mulier vultu peregrina zoioso.  
 235 Gestant ambo manu bordones atque capellos,  
 parvaque dependet baculo de utroque tabella,  
 qua sua depicta est facto desgratia voto.

Immantellati breviter, cinctique fiaschis,  
 seque fadigatos monstrant longo esse camino,  
 240 quapropter, stratis umbrosa in valle gonellis,  
 membra solo buttant, forzasque sedendo raquistant.

Illuc conveniunt socii, pietate moventur:  
 namque viandantus cent'annos tempore monstrat,  
 cui reposare magis, quam circum ire bisognat.  
 245 Tum peregrina virens facie, tenerinaque multum  
 ad prigolum vadit ne sole scoletur eundo.

Blandidulos oculos in terram semper abassat,  
 quos apostata levat quandoque, tiratque saëttas,  
 deque balestranti vista dardeggiat acutas.  
 250 Praecurrens socios hanc primus Hippol adocchiat,  
 et iam sicut erat solitus veschiatur in illa.  
 Baldus amorevolo vecchium sembiante salutatur.

Mox ait: «Unde venis, quo vadis, quod tibi nomen?»  
 Respondet: «Venio paradisi e partibus alti,  
 255 vadoque ad infernum, Pasquinus nomine dicor».  
 Baldus ait: «Quis te paradisum linquere fecit?  
 nonne bonum bravumque illic tu tempus habebas?  
 Cambius iste tuus malus est, lassare beatos,  
 260 ire ad damnatos, miror quae causa sit ista».  
 Respondet malvecchius: «Ego sum pratica mundi,  
 nec tegit indarnum mihi barba grisissima pectus.  
 Crede mihi experto, te stessum fallis, amice;  
 ingannatur homo, paradisum qui putat esse  
 deliciis plenum, allegrezzis atque solazzis.  
 265 Sunt cinquanta anni quod ego plantando tavernam  
 ostus eram Romae, tam toti cognitus urbi,  
 ut mea perpetuis ibi stet nomanza diebus,  
 meque patres statua decorarint, sicut usatur  
 de signalatis fieri, dignisque triumpho.  
 270 Non est poca tibi virtus, aquirere famam  
 talibus in rebus, quales gradire videbis  
 regibus et papis, mitris, rossisque berettis.  
 Quapropter studium tribus artibus omne trovavi:  
 arte coquinandi, buffonis, tum rofiani.  
 275 His ego pro meritis larghissima dona rochettis  
 saepe guadagnavi, multosque insemma placeros;  
 unde sciens hominum tantorum facta, prodezzas,  
 artes, virtutes, meritos et caetera vitae,  
 solus ego toto possum de his omnibus orbi  
 280 rendere bon contum, secretaque pandere genti.  
 Si praestanda fides sanctis est ulla prophetis,  
 credite Pasquino schietto savioque prophetae.  
 Quidquid ait Credo est, quam sancta Ecclesia cantat.  
 285 Iam mihi decrepito moriendi venerat hora,  
 pro me tota simul monstrabat Roma gramezzam.  
 Supplicat ad Patrem Sanctum: me voiat, onustum  
 bullis et brevibus, coelo mandare beato.  
 Collegium subito pro me papa ille radunat,  
 290 postque ragionamen varium, quod cive tamagno  
 sic sic perduto grandis iactura sequetur  
 cortesanorum iuvenum, cortesaque narum,  
 ecce mihi tandem datur indulgentia talis:  
 ante ussum coeli vadam plantare tavernam,  
 295 ut quando venient paradisi ad regna godentis,  
 supra suas mulas ben grassi, benque pafuti,  
 praelati Gesiae, sim praestus, simque paratus  
 hos mihi bon meritos pingui recetare taverna,  
 quae cameras habeat fornitas more todesco;  
 300 sed meus in Roma genius stet semper in una  
 marmoris effigie, qua non magis altra catatur  
 digna maraviliis, si sit pensata brigatis.  
 Nunc tibi sum maschius, nunc sum tibi foemina Romae,  
 nunc ego relligio, nunc sum victoria, nunc ve

305 sum tibi Pasquinus slancatus et absque mudanda,  
 fazzaque merdifluens privatur munere nasi.  
 Haec mihi contingit saxo desgratia, propter  
 civem Marphoium, cui cuncta archana paleso,  
 nosque ragonamus nisi non heroica miris  
 310 diversisque modis, neque deest facundia nobis,  
 quamvis abstulerint puerilia saxa loquelas.  
 Ergo super limen paradisi nostra tre annos  
 ostaria fuit modico celebrata guadagno.  
 Namque cadenazzis chiusae, stanghisque seratae  
 315 semper erant portae, nulloque intrante mufosae,  
 et sua taccarant gambati lintea ragni.  
 Passabant giorni vel sex tal volta vel octo,  
 nemo foresterus bandas veniebat ad illas.  
 Si tamen ullus erat tandem, qui accederet illuc,  
 320 vel zoppus, vel gobbus erat, vel lumine sguerzus,  
 vel cantans borsis coram latrone vodatis.  
 Nemo, qui scottum posset pagare tavernae,  
 qui vellet cameram, qui lectum, quique biavam:  
 quisque carens soldis, soliti dormire paiaris,  
 325 strazzati tunicis, cercantes, atque pecentes,  
 deque pitocatis implentes viscera tozzis.  
 Raro pontifices vidi, regesque, ducasque,  
 raro signores, marchesos, raro barones,  
 raro capellutos, mitratos, raro capuzzos,  
 330 qui mihi scudiferas possent aperire crumenas,  
 quique zafranatos vellent pagare capones,  
 splumatosque toros, dulces garbasque caraffas.  
 Hi sunt, qui riccas faciunt, pinguesque tavernas;  
 hi sunt, qui spendunt et possunt spendere scudos.  
 Procuratorem si quemquam forte videbam,  
 335 sive potestatem, advocatum, sive nodarum,  
 vix illud credens clamabam: "O grande miracol!  
 Hac ego pro causa sdegnatus ab inde scapavi,  
 sed tunc praecipue quando Demogorgon abbas,  
 340 cui brocoli, sardae, fighi, fava frantaque curae,  
 affuit in mula tam magra tamque stryata,  
 ut fiascos posses duris taccare galonis.  
 Non habuit marzum pro me sua borsa quatrinum,  
 quo vasum calidae posset pagare polentae,  
 345 accedit clausae paradisi denique portae,  
 qua pregat introrsum recipi, fierique beatus  
 cittadino ibi, aut aliquo cantone locari.  
 At Petrus in colera miserum de limine sburlat,  
 mox ait: "Hinc abeas, destructio fava menadae,  
 non es, nec maium fueris dignatus Olympo,  
 350 donec apud chiericos madonna Simona manebit,  
 quam dum permittit mundo sic vivere Luscar,  
 nec tu, nec tua stirps poterunt intrare chidentrum.  
 Vade, nec ultra chioches portam, ne forte chiocheris".  
 Talia dum fierent, exhibant extra seraium,



355 deque schola coeli guizzabant mille putini,  
 qui male vestiti, qui nudi, malque politi,  
 malque petenati, magri, tegnaque coperti,  
 intravere meam nullo prohibente tavernam.  
 "Oh", dixi, "troppa est praesumptio vestra, citelli".  
 360 "Nos angeletti sumus", aiunt: "trade merendam".  
 Quo dicto, coepere meas sbandare pignattas,  
 et mihi cassonem fresco de pane vorarunt,  
 tresque simul porcos, vaccam unam, trenta capones,  
 gallinas totidem, cum becco sex quoque capras,  
 365 octoque persuttos, plenumque saluminis urzum<sup>50</sup>.  
 Quid plura? et gattas, asinum, mulamque magrazzam  
 mangiarunt, et plus post mangiamenta famebant,  
 unde nisi raptim scapolassem nudus ab illis,  
 meque, meamque simul cazzassent ventre fiolam.  
 370 Pensa mò post mortem quae consolatio restat!»  
 Talia mal vecchius dum chiachiarat, Hipol acostat  
 se se dongellae, vultque illam tollere secum.  
 Cingar ei scaltritus opem donare parecchiat,  
 qui tenet abbadam, scortam facit atque subocchiat  
 375 Falchettum: tandemque omnes favere sodali.  
 Id solum ignorat magni prudentia Baldi,  
 tempore qui simili vult castos esse barones.  
 En subito tremefit totum campagna per orbem,  
 disfantat vecchius se se ingannator ut umbra.  
 380 Obstupuerantque pedes Baldi, steterantque capilli,  
 quando repentina se volta repperit illic  
 solum solettum, neque coram vidit amicos.  
 Quid faciat, seu quo stampet vestigia, pensat,  
 mente Deum clamat, Serraphum voce domandat.  
 385 Denique Gelforeas meium putat esse masones  
 vadere, smarritos ubi forte catabit amicos.  
 Sed vix tardigradis cum passibus ire comenat,  
 Pizzacapellettus procul obvius ecce ruebat,  
 qui super amblantem, stradiotti more, zanettum  
 390 currit, et altivolam giavarinam sustinet armo.  
 Baldus eum norat, vocat: «Heus, o Pizzacapelle,  
 angelus es nunquid Gabriel, qui forte novellas  
 portes zoiosas? Ubi stat spes nostra, Seraphus?»  
 Respondet: «Non, barro, novas may porto cativas.  
 395 En cape scondificam Serraphi munere petram.  
 Hanc optalamiam dicunt; hanc nemine vistus  
 ore ferens, intra stanzas ubi Gelfora praesul  
 vaccarum albergat, mandrasque governat earum.  
 Ille senex, qui se Pasquinum dixerat esse,  
 400 non est Pasquinus, verum Demogorgon ille,  
 qui solet ut cauda vivaces battere fadas,  
 atque stryas ipsas asinarum more cavalcat.  
 Teque, tuosque viros veniebat fallere, sed tu  
 solus es immunis tanta de fraude rimastus.

<sup>50</sup> Nell'edizione Laterza "ursum" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

405 Compagni tolerant meritorum facta suorum,  
 quos tamen altandem cum tecum laetus habebis».

Dixerat, et subitus campagna sgombrat ab illa.  
 Baldus in ore petram claudit, neque cernitur usquam.  
 Versus Gelfoream se drizzat protinus aulam,

410 multas incontrat comitivas saepe stryarum,  
 per medium quarum subtilis ut umbra trapassat,  
 atque voluptatis causa tirat hic, tirat illic  
 guarnellos, calzosque menat, goffosque frequentat.  
 Pervenit ante fores palazzi semper apertas:

415 omnia sunt aurum, cornisia, limina, voltae.  
 Introit, armatumque videt lanzonibus agmen,  
 guardam reginae quod iudicat esse probatam.  
 «Gaude», Baldus ait, «mi brande, cibaberis esca  
 carnis, et aethereum guazzabis sanguine vultum».

420 Transit ad obcintum largo gyramine claustum,  
 quod decorant circum centum cinquanta columnae.  
 Omnia splendent auro, mirisque ricchezis.  
 Aurum pillastri, frisi, capitella, peduzzi.  
 Quos Baldus mores trovat illic, quas ve bruturas,

425 quos bordelliacos actus, deshonestaque facta,  
 utile non posset scribi, si scribere vellem,  
 nam neque simplicibus sunt omnia danda palesa.  
 Ostia per gyrum camerarum plurima iusto  
 discompagnantur discrimine, semper aperta,

430 semper et andantum discursibus, et redeuntum  
 trita pedum, veluti patet esse palatia regum.  
 Cuncta sigillatim latitans vult cernere Baldus.  
 Se viat ad primam spatioso intramine portam,  
 de qua non pocam videt ire, redire brigatam.

435 Intus tic tocchant duri mortaria bronzi,  
 nam speciariae locus est et pharmapotechae.  
 Intro ascosus abit, vult omnia scire gradatim.  
 Obstupet innumeras ibi vecchias esse dunatas,  
 quae simul innumeros homines, magis imo striones

440 semper amaëstrant in rebus mille nefandis.  
 Sunt itali, gregghi, spagnoles atque todeschi;  
 et ricchi et poveri, laici fratresque pretique,  
 matronae et monachae, tandem genus omne brigatae.  
 Solicitant varias basso cum murmure cosas.

445 Multaque conficiunt unguenta, cerumina, pastas,  
 unctos, impiastros, pilulas, confetta, cirottos.  
 Mille serant, reserant scatolas, voltantque, revoltant,  
 urceolosque tegunt, retegunt, solvuntque, resolvunt  
 vasa triacarum, bozas, magnosque bocalos.

450 Pars mensurat aquas varia de sorte bilanzis,  
 pars chioccat pavidas crebris pistonibus herbas,  
 taxum, cambrossen, squillas, aconita, cicutas;  
 electuariis pars implet bissola nigris,  
 compositis noctu quintae sub lampade lunae,

455 de spuma rospi, de ladri carne picati,

de pulmone asini, de viridi pelle ranocchi,  
 de lue matricis, de argenti sulphure vivi,  
 deque cadaveribus violenta morte peremptis,  
 de sudore lupi rabiosi, deque sagina  
 460 viperea, de felle upupae, de lacte cerastae.  
 Praeterea fingunt miscentque sacrata prophanis:  
 pascalis caerae candelas, chrismatis unctum,  
 baptismique salem, multasque insemma novellas,  
 465 quas praeti dant saepe mali poltronibus istis.  
 Quas uti componant, fors fors describere possem;  
 sed dubito ne, dum errores reprehendere vellem,  
 errorum fierem praeceptor, meque thomistae  
 dignum censerent mitra, Christique cavallo,  
 470 ac asini, de more briae, mihi cauda daretur.  
 Talia pro magno nec haberent forte lavoro,  
 namque oratores, physicos, strologosque, poëtas,  
 fratres et praetos, et qui dant iura brigatis  
 omnibus in zobiiis ad cursum vadere trovant.  
 Sed quia rispetto cedit drittezza rasonis,  
 475 atque solent grossi pisces mangiare minutos,  
 disventuratae quaedam solummodo vecchiae  
 sunt, quae supra asinos plaebi spetacula fiunt,  
 sunt, quae nobilium culpis velamina tendunt,  
 sunt, quae sparagnant claris incendia femnis.  
 480 Baldus it ascosus, consyderat omnia, versat,  
 inscriptasque legit scatolas, urzosque notatos.  
 Non nisi mortiferum passim legit esse venenum.  
 Librazzos aperit, vel apertos lectitat omnes.  
 Non nisi letales consyderat esse recettas,  
 485 scilicet: ut pueri faturentur odore marassi,  
 quomodo stuprandi causa dormitio fitur,  
 uxorisque suae vir fusos noscere tortos  
 possit et in facto proprio retrovare ribaldam;  
 quomodo formosae cogantur amare puellae,  
 490 sinceraeque harum mentes per forza tirentur;  
 quomodo non pregnet cum drizzat foemina cornas,  
 quomodo si pregnat fantinum pissat abortum,  
 quomodo vix natum corrumpant fascina puttum,  
 quoque modo siccent odiati membra mariti;  
 495 quomodo de birlo mentem, de corpore vitam  
 brutta stryazza cavet puero teneraeque puellae.  
 Foetentes ibi sunt, inquam, vecchiaeque beghinae,  
 quae vadunt redeuntque, ferunt referuntque novellas:  
 scilicet urzettos, scatolas et multifacendas.  
 500 Has sequitur Baldus, vultque omnia tangere visu.  
 Est locus alter ibi, ter centum brachia longus,  
 bis centum largus, centumque soffitta levatur.  
 Hic amaëstrantur partim, partimque maëstrant  
 tot streghae quot arena micas, quot sylva Bacani  
 505 dat foias, quot Puia nigras parit arida muscas.  
 Sunt ibi scarcossae, sdentatae, et lumine sguerzae

pinzocarae, mediaeque sores, quas Gelfora doctas  
 esse pedantrices statuit, satrapasque senati.  
 Quae pedagogarum de more galantiter artem  
 dispensare sciunt, dantes praecepta stryandi,  
 510 atque per unguentos operandi multifacendas.  
 Qualiter hae furiant, moveantque tonitrua coeli,  
 ut segetes, vignasque simul tempesta ruinet:  
 qualiter huc lunam tirent per forza deorsum,  
 515 qualiter et stellae schegnent reflectere gambas,  
 qualiter et detrum voltent cava flumina spallas,  
 deque mari ad proprios referant carneria fontes,  
 qualiter in formas diversas corpora mutent,  
 inque lupos voltent homines, ursosque, canesque,  
 520 seque met in gattas, in monas, inque civettas,  
 augurium quae triste canant per tecta casarum;  
 qualiter et praetos doceant faturare comadres,  
 atque malos fratres mulas equitare diabli.  
 Nunc hic, nunc illic Baldus praecepta stryarum  
 525 audit, et advertens si quam cognoscat in illis,  
 Cingaris uxorem mirat, Bertamque magistras  
 esse puellarum: traxit quasi turbidus ense,  
 at circumspiciens ibi multas esse madonnas,  
 nobilium uxores hominum, pluresque papessas,  
 530 mucchiachias Sathanae, se prostituisse diablis,  
 bassavit coleram, tacuit, latuitque libenter,  
 confortumque piat secum, semetque reppendit:  
 velle per un nihilum cotalas prendere gattas.  
 Namque videt chiarum: quod, quas hic esse putamus  
 535 Harsilias, illic Thaydarum squadra trovantur.  
 Sed laudavit eas, quae furta coprire sciebant.  
 Semiremissa quidem culpa est quam coltra covertat.  
 Tecta nitent aurum, muri, pavimenta, cadreghae,  
 strataque coltrinis variis, lectique parantur  
 540 argento, raso, samito, canzante, veluto.  
 Conspicit hic iuvenes circum scherzare puellas,  
 leggiadros motu, bellos, facieque galantos,  
 stringatos, agiles, semper saltare vedutos:  
 quos Baldus cernens cito iudicat esse diablos,  
 545 humanum vestisse caput, moresque virorum.  
 Quas gestent auri vestas, brettasque veluti,  
 praetereo, et calzas ostri, rensique camisas;  
 quin etiam petras pretiosas pono dacantum,  
 muschium, perfumos, zibetti vascula, namphas.  
 550 Sentit et ad nasum storacis, aquaeve rosadae  
 spiramenta, quibus sbrofatur saepe palazzus.  
 Florida porfidicos ornant spalleria muros,  
 in quibus adfixi dant specchi lumina circum.  
 Illic meschinae stant se doniare puellae,  
 555 imponuntque genis, fronti, colloque biaccas,  
 atque coralinos faciunt parere labrettos,  
 increspantque comas ferro, ciliique tosantur,

streppantur ve pili, strazzis stuppaque dedentrum  
 ingrossant humeros, slargantque ad pectora mammas,  
 560 ut, quam pensamus sembianzam Palladis esse,  
 sit saccus paiae, vel forma sit illa puvoni,  
 qui discazzandos ad osellos ponitur hortis.  
 Pono da banda lyras, flautos, atque organa, cetrhas,  
 scambiettos, danzas guantos de Spagna, morescas,  
 565 et ballum qui fit cum torza cumque capello.  
 Ipsa voluptati praestat maga Gelfora tantae,  
 quae super auratam stat salae in fronte cadregam.  
 Talia dum crespo considerat ore baronus,  
 ecce cadenatum grandi rumore Bocalum  
 570 huc strassinari, calzis pugnisque domari  
 prospicit a vulgo sguataro, turpique canaia.  
 Undique, guardandi causa, populazzus adibat;  
 undique concurrunt, poverumque offendere cercant.  
 Spingitur ante thronum reginae calzibus, urtis,  
 575 pugnadis, goffis, schiaffis persona Bocali,  
 qui cridat et chiamat, perdonum saepe rechiedit,  
 inque fededium giurat fecisse nientum.  
 Gelfora capturae causam tumefacta domandat.  
 Respondetur ei: quod pessimus iste giotonus  
 580 intrarat furtim propter robbare cucinam,  
 et iam fardellum de caso, deque botiro,  
 fecerat, inde duos guataros bastone gratarat,  
 nec quod scriptus erat regalis servitor aulae,  
 nec quod sallarium bruttus manigoldus habebat,  
 585 nec qua venisset banda parlare volebat.  
 Gelfora sdegnoso voltat sembiante visaggium,  
 et pariter spudans veluti stomacata, locuta est:  
 «Hinc via, hinc, oybo, procul hunc menate gaioffum.  
 Hinc cito, quae indusia? me mastinazzus amorbat.  
 590 O quam poca fuit discretio vestra, balordi!  
 Vos ne meis oculis hanc praesentasse carognam?  
 Ite viam, rozzamque eius voltate figuram».  
 Protinus hoc iussu streppatur ab inde tapinus,  
 totaque turba retro seguitat «Day dayque» frequentat.  
 595 Extrorsum trahitur, suffertque in corpore bottas,  
 quales non asini comportat schena pigrazzi.  
 Baldus apena tenet se se: bis, terque, quaterque  
 spadonis manicum propter sfodrare cavarat.  
 Pur tamen alquantum patitur pro cernere finem,  
 600 ut qui diversas optat cognoscere provas.  
 Denique nescio quo Boccalus tingitur uncto.  
 Ecce statim longas paulatim stendit orecchias,  
 mostazzumque procul mandans quasi toccat arenam.  
 Brachia deventant gambae, quae quattuor extant.  
 605 Tandem tota pilos vestit persona bretinos,  
 efficiturque asinus, is qui fuit ante Bocalus.  
 Iam non «oyme» cridat, tantum pronuntiat «a a».  
 Cursitat huc, illuc, bastonibus undique toccus;

610 vult trare non solitos, pro se deffendere, calzos,  
 sed cadit et duros piat ille cadendo tramazzos.  
 Se stupet in semet, mirans non esse Bocalum,  
 ast asini bustum, quo non bertinior alter  
 raggiat in Arcadia, dum portat grana molino,  
 dumque revolteggiat sibi tosto in pulvere schenam.  
 615 Nunc strassinatur per caudam, nunc per orecchias,  
 excutiturque aspris pulver de pelle tracagnis.  
 Baldus at oltraggium tandem non sustinet illud,  
 scorzat de fodro saturandum sanguine brandum,  
 irruit in caecam lapidis virtute catervam,  
 620 ac velut undicolas falco secat ungue folengas,  
 sic Baldus miseram distemperat ense fameiam.  
 Quisque sibi membrum, seu brazzum, sive galonem  
 spiccarit sentit, nec ferrum cernitur ullum.  
 Deserit extemplo gens haec malnata Bocalum,  
 625 atque per albergum latitans fugit huc, fugit illuc.  
 Fama novellatrix reginae accepit orecchias,  
 quae transmavit fazzas in mille colores.  
 Pensitat esse magum, seu Coclen, sive Seraphum,  
 quos sibi mortales semper provat esse nemigos,  
 630 introit a cameris aliis penetrare remotum,  
 exercere solet magicos ubi porca susurros.  
 Baldus at interea solus straviaverat omnes,  
 deque cadaveribus compleverat atria multis.  
 Manserat in tutum clauster de gente vodatus,  
 635 quae se per stanzas ficcando seraverat ussos.  
 Baldus it, atque asinum vult secum trare Bocalum,  
 quem stimulo pungens solitum pronuntiat «ari»:  
 «Ari la, rozza, pru, sta». Sic dicens, factus agaso,  
 extra fores claustri cogit trottare somarum.  
 640 Bestia Boccalus nescit quis retro goiolet,  
 nec comprehendit adhuc qualis molinarus agrezzet,  
 saepe caput voltat si factum cernere possit,  
 nempe videt stimulum, sed non videt ille biolcum.  
 Ut procul astarunt, trat Baldus ab ore petrellam,  
 645 cum qua per gentes prius invisibilis ibat,  
 atque suam charo faciem scovertat asello,  
 qui, licet exterius beretina pelle tegatur,  
 signorile tamen Baldi quum praespicit actum,  
 protinus alzatis se gambis rizzat, ut ille  
 650 rumpere qui voiat cum mula virginitatem.  
 Brachia dat Baldi collo, musoque bavoso,  
 discretus velut est asinus, dat basia bocchae.  
 Non potuit Baldus non magnum rumpere risum,  
 quando tanta sibi tunc machina venit adossum;  
 655 attamen, ut cunctis erat ille benignior altris,  
 qui cortesia causa discommoda nescit,  
 saepeque vilificat se met gentilis ad omnes,  
 sustinet amplexus atque oscula foeda Bocali,  
 et quater eiusdem per se desgratia fleta est.

660 Postea, de sociis si sciret forte coëllum,  
 chieдит, at ille asini cum bocca raggiat et urlat,  
 nec brancare potest Baldus quid ragget et urlat.  
 Ergo dum lingua, manibus quoque, dicere nescit,  
 annuit almancum, scossisque moteggiat orecchis:  
 665 ut Baldus, sese quo praeprarat ire, sequatur.  
 Baldus it a tergo, plantasque observat aselli.  
 Non procul ecce iterum venit obvia pulchra puella,  
 quam modo cum secum falsus Pasquinus habebat.  
 Ipsa quidem tunc sex animalia fune ligarat:  
 670 taurum, aprum, lyncem, simiam, vulpemque, cavallum,  
 retroque tirabat, posita feritate, tot agnos.  
 At propius Baldo venienti quando propinquant,  
 protinus incipiunt calzis et cornibus atque  
 morsibus obniti, cercantes rumpere cordas.  
 675 Miratur Baldus, remanensque interrogat illam:  
 quae sua vel virtus, vel fraus animalia vincat.  
 Nil maga respondet, sed nectit in arbore funem,  
 contraque baronem<sup>51</sup> turpis meretricula currit.  
 «Mecum (si sapias)» dicebat, «splendide barro,  
 680 mecum balneolos venies intrare paratos.  
 Utere me liber, formosula, respice, quam sum.  
 Candidulas habeo genulas, rubeosque labrettos.  
 Fessulus es, nec ego minus exto lassula, mecum  
 languidulos foveat noster tibi lectulus artus».  
 685 Sic ait, et Baldo sinulum lassivula solvit,  
 et dare basiolum celerat putanella baroni.  
 Baldus eam subito cognoverat esse puellam,  
 quam nuper vidit peregrinam cum peregrino.  
 Transmutasse suos compagnos iudicat illam,  
 690 inque animalorum fazzas voltasse tapinos.  
 Ergo manu celeri per trezzas corripit, atque  
 mobilior gatto saltat, quum graffat osellum.  
 At desdegnatur fragilem vir battere sexum:  
 sat sibi bastat enim, quod primum tornet ad esse  
 695 illa sibi socios, et vadat postea quo vult.  
 Nudam ergo spoiat, sed, dum spoiatur, in unam  
 coepit converti vecchiazzam, dentibus orbam,  
 sguerzam calcagnis, oculis et lumine gobbam.  
 Baldus, garofolum qui se brancasse putarat,  
 700 hanc ubi prae manibus miravit habere carognam,  
 protinus obscenam stomachosa fronte relinquit.  
 Illa cito scampat, nudatis undique membris,  
 dumque stat in pedibus Baldus mirare quo ibat,  
 adfuit huc subito facies veneranda Seraphi,  
 705 expediensque suas magicis cum versibus artes,  
 circulat in sabia numeros, quibus omne trematur  
 protinus infernum, veniuntque in frotta diabli.  
 Hic magus astringit cornutos carmine porcos  
 tollere prestigium, nostrasque reducere formas

<sup>51</sup> Nell'edizione Laterza "barronem" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

710 humanis oculis, et res monstrare prout sunt.  
Spingitur extemplo simiae de corpore Cingar,  
de bove Fracassus balzat, de linze Lyronus,  
Hippol singiarum disvestit protinus aprum,  
715 de toto Centaurus equo fit mezus, et ipse  
Falchettus vulpem reicit, Bocalus asellum.  
Mutavere pilos; si vezzum nescio certe.

At quia candela est ad vir dum usque culamen,  
at quia consumpsit vodata lucerna stopinum,  
multa per adessum dixi, damatina venito.



## LIBER VIGESIMUS QUARTUS

Iamque suae gentis satis amplam Gelfora caedem  
audierat, nec non propriis aspexerat occhis.  
Obstupet, ac facti dum cercat scire casonem,  
ecce supragiungit nudis vecchia illa culattis,  
5 quae Baldi artilios peradessum fugerat uncus.  
Qualis multoties vulpazza fugita taiolis,  
cui sex turba fugam dederit villana miaros,  
scridaritque retro: «Day, day, pia, para, repara»,  
ipsaque scaltra ferens caudam de retro levatam,  
10 indeque puzziferas vomitans culamine loffas,  
fecerit assaium sanam portasse gonellam,  
anxiat, et brazzum linguae butat extra ganassas;  
talis vecchia quidem vecchiarum stronzus, arivat  
gentis amorbatrix, quae nunc ita bella parebat.  
15 Ansat et ansando narrat vidisse legiadri  
zuffum hominis, quo non vultu rubestior alter:  
forte cavallerum unum de errantibus esse,  
qui velut Orlandus veniat destruggere fatas;  
octoque cum secum armatos guidare barones,  
20 qui possent solis coelum confundere sguardis.  
Hos tamen in vistas varias cangiasse ferarum,  
rendere qui secum voluere libidinis actum.  
Illius at castos mores animumque baronis  
ad propriam subito cunctos tornasse figuram.  
25 Nil pulchras valuisse sibi nudasse mamillas,  
nulla superstitione quippe illum, nulla lusinga  
ingannare potest, hunc forsitan esse Seraphi  
aguaitum, qui semper habet pensiria calda  
ut ruat omnino felicia regna stryarum.  
30 Qua propter fieri debere provisio talis,  
qualis multorum faciat pentire pacias,  
qui sic praesumant cum diis committere pugnam.  
Gelfora quam primum facier cotalia sensit,  
praesta suam mandat sibi retro currere guardam.  
35 Fit cridor, armorumque sonus, crepitusque tubarum,  
campanae ad don don fitur concursio gentis,  
intornumque suae calcatur squadra reinae.  
Sed diavolorum legiones mille tresentae,  
quae simul hic inter miseros squaquarare solebant,  
40 protinus (experti quondam quae forcia Baldi est)  
inde levant campum, cercant ve altronde loginos.  
Senserat hunc Baldus strepitum. «Seguitate, sodales»,  
dixit et adversus palazzum dirrigit ormam.  
En procul apparens maga Gelfora, fortius urlat  
45 bestia, quum Baldum vidit, comitantibus altris.  
Haec super auratam celerat tirata caretam,  
quam seguitant etiam nympharum quinque barozzi.  
Non unquam regina fuit pomposior ista.

50 Quattuor albentes palafreni, terga coperti  
 drappibus ex auro, strassinant retro quadrigam.  
 Ipsa tenetque manu sceptrum, doramque coronam  
 in testa, et rutilo trezzas diademate calcat.  
 Praecedunt famuli centum, totidemque staferi:  
 quisque galone tenet seu spadam sive fachinum.  
 55 Longa sequit series hominum muschiata zibettis,  
 qui cortesanos se vantant esse tilatos,  
 quorum si videas mores rationis ochialo,  
 non homines maschios, sed dicas esse bagassas.  
 Cortesanus erat tunc verus tempore vecchio,  
 60 quum rex ille produs, rex ille bonissimus Artu,  
 egregiam tenuit chortem, tavolamque rotundam.  
 Quis fuerit, scitur, Tristanus, Lanzaque lottus,  
 quis quoque Galvanus, nec non bella altra brigata,  
 quae regis fameia fuit, pulchraeque Ginebrae.  
 65 Tunc Amor indossum seu faldam, sive corazzam  
 portabat, colpisque spadae acquistabat honorem.  
 Cui sudoris aquae, cui siccae pulvis arenae  
 muschius et ambracanus fuerant, storaxque Levanti.  
 Tunc cortigiani facies fuit apta placendi,  
 70 et molzinandi rigidae praecordia damae,  
 quando lavabatur solo sudore celatae,  
 quando nigrabatur sabiis sub sole boiento.  
 Tempore sed nostro, pro dii, secloque dadessum,  
 non nisi perfumis variis et odore zibetti,  
 75 non nisi seu zazarae petenentur, sive tosentur,  
 brettis velluti, nec non scuofiotibus<sup>52</sup> auri,  
 auri cordiculis, impresis atque medais,  
 millibus et frappis per calzas, perque giupones,  
 cercamus charum merdosi germen amoris.  
 80 En modo, dum celerem castigat Gelfora cocchium,  
 subsequitantque aliae vaccarum quinque carettae,  
 has veluti nymphas, divas, charasque madames,  
 cortesanelli sociant, illisque ragionant  
 nescio quos sognos, passata in nocte vedutos,  
 85 et portantinas properantes supra mulettas,  
 dente bachettinas vadunt rodendo politas,  
 mentitosque focos narrant, recitantque sonettos,  
 sat male stringatos, ac parlant mille baianas,  
 menchionasque suo dicunt in amore fusaras.  
 90 Baldus ab altano tumulo procul omnia visu  
 coeperat, et ridens ita raggionabat amicis:  
 «Cernite, compagni, de tantis millibus unum  
 non hominem video, non qui lignaminis ensem  
 disfodrare sciat, peius tirare stocatam.  
 95 Hi sunt, quos tantum manifestat barba viriles,  
 caetera conveniunt muliebribus apta conocchis.  
 Sed volo quod pulcram faciamus horhora prodezzam.  
 Fingamus, quaeso, fingamus habere paeram

<sup>52</sup> Nell'edizione Laterza "scuofiotibus" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

100 de meretrice ista, per quam cuncta omnia puzzant.  
 Stemus et attenti, quae nobis damna parentur».

Talia cum sociis dum sic sic Baldus acordat,  
 ecce propinquabat tandem regina stryarum  
 Gelfora, quae cernens armatos stare barones:  
 «Ola, quid», inquit, «adest? O res non cognita maium!  
 105 Cernitis humanam (quo tanta pacia?) brigatam?  
 Qui sunt hi porci? Qui sunt hi brutta somenza?  
 Nunquid habent animo tam grandem prosopopeiam,  
 ut mea praesumant intrare ad regna, gaioffi?»

110 Dixerat, et spazzat trombettam protinus unum,  
 ut sciat unde hominum veniat baldanza malorum,  
 qui bastent animum sic tecta subire deorum.  
 Ille galoppando non spiccat ab ore canoram  
 ton tararan frifolo trombam, fin donec arivat  
 Baldus ubi, comitesque manent, finguntque pauram.

115 Ad quos his parlat dictis trombetta superbis:  
 «O poltronzones, quae phantasia guidavit  
 sic vos per dominum nostrum, sic absque riguardo,  
 huc ad clausuras et loggiamenta deorum?  
 An fors nescitis haec esse palatia divûm?  
 120 Tanta ne vos vostrae tenuit fidanza canaiaie?  
 Maturate fugam, subitique levate trabaccas.  
 Siccine bastardi, zaltrones, gensque tegnosa,  
 gensque spelorza, sacrum venistis tangere limen?  
 Ad vos me mandat venerabilis illa virago»

125 (Cingar ait tacitus: «Venerabilis illa putana»)  
 «quae tenet imperium sub se regnaminis huius.  
 Aut vos ire iubet lontanos partibus istis,  
 aut scorrozzatam chini veniatis ad illam,  
 forte sacrificium meritabitis esse beatum,  
 130 humano quoniam placatur diva cruore».

Baldus ait: «O nos istuc male nempe capati!  
 Cur, quando matres nostrae de ventre cagarunt,  
 non potius mundo tantos peperere navones?  
 Andemus miseri sanctum componere numen,  
 135 numen adoremus coeli, quod forte pregheris  
 spegnitur humanis natura colerica divûm».

Compagni risu tacito sub pectore creppant,  
 fazza tamen magnum simulat defora dolorem.  
 Omnes cum testis bassis andare comenzant,  
 140 ac si, post schenam manibus colloque ligatis,  
 ad scalam forchae conducat boia picandos.  
 Tunc trombetta illos dominae praesentat et inquit:  
 «Ecce prophanarunt hi vestrae regna coronae».

145 Gelfora contremuit bustum tam grande Fracassi,  
 interpellat eum: qui sit, quo sanguine venit.  
 Respondet tremulus: «Sturlonus nomine dicor,  
 Bressa mihi patria est, mea razza gigantibus illis  
 descendit, qui trare Iovem voluere deorsum  
 atque inter se se regnum partire deorum».

150 Gelfora plus dentrum tremuit, cum talia sensit.  
 Postea fattezam Baldi, vistamque legiadram  
 dum guardat, latosque humeros, strictumque fiancum,  
 protinus in paniam vischiumque Cupidinis intrat.  
 Ad quem sic placidis loquitur cortesa parolis:  
 155 «Tu quoque, qui sensum te prodis habere superbum,  
 da prolem, nomenque tuum, genus atque tuorum».  
 Baldus respondet: «Caposeccus nomine dicor,  
 natus adulterio monachae fratrisque Caponis,  
 qui conceperunt me chiesae retro pilastrum.  
 160 Postea diabolo de me fecere sigillum.  
 Sum devotus ei, cui dono in corpore vitam.  
 Unde meum patrem vado retrovare Chiapinum.  
 Me mare, me tellus, me sydera celsa refudant;  
 si non esse Dei possum, decet esse diabli».  
 165 Has desperati stupuit regina parolas.  
 «Eya, sacerdotes», inquit, «nunc sacra parate,  
 atque mihi altaros holocausti condite tantos,  
 quantos nunc istos homines mactare bisognat.  
 Hunc mihi solettum tamen asservate legiadrum,  
 170 quem volo sit primus regali eunuchus in aula».  
 Haec ea dicebat de bello corpore Baldi.  
 Praestiter obedit famulorum turba suorum,  
 lignaque portantur, multusque accenditur ignis.  
 Ecce preti et frati, cum cottis cumque capuzzis,  
 175 cantantes veniunt infrotta boatibus altis:  
 «Eu oe iach iach, eu oe, pirila, buf baf».  
 Quorum qui prior est, puvialem portat adossum.  
 Turribuli pinguem mittunt ad nubila fumum,  
 incensaeque faces crepitant altaria circum.  
 180 Gelfora supra caput montaverat alta pilastrum,  
 ut solet in summa plantari mole colossus.  
 Hic dea chiamari vult, hic dea porca vocari,  
 trombarum clangor rauca cum voce frequentat  
 tarara ton tarara, ton ton tara, tantara taira.  
 185 Cor brillat sociis spadas rancare guainis,  
 quos ciet ad carnes squarzandas musica trombae.  
 Ipse prior Cayphas, insemmaque vescovus Annas  
 accedunt, iugulumque parant scannare Fracasso,  
 inque satis largo tepidum addunare cruorem  
 190 vase parecchiatur, meschiandum pane stryarum.  
 Praecipitur curvos illi bassare ginocchios,  
 quem prius ut vaccam cum cetta cumque securi  
 discopare volunt, mox collo immergere cultrum.  
 Ille sed impatiens clamavit: «Balde, facenda haec  
 195 it nimis avantum, nimis haec indusia durat».  
 Talia dum memorat, se drizzat in aëra praestus,  
 pontificemque piat digitis, duosque restringit  
 artilios, schiazzatque illum de more boazzae,  
 dextraque de merdis et sanguine tincta remansit.  
 200 Baldus adocchiarat guerram iam esse comenzam:

«Heus, seguitate», inquit, sfodratque celerrimus ensem.  
 Currit ad urtandam<sup>53</sup>, quam diximus ante, colonnam,  
 cuius in excelso capitello Gelfora stabat.  
 Cum caput innanzum ruit illa, simulque pilastrum,  
 205 quam piat extemplo Baldus per colla cridantem,  
 cui dare soccorsum gens infinita ruebat.  
 Sed Cingar comitesque alii, facto agmine, currunt,  
 inque illas squadras intrant ut fulmen et ignis.  
 Ipse gigas clamat: «Nunc est et tempus et hora  
 210 sacrificare Deo vacchasque, hircosque petulcos».  
 Sic dicendo, probat qualis sit temprā bachiocchi.  
 «Ah porcinaia», cridat Falchettus et Hippol,  
 «vos ne putavistis nos qualchos esse maruffos,  
 scilicet agnellos, pegorasque trovastis, et haedos,  
 215 ut pensaretis sic nos mactare diablo?»  
 Talia bravando feriunt tutavia, nec ullum  
 sparagnant colpum, testasque ad sydera mandant.  
 Septem mille homines sunt, qui sua ferra cavarant,  
 et Baldum assaltant propter riscodere porcā.  
 220 At celer altorium dat Falco, et Cingar, et Hippol,  
 Moschinusque, aliique simul, qui tempore curto  
 mortorum ingenti fabricarunt aggere montem.  
 Turba puellarum fractis fugit inde caretis,  
 smarritaeque sinus lacerant rumpuntque capillos.  
 225 Non bonus hic perdit Boccalus tempus, at illas  
 protinus inseguat chiamando: «State ribaldae,  
 state putanellae, quia vos frustare bisognat.  
 Quo, quo? State, inquam, ola, spettate, quo itis?  
 quo ve scapinatis? Mea nunc vendetta fietur.  
 230 Siccine me nuper vacchae fecistis asellum?  
 siccine grattastis mihi schenam pectine boschi?»  
 Haec referens, portat scoriadam forte trovatam,  
 qualem Vegnesae vidi, quum boia putanas  
 per Merzeriam frustat, frustandoque currit,  
 235 tandem arrivatas chioccat, tozzatque tapinas:  
 attamen alquantum sferzam leggerius offert,  
 dum capat in teneras damas, niveasque putinas;  
 tantum scarcossas vecchias, lippasque stryazzas,  
 et rofianazzas stafilatis tozzolat aspris,  
 240 terga quibus parere facit persutta Labruzzi.  
 Non «pietas» valet hic non «perdonanza» cridari,  
 nam mercadanti Boccalus fecerat aures.  
 Baldus at in brazzis reginam portat et illam  
 continuo gens tota ruens riscodere cercat;  
 245 unde travaius erat certando baronibus ingens,  
 tanta superchiabat calcatim zurma bravorum.  
 Personat incircum campagna cridoribus altis,  
 unde maris pisces veniunt atterra balordi,  
 namque super pendet pelagus de more solari.  
 250 Tunc homines superi (nec enim scio dire bugiam)

<sup>53</sup> Nell'edizione Laterza "urtandum" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

255 audivere illam liquido sub gurgite guerram.  
 Iamque striam Baldus multo sudore ligarat,  
 inque suis spallis quoddam portarat in antrum.  
 Non gens ultra sequit, vel mortua vel stropiata,  
 parsque fugae studiat, cercatque per abdita scampum.  
 Gelfora, iam tristo portu guidata, diablos  
 invocat, ut veniant promissam tollere vitam.  
 Sic igitur dum stridet adhuc, malnata piatur  
 260 unguibus innumeris diavolorum forte cridantum,  
 umbraque in infernum cum corpore fertur ab illis.  
 Iamque fracassandi domicilia sporca Fracassus  
 coeperat impresam, longisque ut passibus ibat;  
 quo iam gelforeos de fundo ad tecta palazzos  
 265 sterneret, ac mundum tanto privaret afanno.  
 Ad primam subito giuntam de marmore grossum  
 chioecat pillastrum, quod stat cantone palazzi.  
 Rumpitur in centrum<sup>54</sup> volitantes undique pezzos,  
 fitque ingens strepitus de travis, deque quadrellis,  
 270 magnaue terreno camerarum banda ruinat,  
 calzinaeque leves malnettant astra volando.  
 Replicat horribiles colpos, geminatque bataium,  
 trita columnarum fit rutpio<sup>55</sup>, deque supernis  
 machina muraliis reboans descendit abassum.  
 Indorata cadunt meschiatis tecta matonis,  
 275 riccaque picturis vadunt solaria terrae.  
 Dumque gigas manibus turrim furibundus aferrat,  
 ecce Seraphus adest in fretta, vocatque, cridatque:  
 «Parce, gigas, iam parce, gigas, sic poena soluta est.  
 Integra stet turris pro nunc, quae quando ruatur,  
 280 illico quae cernis pelagi fundamina sursum  
 pendula cascabunt, veluti natura chinarat,  
 vosque negabimini, piscesque cibabitis omnes.  
 Si nescis, turri septem clauduntur in ista  
 fatales statuae, sex cerae, septima plumbi,  
 285 quas simul ad quintam lunam, sub monte Tonalo  
 composuere striae septem: Madoia, Catoia,  
 Stanaque, Birla soror, Sberliffaque, Cantara, Dina.  
 Quam primum frangas turrim, guastesve figuras,  
 postizzus locus hic in fumum protinus ibit,  
 290 vosque bibetis aquas, plus quam sit voia bibendi».  
 Venerat huc Baldus, mazzatis denique cunctis,  
 conciliumque suis cum compagnonibus edit:  
 et quid sit tandem faciendum, voce domandat.  
 Cingar ad infernas suadet callare, masones<sup>56</sup>,  
 295 quas Serraphus ait non multum longe catari.  
 Haec ve relinquatur Serrapho impresa ruendi  
 regna stryanismi, turrem, statuasque levandi.  
 Tunc omnes favere manu, favere parolis

<sup>54</sup> Nell'edizione Laterza "centum" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

<sup>55</sup> Nell'edizione Laterza "ruptio" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

<sup>56</sup> Nell'edizione Laterza "callare masones" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

300 Cingaris arditae menti, laudantque talentum  
 hunc animi, quo non mundo generosior alter.  
 Attamen ipse manet, Baldo mandante, Gibertus,  
 quem retinet secum Serraphus amatque galantum.  
 Ad phlegethontaeas igitur cascare cavernas  
 305 voia stat, una quidem Baldo paret horula centum  
 posse diabolicas rursum assagiare prodezzas.  
 Ecce iterum scuras animoso corde latebras  
 introëunt, callantque magis per clymata centri.  
 Gemma tamen fulget, quam Baldus servat in elmo,  
 qua cernunt aditus et multa pericula schivant.  
 310 Semper ad in giusum facili labente camino  
 frettantes abeunt, Baldi praeunte lusoro.  
 Centum stradiculas, centumque viacula iam iam  
 incipiunt reperire simul cuncurrere<sup>57</sup> in unam  
 ingentem stradam variis venientia bandis.  
 315 Dico quod innumeras retrovant hinc inde viettas  
 derivare suos fines ad grande viaggium,  
 quem spatiosa menat stygiis contrada paësis.  
 Quales in veneta nos cernimus urbe canales  
 undique menantes barcas, descendere in unum  
 320 maiorem, bravumque nimis, grossumque canalem,  
 tales stradiculae, calles, sentiria mille  
 conveniunt, monstrantque notas ea singula scriptas,  
 unde potest sciri qua quisque caminus ab urbe  
 huc descendat, agatque suas huc illa brigatas.  
 325 Est via quam drizzat Florentia, Roma, Milanus,  
 Zenova, Neapoli, Vegnesia, Parma, Bologna,  
 Lyon, Avignonus, Parisus, Buda, Valenza,  
 Constantinopoli, Cairus, sedesque Cipadae.  
 Denique quodque solum, quaeque urbs, arx, villa, caminum  
 330 huc drizzat, portatque suas ad tartara pravas  
 malnatasque animas, quarum tot milia nigrum  
 continuo ingombrant baratrum, quot milia toto  
 muscarum mundo nascunt in millibus annis.  
 Quo magis ante itur, magis orbita largior umbras  
 335 excipit innumeras, tacito rumore gementes.  
 Baldus compagnis nulli parlare comandat:  
 dumque illi parent, dumque alta silentia servant,  
 ecce caput stradae se se dilatat in amplam  
 campagnam, horribilem et cinerum de pulvere carcam.  
 340 Subterrana illic ventorum flamina regnant,  
 pro quibus efficitur mundo teremotus in isto;  
 impetuosa ferunt cineres, agitantque savornam  
 per largos campos, redolentes sulphuris oybo.  
 Gaudet in hac rerum Baldus novitate, Lyronem  
 345 admonet atque alios nulla de sorte pavere.  
 «Quid?» Falchettus ait, «dum te, mi Balde, videmus,  
 non sgomentabit nos quanta canaia sub orco  
 stat diavolorum, nec quanta sub aëre stridet».

<sup>57</sup> Nell'edizione Laterza "concurrere" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

350 Dixerat, et saltans animo se monstrat alegro,  
 contraque terribiles ventos ruit huc, ruit illuc.  
 Cingar eum sequitur scherzando, trufantque vicissim.  
 Ambo simul rident, saltant, vaduntque, reduntque.  
 Quales agnelli fugiunt, matremque relinquunt,  
 355 quattuor et pedibus guizzant et in aëra pirlant;  
 ast ubi sentitur lupus exurlare propinquus,  
 confestim pavidi se matris ad ubera tornant;  
 pastor adest, grossumque canem sibi chiamat apressum:  
 talis Falchettus laeto cum Cingere spassum  
 360 grande piat, curruntque ambo lontanius altris;  
 ast improvisos prigolos si forte catabant,  
 praestiter ad portum Baldi remeare videbas,  
 inde sub illius combattere fortiter umbra.  
 Qui, velut avvezzat caporalis providus, ipse  
 de se non curat, tantum risguardat amicos.  
 365 Ad caput interea campagnae scurus et asper  
 boscus adest, ac sylva pavens, non consita myrthis,  
 non lauris, platanis, ulmis, altisque cipressis;  
 at nigrae taxus, aconita, malaeque cicutae,  
 370 grandilitate pares alpino in culmine fagis,  
 toxica mortiferi sudant de cortice sughi.  
 Introit ante alios Baldus, nova cernere gaudet,  
 perque venenifluas nihil aestimat ire latebras.  
 Incipiunt iam longe gravem sentire bagordum,  
 375 murmur et insolitum, tanquam tempesta petrarum,  
 vel magis ad guisam pelagi battentis arenam,  
 quando fremit, vastasque polo subgurgitat undas.  
 In finem boschi retrovant intramina grandis  
 portazzae, nunquam chiusae, sed semper apertae,  
 380 per quam trenta pares intrant insemma carettae,  
 verbaque sic duro saxi frontale notantur:  
 «Regia Luciferi dicor, bandita tenetur  
 chors hic, intrando patet, ast uscendo seratur».  
 Fracassus ridet: «Subeamus adunca, sodales.  
 Non regrediendi dabitur, ut cerno, facultas».  
 385 Introëunt igitur, tenebris appena resistit  
 carbonibus<sup>58</sup> Baldi; sed folta in nocte tumultant,  
 horrisonasque tonant scurissima regna querelas.  
 Ecce tavernarus tandem barbatus in illos  
 obvius accelerat, vivosque in corpore mirat.  
 390 «O», secum parlat, «quae cosa novella videtur?»  
 Sic ait, et mulcens foltos ad menta pelazzos,  
 stat penserosus, stupidus, sensuque revoltat:  
 debeat an similes scotto invitare brigantes.  
 Tandem guarnazzam cingens, brotaminis unctam:  
 395 «Vultis», ait, «nostram, compagni, intrare tavernam?»  
 Boccalus raptim responsum primior affert.  
 «Quid cercandum aliud? Bona si tibi caneve primum,  
 inde bonae quaiiae, bona lonza, bonique capretti,

<sup>58</sup> Nell'edizione Laterza "carbonus" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].



400 ecce parecchiamur simul omnia ventre locare,  
 et pagare simul patefactis omnia borsis».

Ostus ait: «Mecum veniatis, non mihi desunt  
 et pernicones, et frolla carne fasani,  
 et vinum garbum, et vinum dulce Reami».

405 Sic ait, ingrediens, mensasque parare comandat.  
 Hunc omnes seguitant, sed Baldus inanzior altris,  
 compagnisque facit per opaca silentia scortam,  
 donec eos salam conduxerat ostus in amplam,  
 in qua mille animas epulis catavere sedentes,  
 410 mangiantesque instar porcorum dente famato.  
 Sunt etenim magrae vultu, nigraeque colore,  
 sunt sguerzae, gobbae, slancatae, suntque carognis  
 omnibus aequandae, nimio puzzore malorum.  
 Irruit ad mensam iocunda fronte Bocalus,  
 415 inque piatellum dum vult extendere griffum,  
 protinus indretum vultu pallente retirat;  
 qui pensando aliquem forsan gremire caponem,  
 gremiturus erat scurzum, turpemque marassum.  
 Accedit propius, factum discernere, Baldus.  
 Quali cum guisa gattum rosegare codaium  
 420 aspicias, quando sibi retro cauda tiratur,  
 striccaturque simul, manibus per forza retentus,  
 qui fremit et faciens gnao gnao se ingordus anegat;  
 illac sic animas contemplat Baldus edentes  
 vipeream carnem, rospos, variasque vivandas,  
 425 unde venenorum mors inevitabilis exit.  
 Praeterea aspideo completas sanguine tazzas  
 sorbebant, oculosque foras sorbendo butabant,  
 ut solet infirmus cui ierae pocula dentur.  
 Corripit interea rigidam post fercula sferzam  
 430 ostus, et intornum menando licentiat illas,  
 namque novas alias quoque pasturare bisognat.  
 Impetuosae igitur abeunt, subeuntque novellae,  
 quas etiam cogit putridis accumbere mensis.  
 Mox ait ad Baldum, sociosque: «Sedete, bricones,  
 435 seu vos mangietis, seu non mangiare voiatis,  
 omnino faciet mysterum solvere scottum».  
 Sic dicens, alzat scoriatae quinque catenas,  
 hinc menat et zif zaf resonando percutit Hipol,  
 quem male provistum tollit de peso levatum,  
 440 atque suo fratri Lyrono buttat adossum:  
 amboque schenadam pariter cascando piarunt.  
 «Illa quidem vestra est», Boccalus parlat; «habetis  
 praevendam vestram, tamen hanc non curo biavam.  
 Sic ait, et scapolat, cantoneque delitet uno.  
 445 Baldus arostitum rapit improviste dragonem,  
 inque tavernari mostazzum concite iactat,  
 manserit ut medio faciei stigma notatum.  
 Non tamen hoc tantum colpo fuit ira baronis  
 sat contenta, tirat cum rosto insemma saporem

450 ingentis pugni, qui dextram tozzat orecchiam,  
unde tramazzanti chioccat quoque terra sinistram.  
Cingar ait ridens: «Nondum mangiavimus, et tu,  
Balde, comenzasti scottum pagare tavernae».  
Respondet Baldus: «Sic Hippolis esca soluta est».  
455 Interea Virmazus eas interrogat umbras:  
cur veniant illam sic albergare tavernam,  
curque venenosas ingoient atque tracannent  
has victuarias, plenosque cruore becheros.  
Cui maior sic umbra gemens suspirat et inquit:  
460 «Quaelibet infernis cruciatibus alma ferenda,  
corpore cum primum posito descendit ad orcum,  
anteque quam vadat grottas habitare statutas,  
hoc diavolazzo prius invitatur ab osto,  
quem Griffarostum diabolica zurma domandat.  
465 Nec tamen invitum contemnere possumus istum,  
nolentes etenim ferri scoriada coërcet.  
Qua propter quantas animas ingombrat avernus,  
iste tavernarus marzo mangiamine pascit».  
Dixerat haec, alias en rursus adire videbant,  
470 unde iubet propter fastidia Baldus, ab illa  
compagnos betola stomacosa cedere tandem.  
Protinus egressi denso se se agmine stringunt,  
namque illic adeo grossa est fuscatio noctis,  
ut valeas etiam gladio taliare tenebras,  
475 perdere vel se se potuissent unus ab altro.  
Iussu ergo Baldi modicum fecere drapellum,  
atque capellettis similes insemma dunantur,  
namque stradiotti leggeras supra pedrinas,  
quando coreriam faciunt inimica per arva,  
480 non se spernazzant veluti poltrona canaia,  
verum groppetto strictim calcantur in uno,  
donec aquistatis parlent sperone botinis,  
atque «Cavalla grisa bre bre», vel «Pospodo» dicant.  
Baldus praecedens sfodratum baiulat ense,  
485 at se Boccalus nunquam lontanat ab illo,  
seque volunteram, dum corde tremante cacabat,  
vellet in illius totum se abscondere costis.  
Saepe agnusdeos faciebat fronte revolta.  
Iam procul ascoltant strepitum rumoris aquosi,  
490 non aliter quando laxatur brena molinis.  
Baldus ad hunc sonitum tendit, drizzatque pedattas,  
arrivantque illuc nigras Acherontis ad undas,  
qui semper, veluti Porrettæ balnea, fumat.  
Illic circa suas testas hinc inde volazzant  
495 innumerae flentes animae, vocitantque Charontem,  
quas ille ad ripam debet passare sinistram,  
sed non, transactis iam giornis octo, videtur.  
Cingar in hoc tantum sociis longatur ab altris,  
namque coactus erat natura figere termen,  
500 sive super littus fungum plantare novellum,

vel potius dicam lombardam promere quaiam.  
 Iamque bragas implens huc illuc ibat a nasum,  
 ut brachetta solet, quae leprem china sausat.  
 Sed non hic leporem, sed non trovat ille capretum,  
 505 sed iuvenem mortum, quo sic improvidus urtat,  
 quantos unde pilos habuit per corpus arizzat.  
 Nec destringatis bene tunc in littore calzis  
 se se bassarat, fosso nascostus in uno,  
 510 totum per calzas se repperit esse zibettum,  
 nam cagarella metu procedit saepe gaiardo,  
 imo paura magis poterit bastabilis esse  
 destiticare cito stiticas in ventre budellas,  
 quam per chrysterii pivam decoctio malvae.  
 Cingar se retrahit, ceu qui pede presserit anguem,  
 515 et iuvenem attonita guatabat mente galantum,  
 qui stramortitus re vera, non ibi mortus,  
 ut parebat, erat, lachrymisque bagnarat arenam.  
 «Ayme», Cingar ait, «quae nam fortuna guidavit  
 te, puer, huc? aut quo, sic vivo corpore, vadis?»  
 520 Dixerat, et se se paulatim proximat illi,  
 vultque experiri si vitam liquerit istam.  
 Praestiter amotis sbarrattat pectora pannis,  
 cercat et un pocum tastat sub corde calorem,  
 525 unde datur sciri<sup>59</sup> nondum spudasse fiatum,  
 nec Requiem aeternam fuerat cantare bisognus.  
 At pensare nequit foggiam, quae suscitaret illum.  
 Non ibi credat aquis vultum sbrofare rosatis,  
 non ibi odorifero venas fregare cirotto,  
 530 non ibi speret aquam de flumine tollere frescam,  
 namque venenosis Acheron ibi fluctibus ardet.  
 Per mancum ergo malum caldam spinavit orinam,  
 et iuvenis venas, polsos et tempia bagnat.  
 Ille pudicino pissamine Cingaris unctus,  
 paulatim forzas revocare per ossa comenzat;  
 535 en bellam frontem, bellos en schiudit ocellos,  
 hasque parolinas inspecto Cingere parlat:  
 «Sis benedictus homo, tal qualis barro fuisti,  
 qui medio morto transtullum tale dedisti.  
 Non hoc fecisset medicinae inventor, Apollo».  
 540 Cingar eum tollit de terra et talia profert:  
 «O formose puer, quae nam desgratia tanta est?  
 quae ve locis istis te sors adversa butavit?»  
 Cui sic responsum magno facit ille dolore:  
 «Est mihi de schiatta Cipadae pessima mater,  
 545 ipsa patrem Baldum praesenserat esse negatum,  
 unde novum subito zaffavit vacca maritum,  
 de quo quamprimum tres fecit scroia fiolos.  
 Meque simul, fratremque meum, de sanguine Baldi,  
 contempsit, propriamque casam nos linquere fecit.  
 550 Grillus ego dicor, fratrem dixere Fanettum.

<sup>59</sup> Nell'edizione Laterza "scire" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

Amboque nassuti sumus, uno ex ventre, gemelli.  
 Ambo universam mundi cercavimus oram,  
 dilectum patrem Baldum cagione catandi.  
 Post mare, post terras multo sudore vagatas,  
 555 post assassinos, ladros, pelagique travaios,  
 ad desperatam, velut aiunt, fecimus ambo:  
 tartaricas nobis placuit cercare masones,  
 mancum stimantes vitam quam quinque lupinos.  
 Ast ubi nos fortuna locum deduxit ad istum,  
 560 nos, inquam, medios longa stracchedine mortos,  
 affuit ecce Charon, praesentis nauta riverae,  
 qui tenet officium curvo transferre batello  
 damnatas animas et ademptas morte secunda.  
 Ergo rogabamus si nos transcendere vellet,  
 565 sponentes illi causam pietatis, amoris  
 et fidei, quam nos patri debere tenemur.  
 Ille ribaldonus, crestosus vecchius, et omni  
 fraude sat impressus, velut omnis nauta catatur,  
 promisit nos velle quidem passare delaium,  
 570 sed non insemmam, dicens quod transiet unus  
 post alium, fietque duplex vogatio nostra.  
 Et causam tulit hanc: «ne scilicet ipsa periret  
 gundola, corporibus sic sic onerata duobus».  
 Hac igitur ratione meus germanus abivit,  
 575 nec per sex giornos ultra mihi barca retornat,  
 absque meo charo dilecto fratre remansi,  
 ducitur in baratrum, sine quo iam vivere nolo».  
 Cingar, id ascoltans, exiverat extra seipsum,  
 fecerat et veluti faciunt qui nocte vaneggant.  
 580 In pueri facie fixissima lumina tendit,  
 et Baldi chieram sembiante notavit in illo.  
 Immaduere statim scolato pectore guanxae  
 ac adolescentis fronti dedit oscula centum.  
 «Pone, puer», dixit, «spaventum; pone travaium,  
 585 pone doiam cordis, nec fle, tibi prospera barca est.  
 Non procul esse tuum patrem, tibi nuntio, Baldum».  
 Dixerat, et versum ripas Acherontis afrettat,  
 ut referat Baldo solatia tanta parenti.  
 Qui vocat interea bravosa voce Charontem,  
 590 et giurat quod vult sibi pugnīs rumpere schenam,  
 ni subito ad prodam veniat, cimbamque reducat,  
 qua tot debentur ripae passarier altrae  
 tardantes animae, quarum stant littora plena.  
 At bravat indarnum, ac indarnum semet adirat.  
 595 Unam namque Charon nympharum regis averni,  
 nomine Thesiphonam, totus brusefactus amabat,  
 nec quid speraret tamen ancum pazzus habebat.  
 Sed postquam puerum, nulla mercede, Fanettum  
 donat Thesiphonae, quae vult concedere noctem,  
 600 ille stat indarnum, stat mattus, statque balordus,  
 seria postponens carnali cuncta desio:

cui propria utilitas, cui barchae puzzat aquistus,  
 et quod aquistatur seu stento sive salaro  
 dilectae tribuit, velut est usanza, bagassae.  
 605 Tantae huc ergo animae de mundo semper arivant,  
 ut Baldi carichent humeros, comitumque suorum.  
 Ignorant etenim miserae, qua in parte repossent,  
 unde super spallas illorum mille quiescunt.  
 610 Harum fert plenas iam iam Fracassus orecchias,  
 nec non et nasum, barbam, capitisque tosonos.  
 Ille frequens crollat testam, stranutat, arascat;  
 sed post stranutum redeunt, iterumque sotintran  
 antra cavernosi nasi, testamque busatam.  
 615 Impatiens tamen ille humeros scossare frequentat;  
 sed quo plus scossat, plus turba molesta ritornat.  
 Hinc examen apum cunctis sua testa videtur,  
 agmine quae denso se circa foramen adossant.  
 Vel potius Fracassus erat bos tempore vecchius,  
 620 cuius sbercigeros oculos, musumque bavosum  
 rodere contendunt hinc moschae, ac inde tavani,  
 quos ut discazzet calzis et dente molestos,  
 absque intervallo pendentis crollat orecchias;  
 sed quo plus crollat, plus illi ad pascua tornant.  
 625 Cingar at interea Grillum deduxerat illuc,  
 quem praesentando patri sic parlat et inquit:  
 «Nosce, pater, natum; genitor, cognosce nepotem.  
 Hanc tua, Balde, rosam generavit fronda galantam.  
 Protulit hunc nobis tua vivida planta garoflum.  
 630 Carpe tuae fructum, pater, arboris: haec tua proles,  
 hic tuus est Grillus, quem parvum liquimus orbi».  
 Baldus ibi stupida mirabat fronte puellum,  
 visceribusque diu motis stetit extra seipsum,  
 denique nil dubitans illum indolcitus abrazzat,  
 deque suo sic sic brazzando fratre domandat.  
 635 Cingar hoc incaricum narrandi suscipit, at nil  
 dicere tunc voluit de uxoris crimine Bertae.  
 Talia dum stabant una parlare barones,  
 ecce venit sbraiando Charon, chiamatque bravazzus:  
 640 «Papa Satan, o papa Satan, beth, gimel, aleppe.  
 Cra cra, tif taf noc, sgne flut, canatauta<sup>60</sup>, riogna».  
 Canutam mentozzus habet sine pectine barbam,  
 quae bigolum distesa coprit, tangitque ginocchios.  
 Non habet in calva solettum fronte peluzzum,  
 ac si cum rasa testa, penitusque pelata,  
 645 vellet in aspectu populi mazzare gatuzzam.  
 Strazzolenta sibi carnes schiavina covertat,  
 quam "saltinbarcam" chiozotta canaia domandat.  
 Navigat in fretta super orlum navis adunchae,  
 stansque pede in sponda paret cascane deorsum,  
 650 nec cascane tamen metuit quia praticus ille est.  
 Sic barcarolos venetam vogare per urbem

<sup>60</sup> Nell'edizione Laterza "canatanta" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

multoties vidi, quibus ars est propria remus:  
 stat super ordellum barchae pes unus, at alter  
 pendulus huc illuc vadit, stimatque negottam  
 655 si quandoque super fluctus, extraque batellum,  
 nil penitus toccans audax cum morte solazzat:  
 per strictos tamen illa volat barchetta canales,  
 illeque schiavonus, vel morus, vel sarasinus,  
 660 cifolat et cridat: «Barca, premique, stalyum»,  
 nec mancant uno tria milia cancara giorno.  
 Iamque propinquabat ripae mala fazza Charontis,  
 cumque bravariis animas terrebat acerbis.  
 Baldus at in furia «poltronem» nuncupat illum,  
 nec vult intrando barcam restare dedretum,  
 665 sed vix ad prodam fuit anchora ficca lavacchio,  
 ecce implent animae busos et transtra carinae.  
 Sed Charon, aspecto Baldo sociisque, cridabat:  
 «Quae vos in patres nostras ventura guidavit?  
 670 Ola, quibus dico? si barcam scandere vultis,  
 ponite corpoream somam carnisque valisam.  
 Una mihi cura est animas transferre solutas,  
 non altramenter fluvium passabitis istum».  
 Baldus ait: «Taceas, taceas, scornute diavol,  
 ad caput inchinum nisi vis andare sotacquam.  
 675 Nonne hic Meschinum varcasti corpore ficcum?  
 nec mihi commumem<sup>61</sup> poteris concedere passum?  
 Cui dico? dico ne tibi, parone bugiarde?<sup>62</sup>  
 Huc accosta ratem nobis, huc volge timonem.  
 Quo premis in laium? in quaium dico, maruffe».  
 680 Non Charon ascoltat, sed navem praestus aretrat,  
 quam caricatam animis largum dilongat in amnem.  
 O puta si Baldus rodit furiando cadenam,  
 at sibi vendettae concessa est nulla facultas.  
 Tunc Fracassus ibi largum saltare canalem  
 685 praeparat, et spudans manibus se retro retirat,  
 discorsamque piat vel tres vel quinque cavezzos;  
 inde movens passus longones, inde galoppans,  
 inde citum corsum, de ripa saltat in altram:  
 quo saltu intornum graviter campagna tremavit,  
 690 terribilemque omnes balzum stupuere barones.  
 Baldus mandat ei, tota cum voce cridando,  
 ut voiat barbam nautae streppare pilatim,  
 rumpere cervellum ac totos corporis ossos:  
 mox provet an possit barcam guidare dequaium.  
 695 Sed Charon attonitus factus, saltante gigante,  
 iam rivat ad portum, cunctasque licentiat umbras,  
 quae sfortunatae de navi ad littora saltant,  
 praecipitesque volant se confessare Chyroni,  
 ut confessatae vadant quo andare bisognat:  
 700 sive in boientae caldaria plena resinae,

<sup>61</sup> Nell'edizione Laterza "commumem" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

<sup>62</sup> Nell'edizione Laterza "bugiarde." [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

sive in fornaces vitri fluxique piombi,  
 sive in giazzatum borea cifulante profundum,  
 sive inter flammās, basiliscos atque dragones.  
 Sed Charon interea non vadit tollere Baldum,  
 705 imo tremat guardans splendentis corpora ferri.  
 Non procul in stipulis fluvialibus atque canellis,  
 se Fracassus erat nascostus, ut inde piato  
 tempore comprehendat pian pian de retro Charontem;  
 qui dum burchiellum reficit, pluresque facendas  
 710 expedit, indusiatque aliae se reddere ripae,<sup>63</sup>  
 Fracassus tacite se densis tollit ab ulvis,  
 et quachus quachus veniens post terga Charontis,  
 nil strepitat, digitisque pedum vix signat arenam.  
 En cito per collum, sociis plaudentibus, illum  
 715 zaffat, et intornum bis, terque, quaterque volutans,  
 ut solet ongiutum clamans strozzerus osellum,  
 slanzat eum forti tenebrosa per aëra brazo.  
 Ille volat nigras, veluti cornacchia, per auras,  
 qui nisi dextra Dei festina dedisset aiuttum  
 720 certe fracassasset quanta ossa in corpore gestat.  
 Sed per aventuram cascans in inania centri,  
 adiutus levitate fuit, sanusque remansit.  
 Interea magnus barchettam intrare pusillam  
 vult gigas, et pensat bonhomazzus posse teneri,  
 725 ac sustentari tam parvo in ventre batelli.  
 Sed pede vix posito, liquidis schiffettus in undis  
 vult ire ad fundum, nec fert tam grande pilastrum.  
 Anne pulex grossum poterit gestare cavallum?  
 anne super spallas saccum formica Bolognae?  
 730 Tunc discreta retro se se persona gigantis  
 balzat, et alterius foggae passamina cercat.  
 Grattat quippe caput, capitis grattatio guisam  
 en aliam retrovat, quam tunc tunc fare parecchiat.  
 Cum pede dat calzum retro in culamina barchae,  
 735 quae, velut in poppa sofio percussa sirocchi,  
 evolat et ripam tam velox fertur ad altram,  
 ut nisi iuvisset hastas porgendo barones  
 se spezzasset enim duris in litore saxis.  
 Cingar eam retinet, curvumque ad littus apoggiat,  
 740 montat et accipiens remum cridat: «Ola, sodales  
 intretis, quoniam passabimus absque Charonte».  
 Conscendunt igitur navim sub Cingare cuncti,  
 non tamen insemmam, nimium quia pressa negaret.  
 Unum post alium portat, septemque fiatis  
 745 de ripa ad ripam guidata est Cingare barca.  
 Baldus ridebat dicens: «Mirate, sodales,  
 quantus ad officium nocchieri Cingar habetur.  
 Certe hic nec forma nec discrepat arte Charontis.  
 Cernite terribiles oculos magramque figuram.  
 750 Quis nam illum guardans non dixerit esse diabulum?»

<sup>63</sup> Nell'edizione Laterza "ripae." [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

Cui Boccalus: «Ita est, chiozzotti fazza videtur.  
Per quem si nummos voias mandare Venecis,  
quam foret impresam speditus et aptus ad istam!»  
755 Cingar respondet: «Nec tu, Boccale, biolchi  
officium cazzando boves conducere scires.  
Namque volunteram grassum, carnemque salatam  
dum robbas, codigasque omnes in guttura mandas,  
non unquam lardo fregares fusta rotarum,  
et tua continuo male uncta caretta cridaret».  
760 Baldus ait: «Vos ambo estis lemosina sancta».  
Tangite iam ripam, passato hoc flumine, iacta est  
alea; tuque, Striax, tam longo parce labori.



## LIBER VIGESIMUS QUINTUS

Per sabionigeros ad longum fluminis agros  
ibant compagni, nigram Plutonis ad urbem.  
Ecce procul iuvenem lachrymosa voce cridantem,  
scampantemque vident, ac dantem bracchia coelo.  
5 Hunc vecchiazza sequit, stimulisque incalzat aguzzis.  
Non aliter manzola truci picigata tavano,  
praecipitosa ruit, reboansque per invia fertur,  
cui bonus altorium properat donare biolcus;  
ut puer infelix nunc huc, nunc cursitat illuc,  
10 dum sibi post humeros vecchiazzam currere sentit.  
Haec habet ad ventum sparsos de vertice crines,  
imo veneniferos angues, turpesque cerastas,  
quae arrectae cifolos, horrendaque sibila mandant.  
Vipereos retinet sua dextraque, laevaue bissos,  
15 quos iacit in costas pueri laceratque fiancos.  
Grillus in hoc subito magnum sic exprimit urlum:  
«Me miserum, misero tostum succurrite fratri.  
Balde pater, pateris tam diram cernere cosam?  
Ille est Fanettus, tibi filius et mihi frater.  
20 Oyme, vide, quaeso, quantis laceratur afannis».  
Est Fanettus enim, quem pessima vecchia dolentat.  
Intumuere patris praecordia tacta dolore,  
retroque Thesiphonam se cursu avventat equino.  
Illa, videns Baldum post se furibunde volantem,  
25 deserit impresam seguitandi terga Fanetti,  
cazzat et incautos Baldi sese inter amicos,  
aspideasque illic trezzas laniare comenzat.  
Pro dii, quanta illis coepit scaramuzza tralorum<sup>64</sup>!  
quantosque horribiles pugnos et verbera menant!  
30 Cingar Falchetto dat magnum fortiter urtum,  
quem simul ad terram buttat sotosora balordum.  
Fumigat in facie sguardo Falchettus amaro,  
datque manum mazzae, captans cum Cingere guerram,  
et qui nunc fuerant ter centum mittere vitas,  
35 alter in alterius cosis et honore, parati,  
ecce coradellas cercant mangiare vicissim.  
Moschinus tortis Philofornum guardat ochiadis,  
cui Philofornus ait: «Quid guardas? Sfodra, vilane».  
Hisque bravariis comenzant ambo duellum.  
40 Armipotens Hippol rixat cum fratre Lyrono,  
seque rebruscabant ambo, tegnamque gratabant.  
Fracassus ferri bacchiocum menat abassum,  
ut de Centauro fratorum torta fiatur.  
At Centaurus, habens nervos velut ova metalli,  
45 non dare materiam poterit rostire fritadam.  
Attamen huc illuc slanzat, colposque gigantis  
saepe facit vanos, et dat pro pane fugazzam.

<sup>64</sup> Nell'edizione Laterza "tra lorum" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

Grillus afrontarat se fratrem contra Fanettum,  
 qui nihil in manibus gestantes saxa tirabant,  
 50 sfronzantesque petras fraterna in corpora trabant.  
 Sed quia Boccalus contrastum non habet ullum,  
 incipit en solidos sibi stesso tradere goffos,  
 unguibus et propriis testae squarzare peluccam.  
 Non tamen ipsius fuerat dementia tanta,  
 55 quin prius in quodam tegeret cantone botazzum.  
 Baldus, id aspiciens, stabat ceu petra stupendo,  
 postea vult guerram penitus partire nocivam;  
 trat spadam, atque cridat, quali cum voce cridamus  
 dum cortellantes bravazzos, mangiaque ferros,  
 60 dividimus stanghis, spadis, multisque parolis.  
 «State retro», clamat Baldus, «retro state, diavol.  
 Cui dico? Guarda, non, horsu, retro, menabo.  
 O Deus, hi certe mazzabunt intra seipsos».  
 Sic Baldus, tutavia parans, reparansque feritas,  
 65 insultabat eis, nunc huc, nunc providus illuc,  
 nec tamen accensum valet attrigare bagordum.  
 Hi sibi dismaiant sbergos, cossalia, faldas,  
 spallazzosque tridos brandis ad littora buttant.  
 Cingar Falchettum, Falchettus Cingara pistat,  
 70 non parcit fratri Lyrono fervidus Hippol,  
 nec Lyronus ei lassat repiare fiatum:  
 sunt ambo nati de matris ventre medemae,  
 id tamen ut matti smemorant pacemque refudant.  
 Fracassum<sup>65</sup> mugit Centaurum contra gaiardum,  
 75 atque bachioccatas sine possa menat acerbas,  
 quas nisi Virmazzus saltans hinc inde schivaret,  
 saepe fracassatis cecidisset littore membris.  
 Boccalus spennata quidem iam chiozza videtur,  
 tam sibi met pazzus lacerat rumpitque capillos.  
 80 «Cedite», clamabat Baldus, «iam cedite fratres;  
 dicite cagionem cur vos discordia burlat.  
 Ne ferias, Cingar; mazzam, Falchette, reponas.  
 Nexus amicitiae sic vester frangitur ergo?  
 Vade retro, nec fac, guarda, Virmazze, bataiam.  
 85 Horsu, Lyrone, mane; sic sic feris, Hippole, fratrem?  
 Ola, quid insanis, fraschetta Fanette? Quid et tu,  
 Grille, furis? Sic vos inter vos? Linqute petras.  
 Quid tibi Moschinus fecit, Philoforme? Quid ola,  
 mi Moschine, furis tam dulcem contra sodalem?  
 90 State retro cuncti, brandosque reducite fodris».  
 Talia sed frustra dum parlat, corripit ensem,  
 cunque piatonadis sforzat partire baruffam,  
 saepe minazzat eis, nisi se pistare rafinant,  
 menabit spadae iam colpos absque riguardo.  
 95 Quisque erat ob nimium factus iam stancus afannum,  
 nil tamen ascoltant Baldum, nunc dulce rogantem,  
 nunc blasphemantem, nunc rauca voce minantem,

<sup>65</sup> Nell'edizione Laterza "Fracassus" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

qui, tandem cernens guisa prodesse niguna,  
 se post Tesiphonam, stantem guardare baruffas,  
 100 providus avventat: fors fors ita briga calabit.  
 Illa fugit stridens, nigrasque cridoribus auras,  
 spezzat, et interdum Baldum conversa menazzat.  
 Mox grignat dentes et acerbos pandit hiatus.  
 An vidisti unquam rabiosam currere cagnam,  
 105 quae dum incalzatur bastonibus atque cridore,  
 fert inter gambas codam, testamque revoltans,  
 candentes ringit dentes, bau bauque frequentat?  
 Sic mala vecchia facit, Baldo seguitante dedretum.  
 Ipse volans iam iam sperat zaffasse, sed illa,  
 110 spiritus, ante fugit, cui se male corpus adaequat.  
 Versus montagnae culmen rapit illa caminum,  
 quo circum circa vallis spatiosa seratur,  
 istaque flamiferos vomitat montagna vapores,  
 sulphureisque facit nasum obturare latrinis.  
 115 Vecchia ribalda, nihil curans ascendere montem,  
 rampegat et capras ita rampegando superchiat.  
 Insequitur Baldus quo se viat illa, nec aspros  
 tunc guardat steccos, spinas, rupesve, petrasve:  
 destinat illius nunquam lassare pedattas.  
 120 Dum sic urget eam, desertum callat in unum,  
 quo non strada fuit mundo saxosior unquam.  
 Nunc guidat ad bassum, nunc coelum scandere paret.  
 Cuius plena nigro puzzant confinia fango,  
 qui supportantem vix Baldum fangus amorbat.  
 125 Non illum curat, clauso sed lumine drentum  
 saltat, et in putrida se totum fece volutat.  
 Nunquam porcellus pantano pulchrior exit,  
 ut desdegnatus tunc fango Baldus ab illo  
 se cavat, et multum portat paladinus afannum.  
 130 At paladinorum labor est preciosior auro.  
 Praeterea post terga sibi pluviosa ruinant  
 nubila, quae mista cum grandine cuncta fracassant.  
 Fulgurat intornum densis caligo tenebris,  
 turbineosque movet nunc hinc, nunc inde balenos.  
 135 Tantis cum poenis barro, tantisque fadighis  
 evolat, et prigolos semper gaiardior exit.  
 Smontat in obscuram tandem mala vecchia paludem,  
 pallentes ubi stant boschi, macchiaequae draconum.  
 Inter eas subito vanescit nympa Charontis,  
 140 lassat et in petolis Baldum non ultra sequentem,  
 qui tunc non aliter se trigat, et alzat orecchias  
 ut canis incalzans, musum distesus acutum,  
 aut caprum aut leporem vecchiam plenamque magagnis;  
 non per scopertas campagnas illa salutem  
 145 quaerit, at umbrosos intrat cativella fratones,  
 atque revoltellos quosdam facit hic, facit illic,  
 donec ab ungue canis videat se denique toltam.  
 Ergo velut canis aggabatus drizzat orecchias,

150 quattuor in pedibus firmus, sic barro repente  
 constitit, amittens furiam furiaeque pedattas.  
 Mox tamen intrando sylvas cercare comenat,  
 nunc hunc nunc illum chioccans bastone coattum,  
 cuncta tacent circum, nec vento foia movetur,  
 unde it ascoltans pariter, pariterque caminans.  
 155 Ecce videt tandem medio vallone casazzam,  
 semiruinitis quae stat scoperta quadrellis;  
 nullus adest custos, nec oportet battere portam.  
 Introit et mentem nudo tenet ense paratam.  
 160 Discalcinatis domus humet ubique murais,  
 deque carolentis crodat mufolenta solaris  
 fezza, velut vidi privata lusoribus antra.  
 Dum vadit Baldus, firmat saepissime plantas,  
 mox levis ascoltatur si quid strepitescere sentit.  
 Nil sonat: unde illic habitare silentia iurat.  
 165 De passu in passu dum per pavimenta caminat,  
 ventrosos zattos armato calce tridabat,  
 atque smagazzabat calcagni pondere vermes.  
 Saepe dragonazzos, largo ventrone tumentes,  
 invenit, inque duos facit illos ense cavezzos.  
 170 Denique collegium reperit, quod vecchia Charontis  
 fecerat, et stabat deformis ubique senatus.  
 Baldus in introitu primi stat liminis, ultra  
 nec meat et tensa quod dicitur accipit aure,  
 namque inter populum sentit parlare ribaldam.  
 175 Hic erat in quadrum grandis spatiosaque sala:  
 stant ubique circum putrefacta sedilia ligni;  
 talia sunt quales longo post tempore capsae  
 mortorum trantur marzae de viscere terrae.  
 180 In medio salae stat maxima scragna metalli,  
 scragna cruentatis he heu circumdata spadis.  
 Hic sedet Ambitio sembiante tyranna superbo,  
 quae coeli, terrae, maris optat habere bachettam.  
 Spada taienta tamen, filoque tacata sotilo,  
 stat super illius testam, casumque menazzat.  
 185 Non procul huic chachiarat<sup>66</sup> centum Discordia linguis,  
 mussat, sbaiaffat, mentit, movet ora manusque,  
 millibus et zanzis reginae tentat orecchias,  
 nec traditora suo partit quandoque galono.  
 Tres Furiae parent illi, referuntque per orbem  
 190 ambassarias, quibus omnis terra ruinat.  
 Quotidie vadunt, redeunt, portantque novellas  
 reginae: quantas ve animas in tartara mersas  
 arte sua trassent, solita vel fraude necassent.  
 Impietas alia frendens in parte cruentat  
 195 sanguinolenta locum, guardatque cagnesca traversum.  
 Hic Vindicta fremit, stimulisque agitur aguzzis;  
 quam regina inter populos, mundique brigatas  
 mittit et ingenti pagat mercede ribaldam,

<sup>66</sup> Nell'edizione Laterza "chiachiarat" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

200 si pugnale suo turpantur sanguine regna.  
 Non parcat frater fratri, non sora sorocchiae,  
 non mater nato, non uxor porca marito.  
 Seditio ignavum populazzum possidet illic:  
 Lis, Luctus, Rabies, Odium, Timor, Ira, Travauius,  
 205 sunt ibi concilium baratri, Mortisque senatus.  
 Ambitio praesul nulli vult esse secunda;  
 anteque conspectum eius, desformataque monstra,  
 Thesiphone, Alecto, nec non germana Megaera  
 tunc altercabant simul ascoltante senatu.  
 Sed quid rixabant porchae magraeque lupazzae?  
 210 Huc huc, mortales, huc vestras currite provas,  
 tam bellas provas audire, et plangere mecum.  
 Adsit condicio, sors, stirps, genus omne virorum,  
 humanasque velint miserasque audire pacias,  
 errorumque simul tantorum noscere causas.  
 215 Iusserat Ambitio totam reticere fameiam,  
 unde quis attentas subito porrexerat aures.  
 Foetida vermifluam scorlans bis terque Megaera  
 canitiem, sic sic primera comenzat et inquit:  
 220 «Audite, Inferni patres, satrapique Magoghae;  
 illa ego, quae nigrum doceo meschiare venenum,  
 nec mea guarriri possunt aconita triachis.  
 Scragna mihi curae Petri est, et mitra papalis,  
 saepeque cardineos butto sotosopra capellos.  
 225 Cernite quam laceram caviatam vertice porto!  
 Hinc mihi perpetuis debetur palma triumphis.  
 Maxima pontificum libertas, maxima rerum est  
 pernicies, si quando meam tramittere codam  
 possim<sup>67</sup>, ne sanctis precibus, nutuque columbae,  
 230 ad sublime aliquis culmen tollatur honoris.  
 O venturatos nos tunc, o vota secutos  
 dulcia, cum nostro fabricatur papa favore;  
 ingrassamur enim de carne, et sanguine schietto  
 armenti, sguerzo si sub pastore guidatur.  
 235 Per me mitratus capras pegorarus amazzat,  
 mangiandasque lupo tribuit, scampatque codardus.  
 Pilat oves, avibusque cavat de corpore pennas.  
 Per me semirutis squallent altaria templis,  
 Chiesa tota cadit, ruit alto a culmine mater;  
 240 mater quae nutrit bastardos atque cinaedos,  
 quam nisi pontificis consolet gratia iusti,  
 mox Alcorano soterabitur illa tereno.  
 Veh nobis, et guai, nec non malanaza tapinis,  
 tali si fuerit Christi concessa cadrega,  
 245 qui non cardineas voiat plus vendere brettas,  
 qui levet a spallis populorum mille gravezzas,  
 qui renovet Chiesae itas in malhora facendas,  
 inque malum punctum cascantia cuncta redrizzet.  
 Quales nunc habeat sanctos Ecclesia patres,

<sup>67</sup> Nell'edizione Laterza "possum" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

250 sat bene cognostis dudum, quam digne sacratos,  
 quam bene panzutos, quam lissos, quamque tilatos,  
 quam bufalos sensu, quam doctos ludere chartis,  
 pascere garzonas et eas chiamare "sorellas",  
 pascere garzones et eos chiamare "nepotes",  
 255 spargere perfumis zazaras, portare capettas  
 undique spagnolas, calzisque frapare velutum,  
 falcones nutrire, canes, sparaveria, braccos.  
 Chiesa sed interea strazzata famataque lagnat.  
 Quando intras portam, nil non malnetta catantur:  
 porcilli effigies, non templi forma videtur.  
 260 Usque ad zenocchios paiae cum pulvere crescunt,  
 summaque strapluviunt<sup>68</sup> ruptis solaria cuppis.  
 Longipedesque suis ragni lenzolibus ornant  
 undique muraias. Crucifixo bracchia mancant,  
 inque sui capitis nido vel noctua, vel mus,  
 265 parturit, et rodit tam dignae crura figurae.  
 Hostia sancta parit, vecchia putrente farina,  
 vermiculos, quae vase vitri, ligni ve tenetur,  
 namque tabernaculos auri postribula robbant.  
 Nullum vas olei per honorem Numinis ardet,  
 270 nulla cesendilo sanctas brusat ante figuras  
 lampada, namque oleum, quod curae linquitur isti,  
 vertitur ad sanctam luzzo stridente padellam,  
 lampredasque magis quam Christi corpus honorat.  
 Nil coprit altarum, vel, si quid, strazza videtur,  
 275 quae bona non esset magro panadora cavallo.  
 Campanile iugi foetet pissamine praeti,  
 saepeque commadres huc confessare tirantur.  
 Vel mancat corda, vel habet campana cavezzas  
 iam frustas mulae, groppis insemma tacatas.  
 280 Caetera quid referam? Scitis, o bella brigata,  
 quam sim giotta meis, quam sim saccenta facendis.  
 His igitur causis, alias anteire sorocchias  
 debeor, Alectoque mihi iam cedat honorem».

Talia parlanti surgit sdegnosa cadreghis  
 285 Alecto, meretrix Malabolgae, vacca Chiapini,  
 drizzat et innumeras bissas nigrosque marassos,  
 horribilemque cavat sic sic pulmone fiatum:  
 «Non ego sum mancum de te dignissima ferri  
 supra triumphalem, populo acclamante, quadrigam,  
 290 quae in mundo sparsi plus sanguinis atque cruoris,  
 quam nec aquam recipit nec volvit pontus arenam.  
 Illa ego Falsettae quondam puttana diabli,  
 concepi et grossum portabam ventre botazzum.  
 Iamque propinquabat pariendi tempus et hora,  
 295 en mihi Luciferi coniux, materque lupazzi  
 vacca Satanasi, veniunt insemma comadres  
 ut mihi succurrant parienti tollere prolem.  
 Dumque fadigabant illam sterpare davantum,

<sup>68</sup> Nell'edizione Laterza "strapluviant" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

300 scilicet ex vulvae, velut est usanza, latebris,  
 ecce duos natos culi sporchissima bocca  
 retro cagat, foedumque simul diffundit odorem.  
 Qui bene nec nati, bene qui nec ab ore cavati,  
 inceperunt statim se parvis battere pugnibus,  
 305 atque ganassiculas unguibus graffare tenellis.  
 Gaudebam, fateor, mecum, quod brutta somenza  
 sic portendebat regum terraeque ruinam.  
 Illos semper ego serpentum lacte cibavi,  
 atque dedi pueris basiliscas suggere mammas.  
 310 Iam tum certabant: quis dextram, quis ve sinistram  
 ebiberet sizzam, dantes sibi calzibus urtas.  
 Uni nomen erat Ghelphus, unique Gibellus,  
 qui mox, cressuti bis senos circiter annos,  
 nunquam altercari noctuque diuque finabant.  
 315 Accidit una dies ut se pistare feroci  
 lite comenzarent onguibus rictuque canino.  
 Ghelphus adentavit morsu, canis instar, aguzzo  
 Gibelli digitum grossum, nettumque taiavit,  
 proque triumphato spolio portabat ubique,  
 320 ut diuturna foret proprio vergogna fradello.  
 Ille similmenter digitum, qui dicitur index,  
 dentibus abscindit Ghelpho, prorsusque revulsum  
 devorat et portat palesum more triumphi.  
 Dextra manus Ghelphi pulices cum pollice mazzat,  
 laeva Gibellini mortaros indice leccat.  
 325 His<sup>69</sup> ego prostravi totum giottonibus orbem,  
 hisque macellariis rubefeci sanguine terram.  
 Dicite: quid nostra haec praesens brigata valeret,  
 si mea non adsit proles, quae spezzat, aterrat,  
 330 quae sotosora trahit totque urbes totque governos?  
 Ghelphus vult dextra banda gestare penazzum,  
 ast e<sup>70</sup> converso Gibellus parte sinistra.  
 Hic per transversum taiat quaecunque taiantur,  
 illeque per longum penitus vult cuncta taiari.  
 335 Millibus in fraschis, bagatellis atque fusaris,  
 cuius sit sectae studiat gens pazza videri.  
 O bene gens pazza, o insanis et absque sapero!  
 Hinc melius quam vos animabus tartara persis  
 repleo, nec lasso veram succrescere sectam  
 atque fidem Christi, quae totum subderet orbem,  
 340 mille ruinasset Turcos, si mille fuissent,  
 quando assassinus Ghelphus et ladro Gibellus  
 non tantae in mundo sparsissent semina pestis.  
 Ergo per umbrosum facienda est danza baratrum,  
 quod via reperta est per me tutissima tandem,  
 345 unde fides Christi paulatim lapsa ruinet,  
 dum gentes italiae, bastantes vincere mundum,  
 se se in se stessos discordant, seque medemos

<sup>69</sup> Nell'edizione Laterza "Hic" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

<sup>70</sup> Nell'edizione Laterza "et" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

350 vassallos faciunt, servos, vilesque fameios  
 his, qui vassalli, servi, vilesque famei  
 tempore passato nobis per forza fuere».

Talia dum memorans Alecto superba loquebat,  
 Thesiphone sdegnata pedes se se alzat in altos,  
 ac ita principiat, trarumpens dicta sororis:  
 355 «Baldanzosa nimis, demens, temeraria, nugax,  
 semper es, Alecto, nec te parlando misuras.  
 Optime quam fieret tecum, si meza palato  
 lingua tuo a nobis dudum taiata fuisset!  
 Nos fortasse magis de te ragionevola verba  
 saepe audiremus, non sic temeraria, non sic  
 360 insulsa et nullis penitus trutinata balanzis.  
 Dic mihi: quid populus, quid plaebis, quid vulgus inane  
 cum claris saviisque viris, plenisque governo?  
 Nil populo levius, nil plaebe insanius, et nil  
 vulgo mobilius toto reperitur in orbe.  
 365 Quisquis se iactat seu Ghelphum, seu Gibilinum,  
 hunc dic villanum villano stercore natum.  
 Et quamvis habeat brettam, scarpasque veluti,  
 et quamvis equitet celerantibus ante staferis,  
 si sectae unius se se ingerit esse sequacem,  
 370 lumine si torto guardat contrarius altram,  
 dic illi in facie: "Non es de sanguine claro,  
 non es signorus, dux, marchio, barro, nec es tu  
 gentilomo quidem, quia nemo prorsus eorum  
 has villacarias<sup>71</sup> centum seguitabit in annos".  
 375 Scilicet acquistas bellae praeconia laudis,  
 teque potes vantare meos superare triumphos,  
 quae totum penitus mundum sotosora butasti.  
 Una tuis tamen est intacta Cipada colubris.  
 Ast ego, quam nec tu, nec vacca Megaera Cipadam  
 380 dismembrare unquam potuit, vel dedere liti,  
 sola modo feci facioque ferociter arma  
 in se, inque suam propriam convertere panzam.  
 Quis credat potuisse unquam me rumpere pacem,  
 tam firmam pacem, saldumque ligamen amoris  
 385 unius egregiae, clarae magnaesque Cipadae?  
 quae, postquam cunctas mundi sibi subdidit urbes,  
 venit in infernum Plutoni tollere sceptrum.  
 Baldus, Baldus adest, ille, ille rinaldicus heros,  
 cui tam ghelpha placet quam pars gibilina realo,  
 390 sit modo vel ghelphus, modo vel gibilinus, amator  
 nominis insignis, propriique sititor honoris.  
 Sunt hominum quidam stronzi, fraschae ve legerae,  
 qui regem Francae praesumunt dicere ghelfum,  
 quique gibellinum promulgant imperatorem,  
 395 nec tamen illorum prudentia summa pigatur,  
 talibus ut gnacaris voiant intendere mentes».

Baldus id audierat dudum, celer arripit ensem,

<sup>71</sup> Nell'edizione Laterza "vilacarias" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].



spezzatasque aperit portas, introque ruinat.  
Quo viso sic sic intrare superbiter, ecce  
400 concilium deforme fugit, linqvitque cadregas.  
Quales quum rubeos rutilans aurora colores  
scoprit, et aurato mortalibus axe ritornat,  
gregnapolae scapolant, noluntque videre lusorem,  
et semper «gnao gnao» facientes nocte civettae,  
405 sic inferna cohors, Baldo subeunte, scapinat,  
nec valet aspectum tanti sofrire baronis.  
Mansitat hic solus, vacuas videt esse cadregas,  
unde corozzatus disquistilat omnia brando.  
Dum studet huic operi, facies en grata Seraphi  
410 apparet, qui saepe redit, Baldumque revisit,  
cuius compagnos retrovaverat ante furentes,  
quos ad notitiam cordis, cerebrique reduxit,  
placatosque illos post se menaverat illuc.  
Inde cito partit, superasque retornat ad oras.  
415 At comites iterum scuras peragrare cavernas  
incipiunt. Fracassus abit primarior altris,  
cui fera voia bulit cornas streppare diablis.  
Parlabant variis sic sic de rebus eundo.  
Est qui Boccalum soiat; qui narrat averni  
420 vatibus effinctas follas; unusque ricordat  
quid de Guerrino Meschino legerit olim.  
Dum quoque Falchetto recitabat Cingar amico  
Virgilio sextum, res o miranda, quis istam  
audiat et credat propriis nisi viderit occhis?  
425 Ecce loqui cessat medio sermone retentus  
Cingar, nil parlans, et imaginat omnia praeter  
Virgilio sextum, nec se parlasse ricordat.  
Falchettus pariter, quid Cingar dixerit illi  
nescit, et attonitus fantasticat omnia praeter  
430 Virgilio sextum, nec id auscultasse rimembrat.  
Centaurus curas cervello mille revolvit,  
vult hoc, vult illoc, nec quid velit eligit unquam.  
Castellos fabricat Fracassus in aëre multos;  
sic sua lingua tacet, si semper muta fuisset.  
435 Iam salis in zucca nihil amplius Hippol habebat,  
passat per centum sua mens vilupata chimaeras.  
Fantasticanti Lyronus mente tenebat  
sublatos oculos coelo, frontemque rapatam.  
Moschinus pazzus, Philophornus pazzior extat,  
440 multae namque homines faciunt stultescere curae.  
Fanettus Grillusque simul pergendo tacebant,  
sequemet admirant oculis in fronte tiratis.  
Boccalus veluti fantasticus ante caminat,  
labra movet, parlatque nihil, manibusque duabus  
445 ad moram secum ludit, sine voce cridando.  
At Baldus, liber labiis atque ora solutus,  
inter compagnos infesta silentia sprezzat.  
Dumque illis quandoque loquit, responsa domandat,

450 sed facti elingues illum tantummodo guardant.  
 «O», ait, «est magna haec novitas; o Cingar, apuntum.  
 O Lyrone, Hippol, nil vos parlatis? Et unde hoc?  
 Num, velut in claustris, servare silentia vultis?  
 Dicite qualcosam, ne vos via longa recrescat.  
 Vestro num Baldo respostam ferre negatis?»  
 455 Talia compagnis vir parlamenta movebat,  
 sed melius poterat muros audire loquentes;  
 quapropter, stancus iam factus in arte rogandi,  
 non vult indarnum mutas tentare loquelas.  
 Ad strabucconem sguerzis cum passibus ibant,  
 460 ut lanzchinecchi suescunt andare todeschi,  
 quando plus cocti quam crudi vina padiscunt.  
 Tunc huius causam vult Baldus scire negoci,  
 se gerit ante alios, cosam trovat ecce novellam,  
 sub pede namque suo sentit mancare terrenum,  
 465 nec iam qua figat calcagnos terra videtur,  
 imo suspensus menat per inania gambas,  
 totus et andandi labor est sublatus ab illo.  
 Se retro convertit, compagnos mirat eadem  
 cum levitate sequi, tenuesque volare per auras.  
 470 Huic parlare volunt, sed tantum labra moventur,  
 et veluti muti ciliis, manibusque loquuntur.  
 Quisque suum sentit corpus properare legerum,  
 per quoddamque vodum, tacitumque feruntur agalla.  
 Gaudent sic nulla gambas andare fadiga,  
 475 donec ab exiguo flatu sopiantur in antrum.  
 Hic phantasiae domus est, completa silenti  
 murmure, vel tacito strepitu, motuque manenti,  
 ordine confuso, norma sine regula et arte.  
 Undique phantasmae volitant, animique balordi<sup>72</sup>  
 480 somnia, penseri nulla ratione movesti,  
 sollicitudo nocens capiti, fantastica cura,  
 diversae formae, speciesque et mentis imago.  
 Gabia stultorum dicta est, sibi quisque per illam  
 beccat cervellum, pescatque per aëra muscas.  
 485 Hi sunt gramaticae populi, pedagogaque proles,  
 nomen adest, verbumque simul, pronomen, et illud  
 cum quo participant, reliqua seguitante brigata;  
 scilicet huc, illuc, istuc, hinc, inde, deorsum,  
 atque sinistrorsum cum tota gente cuiorum.  
 490 Argumenta volant dialectica, mille sophistae  
 adsunt baianae: pro, contra, negoque, proboque.  
 Materies non mancat ibi, non forma, lyhomo,  
 ens, quiditas, acidens, substantia, cum solegismo.  
 Omnis haec assaltat compagnos illico turba,  
 495 ut moschae assaltant seu burum sive ricottam.  
 Me reperi, fateor, vino quandoque reffectum  
 (quamvis nec modo sim sat liber satque speditus)  
 ire cavalaster sub sole, canente cigala:

<sup>72</sup> Nell'edizione Laterza "balordi," [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

500 ecce meam circum testam sex mille pusilli  
 moscini volitant, sicut volitare suescunt  
 borrono intornum buttae, spinaeque vaselli.  
 Sic phantasiae tenues, sensusque bizarri  
 dant simul assaltum sociis, picigantque cerebros,  
 intrantesque caput sotosora silentia mandant.  
 505 Baldus at intractus<sup>73</sup> remanet, guardatque, stupetque,  
 ac tandem ridet, prenditque a Cingare festam,  
 qui, dum phantasmae nunc hinc nunc inde volazzant,  
 has seguitat, manibusque piat, sed deinde tenendi  
 huic destrezza deest, retrovatque piasse nientum.  
 510 Vidisti forsán pueros quandoque giocantes  
 velle piare manu moscas, praesone ficandas,  
 scilicet in charta, bis terque quaterque plicata?  
 Saepe quidem capiunt, retinentque in carcere pugni,  
 sed quando allentant digitos, panduntque pochinum,  
 515 ni cito scaltritas capiat manus altera, scampant,  
 et sic sic oleum, sic sic consumitur opra.  
 Cingar ita et comites, Baldo ridente, menabant  
 hic illic palmas, propter brancare coëllum.  
 Attamen, ut tandem stracchae lassaeque fuerunt  
 520 hae similes notolae seu guffi sive civettae,  
 has zaffare querunt<sup>74</sup>, deque his implere besazzas.  
 Cingar de Paulo Veneto Petroque Spagnolo  
 mille baias recipit, subitoque in guttura mandat,  
 ac si mandaret coriandola zuccare facta.  
 525 Protinus it contra Falchettum, trenta debottum  
 argumenta facit, sed Falco logicus illi  
 respondet, chiachiarat, cridat hic, cridat ille, nec unquam  
 in centos annos pivam accordare valebunt.  
 Id quoque Lyro facit, facit Hippol, et ipse Bocalus.  
 530 Omnes altandem tanto rumore volutant  
 ethican et phisican, animam, centumque novellas,  
 ut sibi stornito Baldus stopparet orecchias.  
 Zorneiam Scotti Philoformus retrovat illic,  
 quam rapit et giurat libros squarzare Thomasi.  
 535 Alberti Magni Centaurus somnia zaffat,  
 vult fieri cunctis gratus, gnarusque futuri,  
 tollere cervellum cornacchis, prendere pisces  
 cum manibus, nec non sine clavi aprire seraias.  
 540 Fracassus quasdam saltantes undique ranas,  
 pissantesque retro, manibus graffare laborat,  
 dumque unam pugno stringit, fugit altera longe.  
 Bocalus normas Epicuri nescio quantas  
 absque labore capit, complectitur, inque botazzum  
 claudit ne fugiant, stoppatque cocamine busum.  
 545 Has inter follas scoperta est bestia tandem,  
 cui caput est asini, cui collum more camelli,  
 mille manus, ac mille pedes, ac mille volantes

<sup>73</sup> Nell'edizione Laterza "intactus" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

<sup>74</sup> Nell'edizione Laterza "queunt" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

fert alas, ventremque bovis, gambasque capronis,  
 quae si non caudam simiae de retro teneret,  
 550 cum qua dattorum nequeat scazzare tavanos,  
 toccaret summo coeli testone solarum,  
 atque vorare uno vellet boccone Minervam.  
 Sed quia quidquid agit, cauda mancante, lasagna est,  
 ducitur in nihilum, meritoque Chimera vocatur,  
 555 quae parit oh magnos montes nascitque fasolus!  
 Hic quoque monstrum aliud duplici cum ventre videtur  
 qui sustentatur binis tantummodo gambis;  
 sic tenet impressos tacuini charta gemellos  
 Castora, Pollucem, monstrans signalia lunae.  
 560 Non aliter formatur ibi vir corpore duplo,  
 sive viri duplices coeuntes inguine tantum.  
 Dicitur hic Utrum; Utrum forma ista vocatur;  
 qui sibimet diris semper dat verbera pugnibus,  
 scilicet alterutrum pars haec, pars illa flagellat.  
 565 Haec probat, illa negat, tandemque venit in unum.  
 Attamen interea socii tolluntur ab uno  
 nescio quo motu, spinguntur et extra cavernam.  
 Quisque suis pergit iam gambis, quisque caminat,  
 nec penitus meminit quid nam vidisset adessum.  
 570 Phantasiae abeunt, quas in carneria nuper  
 sustulerant, redeuntque loco, prius unde recedunt.  
 Hi tamen et medii pazzi, mediique balordi  
 grande manent spatium, tandemque accasa ritornant.  
 O menchionazzi, qui fraschis tempora perdunt  
 575 talibus, atque suos credunt sic spendere giornos  
 utilius, quam qui macaronica verba misurant,  
 quam qui supra humeros Pasquini carmina taccant!  
 Isti nempe sua tandem levitate recedunt,  
 vos ad nestoreos semper stultescitis annos.  
 580 Ergo abeunt, et Baldus eis passata recontat;  
 nec procul abscedunt, en quidam saltat avantum  
 buffonus, mattusque magis, magis imo famattus,  
 namque cavalcabat cannam de more citelli,  
 cumque mano<sup>75</sup> laeva corseri fraena regebat,  
 585 cumque manu dextra giostrabat fuste canelli,  
 in cuius summo gyrobat giocola quaedam,  
 quam, dum currit homo, ventus facis<sup>76</sup> ire datorum.  
 De panno fert ille duas, quas drizzat, orecchias,  
 quas ve capuzzino fratesco supra tacarat,  
 590 cusitumque tenet strepitosum quaeque sonaium.  
 Saltat hic, atque facit manibus, pedibusque morescam.  
 Inde, manum porgens Baldo, danzare comenzat.  
 Baldus amorevolo non hunc sembiante refudat,  
 it secum ballans, et iens quocumque menatur.  
 595 Compagni rident, optantque videre quid istud  
 tandem importabit, danzam tutavia sequentes.

<sup>75</sup> Nell'edizione Laterza "manu" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

<sup>76</sup> Nell'edizione Laterza "facit" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

Nil pazzus loquitur, sed atezat, saepeque cascat,  
 quem levat e terra Baldus, nec tendit ad altrum  
 quam relevare susum cascantem saepe bufonem.  
 600 Post aliquod spatium, comparet machina grandis,  
 grandilitas cuius montem superabat Olympi.  
 Et quid erat moles tanta haec? erat una cococchia,  
 sive vocas zuccam, seccam busamque dedentrum,  
 605 quae, quando tenerina fuit, mangiabilis atque,  
 certe omni mundo potuisset fare menestram.  
 Ad latus ipsius, pro porta grande foramen  
 panditur hincve intrat buffonus, Baldus et altri.  
 Stanza poëtarum est, cantorum, astrologorum,  
 610 qui fingunt, cantant, dovinant somnia genti,  
 complevere libros follis vanisque novellis.  
 Sed quales habeant poenas, audite, poëtae;  
 audite, astronomi, cantores et chyromanti,  
 at<sup>77</sup> quoque vos tantas caveatis fingere baias,  
 615 ut<sup>78</sup> parasythiaca placeatis in arte Signoris,  
 quos castronatis, quos menchionatis ad unguem,  
 dando ad intender stellarum mille fusaras,  
 ac ea, quae possunt indovinare fachini  
 cum coniecturis rerum cosisque vedutis,  
 620 dicere cascari coniunctionibus, ac in  
 ascendente Iovis cum Virgine cumque Leone.  
 Zucca levis, sbusata intus, similisque sonaio,  
 in qua sicca sonant huc illuc semina dentrum,  
 astrologis merito, cantoribus atque poëtis,  
 625 est domus; ut, veluti petra iacta retornat abassum,  
 utque focus per se supremum tendit ad ignem,  
 sic leve cum levibus meschientur, vanaque vanis.  
 Stant ibi barberi, numero tres mille, periti,  
 est quibus officium non dico radere barbas,  
 630 sed de massellis dentes stirpare tenais,  
 hisque per ognannum sua dat sallaria Pluto.  
 Quisque poëta, uni, seu cantor, sive strolecchus,  
 barbero subiectus, ibi saepe oyme frequentat.  
 Barberus, dum complet opus, stat supra cadregam,  
 635 atque rei testam tenet inter crura ficatam.  
 Hic nunquam cessat nunc descalzare tremendis  
 cum ferris dentes, nunc extirpare tenais,  
 unde infinitos audis simul ire cridores  
 ad coelum, nunquamve opera cessatur ab ista.  
 Quotidie quantas illi fecere bosias,  
 640 quotidie tantos bisognat perdere dentes,  
 qui quo plus streppantur ibi, plus denuo nascunt.  
 Ergo sorellarum, o Grugna, suprema mearum,  
 si nescis, opus est hic me remanere poëtam:  
 non mihi conveniens minus est habitatio zucchae,  
 645 quam qui greghettum quendam praeponit Achillem

<sup>77</sup> Nell'edizione Laterza "ut" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

<sup>78</sup> Nell'edizione Laterza "et" [Nota per l'edizione elettronica Manuzio].

forzibus hectoreis; quam qui alti pectora Turni  
spezzat per dominum Aeneam, quem carmine laudat  
moeonia mentum mitra, crinemque madentem.

650

Zucca mihi patria est: opus est hic perdere dentes  
tot, quot in immenso posui mendacia libro.

Balde, vale, studio alterius te denique lasso,  
cui mea forte dabit tantum Pedrala favorem,  
ut te, Luciferi ruinantem regna tyranni,  
dicat, et ad mundum san salvum denique tornet.

655

Tange peroptatum, navis stracchissima, portum,  
tange, quod amisi longinqua per aequora remos:  
he heu, quid volui, misero mihi, perditus Austrum  
floribus et liquidis immisi fontibus apros.